T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

DOKTORA TEZİ

SON OSMANLI DÖNEMİNDE ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU

Frimzim DAUTİ
2502120444

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Muharrem Hilmi ÖZEV

İSTANBUL - 2022

ÖZ

SON OSMANLI DÖNEMİNDE ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU

Frimzim DAUTİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte Büyük Güçler, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını ve halklarını nüfuzları altına almak için planlar yapmaya başladılar. Arnavutların yaşadığı topraklar da Büyük Güçler tarafından hedef alındı. Bu devletler, Arnavutlar arasında Arnavut milliyetçiliğini yayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kısmında huzursuzluk çıkarmaya çalıştılar. 1912'de bazı Arnavutların isyanı, Balkan devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ortak saldırısının nedeni oldu ve bu da Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki varlığının sonunu getirdi.

Bu araştırma için kullanılan yöntem, Osmanlı döneminde Arnavutlar hakkında farklı dillerde yazılmış kitapların kronolojik sırayla olarak okunması ve 19. yüzyıl ile ve 20. yüzyılın başlarında Arnavutlarla ilgili antlaşmalar ve diplomatik raporların incelemesine dayanmaktadır. 1908-1912 döneminde Arnavutlar meselesine ilişkin Meclis-i Mebusan toplantılarının tutanakları ile basında yer bulan Arnavut milliyetçiliği propagandası niteliğindeki yazılar Arnavutça ve Osmanlıca asıllarından incelenmiştir. Ele alınan ana hipotez Arnavutların organize bir Arnavut milliyetçiliği yaklaşımını benimseyip benimsemediğini ve bu milliyetçiliğin Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'ndan Arnavut ulusal devletini oluşturmak için ayrılmayı hedef alıp almadığını irdelemektedir.

Varılan sonuç Arnavut halkının çoğunun ve o dönemin Arnavut siyasetçilerinin Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması fikrini desteklemediği yönündedir. Son Osmanlı döneminde Arnavutluk devletinin kurulması fikrini destekleyen Arnavutlar, önemsiz bir azınlıktı veya yabancı devletlerin çıkarlarını savunan kişilerdi.

Anahtar kelimeler: Arnavutluk, Osmanlı İmparatorluğu, Arnavut Milliyetçiliği, 1878 Berlin Antlaşması, Meclis-i Mebusan 1908-1912.

ABSTRACT

THE BIRTH OF ALBANIAN NATIONALISM IN THE LATE OTTOMAN EMPIRE

Frimzim DAUTİ

With the weakening of the Ottoman Empire, the Great Powers made plans to influence the territories and peoples of the Ottoman Empire. The territories inhabited by Albanians were also targeted by the Great Powers. These states tried to cause unrest in the European part of the Ottoman Empire by spreading Albanian nationalism among Albanians. The revolt of some Albanians in 1912 became the reason for the joint offensive of the Balkan states against the Ottoman Empire, which ended with the loss of the European part of the Ottoman Empire.

The method used for this study is based on a chronological reading of the books written in different languages about Albanians during the late Ottoman Empire, examining the treaties and diplomatic reports about the Albanians in the 19th century and the beginning of 20th century. The transcripts of the Ottoman Parliament in the period 1908-1912, with specific reference to the Albanian issue were also read, along with the Albanian nationalist propaganda in the press in Albanian and Ottoman languages. The main hypothesis investigates whether there was a form of Albanian nationalism organized by Albanians and whether such nationalism aimed to achieve the separation of Albanians from the Ottoman Empire, to create the Albanian national state.

The conclusion reached is that most of the Albanian people and Albanian politicians of the time did not support the idea of the separation of Albanians from the Ottoman Empire. Albanians who supported the idea of establishing an Albanian state during the late Ottoman Empire were an insignificant minority or defended the interests of foreign states.

Keywords: Albania, Ottoman Empire, Albanian Nationalism, 1878 Treaty of Berlin, Ottoman Parliament 1908-1912.

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, milliyetçilik akımı Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok milletinde de kendisini hissettirmiştir. Türk ve Arnavut milliyetçiliğinin doğuşu da söz konusu döneme rastlar. Milliyetçilik üzerine araştırmaların konusu neredeyse tükenmez ve milliyetçiliğin ortaya çıkışının ve gelişiminin derinlemesine incelenmesi birçok ulus devletteki mevcut siyasi koşulları anlamak için elzemdir. Bu bağlamda bu çalışmada Avrupa'daki diplomatik tabloda Arnavut meselesinin arka planını oluşturan koşullar irdelenmiştir. 1912'de Balkan Savaşı başlamadan önce Osmanlı siyasi, dini ve askeri seçkinlerinin Arnavut meselesi üzerindeki siyasi tartışmaları da bu doktora tezinde ele alınan konu üzerinden analiz edilmiş ve detaylandırılmıştır. Sonuçların Arnavutların ve o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki rollerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağına inanıyorum.

Bu konuyu araştırma fırsatı, İstanbul Üniversitesi'ndeki çalışmalarım sırasında ortaya çıktı. İstanbul Üniversitesi'nde doktora programına kabulüm için "Türkiye Bursları" eğitim programına minnettarım. Bu program kapsamında Türk hükûmeti Türkiye'de okumak isteyen yabancı öğrencilere destek vermektedir. Türkçe dil kursunu başarıyla tamamladıktan sonra Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında doktora çalışmalarıma başladım. İstanbul'da okuyarak geçirdiğim birkaç yıl ve Türkiye'deki siyasi olayları yakından takip ederek edindiğim deneyim benim için çok faydalı oldu.

Çalıştığım enstitüdeki tüm hocalarıma minnettarım. Doktora tez komitemin üyelerine bilhassa teşekkür ederim. Danışmanım Doç. Dr. Muharrem Hilmi Özev'e ve doktora tez izleme heyeti üyeleri Prof. Dr. Haluk Alkan ile Prof. Dr. Bülent Bilmez'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Prof. Dr. Bilmez tarih disiplininde uzman olup Arnavut dilini bilmektedir ve Arnavut tarihçiliğine katkıda bulunmuştur. Bu düzeydeki bir uzman yönlendirmesinin değerinin farkında olan danışmanım da Prof. Dr. Bülent Bilmez'in doktora tezime yönelik önerilerini ve katkılarını heyecan ve saygıyla karşılamıştır.

İSTANBUL, 2022

Frimzim DAUTİ.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **ii**

ABSTRACT ..... **iii**

ÖNSÖZ ..... **iv**

İÇİNDEKİLER ..... **v**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM: ARNAVUT DİLİ ve ARNAVUTLAR HAKKINDA 18. ve 19. YÜZYIL AVRUPALI ve İTALYAN ARNAVUT YAZARLARININ ESERLERİ 11

1.1. 18. ve 19. Yüzyılların Avrupalı Yazarları Tarafından Arnavut Dili ve Arnavutlar Hakkında Kaleme Alınan Eserler 11

1.1.1. Hans Erich Thunmann (1746-1778) 11

1.1.2. Karl Gottlieb von Windisch (1725-1793) 13

1.1.3. François Pouqueville (1770-1838) 13

1.1.4. John Cam Hobhouse (1786-1869) 15

1.1.5. William Martin Leake (1777-1860) 16

1.1.6. Conrad Malte-Brun (1775-1826) 18

1.1.7. Joseph Ritter von Xylander (1794-1854) 19

1.1.8. Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861) 20

1.1.9. Johann Georg von Hahn (1811-1869) 22

1.1.10. Avrupalı yazarlar tarafından Arnavutlar hakkında kaleme alınan diğer önemli eserler 26

1.2. İtalya'daki Arnavut Yazarlar Tarafından 19. Yüzyılda Arnavut Dili ve Arnavutlar Hakkında Kaleme Alınan Eserler 28

1.2.1. Angelo Masci (1758-1821) 29

1.2.2. Giuseppe Crispi (1781-1859) 32

1.2.3. Giovanni Schiro (1805-1868) 33

1.2.4. Girolamo De Rada (1814-1903) 34

1.2.5. Vincenzo Dorsa (1823-1885) 35

1.2.6. Giovanni Emmanuele Bidera (1784-1858) 36

1.2.7. Dora d'Istria (1828-1888) 37

1.2.8. Demetrio Camarda (1821-1882) 40

1.2.9. Leonardo de Martino (1840-1923) 41

1.2.10. İtalya'daki Arnavut Yazarların Arnavutlar Hakkındaki Diğer Eserleri 42

1.3. Sonuç (Birinci Bölüm) 44

İKİNCİ BÖLÜM: 1875-1881 DÖNEMİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ ARNAVUTLAR İLGİLENDİREN SİYASİ VE DİPLOMATİK OLAYLAR 47
2.1. Balkanlardaki Silahlı Çatışmalar (1875-1878) ve Arnavutların Yaşadığı Topraklar Üzerindeki Etkisi 47
2.1.1. Bosna-Hersek'teki İsyanlar ve Andrassy Notası (30 Aralık 1875) 47
2.1.2. Berlin Muhtırası (13 Mayıs 1876) 48
2.1.3. Reichstadt Anlaşması (Arnavutluk Özerk Devleti) (8 Temmuz 1876) 49
2.1.4. İstanbul Konferansı (11 Aralık 1876'dan 20 Ocak 1877'ye) 50
2.1.5. Budapeşte Gizli Antlaşması (Arnavutluk Bağımsız Devleti) (15 Ocak 1877) 52
2.1.6. Londra Protokolü (31 Mart 1877) 53
2.1.7. Rus-Osmanlı Savaşı (1877-1878) 55
2.1.8. Ayastefanos Antlaşması (3 Mart 1878) 55
2.1.9. Ayastefanos Antlaşması'nda Arnavutlar 57
2.1.10. Rusya'nın etkisi altında özerk Arnavutluk 57
2.1.11. Sınır değişikliğinden etkilenen Osmanlı vatandaşlarının Avrupalı güçlere verdikleri dilekçeler 58
2.2. Berlin Kongresi'nde (1878) Arnavut Sorunu 60
2.2.1. Berlin Kongresi'nin düzenlenmesi kararı öncesinde Büyük Güçler arasındaki müzakereler 60
2.2.2. Berlin Kongresi (Haziran-Temmuz 1878) 61
2.2.3. Osmanlı Hükûmeti'nin Berlin Kongresi'ndeki temsilcilerine Arnavutluk meselesine ilişkin talimatları 62
2.2.4. Berlin Kongresi'nde Karadağ konusundaki müzakereler 63
2.2.5. Berlin Kongresi'nde Sırbistan konusundaki müzakereler 64
2.2.6. Berlin Kongresi'nde Yunanistan konusundaki müzakereler 65
2.3. Cemiyet-i İttihadiye (Arnavut Birliği) 1878-1881 67
2.3.1. Arnavutlar tarafından Prizren kasabasında Arnavut Birliği'nin kurulması 68
2.3.2. Mehmet Ali Paşa'nın Yakova'da (Kosova) öldürülmesi 68
2.3.3. Arnavut Heyet-i İttihadiye'nin Talepleri 70
2.3.4. Debre'deki (Arnavutluk) Arnavut Birliği'nin Talepleri 71
2.3.5. Avrupa başkentlerinde Arnavut davası için lobicilik 72
2.3.6. Arnavut Delegelerin İngiltere Dışişleri Bakanı ile Görüşmesi 73
2.3.7. Arnavut Delegelerin Sultan II. Abdülhamid'e Sundukları Rapor 75
2.3.8. Arnavut Birliği'nin Prizren'den Osmanlı Hükûmetine Gönderdiği Dilekçeler 76
2.4. Arnavut Entelektüel Elitinin İstanbul'daki Faaliyetleri (1878-1881) 77
2.4.1. 1879 yılında Arnavut ulusunun oluşumunun unsurlarını özetleyen kitabın yazılması 77

2.4.2. Sultan II. Abdülhamid'e verilen Arnavutça kitaptan çıkan siyasi mesajlar..... 79
2.4.3. 1879'da Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye'nin kuruluşu 79
2.4.4. Arnavutluk ve Arnavutların hakkındaki kitabın Avrupa dillerinde yayınlanması 81
2.4.5. Arnavutluk ve Arnavutlar hakkındaki kitabın Osmanlıca yayınlanması 82
2.4.6. Osmanlı hükûmetinin Arnavut milliyetçiliğinin doğuşuna gösterdiği hoşgörü ... 84
2.4.7. Şemseddin Sami Bey'in (1850-1904) Arnavut meselesindeki siyasi görüşleri ... 85
2.4.8. Şemseddin Sami Bey ve dillere olan ilgisi..... 87
2.5. Osmanlı Diplomasisinin Arnavutların yaşadığı toprakların komşu devletlerin ilhakından korunmasına yönelik çabaları (1878-1881)..... 89
2.5.1. Karadağ sınırı sorunu..... 89
2.5.2. Ülgün sahil şehri meselesi..... 90
2.5.3. Yunanistan sınırı sorunu 93
2.5.4. Berlin Konferansı (Haziran-Temmuz 1880) 93
2.5.5. Abidin Paşa'nın (1843-1906) Epir hakkındaki yanıtı..... 95
2.5.6. Epir krizi 96
2.5.7. Yunanistan sınırındaki sorunun çözülmesi 98
2.6. 1880-1881 Yıllarında Arnavutluk'un Özerkliği Meselesi 99
2.6.1. Osmanlı hükûmetinin birleşik bir Arnavutluk vilayetine ilişkin kararı 99
2.6.2. Sultan II. Abdülhamid'in Arnavutluk halkına çağrısı..... 99
2.6.3. Arnavutluk'ta Sırp ajanı 101
2.6.4. Arnavutluk'taki İngiliz gazeteci 103
2.6.5. İngiliz diplomatik yazışmalarında Arnavutluk'un özerkliği sorunu 105
2.6.6. Arnavut özerkliği konusundaki söylentilerle mücadeleye ilişkin Osmanlı gizli raporu 106
2.6.7. 1881 yılında Arnavut Birliği'nin faaliyetinin sona ermesi 107
2.7. Sonuç (İkinci Bölüm)..... 108
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1897'DEN 1912'DE BALKAN SAVAŞININ BAŞLANGICINA KADAR ARNAVUT SORUNU 111
3.1. 1897'de Rus Çarı ile Avusturya-Macaristan Kayzerinin Görüşmesi 111
3.1.1. 1897'de Rus Çarı ile Avusturya-Macaristan Kayzeri Arasındaki Görüşme..... 111
3.1.2. 30 Nisan 1897 tarihli St. Petersburg Antlaşması'nın Özeti 112
3.1.3. 30 Nisan 1897 tarihli St. Petersburg Anlaşmasının Almanya'ya bildirilmesi 113
3.1.4. Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın Arnavut sorununa ilişkin 1897 tarihli anlaşması..... 114
3.2. Arnavutların dini veya kültürel dönüşümüne yönelik propaganda 114
3.2.1. Faik Konica Bey'in (1875-1942) "Albania" dergisine maddi destek arayışı..... 116

3.2.2. Faik Konica Bey'in Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı ile yazışması 117
3.2.3. Müslüman Arnavutların din değiştirmesine yönelik Yunan propagandası 117
3.2.4. "Albania" dergisinde Arnavutların din değiştirmelerine ilişkin tartışmalar 119
3.2.5. Faik Konica Bey'in Arnavutların din değiştirmesine yönelik önerileri 120
3.2.6. Arnavutların din değiştirmesi konusunda Fan Noli'nin (1882-1965) görüşleri. 121
3.2.7. Bazı Arnavut milliyetçilerinin Arnavutların dini konusundaki diğer önerileri .. 122
3.3. Makedonya Sorunu ve Arnavutlar 123
3.3.1. Makedonya Sorununun yeniden ortaya çıkması 123
3.3.2. 1905 yılında kurulan Arnavutluk Özgürlük Komitesi 125
3.3.3. Bazı yabancı gözlemcilere göre Makedonya Sorunu 127
3.4. Arnavut sorunuyla ilgili kongreler (1908-1909) 130
3.4.1. Arnavutların 1908'de Firzovik'te toplanması 130
3.4.2. 1908 yılında Arnavut Alfabesi hakkında düzenlenen Manastır Kongresi 133
3.4.3. 1909 yılında Debre Kongresi (Osmanlı Arnavut İttihâd ve Meşrutiyet Kongresi) 136
3.4.4. 1909 yılında Arnavut okulları konusunda düzenlenen Elbasan Kongresi 137
3.5. Müslüman Arnavutların Osmanlı ve İslam kimliğini koruma çabaları (1909-1911) 139
3.6. Osmanlıca gazetelerde Arnavut Meselesi ve Arnavut Alfabesi ile ilgili polemikler (1909-1911) 142
3.6.1. Süleyman Nazif Bey ile Asım Mustafa Kruya arasındaki polemikler 143
3.6.2. Arnavut Mebusu Sayyid Efendi ile Türk Mebusu Ebüzziya Tevfik arasındaki tartışmalar 146
3.6.3. Arnavutlar arasında Osmanlıca gazeteler üzerinden yaşanan tartışmalar (1909-1911) 148
3.6.4. Malik Bey ile Avlonyalı Süreyya Bey arasındaki tartışma 148
3.6.5. Arnavut Mebusları Gani Bey ile Bedri Bey arasındaki tartışmalar 149
3.6.6. Mebusların Arnavutçanın Alfabesi Konusundaki Bildirisi 152
3.6.7. Arnavutça Alfabesi Konusunda Hükümetin Duruşu 153
3.6.8. 1870 yılında Arnavutçada kullanılacak alfabenin oluşturulması için heyet tesisi 154
3.6.9. Osmanlı basınında yer bulan bazı Arnavutlar ile Mebusları arasındaki polemikler 155
3.6.10. Osmanlı gazetelerinde Arnavut Meselesiyle ilgili yazılar ve diğer telgraflar .. 157
3.7. Arnavutluk'taki isyanlarla ilgili olarak Osmanlı gazetelerinde çıkan haberler (1909-1910) 159
3.7.1. Arnavutça gazete "Lirija" 159
3.7.2. Arnavutça gazete "Tomorri" 160

3.7.3. Kosova'da "Tanin" gazetesinin muhabiri 161
3.8. Bazı Arnavut milliyetçilerinin Arnavutça gazetelerde yer bulan propagandası..... 164
3.9. 1899 yılında yayınlanan "Arnavutluk - Neydi, Ne Oldu, Ne Olacak" adlı kitap 171
3.10. Şair Mehmet Naim Bey (1846- 1900)..... 174
3.11. Sonuç (Üçüncü Bölüm)..... 180
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: 1909-1912 YILLARINDA MECLİS-İ MEBUSAN'DA ARNAVUTLUK MESELESİNİN TARTIŞILMASI 183
4.1. Meclis-i Mebusan'da Arnavut Mebuslar 183
4.2. Priştine Mebusu Hasan Bey'in Dâhiliye Nazırına yönelik istizah takriri, 14-17 Kanunisani 1324 (17-30 Ocak 1909) 184
4.3. Üsküp Mebusu Şekip Bey ve rüfekasının Dâhiliye Nazırına yönelik istizah takriri, 8-9 Haziran 1325 (21-22 Haziran 1909) 185
4.4. Rum Patrikhanesi ile Bulgar Ekzarhlığı beyninde münazaunfih kilise ve mektepler hakkında lâyiha-i kanuniye, 1325-1326 (1909-1910) 186
4.5. Priştine Mebusu Sava Stoyanoviç Efendinin Dâhiliye Nezaretinden istizah takriri, 2 Şubat 1325 (15 Şubat 1910)..... 189
4.6. Priştine Mebusu Hasan Bey ve rüfekasının Makamı Sadaretten istizah takriri, 27-29 Mart 1326 (9-11 Nisan 1910)..... 190
4.7. Üsküp Mebusu Necip Bey ve rüfekasının takriri, 17 Nisan 1326 (30 Nisan 1910).. 194
4.8. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşanın Hükümetin icraatına ilişkin beyanatı 201
4.8.1. 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910) tarihli Meclis-i Mebusan'ın oturumu.... 201
4.8.2. 22 Teşrin-i Sani 1326 (5 Aralık 1910) tarihli Meclis-i Mebusan oturumu 203
4.8.3. 24 Teşrin-i Sani 1326 (7 Aralık 1910) tarihli Meclis-i Mebusan oturumu 204
4.8.4. 25 Teşrin-i Sani 1326 (8 Aralık 1910) tarihli Meclis-i Mebusan oturumu 206
4.8.5. 27 Teşrin-i Sani 1326 (10 Aralık 1910) tarihli Meclis-i Mebusan oturumu 209
4.9. İşkodra Mebusu Rıza Bey'in Dâhiliye Nazırına Suali, 21 Mart 1327 (3 Nisan 1911) 209
4.10. Debre Mebusu Basri Bey'in Dâhiliye ve Hariciye Nezaretlerinden sual takriri, 6 Nisan1327 (19 Nisan 1911) 211
4.11. İpek Mebusu İbrahim Efendi'nin sual takriri 16 Mayıs1327 (29 Mayıs 1911) 212
4.12. Aff-ı umumî tezkiresi, 10 Teşrinievvel 1327 (23 Ekim 1911)..... 214
4.13. Elbasan Mebusu Hacı Ali Bey ve Rüfekasının, Arnavut Mebusanın endişeleri hakkında takriri, 5 Kanunievvel 1327 (18 Aralık 1911) 214
4.14. Dıraç Mebusu Esat Paşa ve rüfekasının Harbiye Nezareti ve Dâhiliye Nezaretine yönelik istizah takrirleri, 5 Kanunievvel 1327 (18 Aralık 1911) 215
4.15. Debre Mebusu Hasan Basri Bey'in Arnavutluk'a dair konuşması, 28 Kanunievvel 1327 (10 Ocak 1912) 217

4.16. Prizren Mebusu Tevfik Lâtif Bey'in; Şimali Arnavutluk hakkında şifahi suali ve Dâhiliye Nâzırı Hacı Âdil Bey'in cevabı, 19 Mayıs 1328 (1 Haziran 1912) 218
4.17. Berat Mebusu Süreyya Bey ve Rüfekasının Dâhiliye Nazırından sual takriri, 23-25 Haziran 1328 (6-8 Temmuz 1912) 220
4.17.1. Dâhiliye Nazırı Haci Adil Bey'in Konuşması 220
4.17.2. Berat Mebusu Süreyya Bey'in Konuşması 222
4.17.3. Çamlık Mebusu Mehmet Şahin Dino Bey'in Konuşması 223
4.17.4. Dıraç Mebusu Esat Paşa'nın Konuşması 224
4.17.5. Prizren Mebusu Hacı Saffet Destan Efendi 225
4.17.6. Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'in Cevabı 226
4.18. Sadrazam Sait Paşa'nın Arnavutluk Vakasına dair konuşması, 2 Temmuz 1328 (15 Temmuz 1912) 227
4.19. Geylan Müftüsünün telgrafı, 3 Temmuz 1328 (16 Temmuz 1912) 229
4.20. Meclisin Feshi, 23 Temmuz 1328 (5 Ağustos 1912) 230
4.21. Sonuç (Dördüncü Bölüm) 231
SONUÇ 234
KAYNAKÇA 242
EKLER 254
Ek 1. Arnavut alfabesi ve Arnavut diliyle yazılmış Arnavutların tarihi 254
Ek 2. Kırçovalı Arnavut Yusuf Bey ve Stoyan Vezenkov'un 1878 tarihli kitabı 255
Ek 3. Arnavut Milliyetçi Propagandasını yaymak için çizilmiş resim 256
Ek 4. "Arnavud-Shqipëtari" 257
Ek 5. "Besa" 258
Ek 6. "Zemra – Yürek" 259
Ek 7. Ali Galib'in Arnavutluk ve Arnavutların ehvaline dair tarihi 260
Ek 8. "Lirija" 261
Ek 9. "Liri e Shqipërisë" 262
Ek 10. Tnodhunat e Shqypnisë (Arnavutluk Tarihi) 263
ÖZGEÇMİŞ 264

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	**:** Aynı Eser
Bkz.	**:** Bakınız
C	**:** Cilt
Çev.	**:** Çeviren
D	**:** Devre
Ed.	**:** Hazırlayan
F.D.	**:** Bu tezin yazarı
İS	**:** İçtima Senesi
MMZC	**:** Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
No	**:** Numara
S	**:** Sayı
s.	**:** Sayfa
t.y.	**:** Yayın tarihi yok
v.d.	**:** Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
y.y.	**:** Yayıncı adı yok
y.y.	**:** Yayın yeri yok
Müt.	**:** Mütercim

GİRİŞ

Yine de, cesaretleri ve savaşçı alışkanlıkları nedeniyle Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda en yüksek askeri itibara sahipler; ve Mora'da, Mısır'da, Suriye'de ve diğer illerde, her yerde paşaların muhafızları ve ülkenin askeri gücünün en değerli parçası olarak sayılmaktadırlar.[1]

1815 yılına ait yukarıdaki alıntıyı okuyan biri, şüphesiz Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücü için büyük önem taşıdığı izlenimini edinecektir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arnavutlar da siyasi ve dini yaşamın her düzeyinde temsil ediliyorlardı ve bir halk olarak Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluğa dönüşmesi sürecindeki askeri katkılarının farkındaydılar. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinin bir sonucu olarak, Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik ortak perspektifi de değişmeye başladı. Bu nedenle bugün Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu dönemi hakkında olumlu veya olumsuz görüşleri olup olmadığı tartışmalıdır. Bu tablonun bir nedeni de Arnavutluk ve Yugoslavya'daki Arnavutların Arnavut tarihinin Osmanlı dönemini komünist dönemde yazılan kaynaklardan öğrenmeleridir. Makedonya, Arnavutluk ve Kosova okullarındaki tarih ders kitaplarında Osmanlı döneminin hala yalnızca olumsuz bir bağlamda ele alındığı söylenebilir. Bu dönemin Arnavut akademik tarihçileri arasında bir istisna, Yugoslavya'dan (Makedonya) Hasan Kaleşi idi. Kaleşi dönemin Arnavutluk ve Yugoslavya tarihçilerinin Osmanlı İmparatorluğu'na yaklaşımını bilim dışı olarak değerlendirmiş[2] ve komünizmden sonra da pek çok Arnavut tarihçinin komünist rejim döneminde siyasetin tarih bilimi üzerindeli ideolojik etkileri nedeniyle tarih yazımına bilimsel olarak yaklaşma özgürlüğüne sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Bugün, eski nesil Arnavut tarihçilerin çoğu vefat etmişse de eserleri okunmaya devam etmektedir. Bugün pek çok beşeri bilimler araştırmacısı Osmanlı döneminde Arnavutlar meselesi üzerine yaptıkları araştırmalarda tam olarak

[1] Henry Holland, **Travels in The Ionion Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, &c. During, The Years 1812 and 1813,** Londra, Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1815, s. 113.

[2] Hasan Kaleshi **"Das türkische vordringen auf dem Balkan und die Islamisierung,"** Südosteuropa Unter Dem Halbmond - Untersuchungen über Geschichte und Kultur der südosteuropaeischen Völker waehrend der Türkenzeit, Ed. Peter Bartl; Horst Glassl, München 1975, Rudolf Trofenik, (s. 125-137), s. 125.

bu çalışmalara atıfta bulunmaktadır. Bu ise, birçok Arnavut akademisyen açısından Osmanlı dönemi tarihine bilimsel olmayan yaklaşımın hala güncelliğini koruduğu anlamına geliyor. Ancak, son zamanlarda Osmanlı dönemine ilişkin Arnavut tarih yazımının bilimsel ilkelere bağlı kalarak olumlu yönde geliştiği görülmektedir. Osmanlı döneminde Arnavutluk tarihi üzerine eserler yayınlayan yabancı tarihçiler de bu akıma katkıda bulunmuştur. Türk tarihçilerinin bu konuya katkısının özel bir yer teşkil etmesi anlaşılır bir durumdur.

Bu konudaki araştırmalarıma somut biçimde başladığım yer Viyana'daki Avusturya Milli Kütüphanesi olmuştur. Bu kütüphane Arnavutluk konusundaki kaynaklar açısından çok zengindir. Bunun nedeni ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Balkanlar'da Arnavutların yaşadığı toprakların kontrolünü ele geçirdiğini iddia etmesidir. Bu nedenle 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Arnavutça yayınlanmış pek çok eser, dergi ve gazete bu kütüphanede bulunabilir. Söz konusu kütüphanede, o dönemde Arnavut sorunuyla ilgili olarak Almanca ve diğer dillerde de yayınlanmış çok sayıda eser bulunmaktadır.

Bu araştırmada kullanılan yöntem, Osmanlı döneminde Arnavutlarla ilgili olarak gerek Arnavutça gerekse farklı dillerde yazılmış kitapların kronolojik sırayla okunmasına ve 19. ve 20. yüzyılın başlarında Arnavutlarla ilgili olarak yapılmış antlaşmaların ve hazırlanmış diplomatik raporların incelenmesine dayanmaktadır. 1908-1912 döneminde Arnavut meselesine ilişkin Meclis toplantılarının tutanakları ile basında yer alan Arnavut milliyetçiliği propagandası niteliğindeki yazılar Arnavutça ve Osmanlıca orijinalleri üzerinden incelenmiştir. Çeşitli dillerde yazılmış tüm bu kaynaklardan, Arnavut milliyetçiliği, büyük güçlerin Arnavutluk'taki çıkarları ve Osmanlı hükümetinin bu konudaki tutumu hakkında bir sonuca varmaya çalıştım.

Doktora tezimde yararlandığım kaynakları esasen iki şekilde topladığımı söyleyebiliriz. Önce alışılmış yaklaşımla Arnavutluk meselesine dair eserler bulmak için bazı kütüphanelere gittim. Bulduğum eserleri okudum, fotokopilerini çektim ve üzerlerine notlar aldım. Bu bağlamda İstanbul'da İstanbul Üniversitesi kütüphanesinin yanı sıra, Taksim'deki “Atatürk Kitaplığını” ve bazen de Boğaziçi Üniversitesi kütüphanesini sık sık ziyaret ettim. İlerleyen dönemde ise teknolojik ilerlemeler sayesinde bir değişimle karşılaştım. Bu bağlamda birkaç Avrupa

kütüphanesinin girişimiyle eski kitapların sayısallaştırılması başladı. Google Books işbirliğiyle "Europeana" olarak bilinen ve Avrupa Birliği tarafından finansal olarak desteklenen program, Avrupa'da çeşitli kütüphanelerde bulunan birçok kitap, dergi ve gazeteyi dijital ortama aktarmayı başardı. Söz konusu materyaller artık araştırmacılar tarafından birkaç internet sitesinden indirilebilmektedir. Bu ise, Avrupa'daki farklı kütüphanelere gitmek zorunda kalmadan tezim için gerekli birçok kitabı bulmamı sağladı. Bu doktora tezinin yazımında birincil ve ikincil kaynaklardan yararlandım. Bu bağlamda başvurduğum başlıca kaynaklar, araştırmayı yürüttüğüm dönemdeki gazete makaleleridir. Aynı dönemde yayınlanan kitaplar, farklı devlet adamlarının anıları ve 1908-1912 döneminde Meclis-i Mebusan oturumlarının tutanakları da çalışmama yön veren diğer kaynaklar olmuştur. Bazı ikincil kaynaklarsa bu konuda daha önce çalışmış bazı tarihçilerin yorumlarına atıfla çalışmaya yön verebilmeme yardımcı olmuştur. Bu bağlamda örneğin Nathalie Clayer, Bülent Bilmez, Mehmet Hacısalihoğlu'nun eserlerinden yararlandım.

Bu döneme ilişkin olarak Arnavut tarihçilerin eserlerine de başvurdum ve bazı durumlarda yayınladıkları orijinal dillerdeki tıpkıbasımlar veya belgeleri kullandım. Arnavut tarihçilerin çoğu siyasi sistemin ideolojik standartlarına göre Arnavut ulusunu oluşturma politikasından etkilendiğinden, çevirilerini veya yorumlarını kullanmadım.

Tez yazarken elimden geldiğince kitap, gazete ve belgelerin orijinal dildeki hallerini veya tıpkıbasımlarını kullanmaya çalıştım. Arnavutluk meselesine ilişkin nitel bir araştırma için birçok dile hâkim olmanın gerekli olduğunu gördüm. Arnavut dili ve lehçelerinin yanı sıra Latin, Arap, Yunan ve Kiril alfabelerini de bilmek gerekir. Bunun nedeni, o dönemde Arnavutçanın yazımında tüm bu alfabelerin kullanılmış olmasıdır. Bunların yanında Osmanlıca veya Türkçe, Yunanca, İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Slav dilleri bilgisi de gereklidir. Yukarıda bahsedilen dillerden sadece Yunancayı anlamıyorum. Fransızca ve İtalyanca konusunda da biraz daha mesafe kat edebileceğimi itiraf etmek gerekir. Bu iki Latin dilindeki eserleri okurken sözlük kullanıyorum. Dille ilgili karşılaştığım bir diğer zorluk ise Osmanlıca yazılmış belgelerin el yazmalarını okumakla ilgiliydi. Bu nedenle Osmanlıca yazılmış bazı el yazmaları ve gazete makalelerini okurken Mısırlı

arkadaşım Ahmed Garfi'den yardım aldım. Kendisi İstanbul Üniversitesi'nden tarih alanında yüksek lisans derecesine sahiptir.

Kaynak olarak 1908-1912 dönemi için Meclis-i Mebusan'ın dijitalleştirilmiş tutanaklarını da kullandım. Söz konusu tutanaklar Türkiye Büyük Millet Meclisinin resmi internet sitesinde yayınlanmaktadır.

Bu konudaki araştırmaların amacı, o dönemin siyasi, askeri ve diplomatik koşullarını yorumlamada objektif olmaya çalışarak döneme ışık tutmaya katkıda bulunmaktır. Bu çalışmada da Arnavut milliyetçiliği konusuna, dönemin Arnavut seçkinleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmayı ve Arnavutluk devletinin kurulmasını amaçlayan örgütlü bir Arnavut milliyetçiliği olup olmadığı açısından özellikle önem verilecektir. Bu döneme ilişkin nesnel araştırmalar, Arnavutların ve Türklerin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış diğer halkların karşılıklı olarak tanınması açısından önemlidir. Bu bölgede ekonomik, eğitimsel ya da kültürel bağlamda ortak fayda yönünde somut adımlar atabilmemiz için halkların birbirini karşılıklı tanıması şarttır. Tarihe dair ideolojik görüşlerle suçlanan tarihçinin birçok olayın yorumlanmasında karşılaşacağı sorunların çözümünde bu çalışma ve açıklanan olayların yorumlanmasının açıklık getireceği umulmaktadır.

Dolayısıyla Arnavut halkının tarihi ile ilgili bazı kitapları Arnavutça okurken karşılaşışan bazı şüpheler veya belirsizliklerin Osmanlı döneminde Arnavut milliyetçiliği konusunu ele alma konusundaki entelektüel merakı besleyen bir unsur olduğunu da söylemek yanlış olmaz. Yabancı yazarların tarih konusundaki eserlerini kendi dillerinde inceleyebilmek Arnavutlar açısından önemli bazı tarihi olaylarla ilgili görüşlerde değişimi de mümkün kılabilmektedir. Bu bağlamda, kimlik konusundaki yüksek lisans tezimi yazarken karşılaştığım tablonun Arnavut milliyetçiliği de dâhil olmak üzere milliyetçilik anlayışımı derinleştirdiğini söyleyebilirim. Bu nedenle, yüksek lisans çalışmalarımdan sonra kendimi son derece ciddiyetle Arnavutların tarihi ve Arnavut milliyetçiliği konusundaki araştırmalara adadım. Bu işe adım attığımda ise Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Arnavut meselesi üzerine yapılan bir araştırmanın Arnavutlar üzerine Türkçe ve Osmanlıca yazılmış eserlere bakmadan makul bir sonuca varamayacağını fark ettim. Bu noktada Türkçe bilgim epey yetersizdi. Bu nedenle İstanbul Üniversitesi'nde doktora çalışmalarına kaydolmaya karar verdim. Araştırmada mesafe kat

edebilmemde Arnavutça dilinde eğitim görmüş olmamın yanında büyük katkısı olan bir diğer unsur ise babamın bir tarihçi, annemin ise bir Arnavutça filoloğu oluşudur. Bu etkenler, Arnavutların tarihi, dili ve edebiyatıyla ilgili başlıca eserlerin evimin kütüphanesinde olmasını ve Arnavutlar konusunda genç yaşta pek çok eser okumamı mümkün kılmıştır.

Bu doktora tezinin ana araştırma soruları şu şekildedir:

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde bazı büyük güçlerin Arnavutluk'taki konsoloslarının Arnavutlara yönelik kitaplar kaleme alma ve yayımlamada amaçları neydi? İtalya Arnavutları tarafından Arnavut dili ve Arnavutlar hakkında kitaplar için yapılan araştırmalar ve bu eserlerin yayınlanması da Arnavutluk'un İtalya'nın etkisi altına girmesi siyasi bir amacına mı hizmet ediyordu? 1878 Berlin Kongresi'nde Osmanlı diplomasisi Arnavutların çıkarlarını onurlu bir şekilde temsil etti mi? Osmanlı hükûmeti Arnavut milliyetçiliğine müsamaha gösterdi mi? Meclis-i Mebusan'daki Osmanlı-Arnavut mebuslar arasında Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasına ilişkin tartışmalar söz konusu muydu? Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması ve Arnavutluk Devleti'nin kurulması anlamına gelen Arnavut milliyetçiliğinin yaygınlaştırılması çabaları başarılı oldu mu?

Doktora tezim dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, 19. yüzyılda yabancı yazarlar tarafından Arnavutların tarihi, Arnavut dili ve Arnavut sorunu üzerine yazılmış ana eserlere yer verilmiştir. 19. yüzyılda Arnavutlar ve Arnavut meselesi hakkında yazan İtalyan Arnavut yazarların eserlerini de bu bağlamda inceledim.

İkinci bölüm, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı dönemini ve Osmanlıların bu savaştaki mağlubiyetinin siyasi ve diplomatik sonuçlarını kapsamaktadır. Bu noktada Arnavutları ve yerleşimlerini etkileyen uluslararası anlaşmalara özel önem verdim. Osmanlı İmparatorluğu içinde ve dışında Arnavutların çıkarlarına yönelik lobi faaliyetlerini araştırdım. Bu dönemde Arnavut milliyetçiliğinin ilk kıvılcımlarını da tespit ettim.

19. yüzyılın son dönemini ve 20. yüzyılın başını kapsayan üçüncü bölümde diplomasi, siyaset, propaganda, askeri ve eğitimsel açılardan Arnavut meselesi ile

ilgili en önemli olaylardan bahsettim. Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşadıkları siyasi olayları anlatan Osmanlı ve Arnavutça gazeteleri de inceledim.

Dördüncü bölüm, 1908-1912 döneminde Arnavut-Osmanlı Mebusların ve Meclis-i Mebusan'ın siyasi faaliyetlerini içermektedir. Meclis-i Mebusan'daki mebuslar arasında ve Osmanlı Hükümeti üyeleri ile mebusları arasında Arnavut meselesine ilişkin yaşanan tartışmaları analiz ettim.

Viyana Üniversitesi'ndeki yüksek lisans tezimin konusu "Avrupa Anayasasında Avrupa Kimliği" idi ve doktora çalışmalarım sırasında siyaset teorileri konusundaki tüm sınavları başarıyla geçtim. Milliyetçiliğin siyasal teorileri ve kimlik sorunu hakkında gerekli bilgilere sahip olduğumu kanıtlamayı gerekli görmediğim için tez içeriğinde bu konular üzerinde derinleşmedim. Milliyetçiliğin siyasi teorileri ve kimlik meseleleri hakkındaki bilgim, tezin sonuçlarında Arnavut milliyetçiliğinin tanımlanmasında bana hizmet edecektir. Öte yandan Osmanlı arşivinde bulunan belgelerin birçoğunu gün ışığına çıkarmaya yoğunlaşmamış olduğum da söylenebilir. Ancak niyetim, tarih yazımının alışılmış yöntemlerine sıkı sıkıya bağlı bir tez yazmak değildi. Bu tez, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler enstitüsünün bir ürünüdür ve bu nedenle konuyla ilgili bibliyografya ve belge toplamak ve zamanın siyasi ve diplomatik olaylarını analiz etmek ve yorumlamak üzerine odaklandım. Bu nedenle tezin amacı, uluslararası ilişkilerin Arnavutluk ve Arnavut milletinin oluşumu üzerindeki etkisini ve ayrıca Arnavutluk ve Arnavutlara ilişkin Osmanlı iç politikalarını analiz etmekti. Pek çok durumda kendi yorumumu öne çıkarmak yerine ulaşmış olduğum kaynaktan alıntı yapma yoluna gittim. Olayları yorumladığım durumlarda ise yorumumu doğrulamak için yine asıl kaynaktan alıntılara başvurdum.

Tarihçi Nathalie Clayer'a göre Arnavut toplumu bir kabile ya da klan toplumu olarak tanımlanmaz çünkü 19. yüzyılda Orta Arnavutluk, Kosova ve Makedonya klanlara dayalı toplumsal örgütlenmenin hâkim olduğu bölgeler değildi. Ona göre, Arnavutlar güçlü bir bölgesel aidiyete sahipti ve ortak işler bir ihtiyarlar meclisi tarafından düzenliyordu. Söz konusu meclis bölgenin haydutlardan, şiddet olaylarından ve yangınlar gibi felaketlerden karşı korunması için gereken

düzenlemeleri yapıyor, köyün yollarının ve harklarının bakımı, tarlaların ve otlakların korunması amme işlerinin gerçekleştirilmesini sağlıyordu.[3]

1878 Osmanlı-Rus savaşının sona ermesi ile, komşu ülkeler tarafından ilhak edilme tehlikesiyle karşı karşıya olan bu topraklarda yaşayan birçok Arnavut zor bir durumda kalmıştı. Ayastefanos Antlaşması (1878) ve Berlin Antlaşması (1878) Arnavut nüfus arasında paniğe yol açtı demek mübalağa olmaz. Zira mülteci olma ve Osmanlı İmparatorluğu'nun daha güvenli bölgelerine göç etmenin gerekebileceği düşünülmekteydi. İngiliz araştırmacı Smesler, İngiltere'deki sanayi devrimini açıklarken, olaylar toplumu paniğe sevk edecek boyuta ulaştığında toplumda yeni ideolojilerin yüzeye çıkma zamanının geldiğini ifade etmektedir.[4] Dolayısıyla Smesler'e göre durumun daha da tırmanmaması için devletin müdahalesine ihtiyaç vardır. Osmanlı hükûmetinin 1878-1881 döneminde Arnavut milliyetçiliğine müsamaha gösterir tutumunu bu çerçevede değerlendirmek mümkün olabilir. Ancak bir yandan da Osmanlı hükûmetinin Osmanlı yanlısı bir Arnavut milliyetçiliğini beslemeye, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı nüfuzlu Arnavutların da bu milliyetçiliğin dümenini ele geçirmeye çalıştığını söylemek gerekir.

Samuel P. Huntington'a göre kan, dil, din ve yaşam tarzı, eski Yunanlıların ortak noktasıydı. Din de medeniyetleri tanımlayan tüm nesnel unsurlar arasında en önemlisidir. Aynı etnik kökene mensup ve aynı dili konuşan, fakat dinleri farklı olan insanlar birbirlerini katledebilirler.[5] Yunan devriminde (1822-1830) de tezahür etmiş olan bu tehlike Arnavutlar arasında da vardı. Aynı etnik kökene ve aynı dile sahip olmalarına rağmen Arnavutlar, dini farklılıkları nedeniyle savaşlarda karşı karşıya geldiler. Osmanlı hükûmetinin hoş gördüğü Arnavut milliyetçiliği, Yunan devriminin tekrarını ve Arnavutların kendi aralarındaki savaşları engellemek zorunda kalmış ve bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu, Arnavutları ortak Arnavut dili ekseninde birleştirmeye çalışmıştır. Ancak, bazı Arnavut milliyetçilerin dış güçlerin çıkarlarına hizmet eden istisnai tutumlar takındığını da söylemek gerekir. Arnavutluk'ta

[3] Nathalie Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu,** Çev. Ali Berktay, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 17-18.
[4] Anthony D. Smith, **Toplumsal Değişme Anlayışı,** Çev. Ülgen Oskay, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1996, s.134 – 136.
[5] Samuel P. Huntington, **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order,** New York, Simon & Schuster, 1997, s.42.

ayaklanmaları kışkırtmak ve büyük güçlerin Arnavutluk meselesine müdahale etmesine zemin hazırlamak amacıyla Arnavut milliyetçiliğini yaydılar. Bu çevrelerin örnek olarak aldığı süreç büyük güçlerin müdahalesinden sonra Yunanistan'ın bağımsızlığıyla sonuçlanan Yunanistan devrimiydi. Tarihçi Miroslav Hroch, bu tür milliyetçiliği ayaklanma tipi olarak sınıflandırır.[6]

Osmanlı hükûmetinin bir parçası olan Arnavut seçkinleri ve Osmanlı döneminde Büyük Güçlerin Arnavutluk'taki diplomatik temsilcileri Arnavut milliyetçiliğinin doğuşunu etkilemiştir. Bu milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Arnavutluk devletinin kurulmasından sonra Arnavut milletinin oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle Arnavut milliyetçiliğinin doğuşunu modernist milliyetçilik teorilerine göre açıklamak gerekir. Ernest Gelner, bu milliyetçilik teorisinin en ünlü araştırmacılarından biridir. Ancak Gelner'in milliyetçiliğin doğuşuna ve bir toplumda ulus konseptinin oluşumuna özel vurgusu, toplumun sanayileşme süreciyle yakından ilgilidir. Ancak Arnavut milliyetçiliğinin doğuş sürecinde, özellikle de ilk aşamalarında Arnavut toplumu henüz sanayileşme sürecine girmemişti. Dolayısıyla Ernest Gelner'in milliyetçilik teorisi Arnavut milliyetçiliğini açıklamaya yetmez. Bir diğer milliyetçilik teorisi araştırmacısı Anthony D. Smith'in (Ernest Gelner'in öğrencisiydi) Arnavut ulusunun oluşum sürecini daha iyi anlamamıza yardımcı olacağına inanıyorum. Bunun nedeni, Anthony D. Smith'in Doğu Avrupa ve Ortadoğu'da milletlerin oluşumunda milletlerin etnik unsuruna önem vermesidir. Ayrıca, Norveç ve İrlanda uluslarının oluşumu gibi bazı batılı uluslarda da etnik unsurun ve eski dillerinin uluslarının oluşumunda belirleyici olduğuna inanıyordu.[7]

Etno-sembolist milliyetçilik kuramında Anthony D. Smith, milleti şöyle tanımlar:

> *"Bir Millet, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlanabilir. (...) Oysa*

[6] Bilgin Çelik, "27 Haziran 1944: 77. Yılında Çamerya Katliamı", Yıldız Teknik Üniversitesi, BALKAR, **Bülten,** Sayı 5, 2021, İstanbul 2021, s.116.
[7] Anthony D. Smith, **Millî Kimlik,** Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınlar, 1991, s. 30-31.

millet, bir tarihi kültür ile belli bir yurdu paylaşan herkesi tek bir siyasi topluk içinde birleştiren kültürel ve siyasal bir bağı gösterir. (...) Demek ki Milli kimlik ve millet, birbirleriyle ilişkili etnik, kültürel, teritoryal, ekonomik ve yasal-siyasi pek çok unsurdan oluşan karmaşık yapılardır."[8]

Smith etnisiteyi ise şöyle tanımlar: *"Etnik bir grup, soya ait mitlerin rolünü ve tarihî anıları vurgulayan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırdedilen bir kültürel kollektif tiptir."*[9]

Smith'e göre, bir etnik toplum altı ana niteliğini sahipse de ortak ecdada dair mitler bunların en önemlisidir.[10] Anthony D. Smith ayrıca Yunan ulusunun oluşumu sırasında etnik unsurun önemini ve Yunanlıların ortak bir köken mitinin anlamını da analiz etmişti. Bu bağlamda 19. yüzyılın başlarında yaptığı araştırmalarda, Antik Yunan'da yaşamış eski Yunanlıların neredeyse ortadan kaybolduğu ve Mora'da Arnavut göçmenlerin çoğunluğu temsil ettiği sonucuna varan Alman araştırmacı Jacob Fallmereyer'in eserlerine de atıfta bulunur.[11] Smith'e göre, bu gerçekliğe karşı çıkan Yunanlılar, Yunan milliyetçiliği, eski Yunanlıların ve Bizans Yunanlılarının devamı oldukları fikriyle bağlantılı olduğundan, ortak köken mitlerinin cazibesine kapıldılar. Aynı zamanda Yunan felsefesi ve antik Yunan edebiyatı da bu bağlamda önemli bağlayıcı unsurlar sunmuştu. Bu örneğe dayanarak, Smith şunları yazmıştı:

"Etnilerin, fiziki soy çizgileri boyunca değil de, paylaşılan bir bellek ve kolektif bir kader fikrince, yani nüfusun belli bir kültürel birimince muhavaza edilen o etniye özgü ayırdedici mitler, anılar, simgeler ve değerlerde somutlanan kültürel yakınlık hattı boyunca oluşmuş olmaları anlamında ise bir ilgisi yoktur. (...) Yunan kimlik duygusu ile etnikliğe dair ortak hissiyatın varlığını koruduğunu da söylemek mümkündür."[12]

Yukarıda bahsedilen Yunan örneğinden ve Smith'in etnisite tanımından, Arnavut ulusunun oluşumu için Arnavut milliyetçiliğinin Yunan ulusunun oluşumunu bir etnik model örneği olarak aldığı varsayımına ulaşabiliriz. Ancak

[8] A.e., s. 32-33.
[9] A.e., s. 41.
[10] A.e., 42-43.
[11] A.e., s.53.
[12] A.e. s. 54-55.

Arnavutların eski bir yazı dili olmadığı gibi, Yunanlılar gibi Arnavut dilinde yazılmış edebiyat ve felsefeleri de yoktu. Dört ya da beş yüzyıl önce Arnavutça yazılmış eserler bile sonraki dönemde Arnavut milliyetçiliğini destekleyenler tarafından bilinmiyordu. Bir yandan da Arnavutların Orta Çağ'da Arnavutluk'ta kendi devletleri yoktu. Bu nedenle, Arnavut halkının Balkanlarda etnik bir sürekliliğe sahip olduğu ve Arnavut dilinin bu topraklarda her zaman konuşulduğuna dair bir Arnavut efsanesi yaratmak gerekiyordu. Arnavut milliyetçiliğini destekleyenler, Arnavut milletini Arnavut etnik grubuna ve ortak Arnavut diline dayandırdılar. Aristoteles, Aşil, Büyük İskender ve Piros'un Arnavut olduğu mitleri, Arnavut milliyetçiliğinin savunucuları tarafından eski Arnavut tarihinin bir parçası olarak kabul edildi. Ancak bu tarihi şahsiyetler, Yunan milliyetçiliği tarafından Yunan etnisitesinin üyeleri olarak da uyarlanmıştır. Bu nedenle Arnavut milliyetçiliğinin birçok savunucusu, Arnavutların Pelasg kökenleri üzerinden Yunanlılarla ortak bir ataya sahip olduklarını da iddia etmişlerdir. Ortak Pelasg ataları teorisi, Arnavut etnik grubunun varlığını kabul etmeyen ve onları Arnavutlaşmış Yunanlılar olarak gören Yunan milliyetçileri tarafından da reddedilmiyordu.

Yerin sınırlı oluşundan dolayı ikincil nitelikteki bazı siyasi ve diplomatik olaylardan bahsetmedim. Ancak ileride çıkarılabilecek ayrıntılı yayınlarda yeri geldiğinde bu olayları da dikkate alacağım. Bu haliyle bu doktora tezi, Arnavut meselesi hakkında bir bilgi birikimi niteliğindedir ve tüm bu bilgileri ciddi bir şekilde okuyarak, Arnavut meselesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki tarihsel koşulları ve konumu hakkında fikir sahibi olunabilir. Ayrıca bu doktora tezinin Arnavutluk devletinin ve Arnavut milletinin oluşmasındaki siyasi ve diplomatik sürecin anlaşılmasına da katkıda bulunacağını ümit ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM:
ARNAVUT DİLİ ve ARNAVUTLAR HAKKINDA 18. ve 19. YÜZYIL AVRUPALI ve İTALYAN ARNAVUT YAZARLARININ ESERLERİ

1.1. 18. ve 19. Yüzyılların Avrupalı Yazarları Tarafından Arnavut Dili ve Arnavutlar Hakkında Kaleme Alınan Eserler

1.1.1. Hans Erich Thunmann (1746-1778)

Şarkiyatçı dilbilimci Hans Erich Thunmann, kendisine 1770 yılında Venedik'te basılmış bir kitap veren bir Arnavut tüccarla tanışmıştır. Yunanca olarak basılan kitapta ayrıca Yunanca, Ulahça ve Arnavutça bir sözlük de bulunuyordu.[13] Kitabın kapağında söz konusu kitabın yazarının Theodoros Anastasios Kavaliotos olduğu belirtilmişti. Kitabın yazarının adının altında, Makedonya'nın Moskopoli şehrinde bir Ortodoks rahip olduğu ve akıcı bir şekilde Yunanca, Ulahça ve Arnavutça konuştuğu belirtilmektedir. Söz konusu kitap, Hans Thunmann'ı Arnavutça ile ilgilenmeye yöneltmiştir. Arnavutça üzerine yaptığı araştırmalarında, Franciskus Blondus'un 1635'te yayınladığı bir Arnavutça-Latince sözlüğe ve 1664'te Petro Budi tarafından kaleme alınan "Bellarminischem Katechismus"'un Arnavutçaya çevirisine de başvurmuştur. Her iki kitap da "Congregation de propaganda fide"[14] tarafından Roma'da yayınlanmıştır.[15]

Tarih ve dilbilim konusundaki araştırmaları sonucunda Hans Thunmann, Arnavut dili ve Arnavutlar hakkında bir kitap yayınlanmıştır. Söz konusu kitapta Theodoros Kavaliotis'in sözlüğünün yeniden basımına da yer verilmiştir. Thunmann'a göre, onu çalışmaya ve Arnavutlar hakkında yazmaya iten şey,

---

[13] Hans Erich Thunmann, **Untersuchungen über die Geschichte der oestlichen Völker**, Cilt I, Leipzig, bei Siegfried Lebrecht Krufius, 1774, s. 177-178;

* Yaklaşık 100 yıldır Theodoros Anastasios Kavaliotos'un sözlüğünün kayıp olduğu kabul edilmektedir. Bu, Kavaliotos'in sözlüğünü yeniden yayınlayan Avusturya-Macaristanlı dilbilimci Franz Miklosich tarafından da doğrulanmıştır. Bkz.: Franz Miklosich, "Rumunische Untersuchungen Istro und macedo-rumunische Sprachdenkmaeler," **Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch - Historische Classe**, Band. XXXII, Viyana, Karl Gerold's Sohn, 1882, s. 195.

** Kavaliotos'un kitabı, 1895'te yeniden yayımlayan Avusturyalı dilbilimci Gustav Mayer tarafından yeniden keşfedilmiştir. Bkz.: Gustav Mayer, "Albanesiche Sudien - IV, Das griechisch-suedrumaenisch-albanesische Wortverzeichniss des Kavalliotis, herausgegeben und erklaert," **Sitzungsberichte Philosophisch - Historische Classe Der Kaiserlichen Akademie Der Wissenschaften**, Band CXXXII/XII (132-12), Viyana, bei F. Tempski, 1895, s. 1-127.

[14] Katolik Kilisesi tarafından desteklenen İnanç Propagandası Cemaati.

[15] Thunmann, Untersuchungen über die Geschichte ..., s. 177.

Avrupa'nın en eski halkının tarihine ait bir bölümü gün ışığına çıkarmak arzusudur. Ona göre Arnavutlar Yunanların, Romalıların, Gotların, Slavların, Fransızların, İtalyanların ve Türklerin etkisi altında kalmalarına rağmen, hala asimile edilmemişlerdi.[16] Hans Thunmann, İyon Denizi'nden Makedonya'ya, Karadağ'dan Neokastro'ya (Peleponez'in güneybatısı), Evinos nehrine (Eatolia'da) kadar uzanan bir alanda Arnavutların çoğunlukta olduğunu ve Arnavut dilinin geniş çapta kullanıldığını yazmıştır.[17]

Erich Thunmann'a göre Arnavutların Türklerle ilk teması savaş alanında olmuştur. Bu temasa vesile olan olay ise Bizans İmparatorunun Teselya ve Epir eyaletleri üzerinde yeniden kontrol tesis edebilmek için Anadolu'dan iki bin Türk paralı askerinin yardımına başvurmasıdır. Yazara göre, Türkler bu sefer sırasında 1338-1340 yıllarında Teselya'dan Dıraç'a (Arnavutluk) kadar büyük yıkıma neden olmuştur. Bu tablo karşısında pek çok Arnavut dağlara sığınmışsa da yazara göre bu kaçış bile Türklerin kadınları ve çocukları köleleştirirken erkekleri öldürmesine engel olamamıştır. Bu süreç sonrasında nüfusun yoğun olduğu Arnavut toprakları Bizans egemenliğine geçmiştir.[18]

Arnavutların Türklerle ikinci teması, Osmanlı padişahları II. Murat ve II. Mehmet'in hükümdarlığı sırasında gerçekleşmiştir. O zamanlar Venedik'in bir parçası olan Dıraç ve İşkodra'nın Osmanlılarca fethi sürecinde ve Mora'daki (Peleponez) birçok Arnavut savaşçının direnişi, Osmanlıları Arnavutlara savaşçı bir halk olarak saygı gösterme konusunda etkilemiştir. Yazar Thunmann'a göre bu durum karşısında Osmanlılar, Arnavutlara diğer boyun eğdirilmiş halklardan farklı bir muamele yapmış ve zaman içinde Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en yüksek liderlik kademelerine geleceği bir sürecin temellerini atmıştır.[19]

Thunmann Arnavutlar üzerine yaptığı araştırmada söz konusu halkın kökenleri konusunda net bir çıkarıma ulaşamamıştı ve Makedonların torunları

---

[16] A.e., s. 322.
[17] A.e., s. 240.
[18] A.e., s. 304-305.
[19] A.e., s. 316-320.
***** Fransız dilbilimci Robert Cyprian da Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en yüksek mevkilerde olduklarını düşünüyordu. Bkz.: Robert Cyprian, **Die Slawen Der Turkei, Oder Die Montenegriner, Serbier, Bosniaken, Albanesen Und Bulgaren,** Cilt II, Leipzig, Arnoldische Buchhandlung, 1844, s. 86.

olabileceklerine inanıyordu.[20] Ancak çalışmasının sonunda Arnavutların İliryalıların torunları olduğunu belirtmiştir.[21]

1.1.2. Karl Gottlieb von Windisch (1725-1793)

Thunmann'ın Arnavut dili hakkındaki kitabından sekiz yıl sonra, başka bir yazar Almanca bilim dergisi "Von den Klementinern in Syrmien"'de konuyla ilgili bir makale yayınlanmıştır. Makalenin yazarı, Avusturya-Osmanlı savaşı sonucunda 1737'de Arnavutluk'tan kaçan Kelmendi aşiretine mensup olup da üç Avusturya-Macaristan köyünde yerleşmiş bulunan bazı mültecileri ziyaret etmiştir. Onların diliyle ilgili notlar almış ve söz konusu makalede bazı sözcüklerin Arnavutçadan Almancaya tercümesine yer vermiştir. Yazar, söz konusu mültecilerin dillerinin Arnavutça (Albanische) olduğunu ve bu dilin diğer dillere benzemediğini yazmıştır. Arnavutlarla ilgili çalışmasında Arnavutçanın İliryalıların dili, Arnavutların da İliryalıların torunları olduğunu yazan Thunmann'dan alıntı yapmıştır.[22] Ancak Arnavutça aldığı notlarda şu ifadelere de yer vermiştir: *"Di mir Clementischt - Ich kann gut Klementinisch"* (F. D. Klemençe konuşabiliyorum).[23] Bu cümle, belki de ait oldukları kabile ile kendi dillerini özdeşleştirdikleri sonucuna varmamızı sağlar. Bu, bizi o dönemin Arnavutça konuşan kabilelerinin bazı üyelerinin bilincinde ortak dil kimliğinin henüz oluşmadığından şüphelenmemize neden olan bulgulardan biridir.

1.1.3. François Pouqueville (1770-1838)

Fransız devletinin ihtiyaçları doğrultusunda topografya ve Arnavutluk nüfusu araştırmaları için Arnavutluk'u ziyaret eden ilk Fransız askeri personellerinden biri François Pouqueville'di. 1798'de Osmanlı birlikleri tarafından esir alınmış ve Mora ile İstanbul'da savaş esiri olarak tutulmuştur.[24] Pouqueville, 1806'da Fransızca, İtalyanca, Almanca ve 1813'te de İngilizce olarak yayınlanan anıları ile Arnavutluk ve Arnavutların Avrupa toplumunca tanınmasına katkıda bulunmuştur. 1806'da

[20] Thunmann, Untersuchungen über die Geschichte ..., s. 245.
[21] A.e., s. 240.
[22] Karl Gottlieb von Windisch, "Von den Klementinern in Syrmien," **Ungrisches Magazin oder Beyträge zu ungrischen Geschichte, Geographie, Naturwissenschaft und der dahin einschlagenden Litteratur**, Cilt II, Stück:1, Pressburg 1782, (s. 77-89), s. 84.
[23] A.e., s. 88.
[24] William Martin Leake, **Researches in Greece,** Londra, John Booth, 1814, s. 406.

Fransa'nın Yanya konsolosu olarak atanması ise diğer bazı eserlerinde de Arnavutlar, Arnavut dili ve Arnavutların tarihi ile ilgilenmesi için bir başka motivasyon kaynağı olmuştu. Kendisi de bir asker olan Pouqueville Arnavutları savaşçı bir halk olarak görüyordu. Örneğin Arnavut askerlerin Arnavutluk kıyılarında konuşlanmış, Napolyon Bonapart komutası altındaki Fransız birliklerine saldırdığı bir savaşı anlatmıştır. Söz konusu muharebede birçok Fransız askeri öldürülmüş ve 200'den fazlası da esir alınmıştır.[25] Aynı eserinde Arnavutluk'un antik dönemdeki tarihi hakkında da bilgilere yer vermiştir. Sonuç olarak Pouqueville, Arnavutların Büyük İskender, Piro ve İskender Bey'in askerlerinin torunları olduğu sonucuna varmış ve Osmanlı İmparatorluğu dağılsa bile Arnavutluk'un yaşamaya devam edeceğini yazmıştır. Bunun nedeni olarak da zorlu dağlık araziye, Arnavutların savaşma ruhuna ve bağımsız olma arzusuna işaret etmiştir. Yazar, bu tespitlerden hareketle Arnavutlara başkaları tarafından boyun eğdirilemeyeceğine kani olmuştur.[26] Ayrıca, Tepedelenli Ali Paşa'nın askerlerinin 1803 yılında Arnavutluk'un Suli adlı dağlık bir eyaletinde bir isyanı bastırdığını ifade eden Pouqueville Suliotlar'ın kanıtlanmış savaşçılar olduğunu ve Fransızlar tarafından silahlandırıldığını belirtir.[27] Tepedelenli Ali Paşa, isyanı bastırmak ve Suliotları kontrol altına alabilmek için kendi oğlu komutasındaki birlikleri bölgeye sevk etmiştir. Sonuçta Suli bölgesi teslim olmuştur. Akabinde Ali Zade Veli Paşa ve bölgedeki diğer Sünni Arnavut Müslüman beyler tarafından 12 Aralık 1803 tarihinde Suli Hristiyanları için af çıkarılmıştır. Pouqueville'in 1824'te yayınladığı kitapta Suliot'lar için çıkarılan af belgesine de yer verilmiştir. Söz konusu belge Yunanca yazılmış olup 5 maddeden oluşmaktadır. İki maddede Arnavutluk'tan bahsedilse de, Arnavutlardan hiçbir yerde bahsedilmemektedir. Savaşan taraflar Arnavut olmalarına rağmen, belgede Suli Hristiyanları ve Sünni Müslümanlar olarak anılmaktadır. Af çıkarılması silahlı Suliotların Arnavutluk'u terk edebilmeleri için silah ve mühimmatla geçiş özgürlüğü sağlamıştır. Affın şartlarına göre Arnavutluk'ta kalmaya karar verecek olanlara isyan nedeniyle herhangi bir yaptırım uygulanmayacak ve yaşamlarını rahatsız edilmeden

[25] François Pouqueville, Travels In The Morea, Albania and Other Parts Of The Ottoman Empire, Londra, Henry Colburn, 1813, s. 353-354.
[26] A.e., s. 401.
[27] Sir James Emerson Tennent, **The History Of Modern Greece, From Its Conquest By The Romans, B.C. 146 To The Present Time**, Cilt II, Londra, Henry Colburn, 1830, s. 470.

sürdürmeleri için arazi ve evler verilecekti. Affın 1. Maddesi şöyleydi: *"Suliotlar ülkelerini silah, bagaj, cephane, yiyecek ve yanlarında götürmek istedikleri her şeyle Arnavutluk'u özgürce terk edebilirler (...) ".*[28]

Bu belgeden, Arnavutluk teriminin o dönemin Arnavutları arasında kontrolleri altındaki bölgenin coğrafi kimliği niteliğinde kullanıldığını anlıyoruz. Ancak bu belge aynı zamanda Arnavutlar arasında hiçbir Arnavut ulusal kimliğinin ve hatta ortak bir Müslüman kimliğinin dahi olmadığını da kanıtlamaktadır. Bir tarafın Sünni Müslüman olarak adlandırılması ve bu bölgede Bektaşi Müslüman Arnavutların da bulunması gerçeği, 19. yüzyılın başı itibarıyla Arnavut kimliğinin ihtiva ettiği çeşitliliğin karmaşıklığını daha da net bir biçimde göstermektedir. Tepedelenli Ali Paşa'nın kontrolü altındaki bölgede isyancıları affetme yetkisine sahip olması ise, Babıali'nin Arnavutluk ve Yunanistan bölgeleri üzerindeki nüfuzunun sınırlı olduğuna işaret etmektedir.[29]

1.1.4. John Cam Hobhouse (1786-1869)

İngiliz yazar John Cam Hobhouse'un 1813'te yayınladığı iki ciltlik kitap Arnavutluk ve Arnavutlar üzerine önemli bir diğer çalışmadır.[30] Söz konusu kitap, Arnavutların o dönemdeki geleneklerini, göreneklerini ve yaşam biçimlerini anlamak açısından özellikle önemlidir. Yazar ayrıca Arnavutların tarihini ele almış ve Arnavut dili hakkında araştırmalar yapmıştır. Hobhouse, şair Lord Byron'ın da dostuydu ve Arnavutluk üzerine kitabını hazırlarken birçok konuda mektuplar aracılığıyla ona danışmıştır.[31]

Hobhouse'un Arnavutlara ilişkin hipotezi, Arnavutların muhtemelen farklı ulusların bir karışımı olduğu ve köklerinin Yunan, Roma, Got, Vandal, İspanyol,

---

[28] François Charles Hugues Pouqueville, **Geschichte der Wiedergeburt Griechenlands 1740-1824,** Cilt I, Heidelberg, Universitaets Buchandlung von G. F. Winter, 1824, s. 148-150.

[29] Tepedelenli Ali Paşa, kontrolü altındaki bölgelerde barışı sağlamak için, hangi dine mensup olduklarına bakmaksızın düzeni ve sükuneti bozanlara karşı sert davranırdı. Örneğin bir İngiliz gezgin ve araştırmacının notlarında, Arnavutluk'taki bir şehirde bir Hristiyanın öldürülmesi nedeniyle şehrin köprüsüne bir Müslümanın asıldığı bilgisi yer alır. Cinayet, aralarındaki tartışmanın ardından meyhanede işlenmiştir. Bkz.: Thomas Smart Hughes, **Travels in Sicily, Greece and Albania,** Londra, Cilt II, J. Mawman, 1820, s. 274.

[30] Hobhouse'un kitabında Arnavutluk hakkında var olan bazı yanlışlıklar William Martin Leake tarafından bir yıl sonra yayımladığı "Researches in Greece" adlı kitabında düzeltilmiştir.

[31] Lord Byron's Corespondence Chiefly With Lady Melbourne, Mr. Hobhouse, The Hon. Douglas Kinnaird, And S. B. Shelley, Ed, John Murray, Cilt I, Londra, John Murray, 1922.

İtalyan, Bulgar ve Osmanlı gibi çeşitli milletlere dayandığı yönündedir.[32] Bu görüşünü de Arnavutluk'un farklı bölgelerindeki Arnavutların din, dil (lehçe), gelenek ve karakterleri arasındaki farklara dayandırır.

Hristiyan Arnavutların Müslüman Arnavutlardan neredeyse ayırt edilemez olduklarını, Hristiyanların da silah taşıdığını ve birçoğunun Tepedelenli Ali Paşa ordusunun hizmetinde olduğunu yazmıştır. Yazar, milli kimlik sorusu üzerine şu görüşleri dile getirir: *"Çünkü diğer vilayetlerin yerlileri, kim oldukları sorulduğunda, biz Türk'üz (F. D. Müslümanız) veya biz Hristiyan'ız diyecekler. Bu memleketin bir adamı ise 'Ben bir Arnavut'um' der".*[33] Yazara göre bu gerçek, Arnavutların bir millet bilincine sahip olmalarını sağlamış ve diğer Osmanlı vilayetlerinden farklı olarak Arnavut Hristiyan ve Müslümanların günlük hayatta temas içinde kalabilmelerini mümkün kılmıştır.

Hobhouse, aralarındaki tüm özel meseleleri unutmaya ve İmparatorluğu tehlikeye atan "gavurlar" ve "kafirler" e birlikte saldırmaya istekli olan Müslüman Arnavutlar sayesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kısmının herhangi bir Hristiyan isyanına karşı güvende olduğunu yazmıştır.

Kitabın 2. cildinde Hobhouse, Arnavutça üzerine bir kitabı İngilizceye çevirmiş[34] ve Atina'da kaldığı süre boyunca derlediği Arnavutça şarkılardan bazılarını ayrıntılı olarak yayınlamıştır.[35] Tepedelenli Ali Paşa'ya bağlı görev yapan memurlarca yazara verilen hareket izninin tıpkıbasımı da ekte sunulmuştur. Bu izin, onun kaldığı süre boyunca yetkililer tarafından rahatsız edilmemesi ve Arnavutluk ile Yunanistan'da seyahat etmesini mümkün kılmıştır. İlginçtir ki, söz konusu izin Rumca yazılmıştır.[36] Bu ise Osmanlı memurlarının neredeyse tamamının Arnavut olmasına rağmen aralarındaki yazışma dilinin Rumca olduğunun da bir kanıtıdır.

1.1.5. William Martin Leake (1777-1860)

[32] J. C. Hobhouse, A Journey through Albania, and other provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, during the years 1809 and 1810, Cilt I, Londra, James Cawthorn, 1813, s. 130.
[33] A.e., s. 147-148.
[34] Hobhouse'ın çevirdiği kitap şuydu: Francisco Mario da Lecce, **Observationi Gramaticali nella lingua Albanese,** Roma, di Prop. Fede, 1716.
[35] J. C. Hobhouse, A Journey through Albania, and other provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, during the years 1809 and 1810, Cilt II, Londra, James Cawthorn, 1813, s. 1123-1150.
[36] A.e., s. 1153.

Yunanistan ve Arnavutluk'ta topografya araştırmalarından sorumlu bir İngiliz subayı olan William Martin Leake 1802'de geldiği Yunanistan'da geçirdiği süreyi Arnavut dili üzerine araştırma yapmak için kullanmıştır. 1814'te yayınlanan kitabının girişinde, neden Arnavutça konusunu araştırmaya karar verdiğini açıklamıştır. Ona göre, Fransızlar Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmak ve Arnavutluk üzerinden Yunanistan'a geçmek planları yapmaktaydı. Bu nedenle, muhtemelen sıradan askerler kadar disiplinli olmayan, ancak silah kullanmayı bilen ve yabancıların ülkelerini işgal etmesine izin vermeyen bir halk olan Arnavutları ve dillerini mümkün olduğunca iyi bilmek gerekliydi. Arnavut dili üzerine yaptığı araştırmada Leake, Profesör Hans Thunmann'ın teorisini desteklemiş ve Arnavut dilinin, bölgedeki diğer dillerle karışmış olmasına rağmen özünde İliryalıların dili olabileceğini yazmıştır.[37] Arnavut dili üzerine yaptığı araştırmada ve bu konuda yazdıklarında, Arnavutluk'un Vithkuqi bölgesinden Eustratius adlı bir Arnavut Hristiyan Ortodoks rahip kendisine yardım etmiştir. Leake çalışmalarında ayrıca Hans Thunmann'ın kitabı Theodoris Kavaliotis sözlüğüne ve Yunanca, Bulgarca, Ulahça ve Arnavutça "Lexicon Tetraglosson"'dan da yararlanmıştır.[38] Leake'e göre "Lexicon Tetraglosson" 50 yıl önce Arnavutluk'un Muskopoli şehrinde yayınlanmıştır.[39] Leake, söz konusu kitabı kısmen yeniden yayınlamış ve içeriğindeki kelimeleri İngilizceye de çevirmiştir.[40] Leake, Yunanistan'da Arnavutların Yunanlılarla karışmasının bir sonucu olarak Arnavut dilinin yavaş yavaş kaybolmakta olduğunu ve Mora'da neredeyse tümüyle unutulduğunu ifade

[37] Leake, Researches in Greece ..., s. III-X.
[38] A.e., s. 289-290.
[39] Bu, 1770'de Venedik'te yayınlanan Kavaliotis'in kitabından daha eski olduğu anlamına gelir. Ancak, Avusturya-Macaristanlı dilbilimci Franz Miklosich sözlüğün bu kadar eski olmasının mümkün olmadığını ve 1794'te Venedik'te Danilo de Moscopoli tarafından yayınlandığını düşünmüştür. Franz Miklosich ayrıca sözlüğün Moskopoli'de yayınlandığını da reddeder, zira ona göre Arnavutluk'un Moskopoli'sinde bir matbaanın olduğuna dair hiçbir kanıt yoktu. Bkz.: Miklosich, "Rumunische Untersuchungen Istro und macedo-rumunische Sprachdenkmaeler," **Denkschriften ...,** s. 229-230.
[40] Leake, **Researches in Greece**, s. 381-402;
* Danilo'nun sözlüğünün girişinde Yunanca bir şiir yer almaktadır. Yazar, bu şiirde Arnavutları, Ulahları ve Bulgarları barbarca dillerini terk etmeye ve Yunancayı dilleri olarak kabul etmeye çağırır. *("Αλβανοί, Βλάχοι, Βούλγαροι, αλλόγλωσσοι χαρήτε / κι' ετοιμασθήτε όλοι σας Ρωμαίοι να γενήτε / βαρβαρικήν αφήνοντας γλώσσαν, φωνήν και ήθη...")*. Bu şiir, rahibin sözlüğü derlemeye iten ana motivasyonlardan birinin Arnavutluk ve Makedonya'daki Yunan olmayan unsurların asimilasyonu olduğunu göstermektedir.

etmiştir. Ona göre Arnavutça daha ziyade Arnavutların yaşadığı Attika (Atina çevresindeki) köylerinde kullanmaktaydı.[41]

Leake, Arnavutların tarihini Profesör Thunmann'a benzer bir şekilde özetler. Leake, Osmanlı'nın Arnavutluk'u fethini işgal olarak nitelemekten özellikle kaçınmıştır.[42] Bu anlayış, muhtemelen İmparatorluğun bu bölgesinin Arnavutlar tarafından yönetildiği dönemde Arnavutluk ve Yunanistan'da kalmış olduğu gerçeğinden etkilenmiştir. Aslında o dönemde Tepedelenli Ali Paşa ve oğulları Yunanistan ve Güney Arnavutluk eyaletlerini yönetiyordu. Leake, Arnavutların yalnızca Mora'daki paşaların askerleri değil, İmparatorluğun neredeyse tüm valilerinin muhafızları olduğunu yazmıştır.[43]

1.1.6. Conrad Malte-Brun (1775-1826)

Malte-Brun'un Avrupa halkları ve dilleri üzerine çalışmaları Arnavutların tarihi ve Arnavut dilini de kapsamaktadır. Malte-Brun, Arnavutların, Yunan Pelasglar ve daha sonra modern Yunanlılarla karışan İliryalıların torunları olduğunu ifade etmiştir.[44] Malte-Brun'un Avrupa halklarının ve dillerinin kökenine ilişkin olarak derlediği bir tabloda Arnavut dilinin İlirya dilinin soyundan geldiği ve köklerinin Pelasgcaya dayandığı ifade edilmiştir. Bu tabloya göre, Arnavut dili eski İliryaca, Yunanca ve Keltçeden türetilen sözcüklerden oluşmaktadır. Söz konusu tablonun dikkat çekici bir özelliği Arnavutça dilinden bahsedilen yerde parantez içinde Angelo Masci'nin adı ve M. B. kısaltmasının bulunmasıdır. Bu, Malte-Brun'un Arnavutçanın kökeninin tanımını ve Arnavutça kelimelerinin etimolojisini kendisinin ve Angelo Masci'nin keşfi olarak gördüğünü göstermektedir.[45]

Malte-Brun'un eserinin Arnavutlar hakkındaki bölümünde Angelo Masci'nin çalışmalarının yanı sıra Poqueville, Thunmann ve Martin Leake'in eserlerine de atıfta bulunulmaktadır.

Malte-Brun Arnavut dili için şöyle yazmıştır:

---

[41] Leake, Researches in Greece..., s. 254.
[42] A.e.,s. 250.
[43] A.e., s. 411.
[44] M. Malte-Brun, **Universal Geography or Description of All the Parts of The World, On a New Plan,** Cilt IV, Philadelphia, Anthony Finley, 1829, s. 101-123. A.e., s. 45.
[45] Malte-Brun, Universal Geography ..., s. 60.

(...) Arnavut dili yalnızca eski çağlardan bir dil olmakla kalmayıp, aynı zamanda Pelasgo-Helen kökenli diğer dilleri de tanımaya yardımcı oluyor. (...) en eski Yunanca kelimelerin Arnavut dilinde korunduğunu göstermek yeterlidir; (...) antik Yunanistan'daki dağların ve insanların isimleri belki Arnavut kökenlidir.[46]

1.1.7. Joseph Ritter von Xylander (1794-1854)

Bavyera Krallığı'ndan bir prensin Yunanistan tahtına oturmasına karar verilmesi bazı Alman bilim adamlarının Yunanistan'a olan merakını artıran bir gelişme olmuştur.[47] Yunanistan'da bir yandan da kayda değer bir Arnavut nüfusunun yaşıyor olması, bazı Almanların Arnavutların diline ve tarihine de daha derin bir ilgi duymasını sağlamıştı.[48] Arnavutlar ve onların dillerine olan ilginin yanı sıra, Almanların bölgedeki nüfuzunu artırmak da bir diğer unsurdu. Bu yüzden askeri amaçlar için de bu konuda çalışmalar teşvik ediliyordu. Örneğin, Yunan Donanmasında görev yapan personel bu dönemde yalnızca Arnavutça konuşmaktaydı.[49] Bu koşullar altında, Bavyera ordusu generali Josef Ritter von Xylander Arnavut dili üzerine bir kitap yazmıştır.

Von Xylander kitabının girişinde, Yunanistan Krallığını ziyaret eden yabancıların Arnavutça konuşan birçok kişi ile temasa geçmesinin muhtemel olması ve bu dili konuşanların sadece ülkenin kuzeybatısında toplanmış olmamasından dolayı Arnavutça hakkında bilgi sahibi olmanın önemine işaret eder. Ona göre, Attika da dâhil olmak üzere Yunanistan'ın birçok bölgesinde, ülke nüfusunun büyük

---

[46] A.e., s. 109-111.

[47] 1835'te Bavyera Krallığından gelen 5000 asker Yunanistan Krallığının düzenli ordusunun yarısını oluşturuyordu.
Bkz.: George Finlay (Honorary Major in the service of His Majesty the King of Greece), **The Hellenic Kingdom and The Greek Nation**, Londra, John Murray, 1836, s. 107-109.

[48] Dr. Franz Miklosich'e göre Arnavutlar 1870 yılında Yunanistan nüfusunun %20'sini oluşturuyor ve Arnavutça konuşmaya devam ediyorlardı. Bkz.: Franz Miklosich, **Albanische Forschungen, Die Slavischen Elementen im Albanischen,** Viyana, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1870, s. 2.
* 1809'da Alman dilbilimci Johann Christoph Adelung, Arnavutçanın eski Makedonların dili olduğunu görüşünü dile getirmiş ve bir savaşa başlamadan önce Büyük İskender bir konuşma yaptığına ve bu konuşmasının Yunan askerleri tarafından anlaşılmadığına atıfla Yunanlıların Makedonya'da yaşamadıklarını ve şu anda Makedonya'da konuşulan dilin Arnavutça olduğunu yazmıştır. Bkz.: Johann Christoph Adelung **Mithridates: Oder allgemeine Sprachenkunde,** Cilt II, Berlin, in der vossischen Buchhandlung, 1809, s. 361.

[49] Finlay, The Hellenic Kingdom ..., s. 110.

bir bölümünü oluşturan Arnavutça konuşan sakinler yaşıyordu.[50] Ancak Batı Avrupa'dan Yunanistan'a gelen gezginlere Arnavutça öğrenmede yardımcı olacak bir kitap olup olmadığı sorusuna von Xylander'in yanıtı hayır olmuştur.[51]

Von Xylander Arnavut dilini Lecce'nin Arnavutça gramerinden, William Leake'nin "Researches in Greece" adlı eserindeki Arnavutça şarkılardan, Hobhausen'in "The Journey in Albania" kitabından ve Arnavutça İncil'den örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Bir yandan da Arnavutların Balkan tarihinin bir parçası olan 13 farklı halkın bir karışımı, Arnavutçanın da birkaç dilin karışması ile ortaya çıkmış bir bileşim olup olmadığı sorusunu yeniden gündeme getirmiştir. Von Xylander Arnavutça kelimelerin (1800 kelime) etimolojisine dair incelemesinde, bu kelimelerinin çoğunun bölgedeki diğer dillere yakın olduğu veya bu kelimelerin türetildiği sonucuna varmıştır. Bu bağlamda 190 kelimenin aslında Türkçe (ve Arapça ya da Farsça), 400 kelimenin Yunanca, 650 kelimenin Latince, 500 kelimenin Almanca ve 60 kelimenin de Slavca olduğunu ifade etmiştir.[52] Ayrıca bazı Arnavutça kelimelerin de doğrudan Sanskritçe kökenli olduğunu belirtmiştir. Von Xylander'a göre bu kelimeler Arnavutçanın Hint-Avrupa dil ailesinin bir üyesi olduğunu göstermektedir.[53] Sonuç olarak von Xylander, daha önce Profesör Thunmann tarafından öne sürülen Arnavutların İliryalıların veya eski Trakya kabilelerinin torunları olabileceği teorisini büyük ölçüde kabul etmiştir.[54]

1.1.8. Jakob Philipp Fallmerayer (1790-1861)

[50] Josef Ritter von Xylander, **Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren,** Frankfurt am Main, in der Andreaeischen Buchhandlung, 1835, s. V-VII.;
* Kitabın kapağında şöyle yazar: "Onlar yabancı değil, eski bir Avrupa halkı, etnik bir soy (Voelkerstamm)".
[51] A.e., s. VIII.;
* Aslında Alman dilbilimci Johann Adolf Erdmann Schmidt tarafından yayınlanan bir sözlük vardı: **Neugriechischer Dolmetscher, Nebst Türkischem und Albanesischem,** Leipzig, bei Karl Tauchnig, 1823. Ancak Almanca-Arnavutça-Türkçe ve Yunanca bir sözlük olan söz konusu kitap Arnavutça kelimeler açısından tam değildi. Söz konusu sözlük, Yunanistan Krallığı'nın idaresi ve ordusundaki Alman çalışanların ihtiyacı nedeniyle 1838'de Leipzig'de yeniden yayınlandı.
* İlk sözlük 1495 yılında yazılmış yaklaşık 50 kelimelik Arnavutça-Almanca sözlüktür. Bkz.: Arnold von Harff, Die pilgerfahrt des ritters Arnold von Harff von Cöln durch Italien, S, A, A, A, N, P, die Türkei, F, und S, wie er sie in den jahren 1496 bis 1499 vollendet, beschrieben und durch zeichnungen erläutert hat, Ed. Dr. E. von Groote, Köln, J.M. Heberle, 1860, s. 65.
[52] Xylander, **Die Sprache ...,** s. 294.
[53] A.e., s. 297-298.
[54] A.e., s. 317-318.

Jakob Philipp Fallmerayer[55] Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesi sırasında, 1830'da Mora'nın tarihi üzerine bir kitap yayınlamıştır. Bu dönemde özellikle Bavyera'da Yunanistan tarihine olan ilgi giderek artmaktaydı. Bavyera Kralının oğlunun Yunanistan Kralı olması için Viyana Kongresi ile ortaya çıkan düzenin hâkim güçleri nezdinde lobi faaliyetinde bulunmak da bu ilgiyi besleyen bir unsurdu. Bavyera Prensi Otto'nun Yunanistan Kralı olarak atanmasıyla Fallmerayer, Mora ve Attika'ya gitmeye ve Mora halkı hakkındaki araştırmalarını derinleştirmeye karar vermiştir. Böylece 1833'te Yunanistan'a gitmiş ve bölgede birkaç ay geçirdikten ve bu konu üzerinde üç yıllık bir araştırmadan sonra Mora tarihi üzerine kitabının ikinci cildini yayınlamıştır.

Fallmerayer'e göre, Franklar ve Bizanslılar arasındaki savaşlar sonucunda Mora nüfusu neredeyse tükenmişti ve bu nedenle bölge Arnavutlar tarafından sömürgeleştirildi. Arnavutlar, Mora'nın Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden sonra Osmanlı egemenliğine girmişlerdir. Yazar kitabının girişinde, Attika'nın tamamında ve Atina şehrinde Arnavutların ve Arnavut dilinin yaygın olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Atina'da Arnavut kanunlarına (Schkypitarisch Recht) göre işleyecek özel bir mahkeme kurulması gerektiğini öne sürmüştür.[56]

Fallmerayer, Attika'nın yanı sıra Mora'yı da ziyaret ettikten sonra, Yunan Bağımsızlık Savaşının başarısında Arnavutların kilit rol oynadığı sonucuna varmış ve şöyle yazmıştır: *"Bu nedenle devrim, Helenik değil, tamamen Arnavut bir devrimdir, çünkü gerçekten parlak ve kalıcı etkili tüm mücadele eylemleri, Arnavut savaşçılar tarafından gerçekleştirilmiştir."*[57]

Fallmerayer kendini Arnavutların tarihi ve Arnavutça konusundaki araştırmalara adamış ve 20 yıl sonra iki ciltlik kitabını yayınlamıştır. Yunanistan Krallığında nüfusun yarısının Arnavut olduğunu yazmıştır.[58] Fallmerayer, Profesör Thunmann'ın Arnavutların İliryalılar zamanından beri Balkanların yerli halklarından olduğu teorisini desteklemiştir.[59] Ayrıca Arnavutların ve Arnavut dilinin kökenleri

[55] Jakob Philipp Fallmerayer Bavyera Bilimler Akademisi üyesi olarak yer almıştır.
[56] Jakob Philipp Fallmerayer, **Geschichte des Halbinsels Morea waehrend des Mittelalters**, Cilt II, J. G. Gottaschen Buchhandlung, Stuttgart 1836, s. XXIV-XXV.
[57] A.e., s. XXX.
[58] Jakob Philipp Fallmerayer, **Das Albanesische Element in Griechenland,** Cilt I, München, Verlag der k. Akademie, 1857, s. 6.
[59] A.e., s. 14.

hakkında yazan, ancak daha çok Johann Georg von Hahn'ın 1855'te yayınlanan çalışmalarına odaklanan diğer yazarların eserleri hakkında yorumlar yapmıştır. Arnavutçanın iki lehçesi olan Gega ve Toska arasındaki ilişkiyi Danca ve Almanca arasındakine benzeterek iki dili konuşanların çevirmen olmadan anlaşamayacaklarını belirtmiştir.[60] Ayrıca Türklerin Arnavutları neden bu isimle adlandırdığı konusuna da kafa yormuştur. Fallmerayer'a göre, Güney Arnavutluk'taki Despot Aryan Kommenos, Orta Arnavutluk'ta hâkim olan bir diğer despot İvan Kastrioti (İskender Bey'in babası) ile birlikte Osmanlılara karşı mücadelesine son vermek zorunda kalmış ve hayatının geri kalanını Edirne'de padişahın sarayında rehine veya emekli olarak geçirmiştir. Çarpışmalarda öne çıkan Arnavut savaşçılar, Arnavutluk'un Aryan'ın yönetimi altındaki bölgesinden gelmiştir. Bu süreçte Türkler Aryan diyarından olanlara Arnaut ismiyle hitap etmeye başlamıştır.[61] Ancak Fallmerayer kitabının ikinci cildinde bu tezin aksi yönünde bir görüş dile getirerek Arnaut kelimesinin Bizanslıların Arnavutlar için kullandıkları Arvanit kelimesinin Türkçeleştirilmiş hali olduğunu yazmıştır.[62] Fallmerayer, 14. yüzyılda Güney Arnavutluk'u kimin yöneteceği konusunda bölgedeki hâkim güçlerin 40 yıldır aralıksız savaştığını yazmıştır. Arnavutlar sonunda Türklerle ittifak kurarak Arnavutluk'u birlikte kontrol altına almayı başarmış ve böylece karşılaştıkları tüm zorlukları aşmışlardır.[63]

1.1.9. Johann Georg von Hahn (1811-1869)

Doğu Yunanistan'daki Avusturya-Macaristan konsolosu olarak görev yapan Johan Georg von Hahn Arnavutlar, Arnavut dili ve Arnavutluk hakkında önemli bir araştırma yapmıştır. Söz konusu görevlendirmesi öncesinde de Yunanistan Kralı'nın hizmetinde 20 yıla yakın bir süre Adalet Bakanlığında görev yapmıştır. Yunanistan Krallığı'nın hizmetinden ayrıldıktan sonra Yanya'daki Avusturya-Macaristan

[60] A.e., s. 8.
[61] A.e., s. 68-69.
[62] Jakob Philipp Fallmerayer, **Das Albanesische Element in Griechenland,** Cilt II, München, Verlag der k. Akademie, 1860, s. 72.
[63] A.e., s. 20-21;
* Fallmerayer şöyle yazmıştır: "... ta ki Türkler, önce Konfederasyonun dostları olarak, daha sonra gönüllü olarak çağrılan feodal hükümdarlar olarak, Arnavutların özerk askeri gücüne sonsuza kadar son verdiler." A.e.
* Bu görüş aynı zamanda Alman tarihçi Karl Hopf tarafından da ifade edilmiştir. Bkz.: Johann Georg von Hahn, **Reise durch die Gebiete von Drin und Wardar,** Viyana, Aus der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1867, s. 87.

konsolos yardımcılığına atanmıştır. Johann von Hahn bu dönemde Arnavutluk'taki araştırmalarına ağırlık vermiş ve Arnavut yerleşim bölgelerine bir araştırma gezisi yapmıştır. Bu araştırmanın sonucunda "Albanesishe Studien" (Arnavut Çalışmaları) adlı 3 ciltlik bir kitap yayınlamıştır. Birinci cilt, Arnavutluk'ta ziyaret ettiği yerleri, Arnavutların tarihini, Arnavut dilinin tarihini, Arnavutların kökeni hakkındaki mitolojiyi ve Arnavut folklorunu anlatmanın yanında Arnavutlar hakkında istatistiksel veriler de sunmuştur. İkinci ciltte Arnavutçanın Toska lehçesinin gramerini ele almış ve ayrıca Almancaya çevrilmiş Arnavut şarkılarını da özetlemiştir. Üçüncü ciltte ise kısa bir Arnavutça - Almanca ve Almanca - Arnavutça sözlüğe yer vermiştir. Söz konusu sözlüğü derlerken, 1836'da Arnavut dili üzerine çalışması yayınlamış olan Alman yazar von Xylander'in sözlüğünü esas almıştır. Johann von Hahn, Arnavutçanın Toska ve Gega lehçeleri arasındaki farkın, iki lehçe için ayrı ve özel birer sözlük geliştirilmesini gerektirecek düzeyde olmadığı sonucuna varmıştır. Arnavutça dilini öğrenmeye yönelik ihtiyaçlar için, Yanya'nın Yunan lisesi mezununu ve aynı zamanda sözlüğü derlemesine de yardımcı olan biri Gega[64] diğeri Toska iki genç Arnavut'u işe almıştır.[65] Johann von Hahn ayrıca Almanca olarak Arnavut masalları hakkında bir kitap yayınlamıştır. 1866'da Arnavutlar üzerine bir diğer araştırmaya başlamış, Arnavutluk'un birçok şehrinin gezmiş ve çalışmalarını Arnavutlar için önemli başka bir kitabın yayımlanmasıyla sonuçlandırmıştır. Tüm bu çalışmaların Arnavutlar için yapılması şüphesiz Johann von Hahn'ı önde gelen bir Arnavut bilimci olarak tarihe geçirmiştir.

---

[64] Bu kişi Konstantinis Kristoforidis'ti. Bkz.: Simon Suteriqi, **Jetëshkrimi i Konstantin Kristoforidhit,** Manastır, Shtyp. Tregetare Nderkombetare, 1911, s. 11;

* Birkaç on yıl sonra Konstantinis Kristoforidis, İstanbul'daki Cemiyeti İlmiye-i Arnavudiye'nin bir üyesi oldu. Bu, Fıraşeli kardeşlerin (Abdül Bey, Şemsettin Sami Bey, Mehmed Naim Bey) Hahn'la dolaylı bağlantısı ve Hahn'ın eserlerindeki etkisini de açıklar. Kristoforidis'in Arnavutça dilinde en az 6 eserinin İstanbul'da yayınlanması, Arnavutça araştırma merkezinin artık İmparatorluğun başkentinde faaliyetlerini yoğun bir biçimde sürdürdüğünü ve Arnavutça meselesinin bizzat Osmanlı Arnavutları tarafından ele alınmaya başladığını göstermektedir. Kristoforifidis ayrıca İstanbul'da Yeni Ahit'i iki Arnavut lehçesine çevirip yayınlamıştır.

** Konstantinis Kristoforidis'in bir Arnavut yazar tarafından kaleme alınan biyografisinde Kristoforidis'in çağdaş yazılı Arnavutçanın kurucusu olduğu ve Büyük İskender'in dilini yeniden canlandırmayı başardığı belirtilir. Bkz.: Suteriqi, **Jetëshkrimi ...,** s. 29.

[65] Söz konusu sözlükte Müslüman (Muhamedaner) kelimesi "Turku", İslam (Muhammedizm) kelimesi "Turqeria" ve Türk kelimesi "Tourk" olarak çevrilmiştir. Bu, o dönemde Arnavutların Müslüman dini kimliklerinin millet kimlikleriyle birleşmesi anlamına geliyordu. Bkz.: Hahn, **Albanesische Studien,** Cilt III, Jena, Verlag von Friedrich Mauke, 1854, s.202.

* Bu kitap üç cilt halinde kaleme alınmıştır. Ancak üç cilt de birlikte basılmıştır.

Von Hahn'a göre 1853'te Arnavut nüfusu toplamda iki milyon kadardı. Bunların 1.600.000 kadarı Osmanlı İmparatorluğu'nda, 200.000 kadarı nüfusun %20'sini oluşturdukları Yunanistan Krallığı'nda, en az 80.000'i de Napoli Krallığı'nda yaşıyordu. [66] Johann von Hahn, Arnavutların kökenine ilişkin olarak Arnavutların kim oldukları ve Arnavutluk'un yerli halkı olup olmadıkları sorusunu gündeme getirmiştir. Johann von Hahn, Orta Çağ'da Arnavutluk'ta hâkim olan Slavların nereye kaybolduğu sorusunu sorarak, Slavların Arnavutluk'ta asimile mi edildiği, yoksa bölgeyi terk etmek zorunda mı kaldığına dair argümanlar bulmaya çalışmıştır. Ayrıca Arnavutların kavimler göçü döneminde Slavlarla birlikte Arnavutluk'a gelmiş olabileceği hipotezini de ele almıştır. Johann von Hahn'a göre bu soruların cevabı basit değildir. Yazar da çeşitli tarihçilerin eserlerine atıfta bulunarak ve bir yandan da Arnavutların karakteri ve gelenekleri üzerine yaptığı saha araştırmasına dayanarak makul bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır.

Johann von Hahn, Arnavut dilinin Arnavutluk'taki hâkimiyetini Slavların Mora'daki asimilasyonuyla veya o zamanlar Yunanistan Krallığı'nda Arnavutların kademeli asimilasyonuyla karşılaştırarak açıklamıştır. Yunan egemenliği eğiliminin Yunanistan Krallığı'nda devam etmesi halinde, belki de üç kuşak sonra, Yunanistan Arnavutları arasında Arnavut dilinin yerini Yunan diline bırakacağını yazmıştır. Bu örneklere dayanarak, bir bölgenin egemen dilinin zaman içinde aynı bölgedeki diğer halkların dillerine kıyasla ağır bastığı sonucuna varmıştır. Von Hahn, Arnavutluk'un yerli halkının İliryalıların ataları olan Pelasglar olduğu, İliryalıların ise Makedonların ataları olduğu görüşünde idi. Ona göre Helenler de Pelasg soyundan geldiği için Makedonlar ve Helenlerin akraba olduğu söylenebilir. Helenler tarafından barbar olarak nitelenen Makedonların Helenlerden farklı bir dil konuşması ve Epirotlarla birlikte Arnavutluk topraklarına yerleşmeleri bilgileri ışığında günümüz Arnavutlarının bu eski halklarla bir bağlantısı olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, Johann von Hahn'a göre Arnavutlar esas itibarıyla Pelasgların soyundan gelmektedir ve dolayısıyla bölgenin yerli halkı niteliğindedir. Bu çıkarımdan hareketle, yerli halkın dili mahiyetindeki Arnavutçanın bölgedeki Slavların da zaman içinde

[66] Hahn, **Albanesische Studien,** Cilt I, ..., s. 34.

konuştuğu dil haline geldiği ve bu süreçte Arnavutluk Slavlarının da Arnavutlaştığı söylenebilir.[67]

Johann von Hahn, 1867'de yayınlanan kitabında, Arnavutların Arap kökenli olduğu efsanesini Evliya Çelebi'den sonra ilk kez dillendiren isim olmuştur.[68] Aslında, Johann von Hahn bu efsanenin kaynağını bilmiyordu ama bunu Tiran'dayken duyup not aldığı anlaşılmaktadır.[69] Böyle bir durumun tamamen ihtimal dışı olmadığını ve dolayısıyla konunun daha kapsamlı incelenmesi gerektiğini yazmıştır. Ancak yine de Arnavutların Arnavutluk'ta yerli ve aynı zamanda karışık bir halk olduğu hipotezinde ısrar etmiştir.[70]

Johann von Hahn, yeni kurulan Yunanistan Krallığı'nın kurumlarının şekillenme sürecinin bir parçası olduğu için söz konusu krallığı iyi tanıyordu. Yunan Devrimine (1821-1830) ilişkin olarak Jakob Philipp Fallmerayer ile aynı görüşü savunmuş ve Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesinin askeri boyutunun neredeyse tamamen Ortodoks Hristiyan Arnavutlar tarafından yönetildiğini yazmıştır. Atina'ya denizden taarruzun Arnavutlar tarafından gerçekleştirildiğini, üstelik Atina'ya saldıran ve işgal eden piyadelerin neredeyse tamamen Arnavut olduğunu belirtmiştir.[71] O gün dahi Yunanistan donanmasında kullanılan dilin Arnavutça olduğunu yazmıştır.[72] Ancak Yunanistan Krallığı'ndaki Arnavutlar, bu halk barbar

---

[67] A.e., s. 212-224.

[68] Evliya Çelebi, Arnavutluk'u ziyareti sırasında Arnavutların, Halife Ömer döneminde bir tartışma nedeniyle Filistin'deki Bizans topraklarına taşınmak zorunda kalan Hz. Muhammed'in Kureyş kabilesinden geldiğini yazar. Ancak Halife Ömer Filistin'i işgal ettikten sonra Yunanistan ve Arnavutluk topraklarına göç etmek zorunda kaldılar ve yerel halkla karıştılar. Bkz.: **Evliya Celebi Seyahatnamesi**, Cilt VIII, Ed. Mehmet Zıllioğlu, Çev. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985, s. 414-415.

[69] Hahn, Reise durch die Gebiete von Drin und Wardar, s. 12.

[70] A.e., s. 45;

* Hahn, şöyle yazmıştır: "... ve yapılan gözlemler, Arnavutların karışık bir halk olduğu konusundaki daha önceki görüşümü doğruluyor," A.e.

[71] Atina savaşı için (Yunan İsyanı 1822-1830) Alman tarihçi Johann Wilhelm Zinkeisen şunları yazmıştır: "26 Nisan'da Miailus (F. D. Amiral) savaş gemisi yanına geldi ve St. Spiridion'un karadan yapılan taaruzla koordinasyon içinde saldırısı karşısında Arnavutlar ve Gegan'den oluşan garnizon hayranlık uyandıran bir kararlılıkla duvarları savundu" Bkz.: Johann Wilhelm Zinkeisen **Geschichte Griechenlands,** Cilt IV, Leipzig Verlag von Johann Ambrosius Barth., 1840, s. 453.

* Söz konusu tarihçiden, Hydra adasından Hristiyan Ortodoks Arnavut Amiral Andreas Miailus'un Hydra ve Spezia adasından Arnavut birlikleri ve Ortodoks Hristiyan Arnavutlardan oluşan piyadelerle Atina'ya saldırdığını anlıyoruz. Ona göre Atina, Müslüman Arnavutlar (Arnaut) ve Katolik Arnavutlar (Gega) tarafından savunulmuştur. Bkz.: A.e.

[72] Yunan filosundaki birçok Arnavutla karşılaşan, Yunan filosunun başhekimi Alman Caroli Heinrici Theodori Reinhold, Arnavutça halk şarkıları ve Arnavut dilinin kısa grameri konusunda bilgiler ile küçük bir Arnavutça-Yunanca sözlük içeren bir kitap kaleme almıştır. Bkz.: Caroli Heinrici Theodori

(yabancı) olarak görüldüğü için Arnavut olarak adlandırılmakta ısrar etmemişlerdir. Bu nedenle kendilerinin Helen olduklarını hissetmişler ve bu şekilde davranılmak istemişlerdir.[73]

Johann von Hahn'ın "Albanesische Studien" adlı eserinde, ilk Arnavut şairlerinden biri olarak kabul edilen ve Arap alfabesiyle Arnavutça yazan Nazım Frakulla'nın (1680-1760) bazı şiirleri de yayımlanmıştır. Söz konusu şairin Johann von Hahn'ın eserinde yer alan şiirleri Arnavutça olarak Yunan alfabesiyle basılmış ve Almancaya da çevrilmiştir.[74]

Söz konusu eserinin bir kısmı Arnavutçaya çevrilmiş ve 1911'de İstanbul'da basılmıştır. Eser, Avlonyalı Ekrem Bey tarafından seçilip tercüme edilmiştir.[75]

1.1.10. Avrupalı yazarlar tarafından Arnavutlar hakkında kaleme alınan diğer önemli eserler

Arnavutlara ilişkin bir başka eser de Johann von Hahn'ın Fransız meslektaşı olan ve Arnavutluk'un İşkodra kentinde Fransız Konsolosu olarak görev yapan Hyacinthe Hecquard tarafından kaleme alınmıştır. Hecquard çalışmalarında Arnavutların tarihi, dili, gelenekleri ve türküleri hakkında bilgilere yer vermiştir.[76]

19. yüzyılın sonunda, bir demiryolu hattının inşası yoluyla Ege coğrafyasını da nüfuzu altına almak isteyen Avusturya-Macaristan'ın Arnavutluk topraklarına ilgisi artmıştır. Bu bağlamda Avusturya-Macaristan'ın İşkodra'daki konsolosu olan

---

Reinhold**, Noctes Pelasgicae vel Symbolae ad cognoscendas dialectos Graeciae Pelasgicas collatae,** Atina, Typis Sophoclis Garbola, 1855.

***** Yunan donanmasının neredeyse tamamen Arnavutlardan oluştuğu bu tablo en azından 1919'a kadar devam etmiştir. Dönemin Yunanistan Başbakanı Venizelos da bu durumu teyit eder nitelikte şunları yazmıştır: *"Sayın Repoulis'in bugünkü Yunan Bakanlar Konseyi Başkan Yardımcısı General Danghs, Yunan Ordusu Başkomutanı, Yunan Deniz Kuvvetleri Başkomutanı Amiral Coudouriotis ve mürettebatın çoğunluğu Yunan Deniz Kuvvetleri mensupları, Arnavutçayı ana dilleri olarak konuşurlar."* Bkz.: Eleutherios Venizelos **"Greece Before The Peace Congress Of 1919 (A Memorandum Dealing With The Rights Of Greece),** New York, Oxford University Press, 1919, s. 3.

Alman botanikçi Theodor von Heldreich, Yunanistan Krallığı'nın bitkilerini incelerken Arnavutça birçok isimle karşılaşmıştır. Bu nedenle yayınladığı kitapta birçok bitki adı Yunanca ve Arnavutça yazılmıştır. Bkz.: Theodor von Heldreich, **Die Nutzpflanzen Griechenlands - Mit besonderer Berücksichtigung der neugriechischen und pelasgischen Vulgarnamen,** Atina, y.y., 1862.

[73] Hahn, **Albanesische Studien,** Cilt I, ..., s. 223.

[74] Hahn, **Albanesische Studien,** Cilt II, ..., s. 142-146.

[75]Arnavutluk'tan Osmanlı mebusu Avlonyalı Süreyya Bey'in oğlu olan Avlonyalı Ekrem Bey, Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'nın (1902-1908) yeğenidir.

[76] Hyacinthe Hecquard, Histoire et description de la Haute-Albanie ou Guégarie, Paris, A. Bertrand, 1858.

Yahudi asıllı Theodore A. Ippen tarafından bir kitap kaleme alınmıştır.[77] Aynı konsolos, başka bir Avusturya-Macaristan vatandaşı ile birlikte Arnavutluk tarihini Arnavutça yazma görevini de üstlenmiştir. Söz konusu kitap "Arnavutluk Tarihi" adı altında 1898'de yayınlanmıştır.[78] Eserde Yayın yeri Mısır'ın İskenderiye kenti olarak belirtilse de gerçekte Mısır'da yayınlanmış olma olasılığı azdır. Yazar, Arnavutların kitabını Avusturya-Macaristan'ın bir propaganda çalışması olarak görmesinden endişe duyduğu için yazar olarak kendi adı yerine "Ülkesini seven bir Gega'dan" ifadesine yer vermiştir. Gerçek yazar ise Ludwig Thallóczy idi. Aynı yazar daha önce Avusturya-Macaristan makamlarının talebi ve tavsiyesi üzerine Bosna-Hersek tarihi konusunda da bir eser kaleme almıştır.

Kitabın ön sayfasında bir portre ve portrenin altında İskender Bey'in adına yer verilmiştir. Böylelikle Arnavutların kahramanının Osmanlılara karşı savaşan İskender Bey olduğu vurgulanmıştır. Bu örnekte de olduğu gibi Avusturya-Macaristan propagandası, Arnavutların kahramanlarını siyasi amaçlar ve Arnavutların yaşadığı topraklar üzerindeki iddialar ışığında dikkatlice seçilmiştir. Yazarın Arnavut sorunuyla ilgili bir siyasi muhtırasıyla başlayan kitabın sonunda yazar Arnavutlara Balkanlar'daki diğer tüm halkların Osmanlılara sırtını döndüğünü hatırlamıştır. Dolayısıyla Arnavutların kendileri için çaba göstermesinin, Tanrı'nın da onlara bu yolda yardım etmesinin vakti gelmiştir. Nitekim kitap şu sözler ile biter: "Arnavutlar! "Özgürlük için birleşelim".[79]

Bu dönemde Osmanlı Maarif Nezareti Evrak Müdürlüğü tarafından da Osmanlı Türkçesi ile basılmak üzere Arnavutluk Tarihi üzerine küçük bir kitap yazılmıştır.[80] Bunun Avusturya-Macaristan propagandası niteliğindeki Arnavut tarihi

---

[77] Theodor A. Ippen, **Yenibazar und Kossovo: Das Alte Raschien**, Alfred Hölder, Viyana 1892.
[78] Tnnodhunat e Shqypniis, prei ngi Gheghet ci don vennin e vet, İskenderiye, y.y., 1898.
[79] Tnnodhunat e Shqypniis, prei ngi Gheghet ci don vennin e vet, s. 148.
[80] Ali Galib (Maarif Nezaret-i Celilesi Evrak Müdürü), **Arnavutluk ve Arnavutların ahvaline dair tarih,** t.y.,
* Sultan II. Abdülhamid döneminde yazılmıştır. Orijinal el yazması İstanbul Taksim'deki Atatürk Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Deftere yazılan 80 sayfadan oluşur. Yayınlandığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Söz konusu kitapçığa kütüphanede şu kodla erişilebilir: MC_Yz_K_0083.
** Kitapçık aşağıdaki içeriği kapsamaktadır: **Fasl-i Evvel:** Arnavutların ahval-ı kadime-yi Milliyeleri, Arnavutların devlet abd-i müddet Osmaniyeye Dahaletleri, Arnavutların bad-il Feth ahvalı. **Fasl-i Sani**: Epir ve Makadonya'da ve Arnavutluğun cihat-i sairesinde bulunan Hristiyanlara Rum ve Yunanlı namı verilmeyip onların dahi Arnavut olduklarına dair sarahat ve muhakeme, Arnavutların Devlet-i Aliye'ye yararlıkları, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa merhumun Kavalalı olmayıp aslen Arnavut olduğundan ispatı, Daha yeni defterlerde zuhur eden Arnavut namıdaralı. **Fasl-i Salis:**

kitabına yanıt olduğu da iddia edilebilir. Dikkat çekici bir biçimde söz konusu kitap İskender Bey'den bahsetmez.

Fransa'nın Arnavutluk'ta altı yıl kalan bir diğer İşkodra konsolosu da Arnavutluk hakkında bir kitap yazmıştır. Söz konusu kitapta Kuzey Arnavutluk'ta yaşayan Arnavutların tarihi ve gelenekleri ele alınmıştır. Fransız Konsolosu Degrand'a göre Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun en ayrıcalıklı ırkıdır. Kitabın sonunda da Arnavutların siyasi geleceğiyle ilgili çıkarım ve öngörülere yer verilmiştir. Bu kapsamda Arnavutların, aralarındaki dini, bölgesel ve lehçesel farklılıklar nedeniyle bir millet olarak tarih sahnesinde yerlerini almaya henüz hazır olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Arnavutların bir ulus olarak oluşumlarının başlangıç aşamasında bulundukları ve son yıllarda bazılarının Arnavut ulusunu oluşturma çabalarının başarılı olup olmayacağının tartışmalı olduğu sonucuna varılmıştır.[81]

Avrupa ülkelerinin konsoloslarının Arnavutlar konusunda çalışmalar yürütmesi, ilgilerinin sadece filoloji ve tarih alanında olmadığının, bu çalışmaların siyasi, diplomatik ve askeri bir arka plana sahip olduğunun kanıtıdır.

1.2. İtalya'daki Arnavut Yazarlar Tarafından 19. Yüzyılda Arnavut Dili ve Arnavutlar Hakkında Kaleme Alınan Eserler

İtalya'da yaşayan Arnavutlar Arnavut milliyetçiliğinin doğuşuna özel bir katkıda bulunmuşlar ve İtalya'daki Arnavutların sayısı hakkında da istatistiksel veriler toplamışlardır. Bu çerçevede ilk istatistik Angelo Masci'nin 1807 tarihli çalışmasında tespit edilen Napoli Krallığı'nda 64.000 Arnavut'un yaşadığı bilgisidir.[82] Birkaç on yıl sonra bir başka Arnavut olan Tommaso Morelli, İtalya'daki Arnavutların sayısı ve onların dini ayinlerinin mahiyeti hakkında bize benzer veriler vermektedir. Morelli'ye göre Arnavutların toplam nüfusu 103.466 idi. Arnavutların

---

(Arnavutluk Kıtasının Tarifi)**,** Sâye-i maʿârif-vâye-i hazret-i hılâfet-penâhîde Arnavudlukda icrâ buyurulan ıslâhât ve teʾsîs olunan mekâtib, evâʾilde Arnavud lisânında elfâz-ı sebbiyye ve şetmiyye olmadığı hâlde bunun şimdilerde işidilmesinin esbâbı, Arnavudluğun Kigalık ve Toskalık nâmıyla ikiye taksimi Arnavudlukda ekseriyeti nüfûs-ı İslâmiyye teşkil etdiği, Arnavudlukda durello[?] usulü ve ictinâbı lâzım gelen ahvâl, Arnavud hanımlarının da erkeleri kadar cesûr oldukları ve Gilanlı Hanko Hanımʾa şefkat nişân-ı hümâyûnunun sebeb-i ihsân ve iʿtâsı**. Fasl-i Rab'i: (**Arnavutların iktisa ettikleri elbise) İşkodra Vilayeti ve havalisi hakkında malumat.

[81] Alexandre Degrand, **Souvenirs de la Haute-Albanie,** H. Welter, Paris 1901, s. 309-311.

[82] Malte-Brun, "Essai sur l'Origine, les Moeurs et l'Etat actuel de la Nation Albanese, par M. Amge Masci," **Journal de l'Empire,** 24 juillet 1808 (24 Temmuz 1808), Paris 1808, s. 4. https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k418789k.item , (25-11-2021).

yoğun olarak yaşadığı en büyük yerleşim yeri, Sicilya'daki 6700 nüfuslu[83] Piana de Greci idi.[84] Dilbilimci Bernardino Biondeli'nin on yıl sonra yayınlanan çalışmasında ise İtalya'daki Arnavutça konuşanların sayısının 90.000 olduğu belirtilmişti.[85]

İtalya'da Arnavut dili ve Arnavutlar üzerine eserler kaleme alanlar Katolik ve Doğu Katolik Kilisesine mensup Hristiyanlardı. Bu grubun etkisi özellikle İtalya'nın birleşmesinden sonra, ülkede Arnavutluk üzerinde nüfuz tesis etme amacına yönelik adımlara paralel olarak artmıştır. İtalya'nın Adriyatik ve İyon Denizlerindeki kontrol ve nüfuz konusunda Avusturya-Macaristan ile rekabeti de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu jeostratejik tablo bazı İtalyan Arnavutların Arnavutluk'taki Arnavutlar üzerindeki etkilerini derinleştirmeye çalışmaları için bir başka motivasyon kaynağı sağlamıştır. İtalya ayrıca İtalyan Arnavutlarını, Balkanların geneli üzerinde etkisini yaymak için bir fırsat, bir nevi zıplama taşı olarak görmüştür. Arnavut milliyetçiliğinin doğuşunda rol oynayan birçok İtalyan Arnavut'un rahip olduğu bugün bilinen bir gerçektir. Bu kişilerin Arnavut milliyetçiliğinin doğuşuna yönelik çabalarında, dilsel ve etnik çıkarların yanı sıra dini motivasyonun da olduğunu söylemek aşırı olmaz. Bu nedenle, Arnavut ulusunun yaratılması yönündeki entelektüel çabalarında ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Arnavutluk'tan çıkarma arzusunda, dinin bir faktör olduğuna hiç şüphe yoktur. Bu rahipleri bu alanda çaba göstermeye yönelten bir diğer husus da Müslüman Arnavutların Hristiyanlığa geçişini sağlama isteği olmuştur.

20. yüzyılın başında İtalya'da Arnavutların yoğun olarak yaşadığı Kalabriya bölgesindeki köylerden Amerika'ya kitlesel göç nedeniyle İtalya'daki Arnavutların etkisi azalmıştır. İtalya'daki Arnavutlar üzerinde araştırma yapan bir Alman gezgin Arnavutların Amerika'ya göçünü bir epidemiye benzetmiştir.[86]

Aşağıda, 19. yüzyılda Arnavut meselesini ele alan İtalyan Arnavutlar arasında en etkili isimlere ilişkin bir özet verilmiştir.

1.2.1. Angelo Masci (1758-1821)

[83] Tommaso Morelli, **Cenni storici sulla venuta degli albanesi nel Regno delle Due Sicilie**, Napoli, Dallo Stabilimento Del Gutemberg, 1842, s. 29-34.
[84] Bu yerleşim, Ortodoks Hristiyan Arnavutlar nedeniyle Piana degli Greci olarak adlandırıldı. 1941'de yerleşimin adı Piana degli Albanesi olarak değiştirilmiştir.
[85] Bernardino Biondelli, **Studii linguistici,** Milano, Coi tipi di Giuseppe Bernardoni di Gio., 1856, s. 82.
[86] P. Raymund Netzhammer, **Unter den Albanesen Kalabriens,** Selbstverlag - Brünn, Brünn 1906, s. 15.

Arnavutlar hakkında İtalya'daki bir Arnavut tarafından yazılan ilk makaleler, 1807'de Napoli'deki "Giornale Enciclopedico di Napoli" dergisinde İtalyanca olarak yayınlanan üç uzun yazıdır.[87] Bunların yazarı Napoli Krallığı'nda doğan ve Napoli'de eyalet savcısı olarak çalışan Angelo Masci idi. Çalışmasında Arnavutların ve Arnavut dilinin kökeni, Arnavutların tarihi ve Napoli Krallığı'ndaki Arnavut mültecilerin tarihini ele almıştır. Ayrıca Arnavut nüfus ve Napoli Krallığı'ndaki Arnavut kolonilerinin yerleri hakkında bilgiler de vermiştir. Söz konusu makalelerde Angelo Masci, Napoli Krallığı ordusunda esas olarak Arnavutlardan oluşan bir alay olan "Reggimento Real Macedone" (Makedonların Kraliyet Alayı) konusundan da bahsetmiştir. Makedon Alayına ilişkin bilgiler ve Arnavut kolonilerine ilişkin istatistikler o döneme ait önemli bilgilerdir ve bu noktada Arnavutlar hakkında söz konusu makalelerin yayınlanma nedenleri analiz edilmelidir. Arnavutlar konusunda böylesi bir araştırmanın yapılması ve makalelerin yayınlanmasının yalnızca tarih bilimine, filolojiye ve antropolojiye hizmet etmediği açıktır. Angelo Masci'nin Arnavutlarla ilgili yazılarının yayınlanması da dönemin siyasi, diplomatik ve askeri koşullarının bir sonucu niteliğindedir. Bu noktada dönemin en önemli olaylarına aşağıda kısaca değinilmiştir:

1. 1804'te Fransa'da Napolyon Bonapart imparator ilan edilmiştir. 1806'da Fransız İmparatorluğu'na bağlı kuvvetler Napoli Krallığı'nı işgal etmiş ve imparatorun kardeşi Josef Bonapart Napoli Kralı ilan edilmiştir. Bu süreçte Napoli Krallığı Fransız İmparatorluğu'na bağlı bir devlet haline gelmiştir. Ancak, Napoli'nin eski kralı Ferdinand, Fransa'nın egemenliğini kabul etmemiş ve Sicilya'ya kaçmıştır. Bu nedenle, Napoli Krallığı'ndaki hanedan değişimi sonrasında barışı yeniden tesis etmek yeni Kral için pek kolay olmamıştır. Hem Kalabriya hem de Sicilya'da

[87] Angelo Masci, "Discorso sull'origine, costumi, e stato attuale della nazione Albanese," **Giornale Enciclopedico di Napoli,** Cilt III, no: 7, luglio 1807 (7 Temmuz 1807), Napoli, s. 129-169.
* Makale üç bölüm halinde yayınlanmıştır. İkinci bölüm 1-33. sayfalarda bulunabilir. Üçüncü bölüm (son bölüm) 129-169 sayfalar arasındadır. İkinci bölümün girişinde şöyle yazmıştır: *"Bay Angelo Masci'nin Arnavut ulusu hakkındaki anısının devamı, sayfa 227'deki 6 numaraya bakın"*. Bu, makalenin birinci bölümünün Haziran 1807'de "Giornale Enciclopedico di Napoli" dergisinde yayınlandığı anlamına gelir. Bu tezin yazarı söz konusu dergiye ulaşamamıştır. Fakat ilk bölümün içeriği Angelo Masci'nin makalesinin tümünün 1808'de Paris'te yayınlanan Fransızca çevirisinden çıkarılabilmektedir.
** Angelo Masci'nin makalesi bir bütün olarak 1848'de Napoli'de yeniden basılmıştır. Bkz.: Angelo Masci, **Discorso sull'origine, costumi e stato attuale della nazione albanese,** Ed. Francesco Masci, Napoli, Tip. Gaetano Nobile, 1847.

yaşayan Arnavut kökenliler arasından "Reggimento Real Macedone" bünyesine katılan ve eski Kral Ferdinand'a sadık kalan kesim de bu tabloda önemli bir faktördü. Bu nedenle, savaşçı bir halk olarak tanınan Arnavutların Kalabriya ve Sicilya'daki konumunun belirlenmesi, kamu güvenliği için gerekliydi.

2. 1807'de İyon Denizi'ndeki Korfu adası Fransız İmparatorluğu tarafından işgal etmiştir. Bu olay Fransız İmparatorluğu'nu Arnavutluk sahillerine kadar uzanan bir devlet haline getirmiştir.

3. Napolyon Bonapart Adriyatik Denizi kıyılarında uzanan İlirya Eyaletini doğrudan Fransız İmparatorluğu'nun egemenliği altına almak istiyordu. Bu ise Fransız İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu sınırdaş olacağı anlamına geliyordu. Napolyon Bonapart bu amacına 1809'da ulaşmıştır. Fransız İmparatorluğu'nun hızlı genişlemesi, Fransa'nın bölge üzerindeki emellerinin artık Arnavutların Adriyatik Denizi ve İyon Denizi kıyılarında yaşadıkları bölgeleri de etkileyebileceği anlamına gelmekteydi. Bu çerçevede oğulları ile birlikte Epir, Teselya, Mora ve Makedonya'nın bir bölümünü yöneten satrap Tepedelenli Ali Paşa ile Fransız diplomatlar arasında yazışmalar başlamıştır.[88]

4. Napolyon Bonapart'ın askeri kariyeri ve siyasi etkisinin Mısır'ın işgaline yönelik Fransız seferinin bir sonucu olarak başladığı söylenebilir. Osmanlı ordusundaki Arnavut askerler Fransız birlikleriyle savaşmak üzere Mısır'a gönderilmiştir ve bunlar arasında öne çıkan bir isim olan Mehmet Ali Paşa da 1805'te Mısır valisi olmuştur. Bu dönemde Arnavutların Fransa'da pek bilindiği söylenemez. Bu şartların bir gereği olarak Arnavutlar üzerine araştırmalar yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.[89]

Yukarıda çizilen tablo karşısında Angelo Masci'nin yazıları titizlikle ele alınmış ve "Journal de l'Emperor" gazetesinde yayınlanan bu çalışmanın bir özeti ile Fransız İmparatorluğu'nun kamuoyu da bu yazılar hakkında bilgilendirilmiştir.[90] Söz konusu özet, dönemin en ünlü coğrafyacısı Malte-Brun tarafından yazılmıştır. Aynı

[88] Boppe A., **L'Albanie et Napoléon (1797-1814),** Paris, Librairie Hachette Et C., 1914.

[89] Conrad Malte-Brun (Angelo Masci'nin çalışmalarını Fransızca olarak yayınlayan coğrafyacı), Mısır'daki Osmanlı-Arnavut askerleri hakkında şunları yazmıştır: *"Ülkeyi Türklere boyun eğdirmeye gelen Arnavut birlikleri, ülkeyi kendileri yönetmeye gayret ettiler."* Bkz.: M. Malte-Brun**, Universal Geography or Description of All the Parts of The World, On a New Plan,** Cilt II, Philadelphia, Anthony Finley, 1827, s. 462.

[90] Journal de l'Empire, 24 juillet 1808.

yıl, Malte-Brun, Angelo Masci'nin Arnavutlar hakkındaki tüm çalışmalarını, prestijli bir bilimsel dergi olan "Annales des Voyages de la Geographie et de l'Histoire" (Coğrafya ve Tarih Yolculuklarının Yıllıkları) dergisinde çıkan yazısında kamuoyuna sunmuştur.[91]

Angelo Masci'nin çalışmasında filozof Gottfried Wilhelm Leibnitz'in 1693'te Arnavutça konusunda yaptığı bazı yorumlardan söz edilmiştir. Masci Arnavutların Türklerden farklı bir millet olduğunu ve Arnavutların kendi dillerine sahip olduklarını doğrulamış ve açıklamıştır. Angelo Masci tezini güçlendirmek için Leibnitz'in 1697'de Moğol dilinin Arnavutçadan tamamen farklı olduğunu ifade ettiğini de vurgulamıştır.[92]

Angelo Masci, Arnavutların Yunanlılardan, Slavlardan ve Türklerden farklı olduğunu yazmıştır.[93] İliryalıların, Makedonların ve Epirotların Yunancadan farklı bir dil konuştuklarını ve geçmişte o halkların yaşadığı topraklarda bugün Arnavutların yaşadığını ve Arnavutların bu toprakların yerli halkı olduğunu ifade etmiştir.[94] Arnavut dili hakkında ise şu görüşleri dile getirmiştir: *"Gerçek Arnavut dili tam olarak Makedonlar, İliryalılar ve Epirotlar tarafından konuşulan dildir. Tıpkı Yunanca gibi belki de zamanın etkisiyle bazı değişikliklere uğramış olabileceği gerçeğine rağmen, buna inanmak için her türlü neden vardır."*[95]

1.2.2. Giuseppe Crispi (1781-1859)

Angelo Masci ve Malte-Brun'un Arnavutlar konusundaki eserlerinin yayınlanması ve sonrasında Yunanistan'da yaşanan isyan, Avrupa kamuoyunun Arnavutlara olan ilgisini artırırken, aynı zamanda İtalyan Arnavutlarının Arnavutluk ve Yunanistan'a olan ilgisini de canlandırmıştır. İki Sicilya Krallığı (Napoli Krallığı) Arnavutları, çatışmanın her iki tarafında da savaşan Arnavutlar olduğu için Mora'daki olayları büyük bir merakla takip ediyorlardı. İtalya'daki birçok buraya Mora'dan gelmiştir ve bu yüzden Yunanistan'daki savaş olaylarıyla ilgilenmeleri

[91] Amge Masci, "Essai sur l'Origine, les Moeurs et l'Etat actuel de la Nation Albanese", **Annales des Voyages de la Geografie et de l'Histoire**, Collection VII-IX, Cilt III, Ed. M. Malte-Brun, Paris, Chez F. Buisson, 1808, s. 145-234.
[92] Angelo Masci, **Discorso del consigliere di stato Angelo Masci sull'origine, i costumi e lo stato attuale degli Albanesi del regno di Napoli,** Ed. Francesco Masci, Napoli, G, Nobile, 1847, s. 21.
[93] A.e., s. 17.
[94] A. Masci, Giornale Enciclopedico di Napoli, no: 7. luglio 1807, Napoli 1807, s. 3.
[95] A.e., s. 4. A. Masci, **Discorso del consigliere di …,** s. 30.

doğaldı. Giuseppe Crispi bir Doğu Katolik Kilisesi rahibiydi ve aynı zamanda eski Yunan dili konusunda çalışan bir dilbilimciydi. Ayrıca Sicilya'nın Palermo kentindeki İtalyan-Yunan (Arnavut) kolejinin rektörlüğünü yapmıştır.[96] Bu nedenle, Yunanistan'ın bağımsızlığı sonrasında Arnavut dili üzerine bir eser yayınlamayı gerekli görmüştür. Söz konusu eser 1831'de Sicilya'daki Palermo kentinde İtalyanca olarak yayınlanmıştır. Giuseppe Crispi'nin çalışmasında ele alınan başlıklar arasında Arnavutçanın büyük ölçüde Yunan dilinin anası olduğu argümanı dikkat çekmektedir. Giuseppe Crispi eserinde bu iddiasını detaylandırmış ve *"Özetle, Arnavutçada kısmen eski Yunanistan dilinin temeline sahipler"* yazmıştır.[97] Crispi, Malte-Brun'un Arnavutlar ve Arnavut dili hakkındaki araştırmasını da inceleyerek bu çalışmaya kaynakları arasında yer vermesine rağmen bu tezi desteklemiştir.[98] Crispi, resmi dilin Yunanca olduğu Yunanistan Krallığı'nın kurulmasından birkaç ay sonra Arnavutça ve Yunan dilleri hakkında ulaştığı sonuçları açıklamıştır. Ancak o sırada Mora'da nüfusun büyük bir kısmının Arnavutça konuştuğunu ve Yunanistan'ın bağımsızlığı için savaşan liderlerinin Arnavutlar olduğunu yazmıştır. Crispi'ye göre bu gerçekler, Yunancanın yanı sıra Arnavutça dilinin de Yunanistan Krallığı'nda resmi bir dil olarak tanınması için yeterliydi. Crispi'yi kitabını Arnavutça yayımlamaya iten şey de bu olmuştur.

1.2.3. Giovanni Schiro (1805-1868)

Giuseppe Crispi'nin çalışmasından üç yıl sonra, Sicilyalı Arnavut Giovvani Schiro'nun Arnavutluk (Epir) tarihi üzerine çalışması Palermo'da İtalyanca olarak yayınlanmıştır. Bu vesileyle, Pelasglar döneminden başlayarak, Fatih Sultan Mehmet döneminde Sicilya ve Kalabriya'ya birkaç bin Arnavut'un göçüne kadar Epir'in tarihini kaleme almıştır. Kitapta Schiro, Crispi'nin Arnavutça'nın kökeni konusundaki çalışmasından alıntı yapmış ve aynı görüşü paylaşmıştır. Ona göre, Giuseppe Crispi'nin hipotezi, Arnavutların Pelasglarla akraba olduğunun da bir kanıtıdır. Giovanni Schiro, Arnavutların Epir'de veya Pelasgların topraklarında, Makedonların

[96] Giuseppe Crispi tarafından yayınlanan bir başka kitapta Sicilya'daki Arnavut-Yunan Kolejinin rektörü olduğunu öğreniyoruz. Bkz.: Giuseppe Crispi (Rettore del colegio delle colonie greco-albanesi di Sicilia), **"Opuscoli di letteratura e di archeologia,** Palermo, Lorenzo Dato, 1836.
[97] Giuseppe Crispi, **Memoria sulla lingua Albanese,** Palermo, Lorenzo Dato, 1831, s. 71.
[98] Giuseppe Crispi, s. 4.

ve İliryalıların artık tarih sahnesinden çekilmiş olduğu daha sonraki bir dönemde ortaya çıktığını yazmıştır.[99]

Schiro Ortaçağ döneminde Arnavutların Güney İtalya'nın yöneticileriyle iyi ilişkiler içinde olduğunu ve Arnavutların Epir ve Mora üzerinde Güney İtalya devletlerinin nüfuzunu tesis etmeye yönelik çeşitli savaşlara katkıda bulunduğunu yazmıştır.[100] Osmanlıların gelişinden önceki dönemde Arnavutluk'ta bağımsız beylikler kurulduğunu ve bir tür Arnavutluk Konfederasyonu çatısı altında birleştiklerini yazmıştır.[101] Kitabın sonunda Arnavutların Sicilya ve Kalabriya'ya göçünün tarihi hakkında eserlerine devam edeceğini yazmıştır. Ancak, bildiğim kadarıyla yazar böyle bir kitabı yayımlayamamıştır.

1.2.4. Girolamo De Rada (1814-1903)

Girolamo De Rada, İtalya'nın Arnavutça şiirler yayınlayan ilk Arnavut şairidir. 1836'da ilk şiirini Arnavutça "Canti di Milosao" adıyla yayınlamıştır.[102] Şiir, 15. yüzyılın başlarında kuzey Arnavutluk'ta yaşayan bir Arnavut prensi hakkındadır. Eser, Latin alfabesiyle Arnavutça yazılmış ve yazarın kendisi tarafından İtalyancaya çevrilmiştir. Girolamo De Rada bu çalışmayı, o sırada Napoli Kralı'nın (Regno de Due Sicilie) hizmetinde olan General Demetreo Lecca'ya adamıştır. Söz konusu General Arnavutluk'ta doğmuş ve "Reggimento Real Macedone"'da Marko Boçari (Yunan Devrimi'nin kahramanı) ile birlikte görev yapmıştır.[103]

Girolamo De Rada sonraki yıllarda Arnavut edebiyatını zenginleştiren birkaç şiir daha yayınlamıştır. Ancak De Rada sadece şiir yazmaya odaklanmamıştır. Ayrıca Arnavut dili, Arnavutça dilbilgisi ve Arnavutlar hakkında çok sayıda eser yayınlamıştır. Eserlerinden birinde, İtalya'daki diğer Arnavutlar gibi, Arnavut dilini eski bir dil olarak gördüğünü belirtmiştir. De Rada, Antik Yunan ve Roma Tanrılarının isimlerinin Arnavutçadan türediğine dair örnekler vererek bu teorisini

---

[99] Giovanni Schiro, **Rapporti tra l'Epiro e il Regno Delle Due Sicilie - Memorie,** Palermo, Dalla Tipografia Del Giorn. Letterario, 1834, s. 123.
[100] A.e., s. 123.
[101] Giovanni Schiro s. 150;
* Giovanni Schiro, "Arnavutluk Prenslikleri Konfederasyonu" konusunda Martinus Barletius'un 16. yüzyılın başlarında yayınlanan İskender Bey'in hayatı hakkındaki kitabını referans almıştır.
[102] Girolamo De Rada, Poesie albanesi de secolo XV, Canti di Milosao, figlio del despota di Scutari, Napoli, Da' Tipi del Guttemberg, 1836.
[103] Girolamo De Rada, **Autobiologia - Primo Periodo**, Cosenza, Tipografia Municipale Di F. Principe, 1898, s. 21.

açıklamıştır: toprak tanrısı Adhe (Arnavutçada "vatan" anlamına gelen "Atdhe"); güzellik ya da aşk tanrısı Aferdita/Afrodit (Arnavutçada "ışığın yanında" anlamına gelen "Afer-Dita"); güneş tanrısı Dielio (Arnavutçada "güneş" anlamına gelen "Dielio") v.b.[104]

Girolamo De Rada, Arnavut propagandasını yaymak için İtalyanca "Albaneze" (Arnavut) adlı bir gazete de yayınladı. Anılarından, "Albaneze" gazetesinin tüm sayılarını, o sırada "Apostolato" gazetesini yayınlayan ve daha sonra İtalya Başbakanı da olacak olan İtalyan Francesco Crispi'ye ithaf ettiğini anlıyoruz.[105]

Girolamo De Rada'nın bazı şiirleri Arnavutça yayınlanmış ve bir şiiri Almancaya çevrilmiş ve Almanya'da yayınlanmıştır.[106] Bu aynı zamanda Girolamo De Rada'nın Arnavutlar sorununu uluslararası gündeme taşımaya çalıştığının da kanıtıdır.

1.2.5. Vincenzo Dorsa (1823-1885)

Vincenzo Dorsa, Girolamo De Rada'nın şiirlerinden ve İtalyan Arnavut rahip Francesco Antonio Santorini'nin yayınlanmamış Arnavutça şiirlerinden esinlenerek erken yaşta Arnavutlar hakkında çalışmalar yapmaya başlamıştır. Arnavutlar konusunda yayınlanan diğer eserleri okuduktan sonra, 24 yaşında Arnavutların tarihi üzerine bir kitap kaleme almıştır. Vincenzo Dorsa, farklı din ve devletlere bölünmüş olmalarına rağmen Arnavutları bir ulus olarak adlandıran ilk kişilerden biridir. Söz konusu kitabın ilk sayfasında eserini şu sözlerle Arnavut halkına ithaf etmiştir: "Alla mia nazione divisa e dispersa ma una" (Benim bölünmüş ama yine de bir olan milletime). Vincenzo kitabında, Güney Arnavutluk'un (Epir) Yunanistan Krallığı'na katılmasına izin vermeyen Büyük Güçlerin yarattığı hayal kırıklığını vurgulamıştır. Ona göre Epir, Yunanistan Krallığı'nın bir parçası olmalıydı çünkü bağımsızlık için isyan bayrağını taşıyanlar tam olarak Arnavutlardı ve Yunan ordusu iki en önemli generali (Marko Boçari ve Odisseo) Epirot idi (F. D. Arnavut). Bu bağlamda

---

[104] Girolama De Rada, Antichità della nazione albanese e sue affinità con gli Elleni e i Latini, Napoli, Stamperia dell'Industria, 1864, s. 14.
[105] Girolamo De Rada, **Autobiologia,** Cilt IV, Napoli, F. Di Gennaro & A. Morano, 1899, s. 14.
[106] Hieronymi De Rada, "Anna Maria Cominiatis," **Amplissimo in Academia Gryphisvaldensi - philosophorum ordini,** Seculum Quartum, 17 Octobris 1856 (17 Ekim 1856), Ed. Theuphilus Stier, Brunsvigae, Apud C. A. Schwetschke et Filium, 1856.

yazdıkları arasında şu cümleler dikkat çekicidir: "*Ve Yunan savaşlarında Epir Arnavutlarının rolünü düşündüğümüzde aklımıza şu gerçek gelecektir. Arnavutların rol almadığı hemen hiçbir muharebe, garnizon ya da saldırı yoktu. Missolungi, Navarino, Eleusis, Pire, Atina Akropolü onların isimleriyle yankılanıyor."*[107]

Yazar, Yunanları Themostecles'in torunları, Arnavutları ise Piro'nun torunları olarak değerlendirmiş[108] ve ayrıca Yunanistan Krallığı'nın tüm şehirlerinde birçok Arnavut'un yaşadığını vurgulamıştır.[109]

Vincenzo Dorsa'nın 32 yaşında ölümü nedeniyle Arnavutlarla ilgili pek çok el yazması yayınlanmadan kalmıştır. Girolamo De Rada'nın Arnavut halk şarkılarına ilişkin bir eserinde Vincenzo Dorsa'nın bir Arnavut halk şarkısı üzerine yaptığı bir yorumu görüyoruz. Söz konusu şarkının mısraları, İtalya'daki Arnavutların Mora (Yunanistan) ile bağlantısını anlamak açısından önemlidir. İtalya'ya göç eden çok sayıda Arnavut, Mora'dan göç etmiştir ve söz konusu şarkının dizeleri de bunun bir başka kanıtıdır. Arnavut dilindeki Şarkının dizeleri şu şekildedir: *"Ey güzel Mora / Seni nasıl bıraktım ve seni görmedim / İşte hanımım var, annem var, / İşte kardeşim var. / Burada efendim var babam var / Örtülü yerin altında".*[110]

"Mori e bukura More (Ey güzel Mora)" olarak bilinen söz konusu şarkı için Vincenzo Dorsa, söz konusu şarkının Sicilya ve Kalabriya Arnavutları tarafından İtalya'ya göç yıldönümleri münasebetiyle ve Paskalya kutlamaları sırasında söylendiğini yazmıştır. Vicenzo Dorsa, Arnavutların kayıp vatan (patria perduta) hakkındaki bu şarkıyı söylerken yüzlerini doğuya, Mora'ya doğru döndüklerini yazmıştır. Ancak Dorsa, Arnavutlar arasında "Ey güzel Mora" şarkısını söyleme geleneğinin sona erdiğini ve son zamanlarda sadece İtalya'daki bazı Arnavut köylerinde uygulandığını da not etmiştir.[111]

1.2.6. Giovanni Emmanuele Bidera (1784-1858)

[107] Vincenzo Dorsa, **Su gli Albanesi- richerchie e pensieri,** Napoli, Tis. Trani, 1847, s. 118.
[108] A.e., s. 119.
[109] A.e., s. 65.
[110] Girolamo De Rada, **Rapsodie d'un poema albanese raccolte nelle colonie del napoletano,** Ed. Niccolo Jeno De'Coronei, Çev. Girolamo De Rada, Firenze, Tis. de Federigo Bencini, 1866, s. 91.
[111] A.e.

Giovanni Emmanuele Bidera, Girolamo De Rada'nın hocasıdır.[112] Emmanuele Bidera, İtalya Arnavutları ve Arnavut dili meselesi hakkında çok sayıda eser kaleme almıştır. Kitaplarından birinin kapağında isminin altında Italo-Greco (İtalyan-Yunan) kelimelerinin yazılması dikkat çekicidir. Bu, o aşamada, İtalya'da Ortodoks Kilisesine bağlı arasında Yunan ve Arnavut kimliği arasında hala net bir ayrım olmadığına işaret etmektedir. Emmanuele Bidera, eski Yunan tanrılarının isimlerinin Pelasgların Arnavutlarla olan bağlantısının kanıtı olduğunu yazmıştır. Örneğin, Goethe'nin "Faust" tiyatro oyununda tanrıların annesi konumundaki Mira'nın adına atıfla Arnavutçada "Mira" kelimesinin "iyi" anlamına geldiğini vurgular. Öyleyse iyilik, insanlık için kutsal olan her şeyin kaynağıdır. Bu bağlamda, eski Yunan tanrılarının adlarına ilişkin başka örnekler de vermiştir.[113]

Kitabının sonunda Pelasgların Arnavutlarla bir bağlantısı olduğu sonucuna varmış ve kendisi gibi düşünen diğer araştırmacılardan bahsetmiştir. Bunlar arasında öne çıkan isimler Giuseppe Crispi, Girolamo De Rada ve Malte-Brun'dur.[114]

Napoli Krallığı folkloru üzerine kaleme aldığı bir başka kitabında da Emmanuele Bidera, Napoli Krallığı Arnavutlarının Yunanistan ile bağlantısına değinmiştir. İtalya'daki bazı Arnavut din adamlarının Yunanistan'dan İtalya Arnavutlarına Yunan vatandaşlığı vermesini istediğini yazmıştır. Yazar, İtalya'daki bir Arnavut rahibe, Yunanistan'da yaşamadıkları veya Yunan bağımsızlığı için savaşlara katılmadıkları halde neden Yunan devletinin onlara vatandaşlık vermesi gerektiğini sorduğunda Arnavut rahip yazara, Yunanistan'ın dirilişi için hayatları boyunca her gün dua ettiklerini söylemiştir. Yazar ayrıca Palermo'daki Ortodoks kolejinde (İtalyan-Yunan Koleji) yemekten sonra herkesin Yunanistan için dua ettiğini de notlarına eklemiştir.[115] Emmanuele Bidera Arnavutça konuşsa da yazarın kitapta kendisini İtalyan-Yunan olarak tanımladığı ve kitabın yazarı olarak adını bu sıfatla eklediğini örneklerden anlayabiliyoruz.

1.2.7. Dora d'Istria (1828-1888)

[112] De Rada, **Autobiologia,** Cilt IV..., s. 14.
[113] Giovanni Emmanuele Bidera, **Quaranta secoli racconti su le due Sicilie del Pelasgo Matn-eer,** Cilt I, Napoli, A. Manuzio, 1846, s. 9.
[114] A.e., s. 350.
[115] Giovanni Emmanuele Bidera **Passeggiata per Napoli e contorni,** Cilt I, Napoli, A. Manuzio, 1845, s. 70.

Dora d'Istria lakaplı Elena Ghika, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Eflak (Vlahia) ve Boğdan'ı (Moldavya) yöneten Arnavut asıllı Ghika hanedanından bir Rumen prensesiydi.[116] Arnavut geçmişi, bu entelektüel kadını diğer pek çok konunun yanı sıra Arnavutlar hakkında da yazmaya yönlendirmiştir. Hayatının bir bölümünü İtalya'da geçirmiş ve bu ülkede ölmüştür. İtalya'daki Arnavut sorunuyla ilgilenen İtalyan Arnavutlarla yazışmalarda bulunmuştur.

1860'da "Revue Suisse" dergisinde Helen ulusu üzerine uzun bir makale yayınlamıştır. Helen Arnavutlar (Shkipetares hellenize) ile Müslüman Arnavutlar (Shkipetares mahometanes) arasında gerçekleşen Mesalongi kuşatmalarında (1822-1825) Arnavutların gösterdiği kahramanlıklar yazmıştır. Hristiyan Arnavutluk'u Yunanistan ile birleştirmek için hevesle savaştığını düşündüğü ve Yunanistan'ın bağımsızlık devrimi sırasında öldürülen General Marko Boçari hakkında da yazılar kaleme almıştır.[117]

Bu yazılarından sonra Dora d'Istria Rumeli ve Mora'ya bir gezi yapmış ve bu araştırma gezisinin sonucunda iki ciltlik bir kitap yayınlamıştır. Kitaplarında Arnavutların Yunanistan'daki kayda değer varlığına değinmiş ve Arnavutların helenleşmiş olduklarını, Arnavutçadan daha çok Yunanca konuştuklarını belirtmiştir.[118] Arnavutların kahramanca savaşlarını ve Yunanistan'ın bağımsızlığı için Arnavutlar arasındaki savaşı şu sözlerle anlatır: *"O dönemde Arnavutlar savaşçı ırkı olarak, Yunanistan'a hem büyük faydalar ve hem de büyük zararlar verdiler. Ortodoks Arnavutluk Yunanistan'a yılmaz kahramanlar sağlarken, Muhammedan (Müslüman) Arnavutluk ve Katolik Arnavutluk Sultan'a en iyi askerlerini verdi."*[119]

Dora d'Istria Katolik ve Müslüman Arnavutların da Osmanlı İmparatorluğu'na isyan edeceklerini ve böyle bir durumda Arnavutlar arasındaki

---

[116] Dora d'Istria, Gli Albanesi in Rumenia. Storia dei principi Ghika nei secoli XVII, XVIII et XIX, Firenze, Tis. Editrithe Dell Associazione, 1873, s. 5;
* Dora d'Istria'ya göre Köprülü ve Gika hanedanları, Makedonya'daki Köprülü kasabasında yaşayan aynı Arnavut aileden geliyordu. Köprülü hanedanının bazı mensupları Osmanlı İmparatorluğu'na hâkim olurken, ailenin Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında Hristiyan olarak kalan diğerleri mensupları ise İmparatorluğa tabi devletler olan Eflak ve Boğdan'ı yönetmişlerdir.
[117] Dora d'Istria, "La Nationalite Helenique," **Revue Suisse,** Cilt XXIII, Neuchatel 1869;
* Makale üç bölüm halinde yayınlanmıştır: s. 38-51, s. 151-161, s. 382-411.
[118] Dora d'Istria, **Excursions en Roumélie et en Morée**, Cilt I, J. Cherbuliez, Paris 1863, s. 28;
* Dora d'Istria'nın yazdıklarından, Yunanistan'ın bağımsızlığından 40 yıl sonra Arnavut dilinin önemini yitirmeye ve yerini Yunan diline bırakmaya başladığını anlıyoruz.
[119] A.e., s. 274.

bitmeyen anlaşmazlığın sona ereceğini umuyordu. Ona göre, Helenizm davasının Arnavutlar tarafından kabul edilmesi, II. Filip, Büyük İskender ve İskender Bey zamanından beri bu halkın Yunanistan ile var olan bağlarını yeniden kuracak ve tüm Arnavutların Yunanistan Krallığı'nın bir parçası haline gelmesini sağlayacaktır. Ona göre, Yunanistan Krallığı'nda halihazırda önemli bir Arnavut nüfus yaşadığı için bu durum Arnavutların çıkarına olacaktı.[120]

Dora d'Istria, Hristiyanların Müslümanlara karşı kazandığı zaferin destekçisiydi. Bunu, 1866'da Girit'teki Hristiyan isyanına ilişkin yazılarında da ifade etmiştir. Ona göre bu isyan, 1821'de Yunan bağımsızlık isyanının başlangıcını anımsatmıştır ve Hristiyanlar, İncil'in Kuran karşısında zafer kazanmasını bekliyorlardı.[121]

Dora d'Istria ayrıca Fransızca yayınlanan prestijli "Revenue de deux Monde" dergisinde Arnavut halk şarkıları üzerine uzun bir makale yayınlayarak Arnavut edebiyatına da hizmet etmiştir. Söz konusu makalede, II. Filip, Büyük İskender, Aristo, Roma İmparatorluğu'na karşı savaşan Piro ve Kraliçe Teuta'nın Arnavut olduğunu yazmıştır. Yine aynı makalede bazı siyasi yorumlar da yapmış ve İslam'ın Müslüman Arnavutlar arasında Asya'daki Müslümanlar kadar derinlemesine işlemediğini yazmıştır. Bu nedenle, hilale karşı haçın zafer kazanması durumunda, Arnavutların Hristiyanlığa dönmeleri ihtimali bulunduğunu ve bu çerçevede İtalya'daki Arnavutların da yardımıyla bu süreci hızlandırmanın mümkün olabileceğini de yazmıştır.[122]

Ayrıca Osmanlı'nın son dönemlerinde Müslüman Arnavutlar konulu, tarihi içerikli uzun bir makale yazmıştır. Söz konusu makalede Yanya'da Tepedelenli Ali Paşa, İşkodra'da Buşatlı Mustafa Paşa, Berat'ta Ömer Vriyon Paşa, Mısır'da Mehmet Ali Paşa gibi Arnavut kökenden gelen paşalardan bahseder. Tepedelenli Ali Paşa'nın

---

[120] A.e., s. 387-388;
Dora d'Istria şöyle yazmıştır: "Belki de ünü Müslüman ve Katolik Arnavutları Türkiye'ye karşı isyan etmeye motive ederdi. Kahramanlığı seven, bu konuda herkesten daha iyi olan bir halk arasında, Filip ve İskender'in hükümdarlığından beri kaderi neredeyse sürekli olarak Yunanistan'la bağlantılı olan bir ulusun Helenik davası bu kadim anlaşmazlığı unutturabilir ve halkın birleşmesini sağlayabilirdi. İskender Bey'in zamanında, Doğu Avrupa'nın koruyucu kalkanıydılar ve o günden beri de yeni Krallıkta (F. D. Yunanistan) sayısız yerleşimde yaşamlarını sürdürmektedirler". Bkz.: A.e.

[121] Dora d'Istria, "La Nationalite Hellenique d'apres les chants populaires," **Revue de deux mondes,** Cilt IV, Bureau de la Revue de deux mondes, Paris 1867, (s. 587-627), s. 587.

[122] Dora d'Istria "La nationalité albanaise d'après les chants populaires - Les Albanais des deux côtés de l'Adriatique," **Revue des deux mondes,** Cilt III, Paris 1866, (s. 381-418), s. 418.

devrilmesine, Yunanistan'ın bağımsızlık savaşına ve Gega Arnavutlarının Karadağlılara karşı mücadelesine özel ilgi göstermiştir.[123]

Dora d'Istria, İstanbul'da yayınlanan Yunanca "Neologos" gazetesinde de makaleler yayınlamıştır. Arnavut şair Fıraşeli Naim Bey (1846-1900) bir şiirinde dünyanın en bilge kadını Dora d'Istria'nın Arnavut olduğunu yazmıştır. Görünüşe göre Naim Bey, Dora D'istria'nın yazılarının çoğunu okumuştur. Dora d'Istria ayrıca Mısır'da yaşayan ve 1878'de Mısır'da bir Arnavut halk şarkıları kitabı yayınlayan[124] Arnavut Thimi Mitko ile de yazışmıştır.[125]

1.2.8. Demetrio Camarda (1821-1882)

Dora d'Istria'nın 1866'da "Revue des deux mondes" dergisinde yayınlanan Arnavutlar hakkındaki uzun makalesi, Demetrio Camarda tarafından Arnavutçaya çevrilmiş ve bir yıl sonra İtalya'da yayınlanmıştır. Eserin girişinde çevirmen, Johann von Hahn'ın Arnavutça sözlüğünü kullandığını ve kendisine göre Osmanlılar Arberia'yı (Arnavutluk) yok ettiği için Türkçe kökenli hiçbir Arnavut kelimesini kullanmamaya çalıştığını yazmıştır. Demetrio Camarda, Arnavutların (Epirotlar ve Makedonlar) atalarının Helenlere yakın olması nedeniyle Arnavut dilinin Yunancaya yakın olduğunu yazmıştır.[126] Çeviri eserinin sonunda Yunanistan'ın Arnavutluk ile birleşmesi yönünde siyasi-dini çağrılar yapan bir şiirine de yer vermiştir. Söz konusu kısa şiir hem Müslüman hem de Hristiyan Arnavutları silahlanmaya ve Osmanlılara karşı birlikte savaşmaya çağırmaktadır. Arnavutların ve Yunanlıların tek tohum, tek kan ve tek vücut olduğunu, bu nedenle Yunanistan ile birleşmeleri gerektiğini

---

[123] Dora d'Istria "Gli Albanesi Musulmani - Scutari e i Buchatli,**" Nuova Antologia di Szience, Lettere ed Arti,** Cilt VIII, Firenze, Direzione della Nuova Antologia - Tip. dei Successori Le Monnier, 1868, s. 221-266. "Gli Albanesi Musulmani - Berath e Janina (Parte II)," **Nuova Antologia di Szience, Lettere ed Arti,** Cilt XIV, Firenze 1870, s. 27-54. "Gli Albanesi Musulmani (fine)," **Nuova Antologia di Szience, Lettere ed Arti,** Cilt XV, Firenze 1870, s. 31-63.

[124] Thimi Mitko, **Bleta Shqiptare,** Ed. Gjergj Pekmezi, Viyana, y.y., 1924.

* Kitap ilk olarak 1878'de İskenderiye'de (Mısır) "Alvaniki melissa (Bëlietta shqypëtare)" adıyla yayınlanmıştır. Kitapta yer alan bazı Arnavut türküleri Ortodoks Arnavutların Yunanistan'ın bağımsızlığı için yapılan mücadele sırasında Müslümanlara karşı kahramanca savaşları övülür. Kitabın girişinde yazar Thimi Mitko, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Arnavutlar arasında Helenizm davasının yeniden canlandırılması propagandasının Arnavutça yapılmasının zamanının geldiğini yazmıştır.Thimi Mitko kitabın girişinde, bir gün Müslüman Arnavutların Helen davasına katılıp Hıristiyanlığı kabul edeceklerini umduğunu da ifade etmiştir. Bkz.: Mitko, **Bleta Shqiptare ...,** s. 5-9.

[125] Nicolae Iorga, "Lettres de Dora d'Istria," **Revue Historique du Sud-Est Europeen**, IX, 4-6, Avril-Juin (Nisan- Haziran) 1932, Bükreş 1932, (s. 134-209), s. 158.

[126] Dora d'Istria, **Fyletia e arbenore prej kanekate laoshima**, Çev. D. (Demetrio) C. (Comarda), Livorno, Tys. e S. Vaninni et te birite, 1867, s. VI-VII.

yazmıştır.[127] Söz konusu eserin bir kitap biçiminde Arnavutça çevirisi ve şiirin Arnavutça olarak tercüman tarafından yazılması hem siyaseten hem de dil açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çeviri, muhtemelen bir Arnavut yazarın Arnavutça yayınlanan siyasi-edebi içerikli ilk eseridir. Önceki Arnavutça yazılar dini içerikli metinler veya sözlüklerdir. Bu nedenle, bu dönemden itibaren Arnavutluk'la ilgili siyasi konuların sadece yabancı dillerde yazılmayacağı, aynı zamanda Arnavut yazarlar tarafından Arnavutça da kaleme alınacağı sonucuna varılabilir. Demetrio Camarda, Dora d'Istria'nın makalesinin Arnavutça çevirisini yapmadan önce, kendisini Arnavutça ve onun dilbilgisine adamıştır. Bu alanda kendisinden önceki Alman dilbilimcilere kıyasla, İtalya'da bir Arnavut kolonisinde doğmuş olmanın avantajına sahipti. Arnavutça konusundaki derinlemesine çalışmaları sayesinde, Arnavutçayı bugün bile Arnavutların anlayabileceği bir şekilde yazmayı başarmıştır. Arnavut dili ve Arnavutlar hakkında eserler kaleme alan birçok Avrupalı dilbilimci ve tarihçi onun eserlerini incelemiştir. Arnavut dili ve dilbilgisi ile Arnavutların tarihi üzerine iki ciltlik çalışmasının bu alanda çığır açıcı nitelikte olduğunu söylemek mübalağa olmaz.[128]

1.2.9. Leonardo de Martino (1840-1923)

İtalya'da yaşayan Arnavut Katolik rahip Leonardo de Martino, Arnavutluk'ta birkaç yıl Fransisken rahip olarak hizmet ettikten sonra, 1881'de Arnavutça ve İtalyanca olarak ciltli bir şiir kitabı yayınlamıştır. Arnavut dini konusundaki ve milliyetçi içerikli şiirlerinin yanı sıra başka şairlerin Arnavutça şiirlerini ve Arnavut türkülerini de derlemiştir. Örneğin Leonardo de Martino'nun şiirlerinden biri bazı Katolik Arnavut öğrencilerin rahiplik eğitimi almak için dört yüzyıl sonra tekrar İtalya'ya gitmeye başlamasından duyduğu heyecanı mısralarına dökmüştür: *"Bu nahiyenin rahibi / her zaman esaret altında acı çekti / Memleketi için aşkını yaktı / İnancı cesaretle korudu: / Issız Arnavutluk / Mutluluğun yeniden gelmesini bekliyor".*[129] Bu şiirden rahibin Arnavutları Osmanlı yönetimi altında tutsak olarak

[127] A.e., s. 85.
[128] Eserleri şunlardı: Demetrio Camarda, **Saggio di grammatologia comparata sulla lingua Albanese,** Livorno, Successore di Egisto Vignozzi e C., 1864. Demetrio Camarda, **Appendice al saggio de Grammatologia comparata sulla lingua Albanese**, Prato, Tip F. Alberghetti e C., 1866.
[129] Leonardo de Martino, **L'arpa d'un Italo-Albanese,** Venedik, Tis. dell'ancora, 1881, s. 274.

gördüğü ve Arnavutluk'un Osmanlı yönetiminden kurtulmasını umduğu sonucuna varabiliriz.

Leonardo de Martino, kitabında İtalya'daki Dora d'Istria ile de yazışmalarına değinmiştir. Bu noktada Dora d'Istria'nın Arnavutluk'u anavatanı olarak gördüğünü ve yazıları aracılığıyla Arnavutluk'un haklarını korumaya çalıştığını yeniden vurgulamak faydalı olacaktır.[130] Leonardo de Martino'nun Dora d'Istria ile yazışmaları, Arnavut gençliğinin Arnavut milliyetçiliğine duyduğu ilgiyi de körüklemiştir. Bu, Dora d'Istria'nın milliyetçiliğinin de Martino'yu etkilediğini gösterir. Bir sonraki aşamada ise de Martino ve Arnavutluk'taki diğer Fransisken rahipler Arnavut gençliğini etkilemiştir. Söz konusu kitapta Leonardo de Martino, genç bir Katolik Arnavut'un (Filip Şiroka) İtalyanca yazdığı bir Arnavut milliyetçisi şiirini de yayınlamıştır. Söz konusu şiir "All'Albania, all'armi, all'armi!" (Arnavutluk'a, silahlara, silahlara!) adıyla yayınlanmıştır.[131] Sahil şehri Ülgün'ün Karadağ'ın işgalinden korunması isteği ve Büyük Güçlerin Ülgün'de donanmalarıyla güç gösterisinde bulunmaları Filip Şiroka'ya şiir için ilham veren şeylerdir.[132] Leonardo, söz konusu şiirle ilgili yorumunda Ülgün savaşında Arnavutların, iki seçenekten daha az kötü olanı, yani Türk-Müslüman hâkimiyetini tercih ettiklerini ve bu bağlamda Pan-Slavizm'e karşı çıktıklarını yazmıştır.[133] Söz konusu şiirin yayımlanması, Arnavutluk'ta bir Arnavut tarafından yazılan Arnavut milliyetçisi içerikli ilk şiirlerden biri olması nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır.

1.2.10. İtalya'daki Arnavut Yazarların Arnavutlar Hakkındaki Diğer Eserleri

İtalya'dan Fransisken misyonunda görev yapan başka bir rahip olan Giacomo Jungg, 1881'de İşkodra'da Arnavutçanın grameri üzerine bir kitap[134] ve birkaç yıl sonra bir Arnavutça-Latince sözlük kaleme almıştır.[135] 19. yüzyılın sonlarında

[130] A.e., s. 170.
[131] A.e., s. 93.
[132] 1880'de Ülgün'deki bazı Arnavutlar, Karadağ şehrinin teslim olmasına karşı çıktılar ve bunun için düzenli Osmanlı ordusuna karşı savaştılar. Osmanlı ordusu, 1878 Berlin Antlaşması kararlarının uygulanması sonucunda gelen baskıları yerine getirmek zorunda kaldı.
[133] Martino, **L'arpa d'un Italo ...,** s. 173.
[134] Giacomo Jung, **Elementi grammaticale della lingua albanese,** İşkodra, y.y.1881.
[135] P. Jak Junk, **Fialuur i Voghel Sccyp e Ltinisct,** İşkodra, y.y., 1895.

Fransiskenler tarafından Arnavut dili üzerine yazılan kitaplar Arnavutluk'ta yayınlanmaya başlanmıştır.

Arnavut milliyetçiliğinin İtalya'dan gelen rahipler tarafından yayılması, Fransisken kilisesine mensup birçok Katolik papazın Arnavut Katoliklerine ibadetlerinde ve dini eğitimlerinde hizmet etmek üzere bölgeye gelmesiyle kolaylaşmıştır. Arnavut dilini bilmek de İtalya'daki Arnavut Katolik rahipler açısından bir avantajdı. Bu nedenle Katolik Kilisesi Arnavutluk'a göndermek için bu gruba öncelik vermiştir. Bu tabloda Arnavutluk'ta Katolikliği yaymanın yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki arasında Arnavut milliyetçiliğini teşvik etmede en büyük rolü oynayan da bu grup olmuştur.

19. yüzyılın sonunda Arnavut edebiyatı o kadar yaygınlaşmıştır ki, bu konuda özet sunan "Arnavut Edebiyatı El Kitabı" kitabı yayınlanmıştır.[136] Yukarıda bahsedilen kitap Arnavut asıllı İtalya Başbakanı'na ithaf edilmiştir.[137] İtalya Başbakanı Francesco Crispi, bir telgrafla yazarı Arnavut edebiyatı konusundaki çalışmalarından ötürü tebrik etmiş ve Arnavut ulusunu övmüştür.

[136] Alberto Stratico, **Manuale Di Letteratura Albanese,** Milano, U. Hoepli, 1896.
[137] Başbakan Francesco Crispi, 1831 yılında Arnavut dili hakkında kitap yazan Giuseppe Crispi'nin yeğeniydi.

1.3. Sonuç (Birinci Bölüm)

Avrupalı bilim adamları ve düşünürlerin Arnavut dili ve Arnavutlar konusunda yaptıkları çalışmalar 15. yüzyılda başlamıştır. Bazı Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda Arnavutların yaşadığı bölgeler üzerinde nüfuz tesis etme yönündeki amaçları da Avrupalı bilim adamları ve diplomatları bu konudaki çalışmalarını yoğunlaştırmaya yönlendirmiştir.

18. yüzyılda Gottfried Wilhelm Leibniz ve Hans Erich Thunmann gibi Avrupalı yazar ve düşünürlerin Arnavut diline ve Arnavutlara ilgisi filolojiye olan meraklarından kaynaklanmıştır.

Daha sonra, bazı Avrupalıların Arnavutlar konusundaki araştırmaları, bazı Avrupa ülkelerinin siyasi ve askeri çıkarları doğrultusunda derinleştirmiştir. Bu bağlamda William Martin Leake ve John Cam Hobhouse İngiliz imparatorluk ordusunun faydasına araştırmalar gerçekleştirirken, François Pouqueville ve Malte-Brune Fransız imparatorluk ordusunun çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir demek yanlış olmaz. Bavyera prensinin Yunanistan kralı olarak tahta çıkması ise Alman yazar ve araştırmacıların Arnavutlar hakkındaki çalışmalarına hız kazandırmıştır. Bu araştırmaların sonuçları, yeni kurulan Yunanistan Krallığı'nın Arnavutların yaşadığı Osmanlı topraklarına doğru planlı bir biçimde genişlemesi için gereken altyapıyı sağlayacaktı. Yunanistan'daki Arnavutlar hakkında araştırma yapan Alman Jakob Philipp Fallmerayer'in de Yunanistan Kralı ile görüşmesi ve Johann Georg von Hahn'ın birkaç yıl Yunanistan Kralı'nın hizmetinde görev yapması bu çerçevede fikir verici durumlardır. Bu konuda çalışmalar yapan diğer isimler arasında Caroli Reinhold Yunanistan Krallığı donanmasında başhekimlik görevini yürütüyordu. Fransız konsolosu Hyacinthe Hecquard'ın ve Avusturya – Macaristan konsolosu Theodore A. Ippen'in Arnavutlar hakkındaki çalışmaları da aynı bağlamda anlaşılmalıdır. Konsoloslar araştırmalarında Arnavut Katolik nüfusuna odaklanmıştı. Zira hem Fransa hem de Avusturya-Macaristan Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Katolik nüfusun (Latin Milleti) kültürel koruyuculuğu iddiasında idi.

Bazı İtalyan Arnavutların Arnavutlara ilişkin eserler vermeye olan ilgisi, Fransız İmparatorluğu'nun Adriyatik ve İyon Denizi kıyılarının, esas olarak Arnavutların yaşadığı toprakların bazı kısımları üzerindeki hâkimiyet iddiaları ve

ihtirasının getirdiği bir ihtiyaç olarak ortaya çıktı. Fransız İmparatorluğunun birkaç Hristiyan Arnavut aşireti silahlandırması ve bunlardan çok sayıda Arnavut'u ordusuna katması gibi gelişmeler Yanya Vilayetinin bazı kısımlarında Ortodoks Hristiyan Arnavutların isyanına neden oldu. Söz konusu isyan 1821'de derinleşti ve Epir, Mora, Attika ve Ege adalarında Ortodoks Hristiyanların genel bir isyanına dönüştü. Çatışma, Yanya Satrapı Tepedelenli Ali Paşa ve oğullarının elindeki gücü ve elde etmiş oldukları fiili özerkliği sona erdirmek isteyen Osmanlı devletinin askeri müdahalesi ile daha da körüklenmiş oldu. Ortaya çıkan iktidar boşluğu sırasında ve Yanya Vilayetinde bazı paşaların öldürülmesi sonucunda, 1821'den 1830'a kadar süren ve yukarıda belirtilen vilayetlerde Hristiyan tebaasının bağımsızlığını amaçlayan bir ayaklanma başlamış oldu. Bu doktora tezinde açıklandığı gibi, çoğu durumda Yunanistan'ın bağımsızlığı için yapılan savaş sırasında savaşan taraflar, Ortodoks Hristiyan Arnavutlara karşı savaşan Müslüman Arnavutlardı (bazı durumlarda Katolik Arnavutlarla birlikte). Birçok Ortodoks Hristiyan Arnavut ve Yunanlının Osmanlı yönetimine karşı isyanı, İtalya'daki Doğu Katolik Kilisesinin Arnavut rahipleri arasında da destek buldu. Bu din adamları Ortodoks Hristiyan Arnavut savaşçılara açıkça sempati duydular ve onları Yunanistan'ın bağımsızlığı mücadelesinde büyük rol oynayan Arnavut kahramanlar olarak gördüler. Söz konusu savaştan esinlenen İtalya'da yaşayan Arnavut yazarlar Arnavutlara yönelik çalışmalarında, Arnavutluk topraklarının Yunanistan Krallığı'nın bir parçası olması yönündeki arzularını dile getirdiler. O dönemde Arnavutların yaşadığı toprakların bizzat Arnavut aristokrasisi tarafından idare edilmesine ve Arnavutların Osmanlı merkezi hükûmetinin en önemli mevkilerinde temsil edilmelerine rağmen, İtalya'dan gelen Arnavut rahipler Osmanlı İmparatorluğu'nu Arnavutluk'ta bir işgal gücü olarak görüyorlardı. Bu nedenle bu yazarlar eserleri aracılığıyla Arnavutların Osmanlı işgalinden kurtarılması yönünde propaganda yaptılar. Ayrıca, Arnavutların yaşadığı bölgede Osmanlı egemenliğinin sona ermesini takiben Müslüman Arnavutların gönüllü olarak Hristiyanlığa döneceklerini umuyorlardı. Ancak 1861'de İtalya'nın birleşmesi ve Yunanistan Krallığı'nın uyguladığı politikaların Arnavutların asimilasyonuna neden olduğunun anlaşılması sonrasında İtalya kaynaklı propagandanın Arnavutlara yönelik tutumu da değişti. İtalyan propagandasının Arnavut davasına yaklaşımı, birleşmiş İtalya'da başlıca siyasi şahsiyetlerinden birinin

Arnavut asıllı Francesco Crispi olmasıyla bir dönüşüm geçirdi. Avusturya-Macaristan ve Yunanistan'ın Arnavutluk'ta nüfuz kazanmasını önlemek için İtalya bölgede kendi etkisini yaymaya ağırlık verdi. Bu nedenle İtalya, İtalya'nın etkisi altında olacak ve aynı zamanda Adriyatik ve İyon Denizlerinin kontrolü konusunda İtalya ile Avusturya-Macaristan arasında yaşanan ihtilafta taraf olmayacak özerk bir Arnavutluk'un oluşumunu destekledi.

Avrupalı yazarların Arnavutlarla ilgili çalışmalarından bazıları ve İtalyan Arnavutların eserleri, ilerleyen dönemde Arnavut milliyetçiliğinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bazı Arnavut entelektüelleri arasında da güç kazanmasının önünü açacaktı.

İKİNCİ BÖLÜM:
1875-1881 DÖNEMİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ ARNAVUTLAR İLGİLENDİREN SİYASİ VE DİPLOMATİK OLAYLAR

2.1. Balkanlardaki Silahlı Çatışmalar (1875-1878) ve Arnavutların Yaşadığı Topraklar Üzerindeki Etkisi

2.1.1. Bosna-Hersek'teki İsyanlar ve Andrassy Notası (30 Aralık 1875)

1875'te Bosna Hersek'te Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında çatışmalar başladı. Hersek'in Avusturya-Macaristan ile sınırının olması, bazı Hristiyanları, Avusturya-Macaristan'ın da desteğiyle Hersek vilayetindeki Osmanlı yönetimine isyan etmeye yönlendirmiştir. Hersek'teki Hristiyan isyancılar Sırbistan ve Karadağ'dan da destek görmüştür.

Bosna Hersek'teki Hristiyan isyancıların yalnızca Karadağ ve Sırbistan'dan destek alması Avusturya-Macaristan'ın çıkarına değildi. Sırbistan Bosna Hersek'i ilhak ederse, bu Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki çıkarları için risk oluşturacaktı. Avusturya-Macaristan, Karadağ, Sırbistan ve Bosna Hersek topraklarının olası birleşmesi ile sınırının güneyinde daha büyük bir Slav devleti oluşması ihtimaline endişeyle bakıyordu. Hırvatistan, Dalmaçya, Slavonya, Slovenya ve Voyvodina'daki topraklarında büyük bir Slav nüfusu bulunan Avusturya-Macaristan, bu bölgelerde Balkanlar'da gelişen ortak bir Slav devletine katılmayı amaçlayan ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkabileceğini düşünüyordu.

Böyle bir senaryodan kaçınmak ve kendi topraklarında yaşayan Slavların da desteğini almak için Avusturya-Macaristan, bu olaylar karşısında Bosna Hersek'teki Hristiyanlara diplomatik destek verme yoluna gitmiştir. Bu süreçte Dışişleri Bakanı Kont Gyula Andrássy, 30 Aralık 1875'te Bosna Hersek'te reform önerileri içeren bir diplomatik notayı Osmanlı İmparatorluğu'na göndermiştir.[138] Bu notayı göndermeden önce Andrassy, notanın içeriğini Rusya'nın temsilcileriyle de görüşmüştür. Aslında bu diplomatik nota, bir anlamda Avusturya-Macaristan diplomasisinin Balkan meselelerinde Rusya ile pozisyonlarını senkronize etme girişimiydi.

[138] Affaires Etrangeres, Documents Diplomatiques, Affaires D'Orient 1875-1876-1877, Paris, Imprimerie Nationale, 1878, s. 60-71.

Andrassy'nin verdiği nota, Bosna Hersek'te Hristiyanlar lehine reformlar öngördüğü için Avrupa başkentlerinde herhangi bir muhalefet görmedi. Britanya, Andrassy'nin notasından yana tavır takındıktan sonra[139] Osmanlı İmparatorluğu, Kont Andrassy'nin önerdiği reformları kabul ettiğini ve yakın gelecekte aynı reformların uygulanacağını ilan etti.[140]

2.1.2. Berlin Muhtırası (13 Mayıs 1876)

Bosna Hersek'teki huzursuzluklar bu reform açıklamalarından sonra da devam etmiştir. Bir yandan da Avusturya-Macaristan ile Rusya Balkanlar konusunda daha yakınlaşırken, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın dış politikasından sorumlu üst düzey liderler Berlin'de buluştu. Görüşmeler neticesinde 13 Mayıs 1876'da Osmanlı İmparatorluğu hükûmetinin Bosna Hersek'te uygulamaya koymak zorunda olduğu reformlar hakkında ortak bir mutabakat metni yayınladılar. Berlin Muhtırası olarak bilinen bu belge[141] aslında Osmanlı İmparatorluğu'na, reformların uygulanmaması durumunda güç kullanılacağına dair bir ültimatomdu.[142] Bu muhtıra, sözde Andrassy notasından kaynaklanan gereklilikleri içeriyordu. Ancak aynı zamanda Osmanlı hükûmetinin gelen talepleri yerine getirmesini zorlaştıran bazı mantıksız talepler de eklenmişti. Bu tablo karşısında söz konusu muhtıranın amacının, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın potansiyel çıkarları için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki krizi doğuda Osmanlı İmparatorluğu üzerinden İngilizlerin tesis etmiş olduğu statükoda değişiklik sağlamak olduğu sonucuna varılabilir.

Berlin Mutabakatını reddeden ve söz konusu muhtırayı imzalayanları bu konuda bilgilendiren İngiltere'nin cevabı fazla gecikmeyecekti.[143] İngiliz dışişleri bakanı cevabında, muhtıranın Osmanlı ordusunun kışlalara kilitlenmesini ve

---

[139] Sir Edward Hertslet, **The Map of Europe by Treaty,** Cilt IV, Londra, Butterworths, 1891, s. 2440.
[140] A.e., s. 2443;
* "… İmparatorluk Hükümeti, bu reformları bir bütün olarak gerçekleştirmeye ve bunların hiçbir şekilde ihlal edilmemesine özen göstermeye kararlıdır." A.e.
[141] Affaires D'Orient 1875-1876-1877, s. 129-131.
[142] Hertslet, **The Map of Europe …,** s. 2463;
* Berlin Muhtırası'nın ültimatomun verildiği kısımdaki metni şu içeriğe sahipti: "… İmparatorlukların Üç Hükümeti, genel barışın yararına olabilecek bu tür etkili önlemlerin alınması amacıyla diplomatik eylemlerini bir anlaşmanın onaylanmasıyla tamamlamanın gerekli olacağı görüşündedir." A.e.
[143] A.e., s. 2464;
* "… Majestelerinin Hükümetinin, üç Hükümetin kendilerini izlemeye davet ettiği politikada işbirliği yapamayacaklarını görmekten üzüntü duyduğunu belirtmek zorundayım." A.e.

isyancıların silahlı olarak evlerine dönmesini istediğini ifade etmiştir.[144] Disraeli başkanlığındaki İngiliz hükûmetinin tepkisi *"Disraeli, Rus önerisinin damgasını taşıyan hiçbir planı kabul etmez"* şeklinde özetlenebilir. [145]

2.1.3. Reichstadt Anlaşması (Arnavutluk Özerk Devleti) (8 Temmuz 1876)

İngiltere'nin Berlin Muhtırası'ndan doğan iddiaları reddetmesinin bir sonucu Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında daha yakın ilişkiler kurulması ve bu iki ülkeyi birbirine yaklaşmaya itilmesi olacaktı. Bu çerçevede taraflar Osmanlı İmparatorluğu konusundaki istişarelerine hız vermişlerdir.

Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın Balkan meselesinde birbirine yaklaşması, Rus Çarının Avusturya-Macaristan Kayzeri ile Reichstadt'ta buluşmasıyla sonuçlanmıştır. Toplantıda iki lidere dışişleri bakanları da eşlik etmiştir. Dışişleri bakanları bu vesileyle, iki ülke arasındaki mevcut görüş ayrılıklarının Osmanlı İmparatorluğu meselesi üzerindeki etkilerini de değerlendirme fırsatı bulmuşlardır. Bu süreç 8 Temmuz 1876'da bir anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.[146] Bu anlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin gelecekteki koordineli eylemler için bir yol haritası olacaktı.

Reichstadt anlaşması iki ihtimali esas alıyordu:

Bunların ilki, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir savaşta Osmanlıların galip gelmesi durumunda Balkanlar'da statükonun korunacağı şeklindeydi.

İkinci ihtimal de Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşı kazanması durumunda Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i, Sırbistan'ın Yeni Pazar ve Kosova'yı, Yunanistan'ın Teselya ve Girit'i ilhak edeceği, Bulgaristan, Rumeli ve Arnavutluk'un ise özerk devletler olacağı yönündeydi.

Her iki taraf da anlaşmanın vakti gelene kadar gizli tutulmasına karar vermiştir.[147]

---

[144] A.e., s. 2466.
[145] Stephen Pierce Hayden Duggan, **The Eastern Question - A Study in Diplomacy,** Cilt XIV, No: 3, New York, The Columbia University Press, 1902, s. 132.
[146] Alfred Franzis Pribram, **The Secret Treaty of Austria Hungary 1879-1914**, Cilt II, Ed. Archibald Cary Coolidge, Londra, Humphrey Milford, 1921, s. 189-190.
[147] A.e.

Bu, diplomaside ilk defa Arnavutluk'un özerk bir devlet olarak kurulmasının öngörülmesi demekti. Ancak bunun Arnavutların kendi talebi olmadığı da anlaşılıyor. Bu anlaşma kapsamında Arnavutluk'un kurulması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki çöküşünün bir sonucu olacaktı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa sahnesinden silinmesi Arnavutların yaşadığı toprakların yeni bir otorite tarafından yönetilmesini gerektirecekti. Anlaşmaya göre Bosna-Hersek'i ilhak edecek olan Avusturya-Macaristan, Müslümanların yaşadığı Arnavutluk'u ilhak etme riskini alamadı. Dolayısıyla realist bir perspektifle hareket eden taraflar Arnavutluk'un Avusturya-Macaristan'ın etkisi altında özerk bir devlet halini alması çözümü üzerinde mutabık kaldılar.

2.1.4. İstanbul Konferansı (11 Aralık 1876'dan 20 Ocak 1877'ye)

Berlin Muhtırası'nın reddedilmesi sonrasında Balkanlar'da kriz daha da derinleşti. Rusya'nın teşviki ile Sırbistan ve Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti. Sırp Prensi Sırp Parlamentosundaki konuşmasında, savaşın nedenlerinden birinin ”başıbozuk Arnavutların Bosna Hersek'te [Sırplarla] aynı ırk ve dine mensup gruplara karşı hareketlerini bastırmak” olduğunu ifade etmişti.[148]

Savaş alanında Rus generallerin destek verdiği Sırp ve Karadağ birlikleri hemen hemen hiçbir başarı elde edemediklerinden, Rusya hükûmeti müdahale etmek gereği duymuştur. 21 Ekim 1876'da verdiği ültimatomla Rusya, Osmanlı hükûmetinden kayıtsız şartsız ateşkes ilan etmesini istemiştir.[149] Osmanlı hükûmeti de birkaç gün içerisinde Rus talebini tam olarak kabul etti.[150] Ateşkesin yürürlüğe girmesi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ile Sırbistan arasında barış koşullarının sağlanması ve müzakere edilmesi gerekiyordu. İngiltere 4 Kasım 1876'da Avrupa devletlerinin temsilcilerini İstanbul'da bir araya getirmeyi önerdi.[151] İngiliz teklifi, Büyük Güçler ve Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilince, Avrupalı temsilciler İstanbul'da toplandı ve 11 Aralık 1876'dan 20 Ocak 1877'ye kadar yoğun bir şekilde müzakerelerde bulundular.

[148] Hertslet, **The Map of Europe …,** s. 2473.
[149] Affaires D’Orient 1875-1876-1877, s. 229.
[150] Affaires D’Orient 1875-1876-1877, s. 229-231.
[151] Hertslet, **The Map of Europe …,** s. 2516.

Avrupalı diplomatlar, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında İstanbul Konferansı müzakereleri sürerken, Padişah Osmanlı anayasasını (Kanuni Esasi) ilan etti ve böylelikle meşrutiyet yönetiminin benimsendiğini duyurdu. Osmanlı hükûmeti, anayasanın ilanıyla, ırk ve din farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlarına güvenlik, eşitlik ve adalet sağladığını Büyük Güçlere kanıtlamak istemiştir.

Meşrutiyetin ilanından birkaç ay sonra yayınlanan "The Eastern Question - Two Years" ("Doğu Sorunu - İki Yıl") kitabının yazarına göre, Sadrazam Mithat Paşa, bu adımla İstanbul Konferansı'ndaki diplomatlara bölgeler özelinde yerel reform talepleriyle uğraşmamalarını, zira anayasanın sorunları çözeceğini söylemek istemiştir. Ancak söz konusu kitabın yazarına göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu siyasi ve diplomatik hamlesi Büyük Güçleri ikna etmeyecekti. Nitekim kitapta Osmanlı anayasası için alaycı bir tavırla şu ifadelere yer verilmiştir:

> *İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm rahatsızlıkları için her derde deva. İşte İmparatorluğun her parçası için özgürlük, eşitlik ve özyönetimin tüm nimetleri burada güvence altına alınmıştır.*[152]

İstanbul Konferansı'nda Rusya'nın temsilcileri ne pahasına olursa olsun Osmanlı hükûmetinden taleplerini zorla almaya çalıştılar. Osmanlı hükûmeti ise Bosna Hersek ve Bulgaristan'ın özerkliği anlamına geleceği için hem Bosna Hersek hem de Bulgarların yaşadığı vilayetlerin uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesi fikrine yanaşmıyordu. Osmanlı hükûmetine göre özerklik talebi Osmanlı devletinin egemenliğinin ihlali anlamına gelmekteydi. Osmanlı hükûmetinin Büyük Güçlerin taleplerine karşı çıkması ise İstanbul'daki müzakerelerin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.

İstanbul Konferansı ile sonuçlanan müzakere protokollerinden ve hazırlık toplantılardan, Arnavutluk veya Arnavutlardan hiçbir şekilde bahsedilmediğini anlıyoruz.[153]

İstanbul'da müzakerelerin sona ermesi, yakında bir savaş çıkabileceği anlamına geliyordu. Prens Hohenlohe'nin[154] günlüğünde, Osmanlı hükûmetinin Bulgaristan ve Bosna-Hersek'e özerklik vermemekte neden ısrarcı olduğuna dair

---

[152] A. Gallenga **Two Years Of The Eastern Question,** Cilt II, Londra, Samuel Tinsley, 1877, s. 271.
[153] "Appendice," Affaires D'Orient 1875-1876-1877, s. I-LXI (1-61).
[154] Almanya'nın Berlin Kongresindeki temsilcilerinden biri.

ipuçları bulabiliyoruz. 27 Ekim 1877'de Nubar Paşa (Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa Büyükelçisi) ile yaptığı görüşmede, Paşa Prens Hohenlohe'ye Mithat Paşa'nın Rusya ile savaşta Osmanlı zaferini umduğunu söylemiştir. Nubar Paşa bu sohbet esnasında, Mithat Paşa'nın bir yanda anayasa ilanı, diğer yanda ise Rusya'ya karşı kazanılacak zaferle konumunu pekiştirerek Sultan'ın tamamen ikinci planda kalacağı bir yapı kurmaya çalıştığını söylemiştir. [155] Ancak o dönemde Mithat Paşa'nın destekçisi olan İsmail Kemal Bey anılarında şunları yazmıştır: *"Mithat Paşa'nın savaşı istediğini veya kışkırtmaya çalıştığını düşünmek yanlıştır."*[156] Söz konusu anılarda savaştan Sultan II. Abdülhamid'i sorumlu tutulmuş ve diğer şeylerin yanı sıra, *"(...) (F. D., II. Abdülhamid) halkına hükmetmek için ezmeye çalıştı"* denilmiştir.[157]

2.1.5. Budapeşte Gizli Antlaşması (Arnavutluk Bağımsız Devleti) (15 Ocak 1877)

Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyanların haklarına ilişkin sorunların çözümüne yönelik diplomatik çabaları samimi değildi. Rus ve Avusturya-Macaristan diplomatları, Osmanlı İmparatorluğu topraklarının ilhakı için aralarındaki gizli anlaşmaların hayata geçirilebilmesi için yoğun bir şekilde çabalıyorlardı. Bu amaca ulaşmak için, Rusya ve Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanları sonraki adımlarını koordine etmek amacıyla Budapeşte'de bir araya gelmişlerdir.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmeye karar verdiği için, Romanya Prensini Rus birliklerinin Romanya üzerinden geçerek Osmanlı topraklarına girmesine izin vermesi için Avusturya-Macaristan etkisine ihtiyaç duyuyordu. Avusturya-Macaristan böyle bir adıma karşı çıkmayacağını Romanya'ya bildirerek savaşın önündeki belki bu son taktik engeli de ortadan kaldırmış oldu. Bu noktadan sonra Rusya'nın savaşı başlatmasının önündeki tek engel diplomatik alanda kaldı. Bu ise yaklaşmakta olan Rus-Osmanlı savaşında İngiltere'nin tarafsızlığının sağlanması ile aşılabilecek bir engeldi.

---

[155] Chlodwig Hohenlohe Schillingsfuerst, **Memoirs of Prince Chlodwig Hohenlohe Schillingsfuerst,** Ed. Friedrich Curtius, Cilt II, Londra, William Heinemann, 1906, s. 200.
[156] Ismail Kemal Bey, **The Memoirs of Ismail Kemal Bey,** Ed. Sommerville Story, Londra, Constable, 1920, s. 156.
[157] A.e., s. 164.

Budapeşte Gizli Antlaşmasında bağımsız Arnavutluk devletinin kurulması öngörülüyordu. Bu antlaşma, Arnavutluk Özerk Devleti'nin kurulmasının öngörüldüğü Reichstadt gizli anlaşmasından (Temmuz 1876) farklıydı. Budapeşte Gizli Antlaşması'nda Epir'in bir kısmının Yunanistan tarafından ilhak edilmesi öngörülmekteydi.

Bağımsız Arnavutluk devletinin kurulmasını öngören Budapeşte Gizli Antlaşması'nın üçüncü Maddesi şöyleydi:

> *Majesteleri Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı ve Majesteleri Tüm Rusların İmparatoru, aralarında Reichstadt'ta gerçekleşen görüşmede, aşağıdaki noktalarda prensipte bir anlaşmaya varmışlardır: Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarında bir değişiklik olması ya da İmparatorluğun tümüyle çökmesi durumunda büyük bir Slav devleti ya da başka bir devletin ortaya çıkmasına izin verilmez; aksine, Bulgaristan, Arnavutluk ve Rumeli'nin geri kalanı bağımsız devletler olarak kurulabilir; Epir'in bir parçası olan Tesalya ve Girit adası Yunanistan'a bağlanabilir.*[158]

2.1.6. Londra Protokolü (31 Mart 1877)

İstanbul Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Rusya, Gizli Budapeşte Antlaşması'nın uygulanması için bir bahane bulmak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun uyması istenecek şartların belirlenmesinde İngilizlerin desteğinde ısrar etmiştir. Nihayetinde 31 Mart 1877'de Londra'da Büyük Güçlerin temsilcileri bu konuda Rusya tarafından önerilen protokolü onaylamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise Londra Protokolü'nün kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Kısa süre içinde bu yeni diplomatik durum Rusya tarafından istismar edilmiş ve Çarlık Rusyası tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan edilmiştir. Bu savaş ilanıyla ilgili olarak o dönemde İngiltere Parlamentosunun bir üyesi şunları yazmıştır: *"Rusya, daha Protokolün mürekkebi kurumadan bir savaş ilan etti."*[159]

---

[158] Pribram, The Secret Treaty of Austria Hungary 1879-1914, Cilt II, s. 203.
[159] Lord Robert Montagu, **Foreign Policy: England and Eastern Question,** Londra, Chapman and Hall, 1877, s. 313.

Londra Protokolü, Osmanlı İmparatorluğu'nun askerlerinin kendi sınır bölgesinden çekilmesi ve bölgenin askersizleştirilmesini öngörüyordu.[160] Rusya sınırında yarım milyon Rus askerinin toplandığı bir seferberlik söz konusuyken bu durum Osmanlı hükûmeti için kabul edilemezdi. Osmanlı hükûmetinin silahsızlanma talebine verdiği yanıt şöyle idi: *"İmparatorluk Hükümeti, Rus Hükümeti'nin benzer bir amaçla harekete geçtiğini görür görmez ordularını barış durumuna geçirmeye hazırdır."*[161]

Daha önce İngiliz diplomasisi, Berlin Muhtırası'nı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir tür ültimatom içerdiği için reddetmişti. Ancak bu yeni ültimatomun içeriği Berlin Muhtırası ile neredeyse aynı olmasına rağmen "Londra Protokolü" İngiltere tarafından kabul edildi. Bunun nedeni, son zamanlarda İngiliz kamuoyunda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir havanın oluşmasıydı. İngiliz muhalefet lideri Gladstone'un Bulgaristan'da Müslümanların Hristiyanlara karşı işlediği iddia edilen suçlara ilişkin gazetelerde yer alan yazıları ve Osmanlı İmparatorluğu aleyhine yaptığı siyasi konuşmalar da etkisini göstermişti. Alman Şansölyesi Bismarck, Gladstone'un İngiliz kamuoyunda Osmanlılara karşı etkisi hakkında anılarında şunları yazmıştır:

> *Geçmişte Sultan, Avrupa Güçlerinin kıskançlığının kendisine Rusya'ya karşı garanti vereceğine inanabiliyordu. İngiltere ve Avusturya için Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması geleneksel bir politikaydı; ancak Gladstone'un kamuoyuna açıklamaları, Sultan'ı bu destekten sadece Londra'da değil, Viyana'da da mahrum etti (...)*[162]

İngiltere'nin Londra Protokolünü kabul etmesi diplomatik bir hataydı. Bu hata hakkında İngiltere Dışişleri Bakanı (Lord Derby) bir konuşmasında şunları söylemiştir: *"Rus Hükümeti, ordularının seferberlik haline son verebilmek için koşul olarak bu Protokolü imzalamamızı istedi".*[163]

---

[160] **Die Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes 1871-1914,** Cilt II, Ed. Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn Bartholdy, Friedrich Thimme, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1922, s. 142.

* Terhis konusunda Londra Protokolünde şu düzenlemeye yer verilmiştir: "Babıali'yi, düzeni sağlamak için gerekli asker sayısı dışında, ordularını barış zamanı düzenine çekerek ve vilayetlerin düzenini ve refahını sağlamak için gerekli reformları mümkün olan en kısa sürede uygulayarak kendisini güçlendirmeye davet ediyorlar". A.e.

[161] Hertslet, **The Map of Europe …**, s. 2571.

[162] Fürst Otto von Bismarck, **Bismarck: The Man And The Statesman**, Cilt II, Çev: Arthur John Butler, Londra, Smith Elder and Co., 1898, s. 234.

[163] Lord Robert Montagu, **Foreign Policy ...**, s. 312.

2.1.7. Rus-Osmanlı Savaşı (1877-1878)

Savaş ilanının hemen ardından Rus birlikleri bir yanda Romanya üzerinden, bir yanda ise Kars'tan Osmanlı topraklarına girdi. Romanya, Sırbistan ve Karadağ da Rusların desteğiyle Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ettiler. Öte yandan son yıllarda Bulgaristan'da Osmanlı idaresine karşı savaşan Bulgar isyancılarına Rus birlikleri de katıldı. Osmanlı ordusu Rus ilerleyişini durduramayınca Ruslar İstanbul yakınlarına kadar geldi. Rus ilerleyişini durduramayan Osmanlı hükûmeti, başkentin tehlikeye düşmesi karşısında ateşkes istemek zorunda kaldı. Bölgedeki dengelerin çok bozulmasını istemeyen İngiltere'nin de müdahalesi sonucunda Rus tarafı da ateşkesi kabul etti ve 31 Ocak 1878'de iki tarafın temsilcileri bir araya gelerek Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında ön barış anlaşması imzaladılar. 5 noktadan oluşan bu anlaşmada Arnavutluk ve Arnavutlardan bahsedilmemiştir.[164]

1877'de yayınlanan bir kitabın İngiliz yazarı, Osmanlıların Rusya'ya karşı savaşı kaybetmenin nedenlerini şöyle yazmıştır:

> *Fransa'daki her adam Fransa için savaşmaya hazırdı; Almanya'daki her insan Almanya için savaşmaya hazırdı. Ama Rusya, Türklerle savaşa girerse, Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarındaki halkının büyük çoğunluğu Türkler için değil, onlara karşı savaşmak için hemen silahlanacaktı. Türkler, sadece işgalci orduya karşı değil, kendisinin olduğunu düşündüğü toprakların halkına karşı da her köşede savaşmak zorunda kalacaktı.*[165]

2.1.8. Ayastefanos Antlaşması (3 Mart 1878)

Çatışmaların durmasının akabinde Türkiye ile Rusya arasında bir barış antlaşması taslağı hazırlamak gerekiyordu. Ayastefanos Antlaşması olarak bilinen bu antlaşma, Dışişleri Bakanı Osman Savfet Bey ve Rusya temsilcisi General Ignatiev tarafından 3 Mart 1878'de Ayastefanos'da imzalandı. Söz konusu antlaşma, Osmanlı'nın Rusya ve Balkan devletleri lehine büyük toprak kayıpları vermesini öngördüğü için Osmanlı Devleti için çok olumsuz hükümler içeriyordu. Yine de,

---

[164] Documents Diplomatique – Affaires D'Orient – Congres De Berlin 1878, Paris Imprimerie Nationale, 1878, s. 10.

[165] Edward Augustus Freeman, **The Ottoman Power In Europe: Its Nature, Its Growth, And Its Decline, Eastern Question (Balkan),** Londra, Macmillan and Co., 1877, s. 300.

Ayastefanos Antlaşması imzalandıktan birkaç gün sonra Sultan II. Abdülhamid tarafından onaylandı. Ayastefanos Anlaşması, Osmanlı Devleti'nin aleyhine olmasına rağmen, Osmanlı temsilcileri imzalamaktan ve padişah da onaylamaktan çekinmedi. Zira Sultan ve Osmanlı hükûmetinin gözünde, İstanbul'un kurtuluşu en yüksek önceliğe sahipti. Bir diğer öncelik de Rus birliklerinin Osmanlı topraklarından çekilmesiydi. Osmanlı yetkilileri, bu içerikte bir Antlaşmanın uygulanmasının zor olacağının farkındaydı. Uygulamadaki zorlukların bazı nedenleri arasında şunlar sayılabilir:

1. Savaş sırasında düşman ordularının girmediği toprakların el değiştirmesine Osmanlı Müslüman nüfusu direnecekti.

2. Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ikili anlaşmaları tanımayacağını ilan eden İngiltere antlaşmayı kabul etmeyecekti.

3. Rusya'nın Bulgaristan'ın Ege Denizine kıyısı (Kavala şehri) üzerinden dolaylı olarak Akdeniz'e ulaşması Büyük Güçler, özellikle de İngiltere için kabul edilemezdi.

4. Balkan devletleri arasında Yunanistan ve Sırbistan da büyük Bulgaristan'a karşı çıkacaktı.

5. Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'in statüsünü kabul etmeyecekti.

Yukarıda belirtilen nedenler göz önüne alındığında, Osmanlı hükûmetinin Ayastefanos Antlaşması'nın tam olarak uygulanmayacağını ümit etmek için nedenleri olduğu sonucuna varılabilir.

Osmanlı hükûmeti ile Rusya arasında Ayastefanos'ta yapılan barış görüşmelerinde, savaş sırasında Rus Ordusuna hizmet etmiş bir Prusyalı subay da hazır bulunmuştu. Söz konusu subay anılarında barış görüşmeleri yapan Osmanlı diplomatları ilgili olarak şunları yazmıştır: *"Onun ilkesi, 'Her şeyi vaat et, hiçbir şey yapma' idi ve bu ilke, Ayastefanos'ta şekil bulan antlaşmada da yansımasını bulmuştur. Osmanlı diplomatlar, İngiltere ve Avusturya'nın bu anlaşmaya asla rıza göstermeyeceklerini ve bu nedenle her şeyi imzalayabileceklerine kanilerdi."*[166]

Avusturya-Macaristan'ın önemli siyasetçilerinden olan ve "Orientalische Politik Oesterreichs Seit 1774" adlı eserin yazarı Adolf Beer de Ayastefanos

[166] Richard Graf von Pfeil, Experiences of A Prussian Officer During The Russia-Turkish War 1877-78, Londra, Edward Stanford, 1893, s. 295.

Antlaşması'nın Avusturya-Macaristan'a bir darbe olduğunu belirtmiş ve şunları eklemiştir: *"Ayastefanos Barışı Avusturya için bir darbe oldu. İgnatiev (F. D. Rus Generali) kuşkusuz, toprakları Sırbistan ve Karadağ'a devrederek Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'dan kalıcı olarak dışlanmasını amaçlamıştı, (...)."*[167]

Bu tablo karşısında Ayastefanos Antlaşması'nın maddelerinin antlaşmayı neredeyse uygulanamaz hale getirdiğini söylemek yanlış olmaz.

2.1.9. Ayastefanos Antlaşması'nda Arnavutlar

Ayastefanos Antlaşması'nda Arnavutlar veya Arnavutluk'tan bahsedilmemiştir. Bu ise Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalmaya devam ettiği anlamına geliyordu. Ancak söz konusu anlaşmada, Sırbistan, Karadağ ve yeni kurulan Bulgar prensliğinin topraklarının genişletilmesi öngörülüyordu. Söz konusu devletlerin sınırlarının genişletilmesi, Arnavutların da ikamet ettiği toprakların ilhak edilmesi anlamına gelecekti. Ayastefanos Antlaşması'nın 1. Maddesinde, Arnavut çoğunluğun yaşadığı Gusinja, Plava, Roja ve Antivari kasabalarının Karadağ tarafından ilhak edilmesi öngörülüyordu. Sırbistan'ın sınırlarının genişletilmesiyle ilgili olan 3. Maddesinde ise Kosova'da Arnavutların çoğunlukta olduğu bir bölgenin Sırbistan tarafından ilhak edilmesi öngörülüyordu. Antlaşmanın 6. Maddesi uyarınca da Arnavutların çoğunlukta olduğu Kumanova, Kalkandelen, Gostivar, Ohri ve Görice gibi şehirlerin Bulgaristan yönetimine bırakılması söz konusuydu.[168]

2.1.10. Rusya'nın etkisi altında özerk Arnavutluk

Arnavutların ve Boşnakların yaşadığı topraklarda savaş sırasında Sırp birliklerinin ilerlemesi zaten bir mülteci krizine yol açmıştı. Ayastefanos Antlaşması ile öngörülen sınır değişiklikleri de yeni bir Müslüman mülteci dalgası anlamına geliyordu. Bu yeni durum, yeni kurulan Meclis-i Mebusan'ın Arnavut temsilcilerinin, Müslüman ve Hristiyan Arnavutların yaşadığı toprakların ilhakını protesto etmek için diplomatik adımlar atmalarına veya inisiyatif almalarına neden oldu. Arnavut heyetleri, endişelerini dile getirdikleri ve taleplerini ilettikleri Büyük Güçlerin İstanbul'daki diplomatik temsilciliklerini ziyaret etmeye başladılar. Örneğin

[167] Adolf Beer, **Die Orientalische Politik Oesterreichs Seit 1774,** Prag, F. Tempsky, 1883, s. 722.
[168] Gabriel Noradounghian Efendi, **Recueil D'actes Internationaux de l'Empire Ottoman,** Cilt III, Paris, F. Pichon, 1902, s. 509-521.

Arnavut kökenli Mebus Ali Yusuf Bey, 1878 yılının Ekim ayında Edirne'de Rus General E. I. Totlleben ile Rusya'nın etkisi altında Arnavut özerkliğinin var olma olasılığını görüştü.[169] Ancak bu görüşmenin, Arnavutluk topraklarının yarısından fazlasının komşu ülkeler tarafından işgal edilmesinin öngörüldüğü Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra gerçekleştiğini unutmamak gerekir. Söz konusu görüşme, 1877 tarihli Budapeşte gizli antlaşmasında yer alan, Arnavutluk devletinin kurulması yönündeki maddelerin uygulanması yönünde bir adım olarak da değerlendirilebilir. Bu nedenle Rus yetkililerin, Osmanlı-Arnavut siyasetçilerinin görüşlerine kulak verdiği söylenebilir. Ayastefanos Antlaşması'nın Büyük Güçler tarafından reddedilmesinin ardından Ali Yusuf Bey de, Rusya'nın etkisi altında özerk bir Arnavutluk olasılığını reddetmişti. Bunu, bazı Arnavutlar adına 8 Mayıs 1878'de İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'ne gönderdiği bir dilekçeden anlıyoruz.[170] Ancak, Berlin Antlaşması'nın Arnavutluk sorunu üzerindeki sonuçlarından endişe ederek, Rus generali ile iletişimini sürdürdüğü de anlaşılmaktadır. Ali Yusuf Bey 1878'de Arnavutluk sorunu üzerine bir kitap da yazmıştır.[171]

2.1.11. Sınır değişikliğinden etkilenen Osmanlı vatandaşlarının Avrupalı güçlere verdikleri dilekçeler

Arnavutların yaşadığı bölgelerdeki Osmanlı yerel makamları, kendi inisiyatifleriyle veya hatta merkezi Osmanlı makamlarının yönlendirmesinin yanı sıra bu yerlerdeki Müslüman nüfusun talepleri doğrultusunda, telgraflarla Avrupa başkentlerine dilekçeler göndermeye başladılar. Bu dilekçelerle, şehirlerin önde gelen isimleri, ağaları ve beyleri ikamet ettikleri toprakların komşu devletler tarafından planlanan ilhakını protesto etmişlerdir. Bu dilekçe metinlerinden bazılarının içeriğinde ilk kez Arnavut kimliğinin Osmanlı kimliğinden ayrı olarak

[169] Ismet Dermaku, **Rilindja Kombëtare Shqiptare dhe kolonitë Shqiptare të mërgimit në Rumani dhe Bulgari,** Priştine, Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore të Kosovës, 1987, s. 74-78.

[170] **Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler**, Cilt I, Doksanüç Muhacereti 1877-1878, Ed. Bilal N. Şimşir,Türk Kültürünü Araştırma Enstitusu, Ankara 1968, s. 446.

[171] Kitabın bir nüshası İstanbul Taksim Atatürk Kitaplığı'nda Osmanlıca olarak bulunmaktadır. Ancak, söz konusu nüshanın adı eksik ve bu nedenle orijinal adı bilinmiyor. Yazarın Kırçovalı Arnavut Yusuf Bey olduğunu okuyabiliyoruz. İlk sayfada İstoyan Vezenkov'un adı da görülmektedir. Kitap daha sonra Makedonyalı Ulah-Bulgar Stoyan Vezenkov tarafından Bulgarcaya çevrilmiş ve 1879 yılında Sofya'da basılmıştır. Kitap, Stoyan Vezenkov'un Arnavut meselesi için Yusuf Bey'e yönelttiği sorular ve cevaplarından oluşmaktadır. Görüşme Budapeşte'de gerçekleşmiştir. Söz konusu kitap şu demirbaş numarası ile bulunabilir: Bel_Osm_B.00276.

tezahür ettiğini görüyoruz. Bazı dilekçelerin içeriğinde, bölgede yaşayan halkın Arnavutça konuştuğu ve Arnavut olduğu için Slav güçleri tarafından ilhakın haksız olduğu ifade edilmiştir. Bu akım Berlin Antlaşması ve Arnavutların yaşadığı bazı bölgelerin Yunanistan tarafından ilhakı sonrasında bile güçlenerek devam edecekti.

20 Mayıs 1878'de Yeni Pazar şehri cemaati, Londra'ya şu içerikte bir telgraf göndermiştir:

> *Sancağımız çok eski zamanlardan beri Bosna'nın bir parçasıdır. Adetler, gelenekler ve dil bu eyaletinkinden farklı değildir. Nüfusun bir kısmı Arnavutça dilini konuşmaktadır. Bu koşullar altında, Slav yönetimi altında olmamızı kabul etmek imkansızdır: çünkü bu ırkla herhangi bir dil veya din yakınlığımız yoktur.*[172]

Bu dilekçe metninde, bölge sakinlerinin illerinin etnik ve dilsel yapısı hakkındaki gerçekleri bilerek ifade ettiklerini anlıyoruz. Yeni Pazar Sancağı Sırbistan tarafından ilhak edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu için, eyaletlerindeki Hristiyanların Yunanca konuştuğunu yazmışlardır. Aslında Yeni Pazar sancağının (Sırp) Hristiyan sakinleri ve Boşnaklar Slav dillerini, Arnavutlar ise Arnavutça konuşuyorlardı. Etnik ve dilsel unsurların Berlin Kongresinde sınırların şekillendirilmesini etkileyebileceğini ümit eden Yeni Pazar Sancağı sakinleri bu tablo karşısında dillerinin Arnavutça ve Yunanca olduğunu yazmışlardır.

Selanik cemaatinin Londra'ya gönderdiği dilekçede de benzer bir durum söz konusudur.[173] Söz konusu dilekçeyi imzalayanlar, Yunanistan tarafından ilhak edilme riskiyle karşı karşıya oldukları için, yerel halkın konuştuğu dillerin Arnavutça ve Slavca olduğunu yazmışlardır. Bu yüzden, kendilerini ilhaktan korumak için Selanik'in Yunanca bilmediğini belirtmişlerdir. O dönemde Selanik'te Türkçe, Ladino dili, Ulahça, Bulgarca, Arnavutça ve Yunanca da konuşuluyordu.

Büyük Güçlerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı bölgelerinin Bulgar, Rum veya Ermeni olduğu gerekçesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesi yönündeki söylemleri, Osmanlı vatandaşlarını etnik ve dil eksenindeki farklılıklarını vurgulamaya teşvik etmiştir. Bazı Osmanlı vatandaşları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan

[172] British Parliamentary Papers, Further Correspondence Respecting The Affaires Of Turkey – Turkey, No:46 (1878), Londra, Harrison and Sons, 1878, s. 32.
[173] A.e., s. 35.

ayrılmak için bu farklılıkları vurgularken, diğerleri Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmak ve komşu devletler tarafından ilhak edilmemek için bu farklılıklara atıfta bulunmuştur.

Yeni Pazar Sancağı ve Selanik dilekçelerinin metinlerinin içeriğine bakıldığında, bu şehirlerin yerel yetkililerinin Arnavut olduklarını ve Arnavutça konuştuklarını vurgulayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalmaya devam etmeyi umdukları sonucuna varabiliriz.

2.2. Berlin Kongresi'nde (1878) Arnavut Sorunu

2.2.1. Berlin Kongresi'nin düzenlenmesi kararı öncesinde Büyük Güçler arasındaki müzakereler

Ayastefanos Antlaşması'nın ardından, Rus diplomasisi bu Antlaşmanın Büyük Güçler tarafından kabul edilmesi için destek bulmaya çalıştı. Rusya temsilcisi Ignatiev bu amaçla Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı ile görüşmek üzere Viyana'ya gitti.

Londra'daki Alman Büyükelçisinin 27 Mart 1878'de Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta, İngiliz hükûmet çevrelerinde Rusya'nın Avusturya-Macaristan'a Arnavutluk'un yanı sıra Bosna-Hersek'i ilhak etmeyi ve Selanik'e kadar ilerlemeyi önereceğinin konuşulduğu da bildirilmiştir.[174] Rapora göre Rusya, Avusturya-Macaristan'ı Ayastefanos Antlaşması'nı kabul etmeye ikna etmek için bu öneriyi yapmıştır. Aslında Avusturya-Macaristan'ın o dönemde Arnavutluk ve Bosna Hersek işgalinin çok zor olacağının farkında olduğu için böyle bir talebi ya da iddiası yoktu. Kont Andrassy'nin General Ignatiev ile Viyana'da ne görüştüğü, Almanya'nın Viyana Büyükelçisinin 1 Nisan 1878'de Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği gizli rapordan anlaşılmaktadır.[175] Bu raporda Kont Andrassy'nin altı farklı konu için pazarlık yaptığı ifade edilmiştir. Avusturya-Macaristan'ın en birinci önceliği Balkanlar'da büyük bir Slav devletinin ortaya çıkmasını önlemekti. İki taraf arasında müzakere edilen 6 konu arasında Arnavutluk ve Arnavutlar meselesinin yer almadığını görebiliyoruz.

[174] Die Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes 1871-1914, Cilt II ..., s. 243.
[175] A.e., s. 253-257.

Viyana'da Avusturya-Macaristan ve Rusya arasındaki görüşmeler yeni bir anlaşma ile sonuçlanmasa da iki tarafın diplomatları arasındaki görüşmeler Saint Petersburg'da da devam etmiş ve 20 Nisan 1878'de Saint Petersburg'da varılan mutabakatla sonuçlanmıştır.[176] 12 maddeden oluşan bu anlaşma da Arnavutluk'tan söz etmez. Bu, Budapeşte Gizli Antlaşması'nın Arnavutluk'un bağımsızlığını öngören 3. maddesinin rafa kaldırıldığı anlamına geliyordu. Saint Petersburg anlaşmasında Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalacağı konusunda mutabakata varılmıştır.

Rusya ile 21 Nisan 1878'de yapılan anlaşmanın hemen ardından Avusturya Dışişleri Bakanı İngiltere'ye bir muhtıra göndermiştir.[177] Söz konusu muhtırada Avusturya-Macaristan Bosna Hersek'i ilhak etmek istediğini ilk defa beyan etmiştir. Böyle bir ilhakın bölgeye barış getireceği ve bir yandan da Arnavutluk'un Sırbistan ve Karadağ tarafından işgalini önleyeceği, böylelikle de Arnavutlar üzerindeki pan-Slav hakimiyetinin önleneceği de belirtilmiştir.[178]

2.2.2. Berlin Kongresi (Haziran-Temmuz 1878)

Berlin Kongresinde görüşülen konular arasında Arnavutlar veya Arnavutluk yer almıyordu. Bunun nedeni ise Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluğu içinde tek bir idari birim teşkil etmemesi ve o zamana kadar Arnavutların belirli bir siyasi kimlik oluşturmamış oluşudur. Ancak, komşu Balkan devletlerinin Arnavut nüfuslu toprakları ilhak etmesi bağlamında Arnavutlar ve Arnavutluk dolaylı bir biçimde Berlin Kongresinde müzakere edilmiştir. Bu nedenle Arnavutlar meselesi, Berlin Kongresi'nde yapılan müzakereler sonucunda bağımsızlığına yeni kavuşan devletlerin sınırlarının yeniden belirlenmesi meselesinin bir uzantısı olarak tezahür etmiştir. Berlin Kongresi'nde yeni devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak alarak genişleyeceği açıktı. Her ne kadar Romanya'nın sınırları içerisinde Arnavutların yaşadığı bölgeler bulunmasa da, Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan'ın genişlemesi Arnavutların yaşadığı toprakları da etkiledi. Yunanistan

[176] A.e., s. 298-303.
[177] A.e., s. 280-288.
[178] A.e., s. 288;
* Bu konudaki muhtıranın metni şu içeriğe sahipti: "Bu bölgelerin Avusturya-Macaristan'a bağlanması ile barış sağlanır. Sırbistan ve Karadağ arasındaki bölgeyi de yönetimi altına alan İmparatorluk, Karadağ'ın Arnavutluk'a girmesini önleyebilecek ve böylelikle ulusal karakterini korumaya çalışan Arnavutları Pan-Slav asimilasyonuna karşı koruyabilecekti." A.e.

bağımsız bir devlet olduğu ve 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'na karışmadığı için Berlin Kongresi'nde görüşme konusu değildi. Ancak İngiliz ve Fransız diplomasisinin yardımıyla Yunanistan bu Kongrede ele alınan konulardan biri haline geldi. Yunanistan, Epir eyaleti üzerinde hak iddia ettiğinde, bu konu Epir'de yaşayan Arnavutların da sorunu haline geldi. Avusturya-Macaristan da Osmanlı İmparatorluğu aleyhine topraklarını genişletmeyi ümit ediyordu. Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, Yeni Pazar'daki bazı Arnavut yerleşimleri açısından da bir tehlike teşkil ediyordu.

Arnavut halkının menfaatlerini etkileyen sınırlar konusunun nasıl tartışıldığını anlamak için, Berlin Kongresinde Karadağ, Yunanistan, Sırbistan ve Bosna meselesi ile ilgili oturumlarda diplomatlar arasında geçen tartışmaları analiz etmek gerekir. Osmanlı Devleti'nin sınır meselelerindeki konumu ve Arnavut halkın çıkarlarının Osmanlı temsilcilerce temsil edilişi, Berlin Kongresi oturumlarının 20 protokolünü ve bu Kongre'deki katılımcıların hatıralarını okuyarak anlamak mümkün olabilir.

2.2.3. Osmanlı Hükûmeti'nin Berlin Kongresi'ndeki temsilcilerine Arnavutluk meselesine ilişkin talimatları

Osmanlı İmparatorluğu'nu Berlin'de Sadullah Bey, Aleksandar Karateodoris ve Mehmet Ali Paşa temsil ediyordu. Berlin Kongresi'nin temelde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarında yaşayan Hristiyanlar konusunu ele alıyor oluşu ışığında Osmanlı hükûmeti, heyette bir Hristiyan temsilciye de yer vermenin mantıklı olacağını düşünmüştü.

Hükûmetin Berlin Kongresi'ndeki delegelerine verdiği beş talimatın üçüncü maddesi Arnavutluk hakkındaydı: "Karadağ ve Sırbistan'ın Arnavutluk'a aşırı genişlemesini önleyin".[179] Osmanlı hükûmetinin bu talimatı, Arnavutluk'un Berlin Kongresi'ndeki çıkarlarının, sınırları korunursa Osmanlı temsilcileri tarafından korunabileceği anlamına geliyordu.

---

[179] Bertrand Bareilles, Le Raport Secret Sur Le Congres de Berlin, Adresse a la S. Porte par Karatheodory Pacha - Premier Plenipotentiaire Ottoman, Paris, Bossard, 1919, s. 83;
* Beş yönerge şu şekildeydi: 1. Balkan hattını alın, (1. Obtenir la ligne des Balkans), 2. Varna kalesini Osmanlı İmparatorluğu için koruyun, 3. Karadağ ve Sırbistan'ın Arnavutluk tarafında çok fazla genişlemesini önleyin, 4. Asya'daki Batum ve Eleşkirt vadisini geri alın, 5. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya karşı herhangi bir maddi tazminatla yükümlü olmasını engelleyin. A.e.

Berlin Kongresi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni sınırlarını belirlemek kolay olmadı. Sınırların belirlenmesi sadece siyasi değil aynı zamanda teknik bir meseleydi. Balkanlar'daki yeni siyasi haritanın tanımlanması ve tüm yerleşim yerlerinin belirtilmesi gerekiyordu. Osmanlı topraklarını savunmak için orada bulunan Osmanlı temsilcileri ise sınırların belirlenmesi işini mümkün olduğunca güçleştirerek sürüncemede bırakmaya çalışmışlardır. Bu nedenle, her bir vilayete ilişkin sınır görüşmeleri birkaç oturumda ancak müzakere tamamlanabilmiştir.

2.2.4. Berlin Kongresi'nde Karadağ konusundaki müzakereler

Karadağ meselesinin müzakereleri sırasında Mehmet Ali Paşa konuyla ilgili bir nota vermiştir. [180] Bu belgede Karadağ'ı hak iddia ettiği bölgelerde Arnavutlar ve Boşnakların yaşadığı belirtilmiş ve Karadağ sınırı yakınlarındaki dağlık bölgelerin ahalisini "*Hoti ve Klementi*" adlı Arnavut aşiretlerin oluşturduğu ifade edilmiştir.[181] Bu aşiretlerin Arnavut olarak tanımlanması, onların Arnavutluk'a bağlı olmaları gerektiği anlamına geliyordu. Mehmet Ali Paşa bir yandan da Gusia ve Plava yerleşimlerinde Arnavutların yaşadığını yazmıştır. Antivari kasabası hakkında da notada şu ifadeye yer verilmişti: *"Antivari bölgesi yalnızca Arnavutların yaşadığı (...)."*[182]

Karateodoris Paşa, Karadağ meselesinin yeniden müzakereye konu olduğu Berlin Kongresi'nin 10 Temmuz 1878 tarihli oturumunda Antivari'de Arnavutlar yaşadığı için Antivari'nin Karadağ tarafından ilhakına karşı çıkmış ve Karadağ'ın bu bölgedeki hak iddialarını reddetmiştir. Bu vesileyle Karateodoris Paşa, Osmanlı hükûmetinin bölgede Arnavutlarla Karadağlılar arasında halihazırda çatışmalar yaşandığına işaret eden bazı rahatsız edici telgraflar aldığını belirtmiştir.[183] Oturum sırasında Karadağ sınırının belirlenmesi konusunda bir rapor hazırlamak üzere bir Ad Hoc heyetin kurulmasına karar verilmiştir. Karadağ Sınır Heyeti, raporunu 4 Temmuz 1878'deki oturumda sunmuştur. Raporda, Karadağ'ın ağırlıklı olarak Arnavutların yaşadığı yerleşimlerin bazılarının Karadağ tarafından ilhakı

[180] Sir Edward Hertslet, British and Foreign State Papers 1878-1879, Cilt LXIX (69), Protocols Of Congress Of The Representatives Of Great Britain, Austria-Hungary, France, Germany, Italy, Russia, and Turkey, For The Settlement Of Affairs In The East, Berlin, June, July, 1878, Londra, Harrisson and Sons, 1878, s. 965-967.
[181] A.e.
[182] A.e.,
[183] A.e., (Protokol No:10, 1 Temmuz 1878 oturumları), s. 988.

öngörülüyordu. Mehmet Ali Paşa o oturumda söz konusu heyetin raporuna ilişkin açıklamalarda bulunmuş ve raporun adil olmadığını, çünkü o topraklarda Müslüman ve Katolik Arnavutların yaşadığını söylemiştir.[184] Mehmet Ali Paşa bu sözlerle katılımcılara, bu topraklarda yaşayanların heyetin raporunda belirtildiği gibi sadece dağ aşiretleri olmanın ötesinde kendi kimlikleri de olan gruplar olduğunu, Arnavut veya Katolik Arnavut olarak nitelenmelerinin gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle Slav ve Ortodoks Karadağlıların Plava, Gusia ve Antivari'de Katolik Arnavutlara veya Müslüman Arnavutlara hâkim olmasına izin verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

2.2.5. Berlin Kongresi'nde Sırbistan konusundaki müzakereler

Mehmet Ali Paşa, Sırbistan konusunun ele alındığı oturumda, Sırbistan sınırı ile ilgili bir nota vermiştir.[185] Söz konusu notada Osmanlı İmparatorluğu'nun Sırbistan'a toprak vermeyi reddettiğini ve Yeni Pazar Sancağı ile burası üzerinden Bosna-Hersek'e uzanan yolların Osmanlı Devleti için önemini vurgulamıştır. Ayrıca Sırbistan'ın genişlemesinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey sınırı niteliğindeki Priştine ve Vranye ilçelerinin güvenliği açısından tehlike teşkil ettiği de dile getirilmiş oldu. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın notası bir sonraki oturumda Sırbistan'ın topraklarının genişletilmesi yönündeki kararla birlikte reddedilmiştir. [186] Ayrıca, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun, Sırp sınırıyla ilgili bir mutabakata varmak için çaba göstermesi de önerilmiştir. [187] Avusturya-Macaristan sınırlarında güçlü bir Slav devleti istemediği için bu öneri aslında Osmanlı temsilcileri açısından da olumlu idi. Bu anlamda Avusturya-Macaristan, Bosna Hersek konusunda bir uzlaşma umuduyla Sırbistan'ın Arnavutluk topraklarına yayılmasını önlemek için Osmanlı temsilcilerini desteklemek zorunda kaldı. Bu noktada, bu dönemde Karadağlıların kendilerini Sırp ulusunun bir parçası olarak gördükleri de belirtilmelidir. Sırbistan'ın Adriyatik Denizi'ne ulaşma fırsatı, ancak topraklarının Karadağ ile birleşmesi durumunda mümkün olabilecekti. Ancak Rusya

[184] A.e., (Protokol No:12, 4 Temmuz 1878 oturumları), s. 1006.
* Mehmet Ali Paşa: "(…), Farklı ırk ve dinlere mensup halkları mutlak bir zorunluluk olmadıkça yabancı bir ırkın egemenliğine sokmaktan kaçınmamız gerekmez mi? (…) Plava, Gussinje ve Antivari gibi Müslüman ve Katolik Arnavutların yaşadığı bölgelerin Karadağ'a bağlanması adaletsizliktir."A.e.
[185] A.e., (Protokol No:7, 26 Haziran 1878 oturumları), s. 946.
[186] A.e., (Protokol No:8, 28 Haziran 1878 oturumları), s. 962.
[187] A.e.

dışındaki Büyük Güçler, Ruslarla aynı ırk ve dinden oldukları için Sırbistan veya Bulgaristan topraklarının fazla genişletilmesini istemediler. Büyük Güçler, Bulgaristan ve Sırbistan'ın Rusya'ya tabi devletler haline getirilebileceğine ve bu durumun Rusların Balkanlar'daki etkisini artıracağına inanıyordu. Sırp topraklarının hem Arnavut ve Boşnakların hem de Bulgarların yaşadığı bölgeleri de kapsayacak şekilde genişlemesi önerisi sunulmuştu. Bu ise Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki sınırın çizilmesini zorlaştıran bir gelişme olmuştu.[188] Bu durum, Arnavut ve Boşnak nüfuslu bölgeleri Sırbistan'ın hak iddialarına karşı savunmaya odaklanan Osmanlı temsilcilerinin işini kolaylaştıran bir gelişme oldu. Nitekim Berlin Kongresindeki Alman temsilci, günlüğüne Sırbistan'ın sınırları konusunda şunları yazmıştır: *"1 Temmuz, Sırbistan sınırı konusuyla ilgili kurulun oturumunda Mehmet Ali güçlükler çıkardığı için herhangi bir sonuca varamadık."*[189]

Mehmet Ali Paşa, Sırbistan'ın sınırlarına ilişkin son oturumda Vranye'nin Sırbistan tarafından ilhakına karşı çıkmaya çalışmıştır. Ancak talebi kabul görmemiş ve Vranye Sırbistan'ın yeni sınırları içinde bırakılmıştır.[190]

Mehmet Ali Paşa'nın Vranye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda kalması konusundaki ısrarı Priştine'yi korumaya yönelikti. Priştine'de ağırlıklı olarak Arnavutlar yaşıyordu ve bu nedenle Paşa Sırbistan konusundaki notasında Vranye ve Priştine bölgesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey sınırının korunması açısından stratejik önemini vurgulamıştır. Bir diplomat olarak Mehmet Ali Paşa, bazı şehirlerin ve çevrelerinin kaybını önlemenin kolay olmayacağının farkındaydı. Dolayısıyla Sırbistan'ın Priştine bölgesini kendi sınırlarına katmasını önlemenin yanında Yeni Pazar Sancağı'nın da Avusturya-Macaristan veya Sırbistan'a bırakmaktan kaçınabilmenin Mehmet Ali Paşa'nın diplomatik bir zaferi olduğu söylenebilir.

2.2.6. Berlin Kongresi'nde Yunanistan konusundaki müzakereler

Aslında Yunanistan'ın Berlin Kongresi'nde tartışma konusu olması amaçlanmamıştı. Bunun nedeni, Yunanistan'ın zaten bağımsız bir devlet olması ve Ayastefanos Antlaşması ile sonuçlanan Rus-Osmanlı savaşına katılmamış olmasıdır.

---

[188] Bu çatışma bir süre sonra savaşa dönüşecekti.
[189] Prince Chlodwig zu Schillingsfürst Hohenlohe, ***Memoirs of Prince Chlodwig of Hohenlohe Schillingfuerst*****,** Cilt II, Ed. Friedrich Curtius, Londra, William Heinemann, 1906, s. 219.
[190] Hertslet, **British and Foreign …,** (Protokol No:15, 8 Temmuz 1878 oturumları), s. 1042.

Ancak İngiltere temsilcisi, Fransa temsilcisinin de desteğiyle Yunanistan Krallığı temsilcilerini Berlin Kongresi'ne davet etmeyi teklif etti. İngiltere temsilcisine (Lord Salisbury) göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kısmındaki Hristiyanların bir kısmı Slav, bir kısmı da Yunan ırkına mensup olduğu için Yunan tarafını da dinlemek gerekliydi.[191] Bu bağlamda Lord Salisbury, Berlin Kongresinde Slavların onlarla aynı ırkı ve dini paylaşan bir devlet tarafından temsil edildiğine vurgu yapmıştır.[192] Burada işaret ettiği devlet Rusya idi. Nihayet, Yunanistan'ın temsilcilerini, Berlin Kongresi kapsamında Yunanistan'ı ilgilendiren hususlardaki görüşmelere davet etme yönünde bir teklifte bulunuldu. Yunan meselesi bir sonraki oturumda tartışılacağı için, Yunan temsilciler görüşlerini bildirmeye davet edildiler. Yunanistan temsilcilerinin davet edilmesi, Osmanlı temsilcisi Karateodori Paşa tarafından protesto edilmiş ve Paşa Osmanlı İmparatorluğu halihazırda tüm Osmanlı halklarını temsil ettiği için Yunanistan temsilcilerinin varlığının gereksiz olduğunu söylemiştir.[193] Karateodori Paşa kendisinin de Rum olduğu gerçeğini, ve böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumları da temsil ettiğini vurgulamıştı.[194] Ancak o dönemin mantığına göre Büyük Güçler, Karateodori Paşa'nın kendisini veya geldiği topluluğu temsil edemeyeceğine karar verdiler. Bu nedenle Yunanistan temsilcileri, Berlin Kongresi'nin ilgili oturumunda görüş bildirmeye davet edildiler.

Söz konusu toplantıda Yunanistan temsilcisi M. Rangabe, Yunanistan Krallığı'nın topraklarının genişletilmesini talep etmiştir. Buna gerekçe olarak da Yunanistan'ın doğal sınırlarına ulaşmasının gerekliliğini göstermiştir. Yunanistan temsilcisi, birkaç bölgenin Yunanistan'a katılmasının Osmanlı İmparatorluğu'nun da yararına olduğunu söylemiştir. Ona göre böyle bir ilhak, Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerdeki karışıklığın üstesinden gelmek için kullanılan bütçesini kurtaracak ve Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki komşuluk ilişkilerini de sağlamlaştıracaktı.[195]

---

[191] A.e., (Protokol No:2, 17 Haziran 1878 oturumları), s. 895.
[192] A.e.
[193] A.e., (Protokol No:3, 19 Haziran 1878 oturumları), s. 902.
[194] Andreas David Mordtmann, **Stambull und Das Moderne Turkenthum,** Cilt II, Verlag Duncker & Humblot, Leipzig 1878, s. 176.
[195] "Bu vilayetlerin ilhakı, Osmanlı İmparatorluğu'nun da çıkarına olacaktır. Gelecekte sık sık bütçesini tüketen, siyasi çıkarlarını tehlikeye atan ve iyi komşuluk ilişkilerini zedeleyen herhangi bir huzursuzluktan onu koruyacaktır." Hertslet, **British and Foreign …,** (Protokol No:9, 29 Haziran 1878 oturumları), s. 969.

Fransa temsilcisi M. Waddington Yunanistan'a somut bir destek vermiş ve İyon Denizi'ndeki Arta ve Volo limanlarının Yunanistan tarafından ilhak edilmesini önermişti.[196] Ancak Fransa'nın önerisine İngiltere temsilcisi Lord Beaconsfield sınırlar sorununun belirtildiği üzere Sultan'ın kendisi ile Yunan hükûmeti arasında müzakere edilecek bir husus olduğunu belirterek karşı çıkmıştı.[197] Sonuç olarak, oturumun sonunda Epir ve Tesalya bölge sınırları ile ilgili olarak Osmanlı hükûmeti ile Yunan hükûmeti arasında müzakerelerin yapılmasına ve uluslararası temsilcilerin Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yeni sınırlarla ilgili anlaşmazlıkların üstesinden gelmek için aracılık yapmasına karar verildi.[198]

Lord Beaconsfield'ın bazı konularda Osmanlı İmparatorluğu lehine bir tutum takınması bazı eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştu. Örneğin Lord Beaconsfield'ın hayatını konu alan bir kitapta Beaconsfield'ın Yahudi kökenli olmasından dolayı Osmanlı İmparatorluğu'ndan yana olduğu belirtilmiştir. Kitabın yazarı şunları yazmıştır: *"Türkler, Yahudilerin başka dostlarının olmadığı bir zamanda (...) onun (Yahudi) ırkına karşı nazik davranmıştı."*[199] Ancak yazarın düşüncesini kişisel bir düşünce olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Lord Beaconsfield'ın Fransa'nın Epir sorunuyla ilgili önerisine yaptığı itirazın, şahsi deneyimleriyle bağlantılı başka bir nedeni olabilir. Lord Beaconsfield gençliğinde maceralı gezilere çıkmıştı. Seyahatlerinden birinde, Epir'in büyük bir kargaşa yaşadığı, Tepedelenli Ali Paşa isyanından hemen sonraki dönemde Epir'e de gitmişti. Lord Beaconsfield bu vesileyle Arta'da yeni Osmanlı valisi ile de görüşmüştü.[200] Dolayısıyla, Lord Beaconsfield'ın bu deneyimi, Arnavutların Epir bölgesinde ve İyonya kıyılarında ikamet ettiklerinin farkında olduğunu varsaymamızı sağlıyor. Fransa temsilcisinin önerisini desteklememesinin nedeni bu olabilirdi.

2.3. Cemiyet-i İttihadiye (Arnavut Birliği) 1878-1881

[196] A.e., (Protokol No:13, 5 Temmuz 1878 oturumları), s. 1014.
[197] A.e., (Protokol No:13), s. 1019.
[198] "Kongre, Babıali'yi Teselya ve Epir'deki sınırların düzeltilmesi için Yunanistan ile bir anlaşmaya varmaya davet ediyor, (…) Kongre, ilgili tarafların bir anlaşmaya varmayı başaracağına güvenmektedir. Büyük Güçler, doğrudan arabuluculuklarını iki tarafa sunmaya hazırdır." A.e., Protokol No:13), s. 1015.
[199] James Anthony Fraude, **Lord Beaconsfield,** Londra, St. Dunstan's House, 1890, s. 37.
[200] A.e., s. 35-36.

2.3.1. Arnavutlar tarafından Prizren kasabasında Arnavut Birliği'nin kurulması

İstanbul'da Şemsettin Sami'nin yayınladığı "Tercüman-ı Şark" gazetesine göre, Cemiyet-i İttihadiye (Arnavut Birliği) 2 Temmuz 1878'de Gegalık (Kuzey Arnavutluk) temsilcileri tarafından kuruldu.[201]Bu tarihte bilindiği üzere Berlin Kongresi devam etmekteydi. Bu nedenle Osmanlı yetkilileri, Berlin Kongresi kararlarının uygulanmasındaki zorlukları ortaya koymak için Arnavutların örgütlenmelerine müsamaha göstermiştir.

Söz konusu gazetenin yazısında, Prizren'de kurulan Birliğin eli silah tutan halkı kayıt altına almaya başladığı ve sınırları değiştirme yönündeki teşebbüslere direnecekleri belirtiliyordu. Makalede, Epir'in Yunanistan'a verilmesi durumunda Toskalık'ın (Güney Arnavutluk) bile Arnavut Birliği'ne katılacağı belirtiliyordu.

"Tercüman-ı Şark" gazetesine göre Arnavut Birliği, Berlin Kongresi'ne, Priştine, Manastır ve Üsküp'ün Bulgaristan veya Sırbistan'a verilmesi halinde bu kararların uygulanmasına direneceklerini belirten bir dilekçe göndermişti.[202] Ancak bugün artık Berlin Kongresi protokollerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni sınırlarının neredeyse net bir biçimde belirlenmiş olduğunu, Üsküp ve Manastır'ın Bulgaristan'a, Priştine'ninse Sırbistan'a bırakılması gibi bir durumun söz konusu olmadığını biliyoruz. Berlin Kongresi'nde Epir konusu ise Osmanlı ve Yunan hükûmetleri arasında ele alınacak bir mesele olarak bırakılmıştı.

Bu taleplerin Büyük Güçlere gönderilmiş olması, Prizren'deki Birliğin derdinin Osmanlı hükûmeti ile değil, sınır meselesinde Büyük Güçlerin desteğini alan komşu devletlerle olduğunu göstermektedir.

2.3.2. Mehmet Ali Paşa'nın Yakova'da (Kosova) öldürülmesi

Berlin Kongresi'nden dönen Mehmet Ali Paşa, halkı Berlin Antlaşması'ndan doğan yükümlülükleri kabul etmeye hazırlamak için Osmanlı hükûmeti tarafından Arnavutlarla görüşmeye gönderildi. Prizren'e varır varmaz da halkı kasabanın merkezinde toplayarak onlara padişah fermanını okudu. [203] Daha sonra haritanın ana

[201] Iljaz Rexhaj, **Lidhja Shqiptare e Prizrenit në dokumentet osmane,** Priştine, Rilindja, 1878, s. 30-31.
[202] A.e.
[203] "Yakova Vakası Dair" **Tercüman-ı Şark,** No:134, 30 Ağustos (11 Eylül) 1878, İstanbul, s. 1-2.

hatlarını çizdi ve Berlin Antlaşmasına göre bazı bölgelerin komşu devletlere verilmesinin gerektiğini açıkladı. [204] Ancak Mehmet Ali Paşa'nın Arnavutları bazı toprakları Karadağ ve Sırbistan'a devretmeye ikna etmeye geldiği haberi durumu daha da gerginleştirdi. Pek çok Arnavut Osmanlı temsilcilerinin Berlin Kongresinde, topraklarının Sırbistan ve Karadağ tarafından ilhakına izin vererek ihanet içinde oldukları kanaatine varmıştı.

Kosova'daki Yakova kasabasına gelen Mehmet Ali Paşa, o dönemde gelenek olduğu üzere kasabanın nüfuzlu kişileri tarafından padişahın elçisi olarak kabul edilmiş ve nüfuzlu bir Arnavut'un konağına yerleştirilmiştir.

"Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi" kitabının yazarı, eserinde Mehmet Ali Paşa'ya dair Arnavut türkülesiden bir dörtlüğü de anılarına dayanarak nakleder: *"Se shtatat kralat i rahën telit/ Pse përzihet Prizreni/ Një myrtad si na e çoj devleti/ Do me na e zan tokë vendi"* (*Yedi düvelden telgraf geldi / Prizren neden karıştı / Devlet bir mürtet gönderdi / toprağımızı versin diye*).[205] Bu türküden birçok Arnavut'un topraklarının bir kısmını devretme kararına kızdığını, bu yüzden Mehmet Ali Paşa'yı mürtet olarak gördüklerini anlıyoruz. Bu ise, Mehmet Ali Paşa'nın katlinin caiz, hatta vacip olduğu anlamına geliyordu. Nitekim bazı silahlı Arnavutlar, Mehmet Ali Paşa'nın bulunduğu eve saldırdılar ve Mehmet Ali Paşa'yı muhafızları ve misafir olduğu konağın sahibi ile birlikte öldürdüler.

Mehmet Ali Paşa'nın öldürüldüğü haberi kısa sürede tüm Avrupa'ya yayıldı. Avrupa'nın diplomasi çevreleri onu Berlin Kongresi'nin çalışmalarından tanıyordu. Öldürülmesi, Osmanlı hükûmetinin Berlin Antlaşması kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanacağı ve özellikle Arnavutların ikamet ettiği topraklarda sınır meselesinin hassasiyetini de gösteriyordu. Mehmet Ali Paşa'nın öldürülmesi, Arnavutların yaşadığı bölgelerde son zamanlarda yaşanan olaylar ve sınır değişiklikleri sonucunda merkezi hükûmetin kontrolü kaybettiğinin de delili niteliğindedir. Bu cinayet aynı zamanda, Berlin Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesini hızlandırmak için Büyük Güçlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yaptığı baskıyı da azaltmıştır.

---

[204] A.e.,

[205] Süleyman Kani İrtem, **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi – Balkanlar'ın Kördüğümü,** Ed. Osman Selim Kocahanöğlu, İstanbul, Temel Yayınlar, 1999, s. 132.

2.3.3. Arnavut Heyet-i İttihadiye'nin Talepleri

Tercüman-ı Şark gazetesinde yayınlanan Prizren'de (Arnavutluk) Birliği kurulması hakkındaki yazının ardından Arnavut Birliği'nin talepleriyle ilgili bir yazı daha yayınlandı. Söz konusu makalenin içeriği şöyledir:

"*İstanbul'daki söylentilere göre Arnavut He'yet-i İttihâdiye'sinin arzuları aşağıdaki yedi maddeden ibaretmiş:*

1. *Arnavutluk'ta zat-i Hazret Padişahinin metbuiyet hukuk-i mukaddesesının vikayesi ve Arnavutluk kıtasından hiçbir zerre toprağın komşuları olan akvam-i saireye verilmemesi.*

2. *Şimdiki üç vilayetin yani Kosova ile İşkodra ve Yanya vilayetlerinin cemiyle 'Arnavutluk Vilayeti' namıyla bir vilayet teşkili ve bu vilayete ashab-i ilim ve iktidar ve namustan ahval ve ihtiyacat –i mahalliyeye ve ahlak ve ianat-i ahaliye, (?) bir zat vali nasbi.*

3. *Bu vilayette idare ve mahakim-i memuriyetlerine lisan-i mahalliyeye işine ve ashab-i masalihin maruzat ve matlubatını anlamağa ve onlarla tercümansız mükâlemeye muktedir adamların tayini.*

4. *Nahiyeler ahalisinin mezhep ve sınıf farkına riayet olunmaksızın surat-i mütesaviye nahiye meclislerini, ve bu meclislerin dahi yine o suretle kaza meclislerini, ve kaza meclislerin dahi kezalik sancak meclislerini, ve onların dahi vilayet-i meclis-i kebirini intihap eylemeleri.*

5. *Her sene merkez-i vilâyette iki ay ictimâ edecek müntehab azâdan mürekkeb bir meclisin teşkîliyle, bu meclisin ihtiyâcât-ı mahalliyeyi ve icrâsı lâzım olan ıslâhâtı ve meʾmûrînin kabâhat ve noksânlarını vilâyet meclis-i kebirine arz etmesi; ve bu meclisden müddeî umûmî sıfatıyla bir vekîl taʿyîn olunarak, muhâkemesi lâzım gelen meʾmûrlarla meclis-i kebîr huzurunda muhâkeme olunarak karâr-ı meclisin dahî hükûmet-i seniyye tarafından icrâsı.*

6. *Lisan-ı Osmanının vilayetin Bab-ı Ali ile olan muhaberat ve tahriratında lisan-ı resmi kalmasıyla beraber, mahakim ve mecaliste Arnavutça lisanının istimali ve muzakeratın bu lisanda cereyanı ve gerek*

şimdi Arnavutluk'ta mevcut olan mekatib-i rüşdiyede gerek bundan sonra tesis olunacak mekatibte lisan-ı Osmani ve ulum ve fünun lazımıyla beraber Arnavutça lisanının dahi tahrir ve kıraatinin tedrisi varidat-ı vilayetten bir miktarın vilayette maarifin neşir ve tamimine tahsisi ve bu vecih ile Arnavutluk'un bulunduğu zulmet cehilden tahlisi.

7. Mezhep ihtilafına bakılmaksızın umum-ı Arnavutlardan bir sınıf milli asker tertibiyle iki yüz bini tecavüz edeceği şüphesiz olan bu askerin – tertip olunacak nizam-ı mahsusanın tevfikan – talimlerini icra için taraf-ı devletinden zabitler tayini.[206]

2.3.4. Debre'deki (Arnavutluk) Arnavut Birliği'nin Talepleri

Debre şehri coğrafi olarak Arnavutluk'un merkezindedir. Bu nedenle Arnavutluk Birliği'nin hem Toskalık hem Gegalık kanatları için önemli bir merkezdi ve bu kentin temsilcileri her iki kanadın toplantılarına da iştirak etmişlerdi. Bu vesileyle Arnavut Birliği, Arnavutlar açısından tehdit oluşturan hususları yeniden vurgulayarak ve Arnavutluk'un daha iyi bir biçimde yönetimini sağlama yönünde taleplerde bulundular. Debre'de düzenlenen kongrenin neticesinde 14 Ekim 1878'de Osmanlı hükûmetine bildirilen hususlar şunlardı:

... devletimizin Avrupa kıtʿasında müstenid bir mahalli kalmayacağı derkâr olmağla maʿâzallah hem Arnavudluk halkı cinsiyyet ve milliyetlerini ve beli mezhepleriyle berâber rûy-ı zemînden nâ-bedîd olacağı gibi merkez-i hılâfet-i kübrâ-yı İslâmiyyeʾnin dahî büyük bir tehlikede kalacağı bedîhâtden bulunmuş olduğundan, buralarının refʿi ve istikbâle[?] temini mücerred Arnavudluk kıtʿasında zikri âtî ıslâhâtın bir an evvel icrasına menût ve mütevakkıfdır. Şöyle ki: evvelâ zikr olunan Arnavudluk kıtʿasının bir vilâyete cemʿi ve her tarafa kurbiyyet ve münâsebeti olan bir kasabanın merkez ittihâzı. Sâniyen Arnavudluk kıtʿasında bulunacak kâffe-i meʾmûrîn lisân-ı mahalliye âşinâ bulunmaları. Sâlisen maʿârifin intişârıyla mekteblerde Arnavud lisanının dahî tedrisi. Râbiʿan merkez-i vilâyetede dört mâh ictimâʿ ve devâm edecek meclis-i umûmînin devlet ve millete nâfiʿ ıslâhâta dâir verecek

[206] **Tercüman-ı Şark,** No:148, 15 Eylül (27 Eylül) 1878, İstanbul, s. 1.

kararları merʿiyyüʾl-icrâ ...[?]. Hâmisen mâʿarif ve nâfiʿa uğurunda sarf olunmak üzere vilâyetin vâridât-ı umûmiyyesinden kâfi mikdârın tahsîsi husûsâtından ibâret olub [işte istikbâlimiz için ?] ve maddi ve maʿnevî terakkiyâtıyla saʿâdet-i hâlimizi teʾmînen şu mevâdd-ı hamseyi bâb-ı devlete arzıyla müsâʿade-i aliyyenin istihsâli zımnında [?] nâm zevât-ı vükelâ nasb ve taʿyîn kılınmış olduğunu mübeyyin işbu mazbata-i âcizânemiz biʾt-tanzîm takdim kılındı. Ol babda emir ve ferman hazret men lehu'l emrindir.[207]

İkinci ve üçüncü talepte, ortaya çıkan ulusal karakter duyguları görülebilmektedir. Osmanlı yöneticilerinin Arnavut dilini tanıması yönündeki talep, Arnavut soylularının Arnavut dilinin önemini vurgulamaya başladığının da kanıtıydı. Ancak okullara ilişkin taleplerinde de görüldüğü gibi, Arnavutça okul arayışına girmemişlerdir. Osmanlıca eğitim verirken bir yandan da çocukların Arnavutça öğrenebileceği okulların olmasını istiyorlardı. O dönemde Hristiyanların kendi Yunan veya Bulgar okullarına sahip olması nedeniyle Arnavut liderleri okulların Arnavutça olması gerektiği konusunda hemfikir değildi.

2.3.5. Avrupa başkentlerinde Arnavut davası için lobicilik

Arnavut Birliği'nin izni ile iki delegesi, Abdül Hüsnü Bey ve Mehmet Ali Bey, Avrupa başkentlerinde Arnavutların karşı karşıya olduğu sorun ile ilgili lobi faaliyetlerinde bulunmaya başladılar. Hatta faaliyetleri Osmanlı büyükelçilikleri tarafından rapor edildi ve İstanbul'daki Hariciye Nazırına haber verildi.

Osmanlı Hariciye Nazırı Karateodori Paşa'nın Avrupa başkentlerinde Osmanlı elçileri ile telgraflar yazışmalarından, Nazırın başlangıçta Arnavut delegelerin misyonu hakkında şüpheleri olduğunu anlıyoruz. Nazır, Osmanlı Hükûmetinin Osmanlı çıkarlarını en iyi şekilde koruduğunun altını çizmiştir. Ancak Arnavut delegelerin 12 Nisan 1879'da Roma'daki Osmanlı elçisi aracılığıyla yaptıkları açıklamadan Nazırı da ikna etmiş oldukları sonucuna varılabilmektedir. Bu vesileyle Arnavut delegeler, Roma'daki Osmanlı büyükelçisine, amaçlarının yabancı diplomatların Arnavutların taleplerini Arnavutların kendilerinden dinlemesini sağlamak olduğuna dair güvence vermişlerdi. Söz konusu rapora göre, delegelerin

[207] Rexhaj, **Lidhja Shqiptare ...,** (tıpkıbasımı No:12).

Roma'daki Osmanlı büyükelçisine söyledikleri arasında şu nokta öne çıkıyordu: *"Bütün bir halkın Padişaha sadık kalma kararını sözlü olarak sunmak ve Avrupa'ya, bu mutluluktan kendimizi mahrum bırakmaktansa, silahların altında ölmeyi tercih ettiğimizi anlatmak için Batı'ya geldik. Ülkemizi işgal etmek isteyenlere karşı savaşacağız".*[208]

Bu rapordan Arnavut delegelerin Roma'da İtalyan Milletvekili Krispi ile de görüştüğünü anlıyoruz. [209] Krispi o toplantıda Osmanlı İmparatorunu sert bir şekilde eleştirmişti. Arnavut delegeler buna karşı çıkmış ve Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmak istediklerini bildirmişlerdir.

9 Mayıs 1879'da Paris'teki Osmanlı büyükelçisinin raporundan, Arnavut delegelerin Fransız Dışişleri Bakanı M. Waddington'u ikna etmekte güçlük çektiklerini anlıyoruz. Bu rapora göre söz konusu bakan, Yunanistan'ın Arta, Preveze ve Yanya'yı ilhakının herhangi bir soruna neden olmayacağı görüşünü dile getirmiştir. Fransız bakan Hidra ve Spezia'da, ve Atina'nın eteklerindeki Yunan adalarında Arnavutların yaşadığına ve bu kesimlerin hiçbir zaman şikayette bulunmadığına dikkat çekmiştir. [210]

Londra'daki Osmanlı Büyükelçisi 13 Mayıs 1879'da İstanbul'daki Hariciye Nazırına gönderdiği telgrafta, Arnavut delegeler ile Lord Salisbury arasıda gerçekleşecek görüşmede bulunmak üzere bir dinleyici atama konusunda kararlı olduğunu belirtmiştir. [211] Bu rapora göre, Lord Salisbury başlangıçta Arnavut delegelerle görüşmeyi reddettiyse de Osmanlı büyükelçisi bakanı delegeleri kendi evinde özel bir görüşmede kabul etmeye ikna etmiştir. Söz konusu telgraf aynı zamanda Arnavut delegelerin görüşmelerinin Avrupa'daki Osmanlı diplomatik misyonları tarafından koordine edildiğini kanıtlayan en güvenilir kanıttır. Bu telgraftan, Lord Salisbury ile yaptıkları görüşmede Arnavut delegelerin tercümanlarının masraflarını da Londra'daki Osmanlı büyükelçiliğinin karşıladığını da anlıyoruz.

2.3.6. Arnavut Delegelerin İngiltere Dışişleri Bakanı ile Görüşmesi

[208] Kristaq Prifti, **Lidhja Shqiptare e Prizrenit në dokumentet osmane 1878-1881,** Tiran, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, 1878, s. 318.
[209] Francesco Crispi Arnavut kökenliydi ve Arnavutça konuşabiliyordu.
[210] Prifti, Lidhja Shqiptare..., s. 322.
[211] A.e., s. 323.

12 Mayıs 1879'da eski Osmanlı-Arnavut milletvekilleri Abdül Hüsnü Bey ve Mehmet Ali Bey, Londra'da İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Salisbury ile bir araya geldiler. Bakan, görüşmenin ardından İstanbul'daki İngiliz büyükelçisine görüşme hakkında bilgi vermiştir. Bu bilgi notundan toplantıda iki Arnavut delegenin Osmanlı meclisinin eski milletvekilleri olarak tanıtıldığını anlıyoruz. Delegeler görüşmede sadece Müslümanların değil, Arnavutluk'taki Hristiyanların da Sultan'ın yönetimi altında kalmak istediklerini belirttiler. Arnavut delegeler Lord Salisbury'ye bazı bölgelerin Yunanlılar tarafından ilhakını kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Bu konudaki rapora göre, *"(...) Yunanistan Kralı, ancak silah zoruyla boyun eğdirebilirse Arnavutluk'un herhangi bir bölümünün efendisi olabilir"* ifadesini kullanmışlardır. [212]

Lord Salisbury, Arnavut delegelerin notasını kabul etti ve notanın İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğine gönderildiğini rapordan anlıyoruz. Söz konusu notada, Sırbistan ve Karadağ'ın bazı bölgeleri ilhakının adaletsiz olmasına rağmen, bu talebin Büyük Güçlerden gelmesinden dolayı Arnavutların bu durumu kabul ettikleri belirtilmektedir. Ancak Epir'in Yunanistan tarafından ilhakı, Karadağ ve Sırbistan'ın ilhak ettiği topraklarla karşılaştırılamaz. Bunun nedeni, Epir'de Preveze, Narda, İgumenica ve Parga limanlarının bulunması ve limanların ilhakının Arnavutluk'un dağlık kesimlerinde yaşayan 1 milyon kişinin varlığını tehlikeye atmasıdır. Notada şu hususlara da yer verilmiştir: *"Işık ve medeniyetle dolu bir asırda, bu kadar yiğit ve ona [Osmanlı İmparatorluğu'na] bağlı bir milletin (F.D. Arnavutlar) feda edilmesine, herhangi bir meşru neden olmaksızın açgözlü bir komşuya teslim edilmesine neden ve nasıl izin verilebilir? (...) İstisnasız tüm Arnavutlar, Prevesa, Narda, Yanya ve Arnavutluk'un diğer bölgelerini Rumlara teslim etmek yerine kanlarının son damlasına kadar savaşmaya ant içmişlerdir (...)"*[213] Notanın altında "*Arnavut Halkının Delegeleri"* ifadesinin altına Mehmet Ali ve Abdül Halid Beylerin imzaları atılmıştır. Bu dönemde Osmanlı Meclisi padişah tarafından feshedilmiş bulunduğu için Osmanlı Mebusu olarak imzalamadıkları anlaşılmaktadır.

[212] Skender Rizaj, Lidhja Shqiptare e Prizrenit në dokumentet angleze, 1878-1881 – The Albanian League In The English Documents, Priştine, Arkivi i Kosovës - Rilindja, 1878, s. 258.
[213] A.e., s. 262.

2.3.7. Arnavut Delegelerin Sultan II. Abdülhamid'e Sundukları Rapor

23 Haziran 1879'da İstanbul'a dönen Mehmet Ali Bey ve Abdül Hüsnü Bey, Sultan II. Abdülhamid'e bir rapor göndererek Avrupa başkentlerini ziyaretlerinin seyri hakkında padişaha bilgi verdiler. Raporda padişaha, Arnavutların topraklarını komşu devletlerin ilhakından korumak için örgütlendiklerini ve her iki yazarın da Avrupa devletlerinin hükûmetleri nezdinde sınır değişikliğini protesto etmek için yurtdışına gitmeye aday gösterildiklerini belirtmişlerdir. Rapordan, Arnavut delegelerin ziyaretlerinin amacının Avrupalı devlet adamlarını, sınırları Arnavutların aleyhine değiştirme talebinin haksız ve aynı zamanda tehlikeli olduğuna ikna etmek olduğunu ve bu noktada iyimser bir yaklaşım içinde olduklarını anlıyoruz. Ayrıca Arnavutluk meselesi ve sınır çizgisi sorunu hakkındaki siyasi görüşlerini de ifade etmişlerdir. Raporun giriş kısmında Abdül Hüsnü Bey ve Mehmet Ali Bey, Arnavutluk'un parçalanma riskinin padişahın ve hilafetin varlığını tehlikeye attığını şu sözlerle dile getirmişlerdir: *"(...) Arnavutluk parça parça civar düşmanların ellerine düşüp mahvolursa, Pay-i taht-i Saltanat-ı Seniyesi'ne Merkezi Hilafeti İslamiye ne feci zaf ve haterde bulunacağı (...)"*[214] Ayrıca, Epir'in bir kısmının Yunanistan'a teslim edilmesi durumunda Sırbistan ve Karadağ'ın Gegalık'ı (Kuzey Arnavutluk) ilhak etmesinin an meselesi olacağını da yazdılar. Bu durum Osmanlı İmparatoru'nu bile tehlikeye atacak ve İslam Halifeliğinin Rumeli'de varlığının sona ermesi tehlikesini doğuracaktır.

Rapora göre, İtalya Başbakanı ile Roma'da yaptıkları görüşmede Avusturya-Macaristan'ın Epir'in Yunanistan tarafından ilhakını destekleme niyetinde olduğunu öğrenmişlerdir. İtalya Başbakanı'na göre, Epir'deki Arnavut topraklarının ilhakı büyük bir huzursuzlukla sonuçlanacak ve o zaman Avusturya-Macaristan, durumu yatıştırma bahanesiyle Epir'e müdahale ederek bölgeyi kendi kontrolü altına alacaktı. Yine rapora göre, Londra ve Paris'te Dışişleri Bakanları ile yaptıkları görüşmelerde bile sınır sorunlarına yönelik talepleri anlayışla karşılanmıştır. Ancak Avusturya-Macaristan ve Alman hükûmetinin temsilcilerince kabul edilmemişlerdir. Raporda belirtildiği üzere görüşme taleplerinin reddedilmesi, Osmanlı'nın Berlin (Sadullah

[214] Rexhaj, **Lidhja Shqiptare …,** (tıpkıbasımı No:19).

Bey) ve Viyana (Ethem Bey) elçilerince de teyit edilmiştir. [215] Bu bilgiden, Arnavut delegelerinin Avrupa başkentlerine yaptığı ziyaretlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun Dışişleri Bakanlığı tarafından koordine edildiği ve dolayısıyla yarı resmi bir Osmanlı ziyareti olarak kabul edildiği sonucuna bir kez daha varılabilmektedir.

2.3.8. Arnavut Birliği'nin Prizren'den Osmanlı Hükûmetine Gönderdiği Dilekçeler

27 Ağustos 1879'da Arnavut Birliği'nce Kosova'nın Prizren şehrinden Osmanlı hükûmetine gönderilen dilekçede, Birliğin öncelikli endişeleri dile getirilmiştir:

> *Rumeli'de bulunan sair ahali ekseriyet üzere Rum ve Slav olup bunların ise maksad ve iddiaları malum olduğundan, Rumeli'nde Arnavud kavminden başka tav'an Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin zır-i cenah-ı müstelzimü'l-felahında kalmağı arzu edecek hiçbir kavim bulunmayıp bu kavm-ı sadıkın ekser efradı Müslim olmak münasebetiyle Hilafet-ı uzma-yı İslamiye'den ayrılmağı hiçbir vakit kabul edemeyecekleri ve zaten din ve milliyetlerini muhafaza edecek ahar melce olmayıp maazallahi teala milel-i mütecavireden biri Arnavutluk'a ital-i dest-i istila ederse o anda Arnavudların şimdiye kadar kemal-i serbesti ile muhafaza ettikleri cinsiyet ve kavmiyetleriyle beraber nazarlarında her şeyden aziz olan mezhep ve milliyetlerini dahi elden çıkarıp mahv olacakları gibi bu kavmin Hristiyan bulunan efradı dahi cinsiyetlerini muhafaza edebilmek için taht-ı tabiiyet-i Osmaniyye'de bulunmaktan başka çare bulamayacaklarından bunların dahi Müslim vatandaşlarıyla müttefik olmaları tabii ise de ne faide ki Yunanlılarla Slavlar ve Arnavudluk'a öteden beri göz dikmiş olan diğer bazı komşular kendi makstlarının husulünü te'min ve teshil zımnında emval-ı desayis-i maddiye ve maneviye ile Arnavudluk'un tebaa-i gayr-i Müslimesini iğfal ve kendi nüfuzları altına almak esbabını istihsal ve istikmal etmekte ve bir dereceye kadar bu işteki ikdamatlarının günden güne semeresini iktitafa muvafık olmakta bulunduklarından Arnavudluk'un Allah göstermesin bir*

[215] A.e., s. 58-62.

gün büsbütün ecnebilerin nüfuzu altına geçmesiyle Devlet-i Aliyy'e-i Osmaniyye'ye edeceği hizmetden mahrum kalması şekk ü şübheden vareste olan e'azım-ı muhatarat-ı atiyedendir ki devletçe bu nokta hatırlardan dur edilmemek muktezıyat-ı haliyeden add olunsa sezadır.[216]

Arnavut Birliği'nin 3 Ekim 1879'da Prizren'den Osmanlı hükûmetine gönderdiği bir diğer dilekçede ise Birliğin Sultan II. Abdülhamid'e bağlılığı dile getirilmektedir:

Cemiyetimiz ve bütün Arnavud kavmi maazallahu Teala ahar bir devlet ve hükûmet idare ve himayetini ve İslamiyet'in aheng-i umumisinden ayrılmaya ölümden beter nazarıyla bakarak hiçbir vakit ve suretle kabul edemeyeceğimizden Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ve Hilafet-i Kübra-yı İslamiye'ye irtibat-ı kamile ve Padişahımız şevketli kudretli el-Gazi Sultan Abdülhamid Han efendimiz hazretlerine sıdk-ı ubudiyeti ve tabiiyetle müftehir olduğumuz bütün aleme karşı ilan ve tebyin ve sıdk ve mütava'atımız devlet-i meşru'a-ı metbu'amıza arz ve te'min edilecektir.[217]

2.4. Arnavut Entelektüel Elitinin İstanbul'daki Faaliyetleri (1878-1881)

2.4.1. 1879 yılında Arnavut ulusunun oluşumunun unsurlarını özetleyen kitabın yazılması

Abdül Hüsnü Bey, Avrupa başkentlerinde Arnavutluk davası için lobi faaliyetlerinde bulunurken, kardeşi Şemsettin Sami, bir grup Arnavut memurla birlikte Arnavut alfabesini derlemek amacıyla İstanbul'da bir araya gelmişti. Çalışmaları başarılı oldu ve alfabeyi hazırlamanın yanı sıra, Arnavut dili ve alfabesini kullanarak Arnavutluk ve Arnavutların tarihini de yazdılar.

Çalışmaları sonucunda ortaya çıkan yazılar bir kitapta özetlendi. Bu kitabın özel bir baskısı Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilmiştir. Bu kitap İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde mevcuttur. Kitabın kapağında başlık yerine yeni oluşturulan alfabe kullanılarak Arnavutça yazılmış bir cümle bulunmaktadır: "*Majesteleri, sevgili kralımız Sultan II. Abdülhamid'e".*

---

[216] **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti - Vilajeti i Kosovës në dukumentet arkivore Osmane**, Ed. H. Yıldırım Ağanoğlu v.d., İstanbul, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2007, s. 31-32.
[217] A.e., s. 39.

Bu kitabın başlığı, eserin Sultan II. Abdülhamid'e takdim edildiğini göstermektedir. İki farklı kaynaktan kitabın II. Abdülhamid'e, muhafızı olan bir Arnavut tarafından teslim edildiğini anlıyoruz. [218] Söz konusu kitabın yazımına Müslüman, Katolik ya da Ortodoks cemaatine mensup birçok Arnavut yazar katkıda bulunmuştur.

Bu vesileyle Müslüman Arnavutlar adına esere katkıda bulunan ve Arnavut dilinin önemini vurgulayan Şemsettin Sami, Arnavutluk Avrupa'nın bir parçası olduğu için Arnavutların Avrupa uluslarından biri olduğunu, bu nedenle Arnavut dilinin Avrupa harfleriyle yazılması gerektiğini yazmıştır.[219]

Arnavut Katolikler adına eserin yazarları arasında yer alan Vassa Efendi Arnavutluk ve Arnavutların tarihini de derlemiştir. [220] Yani Vreto ise kitapta Arnavut gençliğine yönelik siyasi mesajların yanı sıra, bilimin de Arnavutça öğretilebileceğini ima eder mahiyette matematikle ilgili bir bölüme yer veren Hristiyan Ortodoks Arnavutlar adına yazmıştı.

Bu kitap, farklı dinlere mensup bazı önde gelen Osmanlı Arnavutlarının bir araya gelip birlikte çalışma kapasitesine sahip olduğunu ve Arnavut meselelerine ilişkin ortak bir kitap çıkardığını göstermesi beklenen bir projeydi.

Bu kitapla Arnavut dilinin yazılacağı alfabe derlenmiş, Arnavutların tarihi yazılmış, Arnavut milleti kavramı tanımlanmış, Arnavut dilinin matematik bilimlerinde kullanılmak için gerekli zenginliğe sahip olduğu ispatlanmış, Arnavutların Osmanlı devleti bünyesindeki siyasi çıkarları ortaya konulmuştur. Arnavut kökenli Osmanlı memurlarının söz konusu kitapta elde ettikleri tüm bu ortak sonuçlar, birkaç farklı dinden oluşan Arnavut milletinin başarılı bir şekilde kurulmasının bir anlamda önkoşullarıydı. Arnavut milletini yaratma fikrinin gerçekleşmesi yönündeki devlet desteği bu girişimin gerçekleşmesi için de son derece önemli idi. Bu bağlamda Şemseddin Sami kitapta şunları yazmıştır: *"Tüm Arnavutlar Sultan II. Abdülhamid için gece gündüz Allah'a dua edecekler."*[221]

---

[218] Mali Kokojka, **Naim Be Frashëri,** Sofye, y.y., 1901, s. 19;
* Mali Kokojka, Fraşerli Mithad'ın takma adıydı.
[219] Madhërisë së tij zotit madh dhe mbretin t'ynë Sultan Abd-yl Hamid-Hanit II, İstanbul, y.y., 1879, s. 30.
[220] A.e., s. 34-70.
[221] A.e., s. 33.

2.4.2. Sultan II. Abdülhamid'e verilen Arnavutça kitaptan çıkan siyasi mesajlar

Kitabın Arnavutça basımı ve dağıtımında pek aceleci olunduğu söylenemez. Zira o dönemde Arnavutlar henüz harfleri bilmiyorlardı. Bu yüzden kitabı okumakta zorlanacaklardı. Arap harfleriyle okuyabilen Arnavut Müslümanlar veya Yunan harfleriyle okuyan Ortodoks Arnavutların Latin alfabesini kullanarak Arnavut dilini okuyup yazmaları kolay olmayacaktı.

Bu kitabın Arnavutça yayınlanması daha ziyade sembolik bir anlam taşıyordu ve kitap üzerinden siyasi bir mesaj vermeyi amaçlıyordu. Söz konusu siyasi mesaj, farklı dinlerden Arnavutların ve Osmanlı İmparatorluğunun ortak çıkarlar üzerinde anlaşabileceklerdi. Kitapta millet tanımı şu şekildeydi: *"Bir yerde bulunan, aynı dili konuşan, aynı geleneklere ve benzer bir yaşam tarzına sahip olan insanların tümüne ulus denir".* [222] Bu tanımdan anlaşıldığı üzere kitabın yazarları, Arnavut milletinin ana unsurunun Arnavut dili olduğu konusunda hemfikirdi.

Kitabın aynı zamanda Büyük Güçlerin İstanbul'daki büyükelçiliklerine hitap etme niyeti taşıdığı da anlaşılmaktadır. Arnavutça, Arnavut Alfabesi, ortak Arnavut tarihi ve Arnavutların Osmanlı devletine ve hükümdarı Sultan II. Abdülhamid'e sadık kalma yönündeki siyasi kararlılığı, bu kitap aracılığıyla ortaya konularak Büyük Güçlere Arnavut milletinin varlığına dair bir mesaj iletilmiştir. Arnavutların bir kısmının Hristiyan dinine mensup oluşunun onları Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırmak için bir neden olmadığı beyan edilmiştir.

2.4.3. 1879'da Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye'nin kuruluşu

Arnavut dilinin alfabesini derledikten sonra Arnavutlar artık bu alfabenin yayılması yönünde adımlar atabilecek bir konumdalardı. Osmanlı'nın Arnavut kökenli bürokratları sonuçtan memnun kaldıkları için İstanbul'da "Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye" adlı bir dernek kurdular. Bu cemiyetin oluşumuna, Avrupa başkentlerinde Arnavutluk meseleleri için lobicilik yapmaktan dönen Arnavut delegeler de katıldı. Kuruculardan biri, birkaç ay sonra Osmanlı kabinesine Nazır olarak atanacak olan Abidin Dino'nun kardeşi Veysel Dino'ydu.

[222] A.e., s. 23.

Cemiyetin 30 Eylül 1879 tarihli toplantısında cemiyet tüzüğü derlenip açıklandı. Tüzük İstanbul'da Arnavutça özel bir baskı olarak yayınlandı. Söz konusu baskıda bir önsöz ve 25 madde yer alıyordu. Tüzük cemiyetin kurucuları tarafından da imzalandı. [223] Ancak imza veren isimler arasında Müslüman Gegaların hiçbir temsilcisinin bulunmadığı dikkat çekicidir. Aralarında Müslüman ya da Hristiyan din adamları da yoktu. Tüzük ayrıca Osmanlı diline çevrildi ve Mecmua-i Ulum dergisinde yayınlandı. Arnavutça versiyonundan farklı olarak, Osmanlıca versiyonunda Cemiyetin kurucuları arasında bazı yeni isimlere de yer verilmişti. Söz konusu tüzüğün Osmanlıca metninde kurucular arasında iki ünlü imamın, yani Tahsin Efendi ve Mustafa Efendi'nin isimlerine de yer verilmiştir. Mustafa Efendi Kalkandelenli bir Gega idi. Tüzüğün önsözü ve ilk maddesi şöyleydi:

> *Akvam-i mutemedinenin kafası kendi lisanlarını yazıp okumakla medeniyete nail olmuş ve kendi lisanlarını yazıp okumayan akvam-i zulümat-ı cehil ve vahşiyette kalmıştır. Arnavutlar dahi şimdiye kadar kendi lisanlarını yazıp okumadıklarından böyle bir halde kalıp üç bin seneden beri elsine-i ecnebiye ile istihsal-i medeniyet uğrundaki saıyleri dahi beyhude giderek hiçbir bir feyda görememişlerdir. İşte bu hali görenler bu lisanın okunup yazması lüzumunu dahi anlamakla işbu cemiyetinin teşkiline ihtiyaç görüyorlar.*
>
> *1. Cemiyet tedrise müteallık ve istifadeyi mucip olmak üzere gerek Arnavutça te'lif ve gerek sair bir lisanından tercüme olunmuş her nevi kütüp ve resail-i tab etmekle muvazzaf olacaktır.*[224]

Tüzüğün diğer maddelerinde, Arnavutça dilinde yazılmış veya Arnavutçaya çevrilmiş kitapların basım şekli ile kitap satışlarından elde edilecek kazanç ele alındı.

14. Maddede, Cemiyetin Arnavutların olduğu her yerde şubeleriyle yayılacağını belirtilmekteydi. Bu, faaliyetlerinin başkentle sınırlı olmadığı anlamına geliyordu.

---

[223] Skendo Lumo, "Shoqëri e Stambollit" **Diturija,** Cilt II, Tiran 1927, s. 68-75;
* Skendo Lumo, Fraşerli Mithad'ın takma adıydı.
[224] "Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye Nizamnamesi," **Mecmua Ulum,** S:I, No:3, 1 Muharrem 1297 (15 Aralık 1879) İstanbul, s. 217-219.

18. Maddede derneğin haftalık bir gazete yayınlamasından bahsedilmektedir. 19. maddeye göre ise Cemiyet Arnavutluk'ta Arnavutça dil okulları açmayı planlamaktadır. 24. Maddede cemiyetin ayda bir kez pazar günleri toplanacağı ancak dini bayramların (Bayram veya Paskalya) pazar gününe denk gelmesi durumunda Cemiyetin toplantılarının yapılmayacağı belirtilmektedir. 24. Madde bu açıdan Arnavut entelektüellerinin birbirlerinin inançlarına gösterdikleri hoşgörü ve saygıyı da sembolize ediyordu. Cemiyet üyelerinin çalışmalarında somut sonuçlar elde etmesini sağlayan bu hoşgörü ruhuydu. Balkanlar'daki Osmanlı topraklarını komşu devletlerin işgalinden korumaya yönelik ortak çıkarları, bu Arnavut bürokratları ve din adamlarını Arnavutların ortak faydası için bir araya getirmişti.

2.4.4. Arnavutluk ve Arnavutların hakkındaki kitabın Avrupa dillerinde yayınlanması

Arnavut propagandasını daha etkili kılmak için Vasa Efendi'nin yazdığı Arnavutluk ve Arnavutlar Tarihi konulu kitabın Fransızca, İngilizce, Almanca ve Osmanlıca yayımlanması kararlaştırıldı. Kitabın sadece Vasa Efendi'nin değil, Arnavutluk Cemiyeti'ne mensup birçok yazarın ortak çabası olduğunu varsayabiliriz. Ancak propaganda açısından kitabın yazarının bir Hristiyan Arnavut olduğunu belirtmenin önemli olduğu düşünülmüştü.

Vasa Efendi'nin kitabının yayımlanmasıyla Arnavutların tarihi ilk kez bir Arnavut tarafından Avrupa'ya sunulmuş oldu. 1879'da Berlin'de yayınlanan kitabın Almanca baskısında yazar "Osmanlı İmparatorluğu'nun Memuru, Hristiyan - Arnavut" ("Beamter der Keiserlich Tuerkischen Regirung, Christlich - Albanesische Nationalitätet") olarak tanımlanmaktadır. Bu kitabın başlıca Avrupa dillerinde yayınlanması, Avrupalılara Arnavut milletinin var olduğunu ilan ediyordu bir anlamda. Kitabın yazarının Hristiyan dinine mensup olduğu vurgusu ise hem Arnavut Hristiyanların hem de Arnavut Müslümanların Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatta kalması yönündeki temennilerine hizmet ediyordu.

Yabancı diplomatların Arnavutlar konusundaki bilgisizliği bir İngiliz yazar tarafından da dile getirilmiş bir konudur. 1880'de Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili yayınladığı bir kitapta Sutherland Menzies yabancı diplomatların Arnavutlar hakkında hiçbir bilgisi olmadığını, bu halkın talepleriyle ilk kez Berlin Kongresi'nde

karşı karşıya kaldıklarını ve bu nedenle Arnavutların kim olduğunu merak ettiklerini yazmıştır. Menzies'e göre *"Şu anda Avrupa Kabineleri, muhtemelen Ekvator Afrika'sının zencilerinden daha az tanıdıkları bir halkın iddiaları ve önemi hakkında bazı fikirlere varmak zorunda kalıyorlar."*[225] Menzies bir yandan da farklı lehçeler konuştukları için Arnavut diye milletin olmadığını yazmıştır: *"Arnavutlar aslında Slavlar, Yunanlılar, Ulahlar, Bulgarlar, Türkler ve diğer kanların bir karışımıdır ve dilleri çeşitli lehçelerin bir bileşimidir."*[226] Bu tür görüşlerin varlığı bize o dönemde Arnavutların Arnavut sorunu hakkındaki pozisyonlarını ortaya koymasının ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Bu nedenle Vasa Efendi'nin Arnavutluk ve Arnavutların tarihini anlatan kitabının Avrupa'nın farklı dillerinde yayımlanması bir anlamda Arnavut milletinin var olmadığı görüşüne bir cevap niteliğindedir. Ayrıca, Berlin Kongresi'nden sonra Arnavutlar hakkında makaleler veya kitapların diplomasi çerçevelerinde popülerlik kazandığını da belirtmek gerekir. Zira Arnavut meselesi güncel bir diplomatik meseleydi ve Berlin Antlaşması'nın uygulanması Avrupa diplomasisinin önceliklerinden biriydi.

2.4.5. Arnavutluk ve Arnavutlar hakkındaki kitabın Osmanlıca yayınlanması

Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye, Arnavutça kitap basmak için kurulmuş olmasına rağmen, ilk kitaplarını Osmanlıca dilinde yayınlamayı uygun görmüştür. Vasa Efendi'nin Arnavutluk ve Arnavutlar Tarihi kitabının Arnavutça, İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak yayımlanmasının ardından Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye kitabı Osmanlıca da yayınlamaya karar vermiştir. Kitabın Osmanlıca baskısının kapağında şu içeriğe yer verilmiştir:

Arnavutluk ve Arnavutlar

Saadetli Vasa Efendi Hazretleri

Hasilat-i safiyesi ve her hakkı Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye'ye aittir.

Meclis-i Maarif'in ruhsatiyle tab olunmuştur.[227]

Kitap, Arnavut karakterinin askeri bir karakter olması nedeniyle her zaman savaşa hazır olan Arnavutların özelliklerini vurgulamış ve şu satırlara yer vermiştir:

---

[225] Sutherland Menzies, **Turkey Old and New** Cilt II, Londra, W. H. Allen & Co., 1880, s. 354.
[226] A.e., s.356.
[227] Vasa Efendi, Arnavutluk ve Arnavutlar, Müt: A. D., Mihran Matbaası, İstanbul 1397.

... dağlarda meskun Arnavutlar li-edi'z-ziraa lüzumu olan araziyi ve yeni bir suret-i maişete alışmak ve ticaret ve sınata tevessül eylemek için dahi bu misli esbap ve vesaite malik olmadıklarından daimen tabiat-i kadimeleri ıktızasınca ecdadlarından intikal edip Arnavutların her ferdine bile hatır nişanı bulunan vukuat-i tarihiye-i meşhurayı muhafaza eylemişler ve ced-biced asker oğlu asker kalmışlardır.[228]

Kitapta ayrıca, Arnavutluk'un tek bir vilayet altında birleştirilmesi talebi de vurgulanmıştır. Yazar bu vesileyle şunları yazmıştır: *"... kafa-yi adyan ve mezahip için kemal-i yek ciheti ve ittihat ve ahali beynine uhuvet ilkası/ ve buna mumasil her hususta her menfaatta istihsal edilmesi için ancak 'Arnavutluğun yanlız bir vilayet heyetine' ifrağı ıktıza eder."*[229]

Bu kitabın Osmanlıca yayımlanmasının üç ana nedeni vardı:

Birincisi, diğer Osmanlı vatandaşlarının Arnavut milliyetçiliğinden ve Arnavut dilinden korkmaması gerektiğini göstermektir. Zira Arnavutlar hükümdarları Sultan'a biat etmişlerdir. Kitaba göre, Arnavutlar kendilerini Osmanlı devleti ile bütünleşmiş ve bir millet olarak siyasi geleceklerini Osmanlı devleti içinde gören bir halktı.

İkinci neden, kitabı eğitimli Arnavutlar tarafından okunmasını sağlamak gibi pratiğe yönelik bir işlevle ilgiliydi. O dönemde eğitimli Arnavutların çoğunun Osmanlıca yazılmış metni Arnavutçadan daha kolay okuyabildiği bir gerçekti. Bu, Arnavut alfabesinin henüz yayılmamış olması, bir yandan da Arnavut dilinin henüz standartlaştırılmamış olmasıyla ilgiliydi. Üstüne, Arnavut dilindeki kitap Toska lehçesiyle kaleme alınmıştı. Bu ise yalnızca Gega lehçesini bilen birçok Arnavut'un kitabın tamamını anlamakta güçlük çektiği anlamına geliyordu.

Üçüncü neden ise Arnavut seçkinleri, Büyük Güçlerin Arnavut toprakları konusundaki baskısına birlikte direnebilmeleri için Osmanlı İmparatorluğu kamuoyunun desteğini de umuyordu.

---

[228] A.e., s. 57-58.
* Eseri Osmanlıcaya çeviren Ali Danişa (Danaşi) Bey'dir; Bkz.: Derviş Hima, **Musaver Arnavud,** İstanbul, Matbaa-i Şemsi, 1327, s. 109.
[229] A.e., s. 135-136.

Kitabın Osmanlı dilinde yayınlanması, bu kitabın birçok Arnavut tarafından okunmasını mümkün kılmıştı. Kitaba göre, Arnavutlar Avrupa'da tarih sahnesine çıkan ilk halktı ve Arnavut dili de Avrupa'nın en eski dili idi. Kitapta ayrıca birçok sadrazam ve paşanın ve hatta Büyük İskender'in Arnavut olduğu belirtilmektedir. Hiç şüphe yok ki, Arnavutların tarihi ile ilgili olarak verilen bu bilgiler kitabı Osmanlıca okuduktan sonra birçok Arnavut'u kendi tarihiyle ve milletiyle gururlandırmıştır. Bu ise Arnavut milliyetçiliğinin uyanışının ilk kıvılcımlarının Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da parladığı anlamına geliyordu.

2.4.6. Osmanlı hükûmetinin Arnavut milliyetçiliğinin doğuşuna gösterdiği hoşgörü

Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra, Arnavutların yaşadığı birçok bölge, komşu Balkan devletleri tarafından ilhak edilme riski altındaydı. Hal böyleyken Müslüman ve Hristiyan Arnavutlardan oluşan bir Arnavut milleti vücuda getirmenin Osmanlı devletinin çıkarına olduğu söylenebilir. Arnavut ulusunun ortaya çıkışı, Arnavutların yaşadığı Osmanlı topraklarının ilhakını talep eden Yunanlıların, Slavların ve Avusturyalıların iddialarına da darbe vuracaktı.

Avusturya-Macaristan, Katoliklerin kültürel himayesi bahanesiyle Katolik Arnavut aşiretleri üzerinde siyasi kontrol tesis etmeye çalışırken, Rum Patrikhanesi ise Yunan okulları aracılığıyla Ortodoks Arnavutları ve Arnavut Ulahları Helenleştirmeye çalışıyordu. Bu nedenle, 1879'da Osmanlı Maarif Nezareti'nin İncil'in Arnavutça basılmasına izin vermesi tesadüf değildir. Nitekim 1879 ve 1881 yılları arasında Arnavutça İncil'in 3.586 nüshası Arnavutlar ve özellikle Arnavutluk'taki Ortodoks Hristiyanlar arasında dağıtılmıştır. [230]

İncil'in Arnavutça yayımlanmasına Maarif Nezareti'nin izin vermesi, Arnavut milletini ortak bir Arnavut dili temelinde kurmaya çalışan **Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye'nin** talepleri doğrultusunda gerçekleşen bir olaydı. O dönemde Osmanlı yönetiminin, İncil'in Arnavutça yayınlamasına izin vererek İstanbul Patrikhanesi'nin algılanan etkisini zayıflatmaya çalıştığına şüphe yoktur. İstanbul Patrikhanesi'nin Arnavutluk'taki okul ve kiliselerinde faaliyetlerini Yunanca yürütmesi,

[230] William Canton, **A History Of The British And Foreign Bible Society,** Cilt III, Londra, John Murray, 1904, s. 222.

Arnavutluk'taki Ortodoksların Hristiyanların Helenleşme yoluyla asimilasyonu nedeniyle Arnavut Milleti'nin oluşumu açısından bir tehlike teşkil ediyordu.

Bir yandan da Arnavut milliyetçiliğinin Osmanlı İmparatorluğu'nda yayılması konusunda Arnavutlar arasında da tartışmalar yaşandığını belirtmek gerekir. Müslüman Arnavut Gegaların **Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye'de** yeterince temsil edilmemesi ve Arnavut hareketinde Hristiyan din adamlarının bulunmaması, Arnavut milliyetçiliğinin birçok Arnavut gözünde ancak çekincelerle kabul edildiği anlamına geliyordu. Osmanlı hükûmeti, Arnavut milliyetçiliği konusunda birçok Arnavut'un, ulemanın ve Arnavut olmayan Osmanlı siyasetçilerinin itirazlarını da dikkate almak zorundaydı. Müslüman ve Hristiyan Arnavutlardan oluşan bir Arnavut milleti oluşturma perspektifi, Osmanlı İmparatorluğu'nda birkaç yüzyıldır var olan millet sistemiyle çelişiyordu. Dolayısıyla bu dönemde Osmanlı devletinin Arnavut milliyetçiliğine doğrudan doğruya destek verdiğini söyleyemeyiz. Yine de Osmanlı yönetiminin Arnavut milliyetçiliğine karşı hoşgörülü bir tavır aldığını söylemek yanlış olmaz. Bir yandan da İstanbul'daki bazı Arnavut entelektüellerin Arnavutça eğitim veren okullar açma girişimi Arnavut halkı arasında pek taraftar bulmamıştır.[231]

Arnavut milliyetçiliğinin Osmanlı devlet adamları tarafından örgütlenmesi ve Osmanlı devletinin kontrolünde yayılması, Arnavutları asimilasyonla Yunanlı haline gelme ve Arnavutların yaşadığı toprakları kaybetme riskinden korumayı amaçlıyordu.

2.4.7. Şemseddin Sami Bey'in (1850-1904) Arnavut meselesindeki siyasi görüşleri

Şemsettin Sami, bu dönemdeki entelektüel çalışmaları ile dikkat çeken bir kişiliktir. Arnavut Birliği'ndeki faaliyetleri ve Arnavut davası için yazdığı yazılar, onu Arnavut Birliği'ndeki en aktif isimlerden biri haline getirmiştir.

Şemsettin Sami, hem eğitimi ve sonrasında çalışmayı kolaylaştırmak, hem de Hristiyan Arnavutların asimilasyonla kimliklerini kaybedip Yunanlı halini almasını önlemek için Arnavut dilinin okullarda öğretilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

[231] Ekrem Bei Vlora **Aus Berat und vom Tomor,** Saraybosna, Kajon, 1911, s. 37.

Dönemin basınında bu konu önemli bir tartışma konusu halini almış ve dil polemiği siyasi nitelik kazanmıştır.

Şemsettin Sami, Berlin Kongresi sırasında "Tercüman-ı Şark" gazetesinin genel yayın yönetmeni olarak çalışıyordu. 17 Eylül 1878'de bu gazetede Arnavut Heyet-i İttihadiyesi'nin 7 talebi veya kararı olarak nitelenebilecek bir bildirge yayınladı. Sami, bu yedi talebi yorumsuz bir biçimde gazetesinde yayınlamıştır. Ancak bu yayın hakkında herhangi bir yorum yapmamasına rağmen, Arnavut Heyet-i İttihadiyesi'nin taleplerinin Tercüman-ı Şark gazetesinde yayınlanması, Şemsettin Sami'yi Arnavutlar ve Arnavutluk meselesinde devam edecek tartışmaların bir parçası haline getirmiştir. Şemsettin Sami mevcut tablo karşısında kayıtsız kalamazdı, çünkü Yunanistan, Berlin Kongresi'nde Büyük Güçlerle birlikte hareket ederek sonraki süreçte de Şemsettin Sami'nin doğum yeri ve ailesinin memleketi olan Yanya Vilayeti'ni ilhak etmeye çalışmıştır. Ayrıca kardeşi de Meclis-i Mebusan'da Yanya'yı temsil etmek üzere seçilmiştir. Bu koşullar karşısında Şemsettin Sami, bazı yazılarında Arnavut Heyet-i İttihadiyesi'nin taleplerini savunmuştur. Söz konusu yazılar "Tercüman-i Hakikat" gazetesinde yayınlanmıştır. Kendisine göre böyle yaparak Arnavutların durumu ve varlığının bilincinde olmayan veya bunu doğru bir biçimde yansıtmayan çeşitli yazarların gazetelerdeki yazılarına cevap vermiştir. Şemsettin Sami, Arnavutların Arnavutluk'un bazı bölgelerini ilhak etmek isteyen ülkelerden silahlarla kendilerini korumak için örgütlenmelerinin yanı sıra Arnavutça öğrenme ihtiyacının Arnavutların meşru hakkı olduğunu yazmıştır. Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili ayrılıkçı iddialarının olmadığını da eklemiştir.

Şemsettin Sami, Muharrem Efendi'nin bir makalesini eleştirirken şu ifadelere yer vermiştir:

> *İnsan için vatanından aziz, milliyet ve cinsiyetinden mukaddes bir şey yoktur. Efendi bilmelidir ki, Arnavutlar Devlet-i Osmaniye'den ayrılmayı arzu edecek kadar hain ve ahmak olaydılar, bu gün bab-ı devlete vekil göndermezlerdi. (...) Halbuki kendisinin öyle bir büyük iftira ile leke'dar etmek istediği Arnavut ittifakı, mahza Devlet-i Osmaniye uğrunda ve hukuk-ı mukaddese-i Hazret-i Padişahi'yi muhafaza için düşman-ı*

vatana karşı son damlasına kadar kanlarını dökmek maksadına mebni idi.[232]

Şemsettin Sami, Arnavutların Hilafete bağlılığı hakkında yazdığı bir başka yazıda ise şunları yazmıştır:

Arnavudların muahharen imtiyâz veyâ istiklâl iddiʿâsına düşmelerinden korkmak ise pek vâhîm bir fikirdir. Çünkü Arnavudların sülüsânı müslim olûb hılâfet-i uzmâ-yı İslâmiyeʾden ayrılmak istemeyeceklerinden ve hatta cinsiyetlerini de başlıca Devlet-i Aliye-i Osmâniye'nin taht-i tâbîʿiyyetten çıkmamalarına bir âlet etmek için tanıtmağı istediklerinden ve kendilerinin düşmanları çok olup Devlet-i Aliye-i Osmâniye'den başka hâmî bulamayacaklarından Saltanat-i Saniye ve Hilafet-i uzmâ-i İslamiye merkeziyle olan irtibatlarını asla güçleştirmek istemeyeceklerdir.[233]

Şemsettin Sami, Ortodoks Arnavutların Yunan milletine asimilasyonunu önlemek ve Osmanlı devletinin olabildiğince güçlü olmasını teminen Arnavutların Arnavutça öğrenmesinin önemi hakkında da şunları yazmıştır:

Arnavutlar vatanlarının Slavlık ve Yunanlılık nüfuzu altına girmesiyle ileride bu iki kuvvetin müddeayatından kurtarılması için kendi lisanlarının okunup yazılmasına müsaade buyurulmasını istiyorlar. Halbuki Kanun-ı Esasi de akvam ve ecnas-ı Osmaniye'den her birinin kendi lisanını yazıp okumakta serbest olduklarını beyan ediyor. (...) Arnavutlar Rumeli kıt'asında yalnızdırlar. Kendilerini tehdid eden tehlikelerden kurtarmak için arkalarını Devlet-i metbualarına verip kuvvetli ve sağlam bir halde bulunmağa muhtaçtırlar.[234]

2.4.8. Şemseddin Sami Bey ve dillere olan ilgisi

Şemseddin Sami, entelektüel faaliyetlerinde birden fazla dil öğrenmeye büyük önem vermiştir. Anlaşılır bir şekilde, eserlerinde ve yazılarında büyük ölçüde Türk diline bağlıydı. Ama aynı zamanda en geniş anlamıyla diller ve ulusların

[232] Şemseddin Sami, "Muharrir effendi," **Tercüman-ı Hakikat,** No:150, 29 Zilhicce 1295 (24 Aralık 1878), s. 3.
[233] Şemseddin Sami, "Arnavudluk" **Tercüman-ı Hakikat,** No:168, 20 Muharrem 1296 (14 Ocak 1879), s. 2-3.
[234] A.e.

gelişimi ve eğitimi bağlamında dilin önemi hakkında yazmıştır. "Hafta" dergisinde dillerin önemi üzerine birkaç makale yayınlamıştır. Bunlardan birinde Şemsettin Sami, bir ulusun zenginleşmesi için dillerin yazılması ve okunmasının öğretilmesi ve basitleştirilmesi gerektiğini ifade eder.[235] Başka bir makalede ise bazı dilleri öğrenmenin öneminden bahseder. Söz konusu makalede Napolyon Bonapart'ın sözlerine de atıf yapmıştır.[236] Sami, bu makalede bir milletin işlerini anlamak için en kolay yolun kendi dilini öğrenmek olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, kendi deneyimlerinden yola çıkarak, yabancı dil öğrenmek için kişinin çocukluktan itibaren yabancı dil öğrenmeye başlaması gerektiğini de vurgular.

Şemsettin Sami, "Elsine-i İslamiye" başlıklı makalesinde *"Her bir kavmin bir ümmet olmaya çalışması tabii ve meşru bir cehttir*"[237] der. Bu makalede Şemsettin Sami, Yunanlıların küçük bir millet olmalarına rağmen diğer büyük milletler gibi parlak bir tarihe ve kendi dillerinde edebiyata sahip olmayı başardıklarını yazmıştır. Bu yazıda ayrıca Avrupa milletlerinin Latinceyi bırakıp kendi dillerini kullanmaya başladıklarını ve bu tablo karşısında Müslümanların da kendi dillerini kullanmak zorunda kaldıklarını da ifade ederek şöyle devam etmiştir:

> *İşte bu vech ile, akvam-ı İslamiye dahi her biri kendi lisanını okuyup yazmaya kendi edebiyat-ı mahsusasını ilerletmeye ceht ederse, pek kolay ve pek az zaman zarfında ümem ve akvam-ı İslamiye beyninde medeniyetin yolları açılıp, her bir kavm-i sagırin büyük ve mütemeddin bir ümmet haline geçeceği ve bundan da heyet-i umumiye-i İslamiye'nin pek çok müstefit olacağı tabii ve bedihidir.*[238]

Şemsettin Sami bu diller arasında Arnavut dilini de saymış ve ayrıca Arnavutça edebiyatın geliştirilmesi gerektiğini de belirtmiştir.[239] Bunlar, Şemsettin Sami'nin yazılarında diller hakkında ayrıntıları ile ifade ettiği ve ele aldığı görüşleridir. Şemsettin Sami, Arnavutların küçük bir millet olmalarına rağmen, eski Yunanlılar gibi kendilerine has bir edebiyat tesis edebileceklerini umuyordu. Onu

---

[235] Yüksel Topaloğlu, **Şemsettin Sami - Süreli Yayınlarda Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları,** İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012, s. 187-190; (Ş. Sami "Okuyup Yazmak" **Hafta,** 20 Şeval 1298).
[236] A.e., s. 209; (Ş. Sami "Tahsıl-i Elsine" **Hafta**, 1 Muharrem 1299);
* "Insan ne kadar lisan bilirse, o kadar defa insandır" A.e.
[237] A.e., s. 211; (Ş. Sami "Elsine-i İslamiye" **Hafta**, 10 Muharrem 1299).
[238] A.e., s. 213.
[239] A.e., s. 212.

Arnavut dili için alfabenin oluşumuna katkıda bulunmaya ve Arnavut dilinin gramerini yazmaya iten düşünceleri de bunlardı. Dolayısıyla Şemsettin Sami'nin bu yazılarından, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arnavutça konuşan nüfusun, Arnavut dili aracılığıyla, okuryazarlığı kolayca öğrenip ilerleme ve kurtuluş elde edeceğine inandığını anlıyoruz.

2.5. Osmanlı Diplomasisinin Arnavutların yaşadığı toprakların komşu devletlerin ilhakından korunmasına yönelik çabaları (1878-1881)

2.5.1. Karadağ sınırı sorunu

Karadağ temsilcileri, Osmanlı İmparatorluğu temsilcileri ve Berlin Antlaşması'nı imzalayan diğer devletlerin temsilcileri arasındaki sınır belirleme müzakereleri birkaç ay sürdü (30 Nisan 1879 - 8 Eylül 1879). Toplantılar Karadağ'da ve birkaç kez de o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Arnavutluk'ta yapıldı. Ancak sınır çizme heyetinin çalışmaları bir uzlaşmaya varılamadan sona erdi. Uzlaşmaya varamamanın başlıca nedeni birçok Arnavut'un bazı bölgelerin Karadağ'a bırakılmasına silahla direnmesiydi. Karadağ ile sınır bölgesinde Karadağ askerleri ile Arnavutlar arasında zaman zaman çatışmalar da yaşandı. Ancak Karadağ kuvvetleri Plava ve Gucia'yı işgal etme girişimlerinde başarısız oldular. Bu şehirler, bölgedeki Osmanlı ordusuna bağlı kuvvetlerin dolaylı desteğini alan Müslüman Arnavut ahali tarafından savunuldu. Bölgeyi zorla alamayan Karadağ, bu durum karşısında genişleme emellerini gerçekleştirmenin başka yollarını bulmak zorunda kaldı. Karadağ, Plava ve Gucia'nın Osmanlı topraklarında kalmasını kabul etmek zorunda kalmasına karşın Katolik Arnavutların çoğunluğu oluşturduğu diğer bazı bölgelerin ilhakı mahiyetinde bir tazminat talebinde bulunmuştur. Bu değişikliğin uygulanabilmesi için 12 Nisan 1880'de İstanbul'da Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında yeni bir anlaşma imzalandı. [240] 18 Nisan 1880'de de Berlin Kongresi'ne katılan devletlerin büyükelçileri, Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında varılan anlaşmayı memnuniyetle karşıladıklarını belirttiler. [241]

---

[240] Hertslet, **The Map of Europe …**, s. 2952.
* Sınır anlaşmasında şu ifadeye yer verilmişti: "Hükümetleri tarafından usulüne uygun olarak yetkilendirilen aşağıda imzası bulunanlar, Berlin Antlaşmasına göre Karadağ topraklarının bir parçası haline gelecek olan Gusinje ve Plava topraklarının, diğer bölgelerle değiştirilmesi gerektiğine...". A.e.
[241] A.e., s. 2955.

Osmanlı Devleti ile Karadağ arasındaki sınıra ilişkin mutabakatın sağlanmasının ardından Osmanlı ordusu, Karadağ'a ait olması öngörülen topraklardan çekildi. Ancak bölgedeki Osmanlı kuvvetleri çekilirken Karadağ ordusuna çekildiklerini bildirmek yerine, Karadağ'ın bölgeyi ilhakına karşı çıkan yerel silahlı Arnavutların mevzilerini almalarına izin verdiler. Osmanlı ordusunun terk edilmiş pozisyonlarını almak için Osmanlı ordusunun Karadağ birliklerini zamanında bilgilendirmemesi, anlaşmanın Osmanlılarca ihlali olarak değerlendirildi ve Büyük Güçlerin Elçileri Osmanlı hükûmetine ortak bir nota vererek bu yeni durumdan dolayı Osmanlıları suçlayarak anlaşmanın uygulanmaması durumunda Karadağ'ın maksimalist taleplerini kabul etmekle tehdit ettiler. Bu diplomatik notada, Büyük Güçler şu ifadelere yer vermiştir:

> *Osmanlı yetkilileri yükümlülüğü yerine getiremediler (...) Arnavutların Karadağlılar'a tahsis edilen belirli sınır mevzilerini işgal etmelerine izin vererek İmparator Majesteleri Sultan'ın kabul ettiği anlaşmayı tehlikeye attılar ve Karadağlılar ile onlara karşı çıkan Arnavut güçleri arasında her an bir çatışma olabilir.*[242]

Karadağ ile olan yeni sınıra, Karadağ tarafından ilhak edilmesi beklenen bazı bölgelerde yaşayan Katolik Arnavutlar da karşı çıkmıştır. Kuzey Arnavutluk'ta yaşayan Katolik aşiretler, Büyük Güçlerin İşkodra'daki konsolosluklarına, topraklarının Karadağ tarafından ilhak edilmesini kabul etmedikleri için Berlin Antlaşması'nın revize edilmesini talep eden bir dilekçe gönderdiler. Katolik Arnavut aşiretlerinin reisleri tarafından imzalanan dilekçede şu ifadelere yer verilmiştir: "*ve yaklaşık 500 yıldır, İmparatorluk Majesteleri Sultan'ın hayırsever idaresi altındayız ve bundan çok memnunuz, (...) Ve Berlin Antlaşması uyarınca da sevgili Padişah Efendimiz'in egemenliği altında kalmamıza izin veriliyor. Bu yapılırsa bir kez daha nefes alacağız."*[243] Bazı Katolik Arnavut aşiretlerinin muhalefeti, Karadağ ile olan sınır sorununun çözümünü daha da karmaşık hale getirmiştir.

2.5.2. Ülgün sahil şehri meselesi

Büyük Güçler, Osmanlı hükûmetinin Karadağ sınırının çizilmesini geciktirme yönündeki mazeretlerinin önünü almak amacıyla, bazı Katolik Arnavut aşiretlerinin

[242] A.e., s. 2959.
[243] Rizaj, The Albanian League …, s. 274.

toprakları karşılığında Karadağ'a kıyı şehri Ülgün'ün verilmesini önerdiler. [244] Ancak, Büyük Güçlerin büyükelçilerinin bu değişiklik önerilerine ve uyguladıkları baskıya rağmen Babıali yine de ikna edilemedi.

2 Ekim 1880'de İngiliz Dışişleri Bakanı Earl Granville, İngiltere'nin İstanbul Özel Temsilcisi Joachim Goschen'e Karadağ meselesi krizinin gelişimini anlatan bir rapor gönderdi. Söz konusu raporda Earl Granville, Osmanlı hükûmetini sınırın çizilme sürecini uzatmak için Arnavutların eylemlerini teşvik etmekle suçladı. Bakana göre *"Osmanlı yetkililerinin, Arnavutların direnişini yenemediklerini iddia ederken, söz konusu direnişi aslında teşvik ettikleri tüm bu faaliyetlerden açıkça görülüyor. Arnavutların padişaha olan sadakatini hem bu sınır sorunu hem de Babıali'yi ilgilendiren ve Sultan ve danışmanlarının kaçınmak için ellerinden geleni yaptıkları diğer sorunlar bağlamında uzlaşmayı geciktirmek için kullanıyorlar."* [245] Ertesi gün, 3 Ekim 1880'de, Osmanlı Hariciye Nezareti, Büyük Güçlerin hükûmetlerine Berlin Antlaşması'nın uygulanmasından kaynaklanan meseleler hakkında bir nota verdi. Ülgün konusunda Osmanlı hükûmeti, Ülgün'ün teslim olmasını Ülgün sakinlerinin haklarının güvence altına alınması ve Büyük Güçlerin tüm deniz kuvvetlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun karasularından çekilmesi şartına bağladı. [246] Osmanlı hükûmetinin Ülgün'ün şartlı teslimi yönündeki talebi, Büyük Güçler tarafından Karadağ ile sınır belirleme sorununu bağlamında bir başka provokasyon ve geciktirme çabası olarak algılandı. Osmanlıların bu yaklaşımı özellikle İngiltere'yi öfkelendirdi ve İngilizlerin tepkisi de çok sürmeden kendisini gösterdi. Sadece birkaç gün sonra İngiltere, diğer Büyük Güçlere Osmanlı hükûmetine ortak bir diplomatik nota ile hitap etmelerini önerdi. İngiltere, Büyük Güçlerin ortak bir filosunun Adriyatik Denizi'nden İzmir'e gitmesini ve gerekirse Osmanlı hükûmetinin itaatsizliğini protesto etmek için İzmir şehrini işgal etmesini önerdi. Ortak diplomatik notada şu ifadelere yer verilmişti: *"Durum böyle olunca, Kraliçe Hükümeti, maddi bir teminat mahiyetinde Müttefik filolarının Adriyatik'ten*

[244] Ülgün bir sahil kasabasıdır ve bu nedenle Karadağ bu tazminatı kabul etmiştir.
[245] Hertslet, The Map of Europe …, s. 3007.
[246] * Osmanlı hükûmetinin açıklamasında şu hususlara da yer verilmiştir: "Osmanlı Hükümeti, Büyük Güçlere, halkın haklarının korunması, statükonun temellerinin korunması ve deniz kuvvetleriyle güç gösterisinde bulunmaktan kesin olarak vazgeçilmesi şartıyla Ülgün'ü tahliye edeceğini söylemişti." **Affaires Etrangeres, Documents Diplomatiques, Affaires Du Montenegro, No:2**, Paris, Imprimerie Nationale, 1880, s. 99.

İzmir'e hareket etmesini önermektedir. (...) Bu husus Babıali üzerinde etkili bir baskı uygulama aracı olarak önerilmektedir.“ [247] Ancak Avusturya-Macaristan ve Fransa'nın böyle bir eylemde bulunma konusunda çekinceleri vardı. Bu durumda Osmanlı hükûmetinin İzmir'in de kaybını önlemek için Büyük Güçlerin emirlerini kabul etmekten başka seçeneği yoktu. 11 Ekim 1880'de Osmanlı hükûmeti, Ülgün'ü Karadağ'a teslim etmeyi kabul ettiklerini Büyük Güçlere duyurdu.[248] Osmanlı hükûmetinin Ülgün konusundaki geri adımı karşısında İngiltere de İzmir'in işgaline yönelik girişiminden vazgeçti. Osmanlı hükûmeti, Ülgün'ü Karadağlılara teslim etme emrini yerine getirmesi için İşkodra'daki Osmanlı ordusunun komutanı Derviş Paşa'yı yetkilendirdi. Bir İngiliz raporuna göre, İşkodra'daki Osmanlı ordusunun komutanı Derviş Paşa Ülgün'ü teslim etmeden önce Arnavut soylularını İşkodra'da toplamıştı. O görüşmede onlara sorunun ciddi olduğunu ve Ülgün teslim olmazsa İstanbul'un da düşme tehlikesi olduğunu açıklamıştı. [249] Görüşmeler sonucunda çok sayıda Arnavut, bunun daha fazla direnmeye değmeyeceğine ikna oldu. İtaatsizlik edenlerse silahlı direnişi sürdürmeye karar verdiler.

15 Kasım 1880'de Derviş Paşa, Karadağ temsilcileriyle görüşerek Ülgün'ün teslim olmasına ilişkin anlaşmayı imzaladı. [250] Söz konusu anlaşma, Ülgün'ün tüm sakinlerinin can, mal ve din özgürlüğünün korunmasını sağladı. Söz konusu anlaşmanın 7. maddesinde Osmanlı ordusunun silahlı Arnavutları Ülgün şehrini terk etmeye zorlaması öngörülüyordu: *"Teslim harekatı sırasında Osmanlı birlikleri, düzeni bozacak ve Karadağ birliklerinin yürüyüşüne karşı çıkacak tüm silahlı Arnavutları dağıtmalıdır."* [251] Söz konusu anlaşmanın ardından Osmanlı Nizam Ordusu Ülgün'e girerek Karadağ'ın işgaline direnen bazı Arnavutların direnişini bastırdı. Ülgün'ün Karadağ tarafından ilhak edilmesine direnen Arnavutların çekilmesinden sonra Karadağ kuvvetlerinin bölgeyi kontrol altına alması uzun sürmedi. [252] Ülgün'ün teslim edilmesine direnen Arnavutlar, Osmanlı Ordusu ile

[247] A.e., s. 118.
[248] Ülgün'ün teslim olduğunu şu duyuru ile açıklanmıştır:"Babıali, sadakatinin ve iyi niyetinin yeni bir ispatını vermek isteyen Ülgün'ü bıraktığını ve bu mahallin barışçıl yollarla Karadağ makamlarına devredilmesi için derhal mahalli makamlara talimat vereceğini beyan eder." A.e., s. 123.
[249] Rizaj, The Albanian League …, s. 307.
[250] Gabriel Noradounghian Efendi, **Recueil D'actes Internationaux de l'Empire Ottoman,** Cilt IV, F. Pichon, Paris 1903, s. 281-284.
[251] Hertslet, **The Map of Europe …**, s. 3011.
[252] Rizaj, The Albanian League …, s. 308.

aralarında kan dökülmesinin, yalnızca ortak düşmanları olan Karadağ'ı memnun edeceğinin farkındaydı. Bu nedenle nihayetinde Ülgün'den geri çekilen silahlı Arnavutlar bile silahlı çabalarının Büyük Güçlerin aldığı kararı değiştirmeyeceğine ikna oldular.

27 Kasım 1880'de Ülgün'ün Karadağ'a teslim olmasıyla, Berlin Antlaşması'nda alınan kararlar doğrultusunda Karadağ ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınırın çizilmesi süreci tamamlanmış oldu.

2.5.3. Yunanistan sınırı sorunu

Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan Krallığı arasındaki yeni sınırın Berlin Antlaşması'nın 13. protokolüne göre çizilmesinin pek kolay bir iş olmayacağı çok geçmeden anlaşılacaktı. Yunan temsilcilerinin sınır meselesini sadece Osmanlı temsilcilerle çözmesi mümkün değildi. Osmanlı Hükümeti'nin Yunan taleplerinin çoğunu kabul etmeyeceği açıktı. Ancak Berlin Antlaşması, Yunan ve Osmanlı temsilcilerinin mutabık kalamaması halinde Büyük Güçlerin arabuluculuğunu öngördüğünden süreç nihayetinde söz konusu güçlerin lehine işliyordu. Osmanlı ve Yunan temsilcilerinden oluşan çalışma gruplarının görüşmeleri 1879'da birkaç ay sürdü. Görüşmeler önce Preveze şehrinde yapıldı ve bu görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra müzakereler İstanbul'da devam etti. Müzakerelerde herhangi bir sonuca ulaşılamadığından, Yunan temsilciler Büyük Güçlerin arabuluculuğunu önerdiler. Yunan hükûmeti, haklı olarak, Berlin Antlaşması'nı imzalayan Büyük Güçlerin arabuluculuk yapmaları halinde kendi lehlerine bir çözüme varabileceklerini umuyordu.

2.5.4. Berlin Konferansı (Haziran-Temmuz 1880)

Büyük Güçlerin temsilcileri, Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınırın çizilmesine karar verecek bir konferans için Berlin'de bir araya geldi. Berlin Konferansı'nda Arnavutluk'un bir kısmının Yunanistan'a verilmesi gerektiği tartışılırken, 27 Haziran 1880'de Osmanlı Hariciye Nazırı Abidin Paşa, bir nota ile Büyük Güçlere böyle bir kararın Berlin Antlaşması'na göre uygun olmayacağını bildirdi. [253]

[253] Affaires Etrangeres Documents Diplomatiques Affaires De Grece en 1880, Paris, Imprimerie Nationale, 1881, s. 73-74.

Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi 28 Haziran 1880'de bir raporla Fransa Dışişleri Bakanı'nı Osmanlı hükûmetinin pozisyonu hakkında bilgilendirdi. Raporda, Berlin Konferansı'nın Yunanistan ile sınır meselesine ilişkin olarak Arnavutların yaşadığı toprakların Yunanistan tarafından ilhakı yönünde bir karar alması durumunda Osmanlı hükûmetinin bu kararı tanımayacağını yazmış ve şunları eklemiştir: *"Abidin Paşa, Yunanistan'a Yanya ve Prévésa'yı verecek bir karara sadece Arnavutların değil, Osmanlı Hükümeti'nin de direneceğini duymama izin verdi (...)"*[254] Ancak 1 Temmuz 1880'de Berlin'deki Büyük Güçler, Osmanlı hükûmetinin talepleri hakkında hiçbir yorum yapmadan Yunanistan'ın yeni sınırlarını belirlediler. [255]

Berlin Konferansı kararları, 15 Temmuz 1880'de Büyük Güçlerin ortak notası ile Osmanlı hükûmetine ve Yunan hükûmetine gönderildi. [256] Bu nota ile Berlin Konferansı'nda belirlenen yeni Yunan sınırının kabul edilmesini talep ettiler. Yunanistan vakit geçirmeden 16 Temmuz 1880'de Büyük Güçlere, Yunan hükûmetinin Berlin Konferansı'nın Yunanistan'ın yeni sınırlarıyla ilgili kararlarını kabul ettiğini bildiren yanıtını iletti. [257] Berlin Konferansı'nın Yunanistan'ın yeni sınırlarına ilişkin kararı, Arnavutların yaşadığı bazı toprakların ilhakını sağlıyordu. Berlin Konferansı'nın çalışma protokollerinden, Arnavut çoğunluğun yaşadığı toprakların kaderine karar vermelerine rağmen, hiçbir oturumda Arnavutlardan bahsetmediklerini anlıyoruz. [258] Bu gerçek aynı zamanda Arnavut temsilcilerin bu devletlerin hükûmetleri nezdinde eski Arnavut-Osmanlı Mebusları aracılığıyla lobicilik yapmalarının Arnavutların talepleri açısından olumlu bir etki sağlamadığını da kanıtlamaktadır. Arnavutlara ait çok sayıda telgraf ve dilekçenin Avrupa kabinelerine gönderilmesi de bir sonuç vermemiştir. Berlin Konferansı'ndaki müzakereler sırasında Osmanlı Hariciye Nazırının Arnavutların yaşadığı topraklarla ilgili olarak Büyük Güçlere ilettiği öneriler de istenen etkiyi sağlamamıştı.

---

[254] A.e., s. 70.
[255] Hertslet, **The Map of Europe …**, s. 2966.
[256] A.e., s. 2967.
[257] Affaires Etrangeres Documents Diplomatiques Affaires De Grece en 1880, s. 87-88.
[258] "Annexes," Affaires Etrangeres Documents Diplomatiques Affaires De Grece en 1880, s. V-LXXXIII (5-83).

2.5.5. Abidin Paşa'nın (1843-1906) Epir hakkındaki yanıtı

Bu süreçte Büyük Güçlerin diplomatları Arnavutların taleplerini görmezden gelmeye devam etti. Bu tutum Berlin Konferansı'nın Arnavut çoğunluğun yaşadığı bazı topraklarla ilgili kararlarında da yansıma buldu. Büyük Güçlerin diplomatları, Hariciye Nazırı Abidin Paşa'nın doğum yeri konusunda bile sempati göstermeyerek Preveze'nin de Yunanistan'a verilmesi yönünde karar aldılar. Bu tablo karşısında 27 Temmuz 1880'de Abidin Paşa, Berlin Konferansı kararlarına ilişkin yanıtını Büyük Güçlere göndermiştir. [259] Abidin Paşa, Berlin Kongresi kararlarına verdiği yanıtta, Osmanlı İmparatorluğu'nun gözünde Arnavutların yaşadığı bölgelerin ilhakının kışkırtıcı bir talep olduğunu yazmıştır. Abidin Paşa'nın cevabı, Berlin Kongresinde Büyük Güçlerin Teselya ve Epir'de Yunanistan ile olan sınırın çizilmesi konusundaki arabuluculuğunu kabul ettiklerinde, bunun tüm Teselya'nın ve hatta Arnavutluk'un bir kısmının Yunanistan'a verileceği anlamına gelmediğini belirtmiş ve bu nedenle, Büyük Güçlerin Yunanistan sınırına yönelik yeni teklifinin siyasi açıdan uygulanmasının imkânsız olacağını ifade etmiştir. Hariciye Nazırı Abidin Paşa'nın yanıtında öne çıkan ifade şöyledir:

> *İmparatorluğun diğer milliyetlerini taklit ederek kendilerini kendi ırkı olarak gören Arnavutların her zaman Güney Arnavutluk'un başkenti olarak gördükleri Yanya'nın devrini gerçekten kabul etmek nasıl mümkün olabilir? (...) Babıali, tüm yönleriyle bu kadar önemli bir kasabayı feda etmeye karar verirse, Avrupa'nın otoritesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun o bölgesinde barışçıl bir şekilde uygulanmasını tehlikeye atacak ciddi komplikasyonlara yol açacağı açık değil mi? Babıali'nin Arnavutları kendi ırklarına ait diğer bazı yerleşim yerlerinden ve her şeyden önce, ağırlıklı olarak Müslüman Arnavutların yaşadığı Çamlık bölgesinden vazgeçirebilmesi mümkün müdür?*[260]

Büyük Güçler, 31 Ağustos 1880'de Abidin Paşa'ya ortak bir diplomatik nota ile karşılık vererek Yunanistan sınırı konusunda tekrar pazarlık yapmayı reddettiklerini açıkça belirttiler. Sınır meselesiyle ilgili notta şu husus vurgulanıyordu: *"Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere, İtalya ve*

[259] A.e.
[260] Hertslet, **The Map of Europe …**, s. 2971.

Rusya Hükümetleri, bu nedenle aşağıda imzası bulunanlara sınır hattıyla ilgili hiçbir tartışmayı kabul etme yetkisi veremezler."[261]

Ancak Osmanlı hükûmeti Epir'in Yunanistan tarafından ilhakına ilişkin tutumunu değiştirmedi. Osmanlı Hükümeti'nin Berlin Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklere ilişkin olarak Büyük Güçlere hitaben 3 Ekim 1880 tarihli notasında, her iki taraf da uzlaşmaya hazır olmadığı için müzakerelerin durduğu şeklindeki önceki konum teyit edildi. Osmanlı hükûmetinin notasında *"(...) bu noktaların uygulanması gerçekten imkansız"*[262] ifadesiyle kararların uygulanamaz olduğu vurgulanıyordu.

2.5.6. Epir krizi

Büyük Güçler Yunanistan ile sınır meselesini yeniden müzakere etmeyi, Osmanlı Hükümeti de Berlin Konferansı kararlarını uygulamayı reddettikçe durum giderek gerginleşti. Yunanistan, Berlin Konferansı'na göre kendisine ait olan toprakların ilhakı için Büyük Güçlerin desteğine sahip olsa da, bu bölgeleri zorla ilhak etme cesaretine sahip değildi. Yunanistan, böyle bir iddianın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilanı anlamına geleceğinin ve silahlı direnişle karşılaşacağının farkındaydı. Üstelik Büyük Güçler de Yunanistan'ı bu toprakları zorla ilhak etmeye teşvik etmediler. Büyük Güçlere, Teselya ve Epir'deki Osmanlı taburlarının Arnavutlardan oluştuğu bilgisi verildi. Bunu, Larissa'daki (Teselya) İngiliz konsolosunun İstanbul'daki İngiliz büyükelçisine gönderdiği bir rapordan da anlıyoruz: *"Teselya ve Epir'deki kuvvetler, Epir'in yerlisi olan Toska Arnavutlarından oluşan on tabur ve Kuzey Arnavutluk'taki Gega'dan oluşan yedi tabur ve iki süvari alayı…".*[263]

Birkaç ay boyunca yeni bir savaş ihtimali gündemde kalmaya devam etti. Sonunda Berlin Konferansı kararları neticesinde derinleşen krizin diplomasi yoluyla çözülmesi için adımlar atıldı. Bu noktada değişen şey, Büyük Britanya'nın Osmanlı hükûmetine uyguladığı baskı nedeniyle kendini yalnız hissetmeye başlamasıydı. Berlin Konferansı'na katılan ve Osmanlı hükûmetini Berlin Konferansı kararlarını uygulamaya zorlamak için İstanbul'a dönen olağanüstü İngiliz büyükelçisi Joachim

[261] Affaires Etrangeres Documents Diplomatiques Affaires De Grece en 1880, s. 110.
[262] Noradounghian Efendi, Recueil D'actes Internationaux de l'Empire Ottoman, Cilt IV, s. 276.
[263] Rizaj, The Albanian League …, s. 236.

Goschen kendini hem kentteki diğer büyükelçilerden hem de Londra'daki İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan yalıtılmış hissetmeye başlamıştı. Goschen'in 8 Mart 1881'de karısına yazdığı bir mektupta şu ifadelere yer verilmiştir:

> *Granville'e (F.D. İngiltere Dışişleri Bakanı) kızgınım. (...) tavsiye yok, öneri yok, eleştiri veya siyasi taslak yok. Hiçbir şey yok! Tüm sorumluluk bana yüklenecek. Son zamanlarda hiçbir cevap göndermediği telgraflarla onu bir veya iki kez rahatsız ettim. (...) Barış ya da savaş, pratikte İngiltere'nin seçimine bağlıdır. Ama Lord Granville her şeyi benim kararıma bırakıyor.*[264]

Yukarıdaki mektuptan Yunanistan ile sınır meselesinin fiiliyatta İngiliz hükûmetinin gündeminden düşmüş olduğunu anlıyoruz. Bu değişimde Berlin Kongresi'nden bu yana üç yıla yakın bir zaman geçmiş olması da rol oynuyordu. Osmanlı diplomasisinin, Berlin Kongresi kararlarının uygulanmasını erteleme girişimleri meyvelerini vermeye başlamıştı. Sahadaki koşullar birçok açıdan değişmişti. Yeni bir kriz Büyük Güçlerin hiçbiri açısından istenen bir şey değildi. Almanya ve Avusturya-Macaristan, Yunan meseleleri nedeniyle Osmanlı İmparatoru ile savaşa girmek istemiyordu. Avusturya-Macaristan, Bosna'nın işgali ve Selanik limanına erişimini sağlamak için inşa edilecek demiryolu hattını inşa etme izniyle yetinme eğilimindeydi. Bir yandan da şarka ürün ihracını artırmayı umuyordu. Almanya ise Berlin'i Bağdat'a bağlayacak demiryolu hattının planlarını yapıyordu. Fransa'nın odağında Cezayir ve Tunus, İtalya'nın odağında ise Libya vardı. İngiltere'de kamuoyu Doğu meselelerine olan ilgisini kaybetmişti ve İngiliz hükûmeti de Berlin Antlaşması'nın bir sonucu olarak Kıbrıs üzerinde kontrol kurmaktan memnundu. Rusya, Berlin Antlaşması ile de hedeflerine ulaşmıştı ve bir yandan Balkanlar'daki Slav çıkarlarının temsilcisi konumundayken aynı zamanda Yunanların çıkarlarını da temsil edebilmesi mümkün değildi. Başka bir deyişle, Osmanlı hükûmetinin Arnavutların yaşadığı bazı toprakları Yunanistan'a teslim etmeyi reddetmesi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri kesmek Büyük Güçlerin çıkarına değildi. Sonuç olarak Arnavut-Osmanlı diplomatlarının

[264] D. Arthur Elliot, **The Life of George Joachim Goschen,** Cilt I, Longmans Green & Co., Londra 1911, s. 225.

müzakereler sırasında seçtikleri diplomatik taktiklerde kısmi bir başarı elde ettikleri söylenebilir.

2.5.7. Yunanistan sınırındaki sorunun çözülmesi

Büyük Güçlerin büyükelçileri, Berlin Konferansı'nda Yunanistan sınırıyla ilgili olarak alınan kararların gerçekçi olmadığı ve kararların Osmanlı hükûmetince yerine getirilip getirilemeyeceği hususunun da dikkate alınması gerektiği hususunda mutabıklardı. Krizin çözülmesi gerekiyordu ve bu nedenle söz konusu büyükelçiler sonunda Berlin Konferansı'nın kararını revize etme yoluna gittiler. 27 Mart 1881'de Osmanlı hükûmetine Yunanistan sınırı için yeni bir öneri gönderdiler.[265] Arnavutların çoğunlukta olduğu topraklar Osmanlı İmparatorluğu'nda kalacağı için Osmanlı hükûmeti yeni öneriyi kabul etti. Bu nedenle Büyük Güçlerin arabuluculuğunda Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yeni bir sınır oluşturularak 24 Mayıs 1881'de İstanbul'da bir anlaşma imzalandı.[266] Bu anlaşmanın ikinci maddesi Yunanistan'da yaşayacak olan Müslümanların yaşam, mülkiyet, şeref, ibadet özgürlüğü ve geleneklerine saygıyı garanti altına alıyordu. Can güvenliği sağlanması Müslümanların topraklarını terk etmeye zorlanmaması anlamına geliyordu. Rus-Osmanlı Savaşı ve sınırların değişmesinin Balkanlar'da neden olduğu Müslüman mültecilerin krizlerinin yarası daha çok taze iken yeni bir mülteci akınından kaçınmak önemliydi. Din özgürlüğü, camilerin yıkılmamasını veya camilerin haç konarak ve minarelerin yıkılmasıyla kiliseye dönüştürülmemesini sağladı. Geleneğe saygı, Yunanlı olmayanların asimilasyona direnebilmelerini sağladı. Bu, Arnavutların Arnavut olarak kalabileceği ve onları diğerlerinden ayıran gelenekleri savunabileceği anlamına geliyordu. Bu tabii ki Türkler, Ulahlar ve Bulgarlar için de geçerliydi. Herkesin kanun önünde eşitliği, yeni vatandaşların yeni devlet otoritesi altında bir geleceğe sahip olmalarını sağlayacaktı. Söz konusu madde şöyleydi: *"Madde 3. Yunan idaresi altında kalacak olan ve Yunanistan'a devredilen yerleşim yerlerinde yaşayanların canları, malları, namusu, dini ve adetlerine titizlikle saygı gösterilecektir. Helen uyruklularla tamamen aynı medeni ve siyasi*

[265] Hertslet, **The Map of Europe …**, s. 3035
[266] A.e., s. 3042.

haklardan yararlanacaklardır."[267] Söz konusu anlaşmanın imzalanmasıyla, Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasındaki yeni sınırın çizilmesine yönelik üç yıllık kriz çözülmüş oldu.

2.6. 1880-1881 Yıllarında Arnavutluk'un Özerkliği Meselesi

2.6.1. Osmanlı hükûmetinin birleşik bir Arnavutluk vilayetine ilişkin kararı

23 Mayıs 1880'de Osmanlı hükûmeti, Sultan II. Abdülhamid'e Arnavutluk ve Arnavutluk'un idaresi konusunda bir rapor sunmuştur. Raporda, hükûmetin oy çokluğuyla Arnavutluk'un tek bir vilayetten oluşmasına karar verdiği belirtilerek söz konusu kararın gerekçeleri dile getirilmiştir. Rapora göre bazı nazırlar Arnavutluk'un tek bir vilayet şemsiyesi altında birleştirilmesinin bir tehlike oluşturduğuna inandığı için konu derinlemesine tartışılmıştır. Raporda öne çıkan argümanlar şunlardı: "*Bütün Arnavutluk bir valinin zeyr idaresinde bulunmuş ise teheddi hal ve zaman [?] geçdi Arnavutlar arasında hasıl olan efkar'i itihadiye üzerine bütün Arnavutluk bir Vilayet itihaz olduğu takdirde, sonra bunu tefrik kaabil olmayıp ileride bir Hristiyan Vali nesbi gibi harçtan (...)"*[268]

Ancak hükûmetin üyelerinin çoğu bu görüşe karşı çıkmıştır. Zira belirtildiği üzere, Arnavutların çoğu Müslüman olup, Katolikler Arnavutlar da Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmak istiyordu. Bu görüşü savunanlara göre, Arnavut vilayetleri birleştirilmeseydi tehlike daha büyük olacaktı. Zira bu durumda Arnavutluk'un güneyinde (Yanya Vilayeti) söz konusu vilayetin çoğunluğunu oluşturan Hristiyanlar, bir Hristiyan vali veya yabancı bir prens talep edebilirlerdi.[269]

2.6.2. Sultan II. Abdülhamid'in Arnavutluk halkına çağrısı

Yeni sınırların belirlenmesi meselesi daha fazla ertelenemeyeceğinden ve Büyük Güçlerin kararları değiştirilemeyeceğinden, Sultan II. Abdülhamid, bir açıklama yaparak Arnavut halkına hitap etmeyi uygun görmüştür. Bu vesileyle Sultan II. Abdülhamid, Arnavutluk'u veya bir kısmını yabancılara devretmeyi planladığı haberlerini yalanlamıştır. Sultan söz konusu yazılı açıklamasına şu

[267] A.e., s. 3045.
[268] Rexha, **Lidhja Shqiptare …,** (Tıpkıbasım No:18).
[269] A.e.,

sözlerle başlamıştır: "*Umum Arnavudluk ahalisi, Ey hüsn hal ve niyet ve hamiyet ve gayret ve şecaat ve salabet ile ser firaz ve müştehir olan Arnavudluk ahalisi."*[270]

Bu açıklamada Sultan II. Abdülhamid, Sırbistan ve Karadağ ile ortaya çıkan durumun Büyük Güçlerin zulmü nedeniyle meydana geldiğini belirtmiştir. Berlin Antlaşması bazı bölgelerin de Yunanistan'a verilmesini zorunlu tutuyordu. Bunlar savaştaki yenilginin sonuçları idi ve sınırların değiştirilmesi Berlin Antlaşması'ndan kaynaklanan bir zorunluluk olduğu için gerekliydi. Sultan'ın açıklaması şöyle devam ediyordu: "*Haiz olduğum Hilafet'i Kübra mulabesesiyle cümlenizin pedri bulunduğum ve mücerret'i rahet ve meserretinize bir güne sekte ve halel'i taa'ri olmamak için hab [huvab] ve rahatı ve kafe'i huzuz-ı nefsiye'yi külliyen terk eylediğim [?] olmasıyla evladının bir kısmı Arnavutları taht-ı übüvetimden nasıl teb'id edebiliyorum".*[271]

Sultan açıklamasında ayrıca Arnavutluk için özerklik talep eden bazı seslerin çıktığından ve bu fikrin vatanı ve dini tehlikeye attığından bahsetmiştir. Sultan bir örnek mahiyetinde, özerk ilan edildikten sonra yabancılar tarafından işgal edilen Kırım ve Dağıstan ile yaşanan acı deneyime değinmiştir. Sultan açıklamasında bir atasözüne de atıfta bulunmuştur: "sürüden ayrılanı kurt kapar". Padişah, vatanın başıbozuklarla savunulamayacağını belirtmiştir. Bunun en iyi örneği, Avusturya-Macaristan ordusunun Bosna'yı işgal etmesi ve Avusturya-Macaristan ordusuna direnen başıbozukların savaş alanından çekilmesidir. Açıklamasının sonunda padişah Arnavutlara isyana sebep olan hainlerin yakalanarak yetkililere teslim edilmesini salık vermiştir. Padişahın açıklamasına göre, Arnavutluk halkı hainlerle baş edemezse, padişah bu görevi yerine getirmek için düzenli orduyu göndermeye hazırdı. Sultan'ın Arnavutluk'un yerel yönetimine bu çağrısından, Arnavut Birliği'nin şiddet eylemlerine artık müsamaha gösterilmeyeceğini ve Osmanlı yetkililerinin desteği veya hoşgörüsüyle Arnavut yerleşim yerlerinde kurulan Arnavut Birliği'nin bu çeşit faaliyetlerinin sona ereceğini anlıyoruz. Padişahın böyle bir tavır almasının birkaç nedeni olabilir. Ancak bunlar arasında iki neden öne çıkıyordu. Birincisi, Arnavut Birliği'nin faaliyetlerinin artık görevini tamamlamış oluşuydu. Arnavut Birliği'nin, Osmanlı hükûmetinin Berlin Antlaşması'ndan doğan yükümlülükleri

[270] Prifti, **Lidhja Shqiptare …,** s. 409.
[271] A.e., s. 411.

yerine getirmedeki zorluklarla ilgili iddialarına delil teşkil etmek işlevini başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği anlaşılıyordu. Nitekim Arnavutluk'un kuzeyinde, Arnavutların Karadağ birliklerine karşı silahlı direnişi Büyük Güçleri Karadağ sınırına ilişkin kararlarında bir değişikliği kabul etmeye zorlamıştı. Bu direniş aynı zamanda Büyük Güçlerin Arnavutların topraklarını terk etmeye zorlanmayacağına ve Karadağ'ın ilhak ettiği topraklarda din özgürlüğünden yararlanmaya devam edeceklerine dair bir güvence vermesini de sağlamıştı. Arnavutluk'un güneyinde de protestolar ve savaş tehditleri ile Arnavut Birliği, Osmanlı hükûmetinin Arnavutların çoğunlukta yaşadığı bölgeleri Yunan ilhakından korumadaki konumunu güçlendirmişti. Bu hedeflere ulaşılmış olması karşısında Arnavut Birliği'nin faaliyetlerinin devamı Osmanlı hükûmeti için gereksizdi ve aynı zamanda zararlıydı.

İkinci neden ise Arnavutluk Birliği'nin bazı yabancı ülkeler tarafından gelecekte Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik baskıyı sürdürmek için kullanılabilmesi ihtimaliyle ilgiliydi. Osmanlı hükûmeti, Büyük Güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine karışmak için yeni bahaneler bulacağının farkındaydı. Bu nedenle, Arnavut Birliği'nin kuruluşunda dile getirilen hedeflerin, Arnavutluk'un özerkliğini talep edebilecek bazı kişiler veya yabancı ajanlar tarafından kötüye kullanılması riski vardı. Bu durum Arnavutluk'a anarşi ve huzursuzluk getirecek ve Arnavutluk'taki Osmanlı otoritesi ihlal edilmiş olacaktı. Sonunda, Arnavutluk'un Balkan devletleri ile Avusturya-Macaristan veya İtalya arasında bölünmesi olasılığı doğacağı için Arnavutlar tehlikeye girecekti.

2.6.3. Arnavutluk'ta Sırp ajanı

Berlin Kongresi'nden sonraki dönemde Avrupa kamuoyunda Arnavutlara yönelik ilgi ve merak artmıştı. Hal böyleyken, biri İngiltere'den diğeri Avusturya-Macaristan'dan olmak üzere en az iki gazeteci Arnavutluk'taki olayları haber yapmak için İşkodra'ya (Kuzey Arnavutluk) yerleşmişti.

Avusturya-Macaristanlı gazeteci Spiridion Gopçeviç, 1880'de Arnavutluk'a giderek ve burada kendisini bir Viyana gazetesinin muhabiri olarak tanıttı ve Sırp kimliğini gizlemişti. Görevinden döndükten sonra da Arnavutluk Birliği ve Arnavutluk hakkında bir kitap yayınladı. Söz konusu kitaptan, İşkodra'da Arnavut Birliği üyeleriyle temas kurduğunu anlıyoruz. Onlarla yaptığı görüşmede Spiridion

gazetecilikten ziyade Birlik üyelerine siyasi ve diplomatik dersler verme yoluna gitmişti. Spiridion toplantıda hazır bulunanlara, Arnavutların Berlin Kongresi kararlarını reddetmeleri ve padişaha sadık kalmaları halinde Avrupa'nın sempatisinden yararlanamayacaklarını söylemişti.[272] Bir başka deyişle Arnavutlar, Avrupa'ya şu söylemle kendilerini açıkça ifade etmelidir: *" Biz egemen bir halkız. Babıali'nin bizi satmaya hakkı yoktu. ... Artık bağımsızız ve Helenler, Sırplar, Bulgarlar ve Rumenler gibi Türk boyunduruğundan özgür olmak istiyoruz."* [273] Bu vesileyle Arnavutlara, Gladstone'un İngiltere Başbakanı olarak seçilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası sahnede izole olduğunu ve bu nedenle Büyük Güçlerin Arnavutluk'un bağımsızlığı lehine müdahale edeceğini söylemiştir.[274] O toplantıda Spiridion, Arnavutluk konusunda İngiltere Başbakanı Gladstone'dan aldığını belirttiği bir mektubu da göstermişti. Ayrıca orada bulunanlara İtalyan generali Garibaldi'nin Osmanlı ordusuna karşı mücadelede Arnavutları desteklemek için İtalya'dan gönüllüler ve silahlar göndereceğine söz verdiğini söylemiştir.[275] Toplantı sonunda Spiridion, Arnavutları kendisinin kaleme almış olduğu muhtırayı kabul etmeye ikna etti. [276] Söz konusu muhtıra, Arnavutlar adına Avrupa hükûmetlerine telgrafla gönderildi. Spiridion kitabında İşkodra'da duyduğu bir konuşmayı da nakletmiştir. Olay, Tiran şehrinde Arnavutluk Birliği adına bazı ajanların, *"Arnavutluk'un bütünlüğünü herkese karşı savunup bağımsızlığını haklı çıkarmaya yemin ederiz"* diyen bazı siyasi broşürler dağıtması ile başlamıştı. [277] Tiran'daki Müslüman Arnavutlar bu broşürleri ayaklar altına alarak sert bir yanıt vermişler ve bu tür çağrıların Sultana hakaret olduğunu söylemişlerdi. [278]

Spiridion, Gladstone'un Arnavutluk'taki olaylara ilişkin mektubunun içeriğini, 33 yıl sonra başka bir kitabında yayınlamıştır. Gladstone'un Haziran 1880'de gönderdiği mektup Spiridion Gopçeviç'in Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıma talebine yanıt niteliğindeydi. Yazara göre söz konusu mektupta Gladstone şu ifadelere yer vermişti:

---

[272] Spiridion Gopcevic, **Oberalbanien und Seine Liga,** Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot, 1881, s. 101-102.
[273] A.e., s. 102-103.
[274] A.e.
[275] Spiridion Gopcevich, **Fuersentum Albanien,** Berlin, Hermann Vaetel Verlag, 1914, s. 18-20.
[276] Gopcevic, **Oberalbanien ...,** s. 106.
[277] A.e., s. 92.
[278] A.e.

Bu konuda doğrudan yapabileceğim bir şey yok, ancak planınız gerçekten işe yararsa ve Arnavutluk'tan Osmanlı bayrağı kaybolursa ve Arnavutluk'un bağımsızlığı ilan edilirse, Geçici Hükümetiniz aracılığıyla resmi olarak bana bildirin. İngiltere de Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olacaktır. Ayrıca onu davayı sürdürmeye ikna etmek için elimden geleni yapacağım, (...) Diğer güçleri de bu yönde harekete ikna etmek için elimden geleni yapacağım.[279]

2.6.4. Arnavutluk'taki İngiliz gazeteci

İngiliz gazeteci Edward Frederick Knight 1880'de Arnavutluk'a gitti. Görevi, Arnavutluk'taki son gelişmeleri haber yapmaktı. İngiltere'ye döndükten sonra Arnavutluk hakkında bir kitap yayınladı. Gazeteci, söz konusu kitapta, Arnavutluk Birliği'nin İşkodra'daki toplantılarının halka açık yerlerde yapıldığını yazmış ve şunları eklemiştir: *"İsyan ve vatana ihanet suç olarak görülmese de Arnavut Birliği paşaların burnunun dibinde kışkırtıcı toplantılar düzenliyor."*[280] Söz konusu gazeteci, Arnavut Birliği'nin Müslüman liderlerinden biri ile İşkodra'da yaptığı görüşmenin bir özetini de vermiştir. Birlik liderinin ismini vermemesi konuşmanın gerçekliğinden şüphe duymaya neden olsa da birkaç istisna dışında, soruların yanıtlarından konuşmanın gerçek olabileceği sonucuna ulaşmak mümkündür:

Ona İngilizlerin Birliğin amaçlarını öğrenmek istediklerini söylemiştim. 'Amacımız, ülkelerimizi çevremizi saran düşmanlara karşı savunmaktır' diye yanıt verdi. 'Karadağlı, Sırp ve Yunan domuzlarının köpekleri Arnavutluk'un bir kısmını çalmak istiyor. Ama hamd Allah'a mahsustur, biz güçlüyüz. Arnavutlar cesur ve silahlarımız, mühimmatımız var.' (...) Osmanlı Hükümeti de Arnavutların gözünde pek iyi bir yerde değil. 'Türkler!' diye bağırdı şef öfkeyle; 'Bizim için ne yapıyorlar? Bizi vergilendirsinler, bizi soysunlar... hepsi bu. Bu kadınsı paşalar, bu mültezimler, çaldıkları karşılığında bizim için hiçbir şey yapmıyorlar. Bizi savunabilirler mi? Bizi koruyabilirler mi? Hayır! Bizi Karadağ'ın lanetli devlerine sattılar. Artık Türk'ün arkasında durmayacağımızı

[279] Gopcevich, **Fuersentum ...,** s. 21.
[280] E. F. Knight, **Albania: A Narrative of Recent Travel,** Londra, S. Low, Marston, Searle, & Rivington, 1880, s. 127.

söylüyorum. Birliğin liderleri buna yemin etti. Karadağ'a, Bulgaristan'a bağımsızlık verildi. Arnavutluk da bağımsızlığına kavuşacak ve Büyük Güçler bizi tanıyacak. Tanımazlarsa da umursamıyoruz. Gölge etmesinler, başka ihsan istemeyiz'.[281]

O röportajda ifade edilen görüş, Osmanlı hükûmetinin bazı Arnavutları Karadağlı gavurlara sattığı görüşüyle örtüşüyordu. O dönemde birçok Arnavut arasında bu görüş hâkimdi ve bazı silahlı Arnavutların Yakova'da Mehmet Ali Paşa'yı öldürmelerinin de ana sebebi buydu.

Kitabın yazarı röportaj hakkında şöyle devam etmiştir:

(...), Siz İngilizler (Eski Sadrazam) Mithat Paşa hakkında ne düşünüyorsunuz? 'Onun hakkında çok iyi düşüncelere sahibiz' diye cevapladım. 'O, az sayıdaki dürüst ve değerli Osmanlı memurlarından biri olarak görülüyor'. Bunu duymaktan çok memnun görünüyordu ve 'bizim dileğimiz de Mithat Paşa ile bağımsız bir Arnavut prensliği yaratmaktır. İngiltere himayesi altında bir prenslik... Ona sahip olacağımızı göreceksiniz' demişti.[282]

Yazarın ifade ettiği İngiltere himayesi altındaki Arnavutluk Prensliği talebine şüpheyle yaklaşılmalıdır. Bunun nedeni, İtalya veya Avusturya-Macaristan'ın aksine, İngiltere'nin Arnavutluk'a böyle bir projenin gerçekleştirilmesi için yatırım yapmamış olmasıdır. İngiltere'nin Balkanlar'ın bu bölümünü nüfuzu altına almak gibi bir isteği yoktu. Buna ek olarak, ne Arnavut Birliği'nden ne de diplomatik temsilcilerden gelen o döneme ait rapor ve yazılarda bu tür bir teklife yer verilmemektedir. Liberal bir siyasi yaklaşımın temsilcisi olarak bilinen Mithat Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere ile işbirliğinin destekçisiydi. Bu sohbette dile getirilen Mithat Paşa'nın İngiltere himayesine bağlı Arnavutluk Prensi olarak atanması önerisi, İngiliz kamuoyunda ilgi uyandıracak bir fikirdi. Röportaj şu sözlerle devam etti:

Ona bu Arnavut Birliğin tamamen vatansever bir hareket olup olmadığını yoksa sadece Müslümanlar ile sınırlı olan dini bir hareket mi olduğunu sordum. 'Bağımsızlığımız için savaşıyoruz' diye yanıtladı.

[281] A.e., s. 201-202.
[282] A.e., s. 202-203.

Arnavut Birliği'nde Müslümanlar kadar Hristiyan da var. Buradaki Hristiyanlar Latin Kilisesi'nden. Ve Ortodoks Hristiyanlardan biz Müslümanlar kadar nefret ediyorlar.[283]

2.6.5. İngiliz diplomatik yazışmalarında Arnavutluk'un özerkliği sorunu

İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisinin İngiliz Dışişleri Bakanı'na gönderdiği 27 Nisan 1880 tarihli rapor, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olayların gidişatını anlatıyordu. Söz konusu raporda Arnavutluk sorunu ile ilgili olarak şunlar ifade edilmiştir: *"Arnavutluk söz konusu olduğunda, Osmanlı yönetimine karşı bir muhalefet ruhu, ve hem Müslüman hem de Hristiyan nüfus arasında özerklik talebi var gibi görünüyor. Babıali, vilayetin idaresini iyileştirmek için hemen adımlar atmazsa ve buradaki yetkisini yürürlüğe koymazsa, sonuçları ciddi olabilir.*" [284] Bu rapordan, İngiliz diplomatlar arasında Arnavutluk'un özerklik olasılığının tartışılmaya başlandığını anlıyoruz. Sonraki aylarda, Avusturya-Macaristan etkisi altında bir özerk Arnavutluk oluşturma fikri İngiliz diplomatlar arasında daha derinlemesine tartışılır olmuştur.[285] Ağustos 1880'de İstanbul'daki İngiliz diplomat Lord Edmond Fitzmauric'ein Londra'daki İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği rapor, bu girişim fikrine açıklık getirmektedir. Lord Fitzmaurice söz konusu raporda Arnavutların gelecekteki siyasi planlarda dikkate alınması gerektiğini ifade eder. Arnavut ulusunun ve Arnavutluk'un oluşumunun Balkanlar'da barıştan yana bir unsur olduğu görüşünü paylaşır ve şunları ekler:

"Arnavut Milliyetinin genel çıkarlar için büyük bir avantaj olarak kullanılabileceğine inanıyorum., (...) Güçlü bir Arnavutluk oluşturulacak olursa, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması durumunda Arnavutluk'un bir Yabancı Güç tarafından işgal edilmesi yönünde pek bir bahane kalmayacaktır. Aksi takdirde Arnavutlar, sorunların patlak verdiği bir dönemde aşılamaz bir zorluk haline gelebilir. Bölgenin büyük oranda Müslüman nüfusu, Slav veya Yunan ülkeleri için en büyük zorluğun kaynağı olacaktır. Ancak bir Avrupa Gücü onlarla başa çıkacak ve

[283] A.e., s. 203.
[284] British Parliamantary Papers, Turkey, No: 7 (1880), Correspondence Respecting The Affairs Of Turkey, Londra, Harrison and Sons, 1880, s. 6.
[285] İstanbul'daki İngiliz Komiser, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa eyaletlerinin Berlin Antlaşması uyarınca yeniden düzenlenme sürecini takip etmekteydi.

düzeni koruyacak kadar güçlü olabilir. Arnavut Ulusu kurulabilirse, Avrupa'nın Balkan Yarımadası'na müdahale ihtimalinin azalacağını düşünüyorum.[286]

2.6.6. Arnavut özerkliği konusundaki söylentilerle mücadeleye ilişkin Osmanlı gizli raporu

Arnavutluk'un özerkliği konusu Osmanlı Hükümet çevrelerinde de tartışılmaya başlanmıştı. Arnavut özerkliği söylentileriyle mücadele etmek için Osmanlı makamları Arnavutluk'a birkaç temsilci gönderdi. Söz konusu temsilciler bu tür talepleri müzakereler yoluyla engellemekle görevliydi. Sadrazamın 21 Ocak 1881 tarihli gizli bir emrinden, Arnavutluk'ta özerk Arnavutluk fikrine yönelik faaliyetlerin Osmanlı hükûmeti için rahatsız edici boyutlara ulaştığını anlıyoruz. Bu gizli emrinden, bu taleplerle acilen mücadele edilmediği takdirde Arnavutluk sorunu açısından ortaya çıkabilecek risklere de değinilmiştir. Emir şöyleydi:

Devletlu İsmail ve Ahmed Paşalar Hazretlerine verilen talimat-i hafiyedir. Arnavutluk kıtasında bir muddeten beri gerek harici ve gerek dahili teşvikat ve ığvaât eseri olarak meşhur olan heyacan'i efkar ve şevruşun sebebi aslısi Arnavutluğun idaresini muhtariye tehvil ile istiklaliyetini tamin vaddesinden ibaret olduğundan ve bunun hep bir takım ashabi müfsitten Sarf'ı amal ve makasıd'ı ecanibe hizmet edip ahali mahalliyenin işbu fesadata kapılıp muğfel olmaktan başka kabahatları olmadığından ve halbuki ihrazi muhtariyete muvaffakiyetleri takdirinde [?] bulunan Avusturya, veya İtalya veya Yunan veyahut Sırp Hükümetlerinden birinin nice zulüm ve gadrında din ve namusları mahzer ve [?] mahv ve nabud olarak hazar'i bar ettiklerine nadim olacaklarından ve fakat son pişmanlığın faydası olmayacağından ...[287]

Söz konusu emir, yukarıda adı geçen paşalara, Arnavutluk'un özerkliği fikrinin Arnavutluk halkından sökülüp atılmasını temin etmeleri talimatı ile

[286] Elliot, **The Life of George Joachim Goschen,** Cilt I, s. 216. "Goschen's views on the matter in dispatches to Lord Granville," July 26 and 27, 1880 (26-27 Temmuz 1880), No: 81 ve No: 83, **Parliamentary Papers, Turkey No: 7, (1880),** Londra, Harrison and Sons, 1880.
[287] Rexha, **Lidhja Shqiptare …,** (tıpkıbasım No:46).

bitiyordu. Arnavutluk'taki görevlerinde Şeyh Efendi'nin[288] de onlara katılmasına karar verilmişti.

2.6.7. 1881 yılında Arnavut Birliği'nin faaliyetinin sona ermesi

Berlin Kongresi ve Berlin Konferanslarından doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi için müzakerelerin tamamlanmasıyla Arnavut Birliği'nin de faaliyetleri azaldı. Osmanlı hükûmeti, üstlenmiş olduğu yükümlülüklerin yerine getirilmesine hala itiraz edenlere karşı güç kullanmaya karar verdi. Ülgün şehrinin teslimi için Karadağ ile yapılan anlaşmayı uygulayan Derviş Paşa bu göreve atandı. Derviş Paşa, düzenli orduya mensup birliklerle Arnavut Birliği'nin bir kısmının direniş göstereceğini duyurmuş olduğu Prizren Sancağına büyük bir engelle karşılaşmadan girdi. Bir yandan da Osmanlı merkezi otoritesini herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmadan tesis etmek için, Arnavut Birliği'nin bazı yerel liderlerinin Arnavutluk'tan ayrılmaya zorlanması ihtiyacı doğmuştu. Bu kişilerin bazıları İstanbul'da yaşamaya ve çalışmaya çağrıldı. Bir kısmı Anadolu'nun farklı şehirlerine taşınmak zorunda bırakıldı. Birkaç yıl zorunlu sürgünden sonra çoğu, İstanbul'da aileleri ile birlikte yaşamlarını sürdürmeye davet edildi.[289] Arnavut Birliği adına isyan çıkarmak suçlamasıyla tutuklananlar da affedildi ve memuriyette veyahut orduda olanlar eski mevkilerine iade edildiler ya da başka devlet kadrolarına atandılar.

[288] Kalkandelenli Şeyh Mustafa Arnavut Birliği'nin başkanı idi.
[289] İrtem, Osmanlı Devleti'nin ..., s. 121.

2.7. Sonuç (İkinci Bölüm)

Bazı Arnavutların Arnavut milliyetçiliğini yayma konusundaki kararlılığına duyulan ihtiyaç, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında komşu Balkan devletleri tarafından Arnavutların yaşadığı bölgelerin işgali tehlikesinin doğmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, özerk ya da bağımsız bir Arnavutluk devleti fikri de tartışılmaya başlanmıştır. Bu fikir, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarını bölüşme planının bir sonucu idi.

Osmanlı-Rus savaşının (1877-1878) sona ermesinden sonra, Arnavutların Osmanlı hükûmetine veya padişahına, İstanbul'daki yabancı elçiliklere veya Büyük Güçlerin başkentlerine gönderdiği dilekçelerde Arnavutluk'un özerkliği veya bağımsızlığı yönünde bir talebe yer verilmediği görülmektedir. Aksine bu dilekçeler Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalması konusunda ısrar ediyordu. Bu çağrılara Katolik Arnavutlar ve bazı durumlarda Arnavutluk'taki diğer Hristiyanlar da katılmıştır.

1878'deki Berlin Kongresi müzakereleri sırasında ve hemen ertesinde Arnavutlar adına Arnavutluk'un özerkliği veya bağımsızlığı için bir çağrı veya talep niteliğinde herhangi bir belge ortaya çıkarsa, söz konusu çağrı veya talebin esasen yabancı bir ajanın kaleminden çıkmış olması ilk akla gelen ihtimal olacaktır. Ayastefanos Antlaşması'nın (1878) Büyük Britanya'nın reddetmesi nedeniyle uygulanamayacağı netleştikten sonra, ilgili Arnavut temsilcilerinin Rusya veya Avusturya-Macaristan'ın etkisi altında özerk bir Arnavutluk ihtimalini değerlendirme dışı bıraktığı sonucuna varabiliriz. Arnavutluk'taki Cemiyet-i İttihadiye'nin (Arnavut Birliği) 1878 yılında Berlin Kongresi'nin çalışmaları sırasında Osmanlı yetkililerinin hoşgörüsüyle kurulduğu sonucuna da varmak mümkündür. Arnavutluk Birliği'nin amacı, 1878 Berlin Antlaşması'ndan kaynaklanan kararların uygulanmasını geciktirmek ve muhtemelen Arnavutlar için elverişsiz olan bazı kararları değiştirebilmek için Osmanlı hükûmetine zaman kazandırmaktı. Arnavut Birliği liderlerinin bir yandan da Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması yönündeki olası siyasi fikirlerle mücadele etmeye çalıştığını da belirtmek gerekir. Bu sonuç, aynı zamanda, Arnavutluk'un sözde bağımsızlık talebi için Arnavutluk'taki

yabancı ajanların propagandasıyla mücadele etmek üzere Osmanlı hükûmetinin elçisi olarak Kalkandelenli Şeyh Mustafa Efendi'nin (Kuzey Arnavutluk Arnavut Birliği'nin ana temsilcisi) gönderilmesiyle de kanıtlanmıştır.

Arnavutluk Birliği'nin Osmanlı hükûmeti ile işbirliğine yönelik bir diğer güçlü argüman, Abidin Dino Paşa'nın (Güney Arnavutluk Arnavutluk Birliği'nin ana temsilcisi) Arnavutluk topraklarının diplomasi ile korunması açısından en kritik dönemde Hariciye Nazarı olarak atanmasıdır. Sultan II. Abdülhamid, Arnavutların kendi çıkarlarını ve İmparatorluğun çıkarlarını daha iyi koruyabilmeleri için 1880'de Abidin Dino Paşa'yı Osmanlı diplomasisinin başına atamıştır. Osmanlı diplomasisi, Arnavutların yaşadığı toprakları teslim etmeyi reddetmiş ve Berlin Kongresi ile Berlin Konferansında alınan kararların uygulanmasına açıkça karşı çıkmıştır. Osmanlı baş diplomatı Abidin Paşa'nın Arnavutların çıkarlarını savunmadaki ısrarı da kısmi başarı sağlamıştır. Dolayısıyla Arnavut Birliği'nin Osmanlı hükûmeti ile işbirliğinin Osmanlı İmparatorluğu ve Arnavutların ortak çıkarına olduğu sonucuna varılabilir.

Rusya ve Avusturya-Macaristan, jeostratejik koşullar nedeniyle, yaptıkları gizli anlaşmalarda Arnavutluk devletini kurmayı uygun görmüşler, ancak daha sonra bu fikirden uzaklaşmışlardır. 1877-1878 Rus-Osmanlı savaşından sonra Arnavutluk'u kurma girişimi, Arnavutluk'ta halk arasında bir şevk kalmadığından uygulanabilir olmaktan çıkmıştır. Osmanlı hükûmetinin de böyle bir fikri desteklemediği anlaşılmıştır.

Bu dönemde dış güçlerin Arnavutluk devletini kurma fikrinin gerçekleşmesi yönünde Arnavutluk'taki propagandalarını da yoğunlaştırdığı, ancak Arnavutluk halkı arasında gerekli desteği bulamadığı görülmektedir.

Osmanlı hükûmetinin 1879'da Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye'nin kurulmasına göz yumduğu ve aynı zamanda Arnavut sorununa çözüm bulmak için işbirliği yaptığı sonucuna da varabiliriz. Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye'nin Arnavut alfabesini yayma çabaları, Arnavut dil okulları açması, Arnavut milleti kavramının tanımını yapması ve farklı dinlere mensup Arnavutlar arasında bölünmeleri önleme çabaları Osmanlı hükûmetinin de çıkarlarına hizmet etmiştir. Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye ve Arnavut Birliği, Arnavut milletinin ortak Arnavut diline ve

Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşama arzusuna dayanan siyasi bir varlık olduğu fikrini yaymayı başarmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
1897'DEN 1912'DE BALKAN SAVAŞININ BAŞLANGICINA KADAR ARNAVUT SORUNU

3.1. 1897'de Rus Çarı ile Avusturya-Macaristan Kayzerinin Görüşmesi

3.1.1. 1897'de Rus Çarı ile Avusturya-Macaristan Kayzeri Arasındaki Görüşme

6 Mart 1897 tarihli gizli bir raporda, Almanya'nın Viyana Büyükelçisi, Alman Dışişleri Bakanı'na Rusya'nın Viyana Büyükelçisi Graf Kapnist ile yaptığı görüşme hakkında bilgi verdi. Bu raporda Almanya'nın Viyana büyükelçisi, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın Balkan sorunu konusunda anlaşmaya varmasının an meselesi olduğunu belirtmiştir. Alman büyükelçisi bu sonuca, Rusya'nın Viyana büyükelçisinin Rusya'nın Çanakkale Boğazı ve Balkanlar'ın statükosunu değiştirmeye çalışmadığını söyleyen bir açıklamasından hareketle varmıştı.[290] Aynı rapora göre Graf Kapnist, Çanakkale Boğazı Sultan'ın elindeyken Rusya korunduğu için Osmanlı İmparatorluğu'nu yok etmenin Rusya'nın çıkarına olmadığını ifade etmişti. [291]

30 Nisan 1897'de Avusturya-Macaristan İmparatoru II. Franz Josef ve Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Goluchowski, Rus Çarı II. Nikolas ve Rusya Dışişleri Bakanı Muravyov ile Saint Petersburg'da bir araya geldi. Bu toplantıda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki toprakları, İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı konusunu ele aldılar. Toplantıda, gelecekte Balkanlar'daki eylemlerini koordine etme konusunda anlaştılar. Balkanlardaki statükoyu korumaya karar verdikleri için, bu karar Atina dışındaki Balkan başkentlerine (Sofya, Belgrad, Çetinje ve Bükreş) telgrafla iletildi. Londra dışında kalan Avrupa Başkentleri de (Paris, Berlin, Roma) bilgilendirildi. Karar ayrıca İstanbul'a da bildirildi.[292]

Ancak Rusya ile Avusturya-Macaristan arasındaki görüşmede Balkanlar'da statükonun sürdürülememesi olasılığı da görüşüldü. Bu olasılığın vukuunda

[290] **Die Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes 1871-1914, (Alte und neue Balkanhändel 1896-1899, Erste Hälfte)** Band 12, Ed. Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn Bartholdy, Friedrich Thimme, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1923, s. 287.
[291] A.e., s. 285.
[292] A.e., s. 290.

gelecekte almaları muhtemel kararlarının şimdiden yazılı bir çerçevesinin çizilmesi gerektiğine karar verdiler. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlarının anlaşmanın özetiyle ilgili olarak üzerinde karşılıklı anlaşmaya varılan noktaları teati etmelerine karar verildi.

3.1.2. 30 Nisan 1897 tarihli St. Petersburg Antlaşması'nın Özeti

Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Goluchowski, 8 Mayıs 1897'de Rusya Dışişleri Bakanlığı'na, İmparator II. Franz Josef'in St. Petersburg'da Çar II. Nicholas ile görüşmesi sırasında alınan kararların bir özetini gönderdi. Kont Goluchowski'nin sunduğu anlaşma özetine göre, Balkanlar'daki statükonun artık geçerli olmaması durumunda, iki tarafın da Balkanlar'daki Osmanlı topraklarının işgalini talep etmeyeceği hüküm altına alındı. Ayrıca başka bir gücün Balkanları işgal etmesine de izin vermeyeceklerdi.[293] Böyle bir durumda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki toprakları, Arnavutluk hariç Balkan devletleri arasında bölünecekti. Arnavutluk'un ise bağımsız bir devlet olması öngörülmüştü. [294] Bu kararlar, Balkanların Balkan halklarına ait olacağı anlamına geliyordu. Söz konusu rapora göre Arnavutluk için alınan karar şöyleydi: *"Güneyde Yanya ile kuzeyde İşkodra Gölü arasında kalan ve doğuda uygun görülecek bir yere kadarki kısım, herhangi bir dış gücün egemenliğine izin verilmeksizin Arnavutluk Prensliği adı altında bağımsız bir devlet oluşturacaktır".*[295] Arnavutluk'un sınırları arasında bu anlaşma ile netleştirilmemiş tek kısım doğu sınırı idi.

Rusya Dışişleri Bakanı Kont Mihail Nikolayeviç Muravyov, prensipte mevkidaşının özetini onayladı. Ancak Kont Muravyov, Arnavutluk sorunu ve Balkanlar'ın küçük Balkan devletlerine bölünmesiyle ilgili konuların öngörülemeyeceğini ve bunların uygulanmasının gelecekteki koşullara bağlı olacağını belirtmiştir. Cevabında bakan şunları yazmıştır: *"Bize öyle geliyor ki b. ve c. maddeleri kapsamında olası bir Arnavutluk Prensliğinin oluşumuna ve mevcut tüm toprakların küçük Balkan devletleri arasında adil dağılımına ilişkin gelecekteki soruları ele almak için şu anda çok erkendir ve öngörüde bulunmak güçtür ".*[296]

---

[293] Arnavutluk'u da işgal etmeyi amaçlayan İtalya'yı kastediyor.
[294] Alfred Franzi Pribram, **The Secret Treaties of Austria - Hungary 1879 - 1914,** Cilt I, Ed. Archibald Cary Coolidge, Londra, Humphrey Milford, 1920, s. 187-189.
[295] A.e., s. 188.
[296] A.e., s. 192.

Diplomatik açıdan bu, Arnavutluk sınırları için gelecekte yeniden müzakere edilmesi gerektiği anlamına geliyordu. Avusturya-Macaristan dışişleri bakanının Arnavutluk'un kuzey sınırının İşkodra Gölü'ne kadar uzanmasını öngören önerisi, Karadağ'ın toprak iddialarıyla çelişiyordu. Nitekim Rusya, İşkodra kasabasını Karadağ'a vermeyi planlıyordu. [297]

3.1.3. 30 Nisan 1897 tarihli St. Petersburg Anlaşmasının Almanya'ya bildirilmesi

5 Mayıs 1897'de gizli anlaşmanın özeti de Berlin'deki Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği aracılığıyla Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderildi. [298] Bu metinde Arnavutluk sınırları açısından bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Gizli anlaşmanın Almanya'ya gönderilen özetinde Rusya'ya gönderilen özetin aksine Arnavutluk'un doğu sınırı da belirlenmişti ve Ohri Gölü'ne kadar uzanması öngörülmüştü. Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanınca Almanya'ya gönderilen özette Arnavutluk'un 3 göl (Yanya, İşkodra, Ohri) ile Adriyatik Denizi arasında uzanan topraklarda kurulacağı öngörülüyordu. Arnavutluk meselesini ele alan anlaşmanın özet metni şu içeriğe sahipti:

> *b) Arnavutluk'un bağımsızlığını güvence altına almak.*
>
> *Bu ülkeyi kendimiz işgal etme niyetinde olmasak bile, Adriyatik Denizi'ndeki çıkarlarımızı göz önünde bulundurarak, yabancı bir gücün bir şekilde orada bir yer edinmesini asla kabul edemeyiz. Bu nedenle, en azından Yanya'nın kuzeyindeki İşkodra Gölü'ne ve doğusundaki Ohri Gölü'ne kadar uzanacak olan ülkenin bağımsızlığını güvence altına alacak bir devlet yapısı sağlanması gerekmektedir.*[299]

Avusturya-Macaristan tarafından Arnavutluk'un doğu sınırının Ohri Gölü ile çizilmesi, 1882'de Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasında yapılan ikili gizli anlaşmanın sonucuydu. Bu gizli anlaşmada Kosova Vilayeti, Ohri Gölü'ne kadar uzanan bir bölge olarak Sırbistan'a vaat edildi. Söz konusu gizli antlaşmanın ilk

[297] Rusya, iki Sırp devletinin birleşmesinin an meselesi olduğuna inanıyordu. İki devlet farklı kraliyet hanedanları tarafından yönetildiği için, böylesi bir birleşmenin sonucunda Sırp hanedanının yeni Sırp devletinin hâkimi olmasıyla sonuçlanacak bir çatışmaya yol açacağı anlaşılıyordu. Bu çatışmanın çözümü ise Rus çarının kızının Sırbistan Kraliçesi ilan edilmesiyle sağlanacaktı.
[298] A.e., s. 294-297.
[299] A.e., s. 295-296.

maddesi şu içeriğe sahipti: *"I. Avusturya-Macaristan, Sırbistan'ın Selanik haricinde Kosova ve Makedonya'yı ilhak etme hakkını tanır".*[300] Belki de Sırbistan ile yapılan gizli anlaşmayı tehlikeye atmamak için, 1897 Saint Petersburg müzakerelerinin devamında Rusya'ya gönderilen notta Avusturya-Macaristan diplomasisinin Arnavutluk'un doğu sınırını muğlak bırakmasının nedeni buydu.

3.1.4. Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın Arnavut sorununa ilişkin 1897 tarihli anlaşması

Rusya ile Balkan meselelerinde anlaşmaya varılmasının ardından Avusturya-Macaristan diplomatları İtalya Dışişleri Bakanı ile görüşme talebinde bulundular. İtalya Dışişleri Bakanı Emilio Visconti Venosta ve Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Goluchowski, aynı yıl İtalya'nın Monza kentinde bir araya geldi. Her iki bakan da Adriyatik Denizi'ndeki Osmanlı kıyılarının statükosunu koruma konusunda mutabakata vardılar. Balkanlar'daki statükonun bozulma olasılığından da bahsettiler ve böyle bir durumda özerk bir Arnavutluk'un kurulması gerektiğini vurguladılar. Rusya ile yapılan gizli anlaşmanın aksine, Arnavutluk'un statüsüyle ilgili olarak bağımsız bir devlet veya prenslik yönünde tercih dillendirilmezken Arnavutluk'un özerkliğine vurgu yapılmıştır. Avusturya-Macaristan ve İtalya arasındaki anlaşma, özerk Arnavutluk'un egemenliğini öngörmüyordu. Aynı zamanda, bu anlaşma, Sultan'ın Arnavutluk üzerinde resmiyette egemenliğinin devam etmesi olasılığını da ihtimal dışı bırakmıyordu. Anlaşmanın dikkat çeken hükümleri şöyleydi: "*1. Koşullar izin verdiği sürece statükoyu sürdürmek; 2. Mevcut durumun sürdürülememesi ve değişikliklerin gerekli olması durumunda, özerklik anlamında objektif değişikliklerin gerçekleşmesine gayret etmek, (...)"*[301]

Monza'da varılan gizli anlaşma ilk kez 1915'te, İtalya ve Avusturya-Macaristan arasında savaş durumu sürerken Avusturya-Macaristan dışişleri bakanlığı tarafından yayınlandı.

3.2. Arnavutların dini veya kültürel dönüşümüne yönelik propaganda

[300] Count Chedomille Mijatovich, **Memoirs of a Balkan Diplomatist,** Londra, Cassell and Co, 1917, s. 38.
[301] Zur Vorgeschichte des Krieges mit Italien - Ministerium des K. und K. Hauses und des Äussern, Viyana, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1915, s. 20.

Söz konusu anlaşmanın imzalanması sonrasında Avusturya-Macaristan makamları harekete geçerek bir Arnavut ulusunu vücuda getirmek üzere propaganda faaliyetlerine hız verdiler. Arnavutça yapılan bu propaganda faaliyetlerinde ise öne çıkan isimlerden biri Faik Konica Bey idi.

Faik Konica Bey, Şemsettin Sami Bey ve Mehmet Naim Bey kardeşlerin ve Arnavut Cemiyeti "Drita"nın Arnavutça yazılmış kitapların yayımlanması çabalarına destek vermedi. Bunu Faik Konica Bey'in 18 Nisan 1896'da Elbasanlı Arnavut milliyetçisi Derviş Bey'e gönderdiği bir mektuptan anlıyoruz. Söz konusu mektupta Faik Konica Bey, Şemsettin Sami Bey'in Arnavut dilinde edebi eserler yayınlayarak Arnavut milli bilincinin gelişmesinin sağlanabileceği fikrinin sonuç vermediğini yazmıştır. Bu mektuba göre Faik Konica Bey, Arnavutluk'un fiiliyatta var olmadığını; sadece 50 kişi Arnavutluk için propaganda yaparken yer yüzünde 4 milyon Arnavut yaşadığını; ve bunların Osmanlı'dan ayrılmaya ikna edilemediğini açıklamıştır. Bu nedenle Faik Konica Bey, Arnavut propagandasının yaklaşımını değiştirmeyi önermiş ve arkadaşına Arnavutlara şunları söylemesini önermiştir: *"Ülkeniz en bereketli ülkelerden biri ve açlıktan ölüyorsunuz. Zamanı geldiğinde yabancılara kapıyı gösterirsen yeterince yiyeceğin olacak".*[302] Faik Konica Bey söz konusu mektupta, Arnavutların İtalya'daki Carbonari ya da Yunanistan'daki "Filiki-Eteria" gibi gizli bir örgüt kurmaları ve İngiliz hükûmetinden yardım istemeleri gerektiğini iddia etti. Bu mektuptan bir yıl sonra Faik Konica ilk dergisi "Revue de Albanaise"i Arnavutça ve Fransızca olarak Belçika'nın Brüksel kentinde yayımladı. Dergi ilk sayısında, daha yayımlanmadan abonelik ücretlerini ödeyen bazı kişilere teşekkürle söze başlamıştı. Dergiye Mehmet Naim Bey de mahlasının baş harfleri olan N.H.F. imzasıyla katkı sağlamıştır. Bu, "Revue de Albanaise" dergisinin çıkarılmasının Mehmet Naim Bey ve Şemsettin Sami Bey kardeşler tarafından da desteklendiği anlamına geliyordu. Ancak bu işbirliği kısa bir süre sonra sona erecekti. Mehmet Naim ve Şemsettin Sami'nin işbirliğine son verdiği, yeğenleri tarafından "Revue de Albanaise" dergisinde yayınlanan bir mektupla duyuruldu.[303]

[302] Faik Konitza, **Selected Correspondence,** Ed. Bejtullah Destani, Londra, Centre for Albanian Studies, 2000, s. 8.
[303] Lumo Skendo, "Kryeshkronjëtuar Tk. Spirobeg - Vent i hapur për të gjithë," **La revue Albanaise,** Cilt A XVLHIN A, 1898 Brüksel, s. 166-167.

Söz konusu mektupta dergi, Arnavutça yazmak için İstanbul Alfabesi olarak anılan alfabeyi kullanmadığı için eleştirildi.

Faik Konica Bey "Revue de Albanaise" dergisi aracılığıyla Arnavutların aşırı yoksul bir halk oluşunu bir propaganda unsuru olarak kullanmaya başlamıştı. Makalelerinden birinde şunları yazmıştır:*"(...) Arnavutluk 20 milyon Arnavut'u besleyebilir. Ancak biliyorsunuz ki biz üç milyonuz ve iki milyonumuz açlıktan ölüyor."* [304] Başka bir makalede ise şöyle diyecekti: *"Bu nedenle, Arnavutluk halkının iyiliğine yönelik programda iki kelimeye vurgu yapılmalıdır: Arnavutluk'u herkesin Arnavutluk'ta iş ve aş bulabileceği şekilde değiştirmek".*[305]

3.2.1. Faik Konica Bey'in (1875-1942) "Albania" dergisine maddi destek arayışı

Faik Konica Bey derginin bir nüshasını da İngiltere'nin eski Başbakanı Gladstone'a göndermiştir. Yunanistan'a verdiği destekle tanınan Gladstone Konica'nın dergisine destek vermemiştir. Faik Konica'ya yazdığı bir mektupta Gladstone şunları ifade etmiştir: "*Yunanlılara karşı ağır suçlamalarla Arnavutlar için savunma yapmaya başlamanız bana uygunsuz görünüyor (...).*"[306]

Faik Konica, İngiltere'de destek bulamadığı için Avusturya-Macaristan'a yaklaşmayı tercih etmiş ve bu maksatla İşkodra'daki Avusturya-Macaristan Konsolosu Theodor A. Ippen ile yazışmaya başlamıştır. Konsolos derginin amacını desteklediğinden Faik Konica, Arnavutluk'u Avusturya-Macaristan ile birleştirme fikrini önermiş ve 18 Ağustos 1897'de Theodor A. Ippen'e yazdığı bir mektupta şu ifadelere yer vermiştir: *"(...) benim ve arkadaşlarımın çoğunun paylaştığı şeydir. Yani bizim için tam bir siyasi özerklik mümkün olmasaydı, Arnavutluk yine de Avusturya İmparatorluğu ile siyasi ve askeri bir birlik içinde idari özerklikten yararlanmaktan büyük fayda görürdü."* [307]

Faik Konica bu fikre "Revue de Albanaise" dergisinde de dolaylı bir dille de olsa yer vermiş ve şunları yazmıştır: "*Arnavutluk bizim için hiçbir kötülük aramayan*

[304] Trank Spiro Beg (Faik Konica Bey'in takma ad), "Armiqt e Shqipërisë," **La revue Albanaise,** Cilt A - XVLHIM A, 1897 Brüksel. s. 20.
[305] Trank Spirobeg, „Frika e fjalëve," **Albania,** No:4, viti.6, prill-maj 1902, Cilt G, Londra, s. 81.
[306] Konitza, **Selected Correspondence,** (W.E. Gladstone'dan 6 Nisan 1897), s. 11,
[307] A.e., (Theodore A. Ippen'e, 18 Ağustos 1897), s. 13,

asil ve büyük bir Devletin desteğini almak için çabalamalıdır. Böyle bir destek bize yeterli bir özerkliğin, ulusun ilerlemesi için kurtuluşun yolunu açmalıdır". [308]

3.2.2. Faik Konica Bey'in Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı ile yazışması

Faik Konica Bey, Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Goluchowski ile de yazışmalar yapmıştır. 26 Kasım 1897'de Faik Konica, Brüksel'deki Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği aracılığıyla Kont Golochowski'ye gönderdiği bir mektupta, "Revue de Albanaise" dergisinin programı hakkında bakanı bilgilendirmiştir. Söz konusu programda türküler, tarihi olaylar ve yurtsever şiirlerle Arnavutluk'u bilinçlendirme propagandası yapılması öngörülmüştü. Derginin siyasi propagandası hakkında mektupta şunları yazmıştır: *"(...) haber niteliğindeki siyasi yorumlarda hasmane ifadelerle Sultan'ı kuşkulandırmaktan da, olumlu yorumlarla Arnavutları Babıaliye yönelik olumlu bir tutum takınmaya teşvik etmekten de kaçınılmalıdır;"*[309] Mektubunda Faik Konica "Revue de Albanaise" dergisinin Arnavut diaspora derneklerinin bazı temsilcilerinin İtalya, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'nın çıkarları için çalıştıklarına dair gerçekleri ve belgeleri yayınlamasını önerdi. [310] Faik Konica'nın 1 Ocak 1898'de Kont Goluchowski'ye yazdığı bir başka mektupta "Revue de Albanaise" dergisinin İstanbul'daki muhabirinin, dergisine abone olmak isteyen Arnavut isimlerin bir listesini gönderdiğini belirtir. Aralarında paşaların, nüfuzlu beylerin ve din adamlarının bulunduğunu yazmıştır. [311] Kont Goluchowski, Faik Konica'ya derginin Arap Alfabesi ile yazılmasını önermiştir. Bu öneri Faik Konica tarafından kabul edilmiş ve derginin basımında Arap alfabesinin kullanılması da başlamıştır. [312] İlk etapta dergi Avusturya-Macaristan posta teşkilatı yardımıyla yasadışı bir şekilde İstanbul ve Arnavutluk'a gönderilmekte idi. Ancak Avusturya makamları ilerleyen dönemde derginin okuyucusunu artırmak için Faik Konica'dan derginin Arnavutluk'a yasal olarak girmesini sağlamasını istemiştir.

3.2.3. Müslüman Arnavutların din değiştirmesine yönelik Yunan propagandası

[308] Trank Spiro Beg, **La revue Albanaise,** Cilt A, 1897 Brüksel, s. 105.
[309] Konitza,**Selected Correspondence,** (Baron Goluchowski'ye, 26 Kasım 1897), s. 14-15,
[310] A.e., s. 16-17.
[311] A.e., (Baron Goluchowski'ye, 1 Ocak 1898), s. 18.
[312] A.e., (Baron Goluchowski'ye, 2 Mart 1898), s. 22.

Fan Noli, 1907'de New York Rus Piskoposu tarafından bir piskoposluk görevine getirilmesi sonrasında şunları yazmıştır: *"Şu anda bir elle beş mucize, diğeriyle altı mucize gerçekleştirmenin beş Arnavut'a din değiştirtmekten daha kolay olduğu iyi biliniyor".*[313] Fan Noli, Arnavutlara din değiştirtme çabalarının başarısız olduğuna ikna olduğu için bu sonuca varmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Arnavutları başka bir dine geçmeye ikna etmek için çeşitli çabalar sarf edilmiştir. Yabancı Hristiyan misyonerler, İtalyan Arnavutları, bazı Hristiyan Arnavutlar ve bazı Müslüman Arnavutlar, diğer Arnavutları da kendi inançlarına çağırmak için çalışmakta idi. Bu yöndeki çabalarda Yunan ve ikinci planda da Avusturya propagandası başı çekiyordu. Yunan propagandasını yürüten bizzat bazı Ortodoks Arnavutlardı. Yunan propagandası özellikle Müslüman Arnavutları Ortodoks Hristiyanlara dönüştürmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Yunanlıların bu alandaki çabalarının temel nedeni ise Müslüman Arnavutların, Yunanlıların Osmanlı İmparatorluğu aleyhine topraklarını genişletme ve Büyük Yunanistan'ı oluşturma çabaları önünde engel teşkil etmesi idi.

Yunan propagandası, Yunanlılar ve Arnavutların bir arada yaşayabilmesinin mümkün olduğu varsayımına dayanıyordu.

Yunanlılar, Yunanistan'a sadık olan ve Helenizmi kabul eden Ortodoks Arnavutlar (Arvanitler) ile uzun yıllara dayanan deneyime sahipti. Bu nedenle, Müslüman Arnavutların da Ortodoks Hristiyanlığa geçmesi durumunda Helenizmi de otomatik olarak kabul edecekleri düşünülüyordu. Yunan hükûmeti, Ortodoks Hristiyanlığa dayalı Yunan ulusu kavramını destekliyor ve bu nedenle Hristiyan Ortodoks Arnavutları Yunan ulusunun bir parçası olarak görüyordu. Arnavutluk'taki Ortodoks Arnavutların çoğunluğu da kendilerini Yunan ulusunun bir parçası olarak görmekteydi. Bu nedenle Ortodoks Arnavutlar, 1821-1829 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı patlak veren ayaklanmada Yunanlılara katıldılar. Ancak o dönemde Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu Müslüman Arnavutlar tarafından savunulmakta idi ve bu isyan farklı dini inanışa sahip Arnavutlar arasında bir çatışma niteliğini de almıştı. Bu isyana ilişkin olarak Şemsettin Sami Bey şunları yazmıştır: *"Dünyanın gözünde Türklerle Yunanlılar savaşıyor ama aslında savaşan Müslüman*

[313] Fan Noli, "Kisha Shqipe Orthodokse- Lajmërim," **Albania,** S:XI, No:2, 1907, Londra 1907.

Arnavutlarla savaşan Hristiyan Arnavutlardır. (...) ve her iki tarafta akan kan Arnavut kanı. Arnavutlar birbirlerini öldürüyor (...)".[314]

Müslüman Arnavutların dinini değiştirme yönünde propaganda faaliyetleri içinde bulunan Ortodoks Arnavutların önde gelen isimlerinden biri de Thimi Mitku idi. Mitku 1878'de Mısır'ın İskenderiye kentinde Arnavut halk şarkılarından oluşan bir koleksiyon yayınladı. Yazar, söz konusu kitabın girişinde, Müslüman Arnavutları Hristiyanlaştırmak için Yunanistan'ın Arnavut lisanındaki propaganda faaliyetlerine destek vermesi gerektiğini yazmıştır.[315]

3.2.4. "Albania" dergisinde Arnavutların din değiştirmelerine ilişkin tartışmalar

Arnavut ulusunun oluşum sürecinin başlamasının bir sonucu olarak Arnavutların dini konusunda da tartışmalar alevlenmiştir. Bu konu dönemin basınında yer almaya başlarken bu polemiğin başlatıcılarından biri de Faik Konica Bey olmuştur. Faik Konica "Albania" dergisinde bu konuyu kapsamlı bir şekilde tartışarak dinlerin Arnavutları böldüğünü iddia etmiş ve şunları yazmıştır: *"Dün olduğu gibi bugün de din, hizmet etmek için bir yol olmak yerine, insanları iyi ya da kötü diye kategorilere bölüyor (...)"*[316] Faik Konica Bey, milliyetin dinin değil dilin belirlediğini ifade eden başka Arnavutların yazılarına da dergisinde yer vermiştir. Bu görüşe göre Arnavutlar, Arnavut milletini oluşturmak için dinsel farklılıklarını aşmak zorundaydılar.

Bu görüşteki yazarlardan biri de Şemsettin Sami Bey'in yeğeni Mithat Bey idi. Mithat Bey bir makalesinde şöyle yazmıştı: *"Ey Hristiyan ve Muhammedan Arnavutlar! Aç gözlerini: Kardeş ol! /Sen hep Arnavut oldun, sadece din değiştirildi, ama sen aynı kanı taşıyorsun, /Neden ayrıyız? Çok yazık!"*[317] Ancak "Albania" dergisinde başlayan bu polemik, bu yazıların amacı hakkında eleştiri ve şüpheleri de beraberinde getirecekti. Olumsuz eleştirilere maruz kalan Faik Konica Bey de Arnavutların diniyle ilgili polemikleri geçici olarak askıya aldı ve kararını da dergisinde şöyle duyurdu: *"Buradan sonra, dergi Tanrı'yı, azizleri, İncil'i, kiliseleri,*

[314] Fraşëri, Shqipëria ç'ka qenë ..., s. 21.
[315] Thimi Mitko, **Bleta Shqiptare,** Ed. Gjergj Pekmezi, Vjenë, y.y., 1924, s. 5-9.
[316] Faik Be Konica, "Vija e urtë," **Albania,** 30 mars 1900 (30 Mart 1900), S:IV, No:2, Brüksel.
[317] Skëndo Frashëri (F. D. Fırşerli Mithad Bey), "Fe ç'është, Komp ç'është," **Albania,** Cilt A - XVLHIM A, Brüksel, s. 49.

camileri, rahipleri ve imamları bir kenara bırakıyor! (...) Üçüncü sayıdan itibaren okuyucular inançla ilgili ne iyi ne de kötü yorumlar bulabileceklerdir." [318] Yine de Arnavutların dini meselesi milliyetçi Arnavutlar açısından önem taşımaya devam ettiği için bu kararını uygulamadığını görebiliyoruz. "Albania" dergisi, Arnavutlar arasındaki dini bölünmeler hakkında yazan okuyuculardan gelen mektupları yayınlamaya devam etti. Bu mektuplardan birinde şöyle deniyordu: *"Kuzey Arnavutluk'taki bazı şehirlerde Müslümanlar ve Ortodoksların birbirlerine eski düşmanlar gibi baktıklarını, ama aslında aynı dili konuştuklarını ve aynı kandan olduklarını biliyorum. Bu bir utançtır. Sırf dine göre bölünmüş olmamız, ulus olarak bölünmemiz gerektiği anlamına gelmez."*[319]

3.2.5. Faik Konica Bey'in Arnavutların din değiştirmesine yönelik önerileri

Arnavutların din değiştirmesine yönelik propaganda meselesini irdelerken, biri Faik Konica Bey, diğeri Fan Noli tarafından kaleme alınan ve altı ay arayla "Albania" dergisinde yayınlanan iki makaleyi incelemek önemlidir. Bu yazıların her ikisi de esas olarak Ortodoks Arnavutlara hitap ediyordu.

Konica makalesinde Arnavutların din ekseninde bölünmelerine yol açan sorunlara değinmiş ve bu sorunların çözümü için alternatifler sunmuştur. Yazısında, Ortodoks ve Müslüman inanışlarının Arnavutların asimilasyonu tehlikesini doğurduğunu ifade ederek şunları yazmıştır: *"Arnavutlar açısından bu iki dinin ... yabancı bir karakteri vardır. Zira önce milletini değiştirmeden bu dinleri gönülden yaşamak güçtür".*[320] Konica Ortodoks Arnavutların siyasi nedenlerle inançlarını değiştirmeyi düşünmelerini önermiş ve şunları yazmıştır: *"İnançlarını değiştirirlerse, Ortodoks Arnavutlar siyasi dünyanın dengeleri açısından Arnavutluk'un değerini de değiştireceklerdir".*[321] Aynı makalede Faik Konica Bey, Müslüman Arnavutları Gega Müslüman Arnavutlar ve Toska Müslüman Arnavutlar olarak ikiye ayırırken, Ortodoks Hristiyan Arnavutları ise Arnavut milli duygusuna sahip olanlar ve olmayanlar olarak iki grupta değerlendirmiştir. Müslüman Arnavutlar için şöyle

[318] Trank Spiro, "Armiqt e Shqipërisë," **Albania,** Cilt A - XVLHIM A, s. A-20.
[319] M. Gula, "Çështja e feve," **Albania,** S:X, No:10, Londra 1907.
[320] Faik Konica, "Çështja Fetare në Shqipërië," **Albania,** S:X, No:7, 1906 Londra.
[321] A.e.,

yazmıştır: "*Gega Müslümanları çok sıcakkanlı ve İslam'a çok sadık olabilirler. Ancak, Toska Müslümanlarının İslam'a her zaman soğuk davrandıkları bilinen bir gerçektir, (...)"*[322] Faik Konica Bey önce Arnavutluk'un Hristiyan Ortodokslarını dinlerini değiştirmeye davet etmiştir. Zira böyle bir durumda Toska Müslümanlarının da dinlerini değiştireceğini düşünüyordu. Bu bağlamda yazısında şu sözlere yer vermiştir: "*Zira, diğeri, atalarının baskı nedeniyle İslam'a geçtiğini anlayacak. (...) İstediklerini yapmakta özgür oldukları gün, hangi yolu seçerler? Baskı görmezlerse, Türkiye'den belirli bir fayda sağlamazlarsa, Hristiyanlığı farklı açılardan yavaş yavaş görmeye başlarlarsa, atalarının inançlarına dönmek isteyen binlerce Arnavut-Toska olmaz mı?"* [323] Faik Konica Bey, söz konusu yazıda, Ortodoks Arnavutların Patrikhane'den ayrılarak kendi Arnavut Kiliselerini kurma isteklerine de değinerek bazılarının Arnavut kilisesinin Patrikhane'den ayrılması sonrasında Rumen Kilisesi'ne katılabileceğini, hatta Ortodoks Arnavut topluluğunun Protestanlığı benimseyebileceğini öne sürdüğünden bahsetmiştir. Ona göre Arnavutlar için en iyi alternatif, Ortodoks Arnavutların Vatikan ile birleşirken bir yandan da Ortodoks kimliklerini korumaları olacaktı. Ona göre, bu dönüşüm otomatik olarak Avusturya-Macaristan'ın Ortodoks Arnavutları korumasını sağlayacaktır. Faik Konica bu konuda şunları yazmıştır: "*Avusturya, himayesini Katoliklerin yanında Toskalık'tan üç yüz binlik bir nüfusu kapsayacak şekilde uygulasaydı, milletimizin daha yüksek seviyelere ulaşmış olacağı aşikârdır."* [324]

Bu önerileriyle Faik Konica Bey sadece Güney Arnavutluk'u ilhak etmeyi planlayan Avusturya-Macaristan'ın Selanik limanına ulaşmak yönündeki dış politika hedeflerine hizmet ediyordu. Ortodoks Arnavutların ve Güney Arnavutluk'taki Müslümanların dinlerini değiştirmesi ve Avusturya-Macaristan'dan kültürel koruma talep etmelerinin, Avusturya-Macaristan'ın planlarının gerçekleştirilmesini kolaylaştıracağı izahtan varestedir.

3.2.6. Arnavutların din değiştirmesi konusunda Fan Noli'nin (1882-1965) görüşleri

[322] A.e.,
[323] A.e.,
[324] A.e.,

Fan Noli "Albania" dergisi için yazdığı bir makalede, bazı Ortodoks Arnavutların ABD'de Bağımsız Arnavut Kilisesi'ni kurduklarını ifade etmiştir.

Bu vesileyle Fan Noli, Bektaşiliği Müslümanlar arasında, Üniter veya Protestan inancını Ortodoks Hristiyanlar arasında yayma çabalarına karşı çıkmıştır. Arnavutların mevcut dinlerine olan güvenlerini ifade eden Fan Noli şunları yazmıştır: *"İyi rahiplerin ve imamların Arnavutluk'un meselelerini halledeceğini düşünüyorum"*[325] Fan Noli, Arnavutların dinini değiştirme konusundaki tartışmaların Arnavut milletini oluşturma sürecine zarar verdiği görüşünü paylaşmış ve şunları yazmıştır: *(...) bu zamanda Arnavut dendiğinde dinsiz bir adam olarak tanrısını öldüren, ne atalarının geleneklerine ne de Lek Dukagini yasasına saygı duyan, insan kanı emen mason bir adam anlaşılmaktadır (...) İnsanlar Arnavut olmak için neden bu kadar çok şeyi değiştirmeleri gerektiğini anlayamamaktadır".* [326] Fan Noli söz konusu yazıda Arnavut dili gerçeğini görmezden gelen İstanbul Patrikhanesi'nin tarafından Arnavut Kilisesi'ni bölmeye çalıştığını şöyle açıklamaktadır: *"Bazı Yunan piskoposları dilimize lanet etti (...) Arnavut dilinin laneti Hz.İsa'nın öğretilerinden biri değil, Yunan siyasetinin bir hilesiydi".* [327]

Faik Konica Bey ve Fan Noli'nin yukarıda belirtilen yazılarında, Arnavutluk'ta dini meselelerin nasıl ele alınacağına ilişkin farklılıkların yanı sıra, eylemleri veya önerileriyle ulaşılacak hedeflerde de farklılıklar vardı.

3.2.7. Bazı Arnavut milliyetçilerinin Arnavutların dini konusundaki diğer önerileri

Arnavutların dini meseleleri üzerine makalelere yer veren tek yayın "Albania" dergisi değildi. Bu tür makaleler o zamanın neredeyse tüm Arnavutça gazetelerinde bulunabilir.

Ortodoks Arnavut şair Andon Zako Çayupi, Semsettin Sami Bey'in yeğeni Mithat Bey başkanlığındaki Arnavut Kulübü üyeleriyle bir kez Selanik'te bir araya gelmesinin ardından Mısır'a döndükten sonra Arnavut Selanik Kulübü üyelerini eleştiren bir makale yayınlamıştır. Makalesinde şu ifadelere yer vermiştir:

---

[325] Fan Noli, "Kisha Shqipe Orthodokse- Lajmërim," **Albania,** S:XI, No:2, 1907 Londra.
[326] A.e.,
[327] A.e.,

"Bize artık Arnavut olduğunuzu söylemeyin, çünkü kalplerinizde ne olduğunu biliyoruz. Osmanlı İmparatorluğun için çalışıyorsun, Arnavutluk için değil. Fanatizm sizi kör etmiş. Arnavut olduğunuza inanmamızı ister misiniz? Artık Osmanlı İmparatorluğunuz için çalışmayın. Ekmeğinizi çalarak değil, dürüstçe kazanın. Müslüman fanatizmini bırakın, dünyayı parlatan Avrupa medeniyetini kabul edin. Dinini değiştir demiyoruz. Ama Avrupa'da yaşamak istiyorsanız tavrınızı değiştirin ve Avrupalılar gibi davranın."[328]

Bazı Arnavut milliyetçileri Arnavutların dini ve kültürel dönüşümünü arzularken, bazıları ise Arnavutluk'un din adamlarına karşı isyanla güçlendirilmesi çağrısında bulunmuştur. Bunlardan biri, şiirler kaleme alan Katolik Arnavut milliyetçisi Hil Mosi idi. Bir şiirinde şunları yazmıştır: "*Biz Hristiyan ve Müslümanız / Birbirimizle hiç barış içinde olmadık, (...) İmama ve rahibe bakın / Dilinizi lanetlediklerinde / Onlar kendi karınlarını dolduruyorlar / Ve bu Arnavutlar bu köpeklere tahammül ediyorlar.*" [329]

3.3. Makedonya Sorunu ve Arnavutlar

3.3.1. Makedonya Sorununun yeniden ortaya çıkması

Makedonya'da 1903 ayaklanması ve ardından gelen şiddet eylemleri, 1878 Berlin Antlaşması'nın yükümlülüklerinden doğan Makedon özerkliği meselesini bir kez daha diplomatik çevrelerin gündemine getirmişti. Bazı yabancı diplomatlar, Büyük Güçlerin desteği ve Babıali'nin rızasıyla Özerk Makedonya'ya vali olarak atanmak arzusundaydı.[330] Bu isimlerden ikisi Arnavut asıllıydı ve bu amaçla lobi yapmaya istekliydiler. Bunlardan biri, Eflak ve Boğdan'ı yöneten Arnavut Gika hanedanına[331] mensup Prens Albert Gika'ydı.[332] Diğeri ise Arnavutluk kökenli aristokrat bir ailenin soyundan gelen Alardo Kastrioti idi. Bu kişiler ellerinden geldiğince, Arnavut gazeteleri üzerinden milliyetçi propaganda yaymakla uğraşan

[328] A. Z. Çajupi, "Klub i Selanikut," **Rrufeja,** gusht 1909 (Ağustos 1909), No:8, Kajro (Kahire).
[329] Hil Mosi, (şiir: Shqyptarimi), **Zan'i Atdheut,** Trieste, Dolenc., 1913, s. 24.
[330] Nicolae Jorga, **Geschichte des Osmanischen Reiches**, Cilt V, Gotha, F. A. Perthes, 1913, s. 601
[331] Nicolae Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen, Gotha, F. A. Perthes, 1905, s. 58.
[332] Bu amaçla Romanya'daki Arnavutlar ve Arnavutluk Ulahları ile de işbirliği yapmıştır. Ayrıca Arnavutluk hakkında bir kitap da yayınlanmıştır: Prince Albert Ghica, **L'Albanie et la question d'Orient,** Paris, J. Dujarric, 1908.

Arnavut diasporasındaki Arnavutlar aracılığıyla lobi faaliyetlerinde bulundular. Ancak tüm çabalarına rağmen, Arnavut Müslüman nüfusu arasında ve dolayısıyla Büyük Güçlerin diplomatik çevrelerinde pek geniş bir destek elde edemediler.

9-22 Mayıs 1905'te Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Ulah Milletinin tanınması[333] Makedonya ve Arnavutluk'taki etnik ilişkileri daha da gerginleştirdi.[334] Makedonya'daki Ulah meselesiyle ilgili gerilimlerin bir sonucu olarak, Eylül 1905'te Yunanistan ile Romanya arasındaki diplomatik ilişkiler koptu. Her iki ülke de Ulah azınlığının temsilcisi veya hamisi sıfatını elde etmek istiyordu. Romanya ayrıca Ulah okullarına ve Ulah kilisesine mensup kesimlere mali destek veriyordu.[335]

Romanya ile gergin ilişkiler ve Bulgaristan Eksarhlığı ile Patrikhane'nin çıkarlarının geçmişteki örtüşmesi Makedonya'da şiddet olaylarını tetikleyen unsurlar oldular. Yunan hükûmeti tarafından desteklenen Yunan gönüllü askerleri (andartlar) ve Bulgar hükûmeti tarafından desteklenen Bulgar gönüllü askerleri (komitacılar) Makedonya'nın dağlarında ve kırsal kesiminde çatışmaya girdiler. Müslüman nüfusun yanı sıra, Hristiyan siviller, bölgedeki öğretmenler ve Makedonya'daki rahipler de bu şiddetten doğrudan doğruya etkilendiler. Osmanlı hükûmeti silahlı grupları takip etmek, onları etkisiz hale getirmek ve terörist saldırıların hedefi olan öğretmen ile rahiplerin güvenliğini sağlamakla yükümlüydü. Bazı Ulahların ve bazı

---

[333] N. N. Naçio, **Viitorul Romanismului in Balcani**, G. A. Lazareanu, Bucureşti 1905, s. 28; Constantin Papanace, **L' Origine Et La Conscience Nationale Des Aroumains**, No:12, Editura Armatolii Cetatea Eterna, Roma 1955, s. 18-19.

[334] Gustav Weigand, Die Arumunen, Etnographisch - Philologisch - Historische Untersuchungen, Band I, Johann Ambrosius Barth, Leipzig 1895.

*Alman dilbilimci Gustav Weigand, Makedonya ve Arnavutluk'ta hatırı sayılır bir Ulah varlığına işaret eder. Weigand'a göre Manastır şehrinde 8000 Ulah yaşamaktaydı (A.e., s. 4). Ayrıca Arnavutluk'un Görice kasabasında farklı din ve dil toplulukları arasında barış içinde bir arada yaşandığını da dile getirmiştir. Görice'deki Plyasa köyünün Ulah baş rahibi Haralambi Balumaçe ve babası, yazara Ortodoks Arnavutların ve Ulahların kardeşçe yaşadıklarını beyan etmişlerdi (A.e., s. 110). Yazar ayrıca Görice'deki Arnavut okuluna da değinerek, Romanya'daki diasporadan bazı Arnavutların Görice'de Arnavut milliyetçiliği fikrini geliştirme girişimlerinin, Görice'deki Hıristiyan nüfusun Yunanistan ile birleşme taraftarı olmasından ötürü akamete uğrayacağını öngörmüştür. Ancak, evlerde Yunanca konuşulmadığı ve bu dil sadece okullarda öğretildiği sürece Arnavutların ulusal kimliklerini korumaya devam edeceklerini yazmıştır (A.e., s. 108).

[335] Romanya, yıllık bütçesinin %2'sini (800.000 Frank) Makedonya ve Arnavutluk'taki Ulahları desteklemek için ayırmıştır. Bkz.: "Die Rumaenischen (Kutzowalachischen) Siedlungen auf dem Balkan und das künftige Albanien," **Österreichische Monatsschrift für den Orient,** S: XXIX, No:4, April (Nisan) 1913, Viyana, Verlag der K. K. Österreichisches Handelsmuseum in Wien, 1913, (s. 53-56), s. 54.

Ortodoks Arnavutların Yunanlıların şiddet eylemleri nedeniyle tehlikeye düşmesi,[336] bu grupların ve ayrıca Arnavut Müslümanların Ulahlarla yakınlaşmasına veya etkileşime girmesine yol açtı. [337] Bu kaos koşulları altında bölgedeki Osmanlı idaresi ve Osmanlı jandarması içindeki Müslüman Arnavutlar, Ulahların da kanunla güvence altına alınan eğitim ve dini özgürlüklerini kullanmalarını sağlamaya çalıştılar.[338]

Yunanistan Başbakanı Georgios Theotokis, Ocak 1907'de gazetecilere Makedonya'daki durum hakkında bir röportaj verdi. Yunanistan Başbakanı, Makedonya'daki Yunanlılar Bulgar terörüne maruz kalırken, Yunan hükûmetinin Andartların Yunanistan'ın Makedonya sınırını geçmesini engelleyecek güce sahip olmadığını belirtti. Sorunun çözümü için de şu önerilerde bulundu:

> *"O ülkedeki Bulgar propagandasına son verilirse, Yunan Hristiyanlarının korkacak hiçbir şeyi olmayacak ve bu durumda orada hiçbir Yunan çetesi bulunmayacak. Sınırı geçerken tek amaçları, Bulgarlar tarafından altı yıldır terörize edilen dindaşlarını korumaktı. Makedonya'daki Bulgar suçları sona erdiğinde, o ülkede artık 'üzücü olaylar' duyulmayacak."*[339]

3.3.2. 1905 yılında kurulan Arnavutluk Özgürlük Komitesi

1905'te Manastır'da küçük bir Arnavut grubu tarafından Arnavutluk Özgürlük Komitesi adıyla yasadışı bir komite kuruldu. Kurucular komitenin 24 maddeden

---

[336] Amerikalı bir protestan rahip, 1898'de Manastır'dan ilettiği bir raporunda, Patrikhane'nin Arnavutça diline kısıtlamalar getirdiğini ifade etmiştir: *"Toska'lar en ilerici ve değişime açık olanlardır. Müslüman olmayanlar Rum Kilisesi ile bağlantılıdır. Ancak bu kilise onlar için Yunan dilini teşvik etmek dışında hiçbir şey yapmamaktadır ve halkın ana dilinde okullara, kitaplara ve vaazlara vicdansız bir şekilde karşı çıkmaktadır."* Bkz.: **Reports and Letters of American Missionaries 1858-1918 - Referring to the Distribution of Nationalities in the Former Proviences of European Turkey,** Ed. Vladimir A. Tsanoff, Sofya, y.y., 1919. s. 103.

[337] Dr. İbrahim Temo anılarında şöyle yazmıştı: "Bu Ulahlar ve Arnavut Hrıstiyanlarının bir kısmı Patrıarkhaneye muarız olarak Osmanlılık fikriyle kilise ve mekteplerinin ayrılmasını istiyorlardı." Bkz.: İbrahim Temo - Ahmet Riza, **Biz İttihatçılar,** İstanbul, Örgün Yayinevi, 2009, s. 95.

[338] 1909'da Meclis-i Mebusan'da Rum Patrikhane yasasında Arnavutça'nın anılması önerildiğinde, Ulah Mebusu Misha Efendi (Görice) ile birlikte birçok Müslüman Arnavut mebuslar bu öneriyi desteklerken, tek Ortodoks Hıristiyan Arnavut mebus Manopulo Efendi (Ergiri) bu öneriye karşı çıkmıştır. Bkz.: **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, D:1, İS:1, İ:138, C:1, 6 Ağustos 1325 (19 Ağustos 1909), s. 555-557.

[339] William Le Queux, **An Observer in The Near East**, Londra, E. Nash, 1907, s. 301-302.

oluşan tüzüğünü de Arnavutça ve Türkçe olarak bastırıp dağıttılar.[340] Birinci maddede komitenin amacının Arnavutça eğitim ve kitapların yayılması yoluyla Arnavutluk'un Rönesans'ını başlatmak olduğu ve bu amaçla silahlı çetelerin oluşturulup boyunduruktan kurtulmak için dağlara gönderileceği belirtildi. [341] Örgütün tüzüğünün hiçbir yerinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak yönünde bir talep dile getirilmemiştir. Tüzükte boyunduruktan kurtulma ifadesi ile kastedilen hâkim muhtemelen II. Abdülhamid rejimi idi. Çünkü o dönemde Manastır'daki Jön Türk hücrelerinin faaliyeti çoktan başlamıştı. Söz konusu tüzüğün diğer maddeleri komitenin organizasyonu, üyeliği ve finansmanı ile ilgiliydi. Komite toplantıları, güvenlik gerekçesiyle Manastır'daki Avusturya-Macaristan konsolosluğunun tercümanı olan Arnavut-Ulah Protestan Gerg Kiriyasi'nin Manastır'daki evinde gerçekleştiriliyordu. Arnavut Özgürlük Komitesi, Manastır'daki Avusturya-Macaristan konsolosluğundan da bir miktar mali destek almıştı. [342] Komitenin bazı üyelerinin oluşturduğu tek silahlı çete, Görice Metropoliti Floti'yi öldürerek ilk terör eylemini gerçekleştirdi ve sonrasında komitenin kurucularından Bayo (Bajram) Topuli, Sofya'da Arnavutça yayınlanan "Drita" gazetesinde bir makalede rahibin öldürülmesini meşru bir hareket olarak savundu.[343] Söz konusu yazıda cinayet, bir yıl önce Yunanlar tarafından öldürüldüğüne inanılan Ortodoks Hristiyan rahip Kristo Negovani'nin öldürülmesinin intikamı olarak görüldü. Bu cinayetten sonra, küçük silahlı çetenin üyeleri geçici olarak Arnavutluk'tan ayrıldıysa da bazıları bir yıl sonra geri döndüler. İtalya'dan Arnavutluk'a girerek Şemsettin Sami ve Mehmet Naim'in doğum yeri olan Fraşeri'ye sığındılar. Çete üyesi Mihal Grameno bu yerden

[340] Arnavutluk Özgürlük Komitesi tüzüğü, Arnavut tarihçi Shukri Rahimi'nin çalışmasında yeniden yayınlanmıştır. Bkz.: Shukri Rahim **Gjurmime Historike të Rilindjes Kombëtare,** Priştine, Instituti Albanologjik i Prishtinës, 1986, s. 216-218.

[341] Mihal Grameno'nun 1907-1908'da yazılan ancak 1925'te yayınlanan anılarına göre çetelerin amacı kendilerini Yunan çetelerinden korumaktı. Ona göre Sultan II. Abdülhamid rejimi, Ortodoks Hristiyan Arnavutları Yunanlıların insafına bırakmıştı. Abdülhamid rejimi Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkımını getirecek yanlış bir politika izlemekteydi. Ve bu politika Arnavutluk'u da tehlike altında bırakıyordu. Grameno'ya göre rejim, Bulgar ve Yunan çeteleriyle savaşmak yerine Arnavutlarla savaşıyordu. Bkz.: Mihal Grameno, **Kryengritja Shqiptare,** G. Direttore & G., Vlorë 1925, s. 84-85.

[342] Sejfi Vllamasi, **Ballafaqime politike në Shqipëri (1897-1942).** Ed. Marenglen Verli 2. Baskı Tiran, Neraida, 2000. s. 42.

[343] B. Fehmi Topulli, "E Vërteta," **Drita,** 15 Vjeshte e Trete 1906 (15 Kasım 1906), S:V, No:85, Sofya 1906, s. 1.

* Metropolit Photios'un öldürülmesiyle ilgili olarak Görice Mahkemesi, 7 Mayıs 1907'de Bayram Fehmi'nin ölüm cezasına çarptırılmasına karar vermiştir. Bkz.: Said Olgun "Bayram Fehmi Bey / Bajo Topulli (1867-1930)," **History Studies International Journal of History,** Cilt 10, Sayı 1, Şubat 2018, Ankara 2018, (s. 125-145), s. 135.

esinlenerek yoğun duygular içinde şu şiiri yazmıştır: *"Senin gibi, ey Beytüllahim ve Arabistan'daki Mekke, / Muhammed'in ve İsa Mesih'in doğduğu yer, / Benim için Tanrı'nın yeri Fıraşeri / Naim Bey'in doğduğu yer, Arnavutluk'un kalbi"*[344] Bu şiir, Arnavut milliyetçiliğinin propagandasının, ulusal idealler için canlarını feda etmeye istekli gönüllüler yetiştirerek meyve vermeye başladığının kanıtıdır. Mihail Grameno, çocukluğundan beri Görice'de Arnavutça kitaplar okumuştu.[345] Romanya vatandaşlığına alınmasına rağmen, Arnavutluk ile olan duygusal bağını koparmamıştı. Ancak söz konusu çete, Arnavutluk'un herhangi bir yerinden Arnavutları kendilerine katılmaya ikna edemedi ve yalnız kaldı. Hiçbir zaman üye sayısı 20'yi aşamayan çete[346] 1908'de anayasanın yayınlanmasından sonra dağıldı.[347]

3.3.3. Bazı yabancı gözlemcilere göre Makedonya Sorunu

Makedonya'daki şiddet olayları, sorunun özünü anlamaya ve sonuçlarını bildirmeye çalışan birçok yabancı gazeteci ve diplomatın dikkatini çekti. Bunlardan biri, 1907-1908 yıllarında Makedonya'da araştırmalar yapan ve Makedonya'daki araştırmalarını anlatan bir kitap yayınlayan İngiliz bir diplomat olan Allen Upward idi. [348] Upwards ayrıca Makedonya'daki Bulgar Eksarhist Kilisesi köyleri ile Patrikhane Kilisesi köyleri arasındaki silahlı çatışmalara da değinmiştir. Ona göre, genellikle bir subay (voyvoda) tarafından yönetilen küçük bir grup (komitacı), Bulgaristan'dan yasadışı yollarla Makedonya'ya girecek ve ardından bir Eksarhist Kilisesi köyünün gençlerini silahlandırdıktan sonra onları komşu Patriklik Kilisesi köyüne saldırmaya yönlendirecekti. Yunan çetelerin (andartlar) ise Atina tarafından finanse edildiğini ve Makedonya'ya yasadışı yollardan giren Yunan ordusunun eğitimli subayları tarafından yönetildiklerini yazmıştır. Amaçları, Patrikhane Kilisesi köylerini Bulgar çetelerinin teröründen korumaktı. Ancak Eksarhist Kilisesi köylerinden intikam alındığında da hiçbir şekilde merhametli davranmıyorlardı. [349]

---

[344] Mihal Grameno, **Vepra,** Cilt II, Priştine, Rilindja, 1979, s.201.
[345] A.e., s.8.
[346] Çetenin altı Hristiyan üyesi aynı köydendi. Bkz.: Nathalie Clayer, **Arnaut Milliyetçiliğinin Kökenleri ...** s. 428.
[347] Arnavutça yayınlanan bir gazetede açıklanan afla ilgili bir haberden Makedonya, Arnavutluk ve Trakya'daki 1410 çete üyesinden sadece 22'sinin Arnavut olduğunu anlıyoruz. Bkz.: **Lirija,** No:5, 11 gusht 1908 (11 Ağustos 1908), Selanik.
[348] Makedonya sorunuyla ilgili kitabın yazarı Allen Upward, Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa, Yunanistan Başbakanı Theotokis ve bazı önemli siyasetçiler ve diplomatlarla görüşmeler yapmıştır.
[349] Allen Upward, **The East End Of Europe,** Londra, John Murray, 1908, s. 40.

Makedonya'daki köylüler, çok sayıda silahlı çetenin sürekli tehdidi altındaydı. 1908'de Makedonya meselesi ile ilgili bir kitapta Almanca'ya çevrilen ve yayımlanan bir mektup, köylülere gönderilen tehdit içerikli mektuplara bir örnektir. Makedonya'da bir köye gönderilen söz konusu mektupta şunlar yazıyordu:

> *Sırp sevici Bulgarlara (...) Bulgarsınız, (...) Sırp piskoposları, profesörler ve öğretmenler buraya sırf halkımızın mezarını kazmak için geliyorlar. Soyuna ihanet ediyorlar, (...) Bu vesileyle Bulgar'ı Sırplıktan vazgeçmeye ve kardeşlerine katılmaya iknaya çalışan Yunan suçluları evine alan kimseler, çocuklarıyla birlikte parçalara ayrılacak. Kahrolsun Yunanlar ve Sırplar! Yaşasın Bulgar halkı![350]*

Söz konusu mektuptan Sırp ve Yunanlıların Makedonya'daki Bulgarların ana düşmanları olarak görüldüğünü anlıyoruz. Ancak bu topraklarda Ortodoks Hristiyan Arnavutlar ve Ulahlar da yaşıyordu. Makedonya'daki bir köye gönderilen mektup, bunların Bulgar çıkarlarına doğrudan bir tehdit oluşturmadığını kanıtlıyor. İngilizceye çevrilen ve diplomat Allen Upward'ın kitabında yayınlanan söz konusu mektupta şu ifadelere yer verilmişti:

> *Belkameni sakinleri, Ahlaki olarak, Makedonya'nın Bulgar ve Ulah nüfusunu terörize eden Yunan andartlar (...) ile el ele vererek kötü bir yola girdiğiniz için sizi tehdit etmek zorunda kalıyoruz, (...) Tövbe etmeyen her birinizi öldürmek, hatta katletmek niyetinde olduğumu dikkatlice not edin. (...) Siz Yunan değil, Ulah ve Arnavut'sunuz; Sizi Bulgarlara dönüştürmek bizim arzumuz değil. (...) Yok olmak istemiyorsan, bizimle el ele ver. Bu size son uyarımız.[351]*

Ancak andart liderlerinin çoğu Ortodoks Arnavutlar veya Arnavutça konuşan Helenlerdi.[352] Makedonya'ya giren ilk andart çetesi, Arnavutluk kökenli Yunan ordusu subayı Pavlos Melas tarafından yönetiliyordu. [353] Bir diğer önemli andart

---

[350] Hugo Marcuse, **Serbien und die Revolutionsbewegung in Makedonien,** Berlin, W. Kraus, 1908, s. 139-140.

[351] Upward, The East End of Europe ..., s. 305-306.

[352] Pek çok Ortodoks Arnavut, kendilerini Helen olarak görüyordu çünkü "Helen" kavramı ırksal veya etnik bağlantı öngörmüyordu. Kişinin Yunan, Arnavut, Ulah, Bulgar ve hatta Türk (karamanli) olmasından bağımsız olarak Yunan kilisesinin üyesi olduğu sürece, kendisini Helen olarak kabul etmesi ve tanımlaması mümkündür.

[353] Nicholas J. Cassavates, **The Question of Northern Epirus at the Peace Conference,** New York, Pan-Epirotic Union of America, 1919, s. 64.

komutanı ise Arnavutluk'un Himara bölgesinden Spiros Spiromilios'tur. Öte yandan, andartları (Yunanlıları, Hristiyan Ortodoks Arnavutları), Komitacıleri (Bulgarları) ve Çetnikleri (Sırpları) takip eden Osmanlı jandarmaları (avcılar) ve gönüllü başıbozuklar çoğunlukla Müslüman Arnavutlardan oluşuyordu. [354] Bu, bazı durumlarda Makedonya'daki çatışmanın her iki tarafından da Arnavutların yer aldığı anlamına geliyordu. İngiliz diplomat Allen Upward kitabında bir Arnavut Osmanlı jandarma komutanının andartların Ortodoks Arnavut komutanı Spiros Spiromilos'a kendisiyle görüşmesi için mesaj göndermesi gibi ilginç bir olay nakledilir.[355] Spiros Spiromilos, aşağıdaki mesajla görüşmeyi reddetmiştir: "*Başka bir yerde arkadaş olarak buluşabiliriz; ancak burada düşmanız. Sen padişaha karşı görevini yap; Ben benim görevimi Kral George'a yapacağım; ve yakalayabilirsen beni yakala."*[356]

O dönemde Makedonya sorunu üzerine de araştırmalar yapan İngiliz gazeteci Henry Noel Brailsford, Makedonya'daki trajik durumda Osmanlı hükûmetinin politikalarının da sorumluluğu olduğu görüşünü paylaşmıştır. Zira Brailsford'a göre Osmanlı yönetimi, farklı dillerde okul ve kiliselerin açılmasına müsamaha göstererek ve komşu ülkelerin propagandalarına karşı savaşmayarak Makedonya Hristiyanlarının Osmanlı yönetimine karşı birleşmesini imkânsız hale getirmiştir. Ona göre Sultan II. Abdülhamid Makedonya'da "böl ve yönet" ilkesini uygulamıştır.[357]

Aynı dönemde bir Fransız gazeteci de Makedonya meselesi hakkında bir kitap kaleme almıştır. Fransız gazeteci Rene Pino'ya göre Sultan II. Abdülhamid rejimi Yunanlılar, Sırplar, Bulgarlar ve Ulahlar Makedonya için döktükleri kanı kendi lehlerine kullanan Arnavutları destekliyordu. Gazeteciye göre, Sultan II. Abdülhamid birkaç yıl daha iktidarını sürdürebilseydi Makedonya'da yalnızca Arnavutlar yaşıyor olacaktı. Pino Makedonya sorununun önemine ve Arnavut

---

[354] Sir George Young, **Nationalism and War in The Near East,** Oxford, Clarendon Press, 1915, s. 94.

[355] Balkan Savaşı sırasında Avlonyalı Ekrem Bey, ültimatom niteliğindeki mektubuyla Himara (Arnavutluk) sakinlerinden direnmemelerini ve yeni ilan edilen Arnavutluk devletinin otoritesini kabul etmelerini istemiştir. Himara'nın Arnavutluk'un egemenlik ilanına Hıristiyan sakinler adına direnen Spiros Spiromilios, ültimatomu reddetmiştir. Bu vesileyle, kendileriyle savaşan Müslüman Arnavutlara kardeşleri olduklarını ancak dinin onları böldüğünü hatırlatarak onları Yunanistan kralının egemenliğini kabul etmeye davet etmiştir. Bkz.: John Demetrius Cassavetti, **Hellas and The Balkan Wars,** T. Fisher Unwin, Londra 1914, s. 237-239.

[356] Upward, The East End of Europe..., s. 333.

[357] H. N. Brailsford, **Macedonia Its Races and Its Future,** Londra, Methuen, 1906, s. 255.

sorunuyla bağlantısına ilişkin olarak şunları yazmıştır: *"Tüm Balkan ülkeleri için Arnavutluk'un gelecekteki kaderi büyük bir sorundur: Makedonya'nın kaderi buna bağlıdır".*[358]

Makedonya'daki gergin durum, bazı Jön Türkler tarafından da Sultan II. Abdülhamid aleyhinde propaganda yapmak için kullanılmıştır. Jön Türkler Makedonya'daki durumdan dolayı yabancı basının önünde Sultan II. Abdülhamid'i suçlamış ve onu Arnavutları kayırmakla itham ederek Makedonya'daki Hristiyanların kanının akmasında Arnavutların Sultanın maşası olarak işlev gördüğünü iddia etmişlerdir. [359]

3.4. Arnavut sorunuyla ilgili kongreler (1908-1909)

3.4.1. Arnavutların 1908'de Firzovik'te toplanması

Arnavut temsilcilerin Temmuz 1908'de Firzovik'teki toplantıda dile getirdikleri talepleri, Padişah tarafından Meşrutiyet'in ilanında önemli bir etkendi. Firzovik'teki toplantıda Arnavut temsilciler tarafından Sultan II. Abdulamid'e telgrafla gönderilen talepleri, Üsküp uleması başta olmak üzere Kosova'nın dört bir yanından 180 kişi imzalamıştı. [360] Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in de Arnavutluk'ta meydana gelen isyanlar hakkında yazılı görüş vermesi istendikten sonra Sultan II. Abdülhamid'e hitaben Anayasanın ilan edilmesi tavsiyesi de verilmişti. [361] Anayasanın ilanından kısa bir süre sonra, Osmanlı'nın ABD Büyükelçisi bir Amerikan dergisine şunları yazmıştır: *"Sultan her koşulda sorun anında Arnavut desteğine bağlıydı ve isyan haberleri Yıldız Köşkü'ne bir şimşek gibi düştü."*[362]

Olaylarda doğrudan rol oynayan en az 3 Arnavut Türkçe dilinde anılarıyla Arnavutların Firzovik'te nasıl bir araya geldiği ve Anayasa'nın ilan edilmesi talebi yönünde ortak bir karara nasıl ulaştığı konusuna açıklık getirmiştir. Bunlar

---

[358] Rene Pinon, "La Question Albanaise," **Revue Des Deux Mondes**, Cilt: LIV (54), 15 Decembre (15 Aralık), Paris 1909, (s. 792-826), s. 794.
[359] Jusuf Fehmi, **Tablettes Revolutionnaires d'un Jeune Turc,** Paris, A. Michalon, 1903, s. 5;
* Yusuf Fehmi şöyle yazmıştır: "Bu vilayetlerin valileri ne yapıyor? Uzun bir süre padişahın emriyle Müslümanları Hıristiyanlara karşı cesaretlendiriyorlar ve katliamlara hazırlanmalarına izin vererek Arnavutları kayırıyorlar." A.e.
[360] Süleyman Külçe, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet,** İzmir, y.y., 1944, s. 61.
[361] Kemal Bey, The Memoirs of Ismail Kemal Bey, s. 315-316.
[362] Mundji Bey "The Regenerated Ottoman Empire," **The North American Review,** Cilt 188, No: 634, September 1, 1908 (1 Eylul 1908), Boston, University of Northern Iowa, 1908, (s. 395-403), s. 400.

Kalkandelenli Recep Cudi Efendi, Müfid Şemsi Paşa ve Süleyman Külçe idi. Kalkandelenli Recep Cudi, anayasanın ilanından birkaç ay sonra bir dizi yazıyla Firzovik Toplantısına dair anılarını okuyucularla paylaştı. Onun ifadesine göre, toplantıdaki kişilerin önceden bir plan yapılmaksızın ve yanlış bilgi veya söylentiler sonucu toplandığını anlıyoruz. Firzovik'teki toplantı öncesinde bazı yabancıların tiyatro oyunları için hazırladığı sahne, Firzovik'te bazı silahlı kişiler tarafından yakıldı. Recep Cudi'nin anılarına göre, faillere bu eylemi neden yaptıklarını sorduğunda aralarında şu konuşma geçti:

> *Evet biz bu tiyatroyu birkaç cihetten vatan ve millete, din ve devlete pek maruz gördük. S (sual): Ne gibi cihetler (...)? C (cevab): (...) aklımız ve fikrimizle düşünülen zararları anlatacak bir lisana sahip değiliz. Evvela bu tiyatronun ilk görünüşü vatan ve milletin vücuduna bir çıbandır (...) Kosova sahrasında velinimetimiz olan Sultan Murad'ın türbe şerifesiyle karşılıklı tiyatroya müsaade ediyorlar (...) Vay gidi vay şuheda kanıyla boyanmış yoğrulmuş bu toprak üzerinde biz sefahat mi ettiririz? Bu şühedanın kabirleri üzerine rakı şarap mı döktürürüz?*[363]

Recep Cudi'nin anlattığına göre çok sayıda Arnavut'un Firzovik'te toplanmasının nedenleri, bu olaylar sırasında Üsküp'teki İngiliz konsolosluğundan gönderilen bir telgrafla da teyit edilebilir. Söz konusu telgrafta, Arnavutların toplanmasının sebebinin Üsküp'teki özel bir Avusturya okuluna düzenlenmesi planlanan gezi olduğu belirtildi. Bu vesileyle düzenlenecek bir tiyatro oyunu için Firzovik'te bir dans pistinin inşa edilmesi ve dekorasyon için oraya Avusturya bayraklarının asılması ahalide endişeler doğurmuştu. Avusturya Bayrağı yüzünden, Avusturya'nın saldıracağına dair söylentiler dolaşıyordu[364] ve bu nedenle yaklaşık

---

[363] Manastır Müftüsü Receb Cudi "Kosovada vakai Firzovik Cemiyeti," **Beyanü'l Hak,** 30 Mart 1325 (12 Nisan 1909), No:28, S:I, Cilt II, Adet: 28, Dersadet 1326 (İstanbul 1910/1911), s. 659-660.

* Receb Cudi'nin anılarının diğer bölümleri Beyanü'l Hak: No:27, 23 Mart 1325; No: 26, 16 Mart 1325; No: 25, 9 Mart 1325; No: 24, 2 Mart 1325. Söz konusu son makalenin sonunda şöyle yazıyor: Mabadi var (Devam edecek). Ancak ilerleyen günlerde sözde "31 Mart Vakası" yaşandı. Receb Cudi'nin anılarının Beyanü'l Hak dergisinde yayınlanması durduruldu.

** Receb Cudi'nin anılarının alıntısında Ahmed Nezih Galitekin'in Osmanlıca tercümesine (sadeleştirilmiş) danıştım. Bkz.: Müfid Şemsi, **El Hakku Ya'lu Vela Yu'la Aleyh (Şemsi Paşa, Arnavudluk, İttihad ve Terakki),** Ed. Ahmed Nezih Galitekin, 2. Baskı, İstanbul, Şehir Yayınları, 2007, s. 154-166.

[364] Külçe, **Firzovik ...,** s. 50.

10.000 silahlı Arnavut bir Avusturya işgaline direnmek için toplanmıştı. [365] Şemsi Paşa'nın (1846-1908) oğlu Müfid Şemsi Bey'in anılarından, Arnavut Necib Draga Bey'in Firzovik'te toplanan Arnavutları anayasanın ilanı talebiyle padişaha başvurmaları gerektiğine ikna etmede oynadığı rolü anlıyoruz.[366]

Müfid Şemsi Bey anılarında şöyle yazmıştır:

> *Dragazade Necib Bey, Arnavudların en zayıf damarını, yüreklerindeki en derin yarayı biliyordu: Yabancı müdahaleleri. İşte o yarayı kanattı. O derdi deşti. Bütün sözlerini buna ayırdı. Yabancı zabit ve memurların Rumeli'den çekilip gitmeleri için meşrutiyetin lüzumunu, babamdan asla bahsetmeden ifade etmiştir. Padişahın hayat ve saltanatına dokunulmayacağını temin etmeği de ihmal etmedi.*[367]

4 Ağustos 1908'de anayasanın ilanından sonraki gelişmeler hakkında İngiltere Başbakanı'na sunduğu bir raporda, İngiltere'nin Selanik Başkonsolosu şu ifadelere yer vermiştir: *"Arnavutlar, ne olduğunu tam olarak anlamasalar da, sözde bir şeyi elde etmekten mutlu oluyorlar; (...) Hukukun kendilerine yüklediği yükümlülükleri kesinlikle anlamıyorlar."*[368]

1908 yılında anayasanın ilanı sürecindeki olayları birçok yabancı diplomat ve gazeteci anılarına yazmıştır. İstanbul'da yaşayan bir İngiliz gazeteci olan Sir Edwin Pears, Arnavutların İttihat ve Terakki Cemiyetine verdiği desteğin, İstanbul'da reform taleplerinin kabul edilmesinin nedeni olduğunu yazmıştır. Pears'e göre Arnavutların desteği, İstanbul ve Anadolu'daki gerici güçlerin gelmekte olan reformlara direnememesinin temel nedeniydi.[369]

---

[365] British Parliamentary Papers Turkey No:1 (1909) - Correspondence Respecting the Constitutional Movement in Turkey, Londra 1909, (No:6'da Ek, Konsolos Yardımcısı Satow'dan Başkonsolos Sir Lamb'e, Üsküb).

[366] Necib Draga bir Jön Türk'tü ve İttihat ve Terakki tarafından Ferzovik toplantısından çıkacak kararlar üzerinde etkili olma göreviyle Ferzovik'teki toplantıya gönderilmişti. Bkz.: M. Şükrü Hanioğlu, **Preparation for a Revolution - The Young Turks, 1902-1907,** Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 271;

* 1908 Meclis-i Mebusan'ın seçimlerinde Necib Draga, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olarak Üsküp Mebusu seçildi.

[367] Şemsi, **El Hakku ...,** s. 92;

* Müfid Şemsi'nin anıları ilk kez 1919'da yayınlandı.

[368] British Parliamentary Papers, Turkey No:1 (1909) ..., s. 41.

[369] Sir Edwin Pears, **Forty Years in Constatinople,** H. Jenkins, Londra 1916, s. 255-256.

1908 yılında Manastır'daki bazı subayların isyanını bastırmak için padişahın emriyle gönderilen Şemsi Paşa Arnavut'tu. [370] Çoğu Arnavut olan iki tabur ve gönüllülerle Manastır'a gitti. Ayrıca isyan eden ve anayasanın ilan edilmesini talep eden başlıca Osmanlı subayları da Arnavut kökenliydi[371] ve buradaki Arnavut nüfusun desteğini almayı umuyorlardı. Aynı zamanda Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa da Arnavut'tu. Bu tarihi dönemi çok derinlemesine inceleyen tarihçi M. Şükrü Hanioğlu da Edwin Pears gibi, Jön Türk devriminin başarısında Arnavutların çok önemli bir rol oynamış olduğunu yazmıştır: *"Devrimin başarısı Arnavut desteğine bağlıydı ve Kosova'daki Arnavut Gegalar tarafından hareketin onaylanması İttihat ve Terakki için ölüm kalım meselesiydi."*[372]

3.4.2. 1908 yılında Arnavut Alfabesi hakkında düzenlenen Manastır Kongresi

Manastır'daki kutlamaların bitişinden hemen sonra, anayasanın ilanı vesilesiyle, Manastır'daki Arnavutlar "Başkimi" adıyla kendi kulüplerini kurdular. Akabinde, Sultan II. Abdülhamid'e bu kulübün kuruluşunu haber vermek için bir telgraf gönderdiler. Padişah da cevabında onları tebrik ederek 100 lira maddi destek gönderdi.[373] Manastır Kulübü "Başkimi"'nin ilk kararlarından biri ise diğer Arnavut kulüplerini Arnavut alfabesine nihai halinin verileceği bir Kongre için Manastır'a davet etmek oldu. Manastır'da 1 Kasım 1908'de yapılacak bir toplantı için davetiyeler 1 Eylül 1908'de gönderildi. Davetiyede Hürriyet'ten sonra Arnavutçanın da serbestçe kullanılabileceği ifade edildi. [374] Bu, Arnavut okullarının Osmanlı İmparatorluğu genelinde açılabileceği anlamına geliyordu ve bu nedenle tüm Arnavutlar için tek bir birleşik alfabe tasarlamak gerekiyordu. Davette ayrıca Kongrenin çalışma programına da yer verilmiştir. Programda kongrenin 9 gün boyunca çalışmalarını

---

[370] Sicil-i Ahval'e göre Şemsi Paşa, Arnavut Kuçi aşiretine mensup idi. Bkz.: Şemsi, **El Hakku Ya'lu Vela Yu'la Aleyh ...,** s. 142;
* Bazı yazılı kaynaklara göre Şemsi Paşa Boşnak idi. Bkz.: Hafiz Ali Korça, **Vepra 2,** Logos, Shkup 2006, s. 43. Franz Nopcsa, **Reisen in der Balkan - Die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa**, Ed. Robert Elsie, İpek, Dukagjin Balkan Books, 2001, s. 109.
* Şemsi Paşa'nın yaveri Süleyman Külçe'ye göre Şemsi Paşa Boşnak Arnavutuydu. Bkz.: Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk,** İzmir, Yeni Asır matbaası, 1944, s. 289.
[371] Hanioğlu, Preparation for a Revolution ..., s. 227.
[372] Hanioğlu, Preparation for a Revolution ..., s. 253.
[373] "Klubi Bashkimi në Manastir dhe Dhurata e Sulltanit," **Lirija,** 25 gusht 1908 (25 Ağustos 1908), No:7, Selanik.
[374] "Kongresi i Manastirit," **Lirija,** 8 Nëntorë 1908 (8 Kasım 1908), No:15, s. 1.

kesintisiz bir biçimde sürdüreceği belirtilmişti. Kongre programına göre, Kongre tüm Arnavutlar için tek bir birleşik alfabe üretecekti ve alfabe kararına karşı çıkan Arnavutlar ulusa karşı hain ilan edilecekti. Manastır'daki Kongrede Arnavut olmayanların davet edildiği altı oturum daha öngörülmüştü. Konferansın konularından biri de "Arnavutların İttihat ve Terakki Cemiyeti ile İşbirliğinin Faydaları" idi. Bu, organizatörlerin ve konukların siyasi olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın olduklarının da deliliydi. Manastır Valisi kongrenin onursal başkanlığına, Manastır Müftüsü ve Manastır Arnavut kulübünün başkanı da kongre başkanlığına seçildiler. Manastır Valisi ve Müftüsünün bu kongreye katılımı, bunun ciddi bir organizasyon olduğunun bir göstergesiydi. Bu nedenle, çok sayıda davetli Manastır Kongresi'ne katılma davetlerine olumlu yanıt verdi. Kongrede hazır bulunan delegeler Arnavutların yaşadığı kasabaları temsil ediyordu. Romanya, Bulgaristan, Mısır ve İtalya'daki Arnavut kulüplerinin temsilcileri de vardı. [375] Ayrıca üç Arnavut Katolik rahip de kongrede hazır bulundu. Müslüman din adamlarının da üç temsilcisi vardı: Müftü Recep Efendi, Hacı Vildan Efendi ve Hafız İbrahim. Manastır'dan gelen delege ise Manastır'ın kaymakamı Salahuddin Bey'di. Ayrıca İstanbul temsilcisi olarak Müşir Fazıl Paşa da hazır bulundu. Vali, Müftü, Kaymakam ve Müşir gibi üst düzey katılımcıların Manastır'daki kongreye siyasi, dini ve askeri bağlamda meşruiyet kazandırdığını anlıyoruz. Kongre çalışmalarının ilk gününde Fıraşeli Midhat Bey[376] delegeler tarafından gizli oyla kongre genel sekreteri seçildi. Fıraşeli Midhat Bey'in genel sekreterliğe atanması, 1879'da Arnavut bürokratların İstanbul'da hazırlamış oldukları İstanbul alfabesi adıyla bilinen alfabenin kabul edilme olasılığını da artırmıştı. Fıraşeli Midhat Bey'in babası, 1879'da İstanbul'daki Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye'nin kurucularından biriydi. Fıraşeli Midhat Bey de yıllarca İstanbul Alfabesinin tüm Arnavutlarca kabulünü sağlamak için çaba sarf etmişti. [377] Genel Sekreterin seçilmesinin ardından tüm konuklar kongrenin resmi açılışına davet edildiler. Vali Hıfzı Paşa'nın yanı sıra Manastır'daki konsoloslukların diplomatik temsilcileri de açılışta hazır bulunmuştu. Bu vesileyle, aynı zamanda kongre delegesi olan Manastır Kaymakamı Salahuddin

[375] A.e., s. 2.
[376] Eski Mebus Abdül Hüsnü Bey'in (1876-1878) oğlu ve Şemsettin Sami Bey'in yeğenidir.
[377] Lumo Skendo (F. D. Fıraşerli Mithad Bey), "Kryeshkronjëtuar Tk. Spirobeg - Vent i hapur për të gjithë," **La Revie Albanaise**, Cilt A XVLHIN A, 1898 Brüksel, s. 166-167.

Bey tarafından Türkçe bir konuşma yapıldı. Kongrenin üçüncü gününde yine gizli oyla, Arnavut dili için tek bir alfabe belirleyecek olan 11 delege seçildi. Komisyon başkanlığına da oy çokluğu ile Katolik rahip Gerg Fişta seçildi. Fıraşeli Mithad Bey de komisyon üyeliğine seçildi. Komisyon başkanlığına bir Katolik rahibin seçilmesi, Arnavut alfabesi konusunda karar vermenin zor olacağının da işaretiydi. Katolik rahipler Arnavut dilinin sadece Latin harfleriyle yazılması için çabalıyor ve İstanbul alfabesine karşı çıkıyorlardı. Söz konusu alfabe ağırlıklı olarak Latin harflerinden oluşsa da birkaç Yunan harfi de içermekte idi. İki gün boyunca kapalı kapılar ardında sürdürülen tartışmalarda komisyon üyeleri, kongre programında öngörülen biçimde tek bir alfabe ortaya koyamadı [378] ve iki alfabede karar kıldılar. Karar metni şu ifadeleri de içeriyordu: *"(...) herkesin rızasıyla Arnavutlar arasında hem İstanbul alfabesinin hem de basit bir Latin alfabesinin birlikte öğretilmesi ve kullanılması kararlaştırıldı. Okullarda her iki alfabenin de öğretilmesi zorunlu olacaktır."* [379]

Bu açıklama komisyonun 11 üyesi tarafından diğer kongre delegeleri önünde imzalandı. Bildiride, karara saygı gösterme sözü veren diğer 19 delegenin de imzasına yer verildi. Delegelerin imzalarında ilginç olan bir husus, Latin yazısının Arnavutlara yabancı olduğu bir dönemde tüm delegelerin Latin harfleriyle imza atmış olmalarıdır. İmzası bulunanlar arasında üç Müslüman din adamının ismine rastlayamasak da üç Katolik din adamının isimleri açıkça okunabilmektedir. Müslüman din adamları Kongre kararlarına katılmadıkları için imzalamayı kesinlikle reddettiler. İkiyüzlülük olacağından, karara razı olmadıkları halde yemin edemezlerdi. Manastır Müftüsü Recep Cudi liderliğindeki Müslüman din adamları, Arnavutça dilini yazmak için başka bir yol seçmeye karar verdiler ve bu karar Manastır Kongresi'nin ruhuna göre ulusal ihanet telakki olunacaktı.[380] Arnavutçanın yazımı için Latin alfabesinin benimsenmesinde Katolik rahiplerin yanı sıra kongrede bulunan ikili Ulah-Arnavut kimliğine sahip delegeler de rol oynamıştır. Bu kişilerin

[378] "Kongresi i Manastirit," **Lirija,** s. 3.
[379] "Kongresi i Manastirit," **Diturija,** Mart 1909, No:3, Selanik 1909, s. 40.
[380] Manastır Kongresinde Arnavutçanın Kiril alfabesiyle yazılması yönünde herhangi bir öneri masaya yatırılmamıştır. 1875'te, Belgrad'da Kiril alfabesiyle basılmış Arnavutça bir kitap mevcuttu. Kitabın başında Makedonya-Arnavutluk'tan Georgi Pulevski Kiril alfabesiyle yazılan Türkçe bir metinde Sultan'a şu sözlerle teşekkür etmiştir: "Hürmetli Muhterem Daderi Elif Şanlı Sultan Abdul Aziz Azamet Efendimiz sayesinde çıkmış." 170 sayfalık kitap üç dilde yazmıştır: Slav Makedonca, Arnavutça, Türkçe. Bkz.: Ѓорѓи Пулес (Gorgi Pules), **Фјалтор неа тре гјуха: Шкиништ Македонисе, Шкип еде Турчиш,** Cilt II, Belgrad, У Државној Штампарији, 1875.

Rumence örneğinde olduğu gibi Arnavutçanın da Latin alfabesiyle yazılmasında ısrar etmeleri beklenen bir durumdu.[381]

3.4.3. 1909 yılında Debre Kongresi (Osmanlı Arnavut İttihâd ve Meşrutiyet Kongresi)

23-28 Temmuz 1909'da Debre'de "Osmanlı Arnavut İttihâd ve Meşrutiyet Kongresi" adıyla bir kongre düzenlendi. Bu Kongrede Arnavutlar dışında başka etnik kökenlerden katılımcılar da bulunuyordu. Arnavutça yayınlanan bir gazete haberinde kongreye katılımla ilgili şu satırlara rastlanmaktadır: *"Arnavutluk'un her kasabasından delegeler davet edildi. Selanik'ten her kulüpten temsilci geliyordu: Türk, Dönme, Yunan, Yahudi vb. Arnavut kulübünden Abdül Üpi geldi."* [382] Debre Kongresi çalışmalarına katılanlar da Abdül Üpi, Derviş Hima veya Göriceli Hafız Ali gibi Arnavut davasının destekçileriydi. [383] Debre Kongresi'nde Meclis-i Mebusan'daki Arnavut temsilciler de hazır bulundu. [384] Kongrede Göriceli Hafız Ali Arnavutça okul açma konusunu gündeme getirdi.[385] Ancak, Arnavutça dilinde eğitim veren okullar konusunda genel bir mutabakata ulaşılamadığı anlaşılıyor. Anayasa, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arnavutların kendi dillerinde okullar açmasına izin verse de, fiiliyatta birçok Arnavut bu fikre karşı çıktı. Ancak bu konuda muhafazakar bir pozisyon takınan kanadı ulema ile eşleştirmek doğru olmaz. Debre Kongresi'ndeki tartışmalardan, Arnavutları cehaletten kurtarmak için okulda Arnavutça öğretimi konusunda ısrar edenin Manastır Müftüsü Receb Cudi olduğunu anlıyoruz. İşkodra Belediye Başkanı Rıza Bey ise, Müftünün bu görüşüne itiraz ederek şunları söylemiştir: *"Lisan-i milli, yani Arnavutça lazım değildir. Bize Türkçe kafidir. Mekteplerde yalnız Türkçe okunmalıdır."* Bu sözlerin hemen ardından Receb

---

[381] Faik Konica Bey davetli olmasına rağmen Manastır Kongresi'ne katılmayı reddetmiştir. Manastır Kongresi delegelerinin çoğunluğunu Ulahların (çobenjë) oluşturduğunu yazmıştır. Bkz.: "Kongresi i Shqiptarëve Zhon-Turq," **Albania,** S:XI, No:5, Londra 1908.
* O zamanlar "çoban" kelimesinin anlamı Ulah'tı. Bkz: Hahn, **Albanesische Studien,** Cilt: III, s. 234. Carl Patsch **Das Sanschak Berat in Albanien,** Sarajbosna, Hölder, 1904, s. 83;
** Carl Patsch söz konusu kitapta şunları yazmıştı: "Auf unsere Frage nach ihre Nationalitaet, nannten sie sich Wle, die Albanen nennen sie čoban." (Türkçesi: "Milliyetlerini sorduğumuzda kendilerine Ulah dediler, Arnavutlar onlara çoban diyor."), A.e., s. 83;
[382] "Të ra," **Lirija,** 11 korrik 1909 (11 Temmuz 1909), No:52, Selanik.
[383] 1901'de Şemsettin Sami'nin "Besa yahud vefa" adlı tiyatro oyununu Arnavutçaya çeviren Abdül Üpi Selanik'in Arnavut kulübünün temsilcisi idi. Derviş Hima ise Arnavutça gazeteler yayınlamıştır.
[384] Debre Mebusu İsmail Paşa, Debre Kongresi çalışmaları sırasında ölmüştür. Elbasan Mebusu Hacı Ali Efendi de kongreye katılmıştır.
[385] Korça, **Vepra,** Cilt II, s. 48-49.

Cudi'nin tepkisi geldi ve şöyle dedi *"Lisan-i milli lazım değildir demek bu kavmin dünyadan kalkmasını istemektir."* [386] Debre Kongresi, tartışılan ve Arnavutların ve Arnavutluk halklarının yeni hükûmetle uyumu için önemli olduğu düşünülen konuların 12 maddelik bir kararla özetlenmesinin ardından başarıyla tamamlandı. Arnavutların temsilcileri, Osmanlı devleti ile bağlarını ve Osmanlı kimliğini bir kez daha teyit ettiler. Debre Kongresi'nin sonuçları açıklanırken şu hususa yapılan vurgu dikkat çekicidir: "*Meşrutiyet adalet demektir; adalet ise esas kanun-ı İslamiyet'tir."* [387]

Arnavutluk'ta eğitim konusunda (üçüncü madde) bilimsel ilerlemenin ardından medreselerde reform yapılması gerektiğine, [388] Arnavutluk'ta bir üniversite açılmasına ve Arnavutça dilinin devlet okullarında kullanılmasına engel olmadığına karar verildi. Arnavutların haklarının savunulması bağlamında Arnavutların Hristiyan Ortodoks cemaati içinde İstanbul'daki Patrikhaneden kayda değer ölçüde bağımsız olan Ulahlar ve Bulgarlar ile birlikte ayrı bir kategori olarak anılması da göze çarpan kararlar arasındadır (Madde 10).[389] Bu husus önemliydi, çünkü dini ibadetlerde Arnavutça kullanımının yasallaşması ile Ortodoks Hristiyan Arnavutların İstanbul Patrikhanesi tarafından yönetilen okullarda Arnavut dilinde eğitim hakkı da doğmuştu.[390]

Arnavutlar arasında Latin alfabesine destek verenlerse Debre Kongresi'nin çalışmalarından memnun değildi. Arnavut alfabesi konusunu Debre Kongresi'nde gündeme getiremediler ve birkaç ay önce Manastır Kongresi'nde alınan kararı onaylatamadılar.

3.4.4. 1909 yılında Arnavut okulları konusunda düzenlenen Elbasan Kongresi

[386] Manastırlı Kenan, **Debre Kongresi,** İstanbul, Cihan Matbaası, 1328 (1912), s. 44-45.
[387] A.e., s. 11.
[388] Göriceli Hafız Ali bu konuda ısrar etmiştir. Bkz.: "Debre Kongresinden Bir Yaprak," **Sırat-ı Müstakim,** aded 52, s. 411, İstanbul 1909.
[389] A.e.,
[390] Bir yıl önce Fan Noli, Arnavutluk'tan bir grup Hristiyan Ortodoks'un kendilerini Patrikhane'deki Yunan etkisinden ayırmaya çalışması üzerine Amerika'da Arnavut Hristiyan Ortodoks Kilisesi'ni kurmuş Ancak Ortodoks Hıristiyan Arnavutlar arasında pek destek bulamamıştı. Bu nedenle Ortodoks Hristiyan Arnavutlar için Müslüman Arnavut siyasetçilerin ve Osmanlı yönetiminin desteğini almak hayati önem taşıyordu.

Görünüşe göre Debre Kongresi'nin gidişatından memnun olmayan Latin alfabesi destekçileri, Arnavutluk'taki Arnavut okulları konusunda başka bir kongre daha düzenleme yoluna gitmişlerdir. Söz konusu kongre 2-8 Eylül 1909 tarihlerinde bugün Arnavutluk sınırları içinde kalan Elbasan kasabasında yapıldı. Kongreyi düzenleyenler arasında Görice Mebusu Şahin Teki Bey de vardı. Kongreyi düzenleyenler Arnavut davasının uzun süredir Arnavut dilinde propaganda ve gazetecilikle uğraşan, destekçileriydi.[391]

Elbasan'daki kongre çalışmaları başarıyla sürdürüldü ve sonunda 15 Maddeden oluşan bir bildirge kabul edildi. En önemli kararlar Elbasan'da Arnavutça dilinde bir öğretmen akademisi (Darülmuallimun) açılması (Madde 1) ve Görice'de bir eğitim derneği "Perparimi" (Refah) kurulması (Madde 2) ile ilgiliydi. Derneğin amacı Arnavutça dilinde ilk ve orta öğretim seviyesinde devlet okullarının (iptidai ve rüşdiye mektepleri) açılması için gerekli koşulları yaratmak olacaktı (Madde 8). Manastır'da bulunan "*Başkimi"* kulübü ile eğitim derneğinin koordinasyonuna da vurgu yapıldı (Madde 9).[392] Aralarında Hristiyan Ortodoks Arnavut veya Katolik Arnavut bulunmadığı kaydedilen sekiz kişiden oluşan bir eğitim komisyonu da oluşturuldu (Madde 12).[393]

Elbasan Kongresi bildirgesinin 5. maddesinde şu ifadelere yer verilmişti: "*Arnavutlar, Arnavutluk'ta mevcut olan resmi ve gayrı resmi bilumum mekatib-i saireye Arnavutça lisanını da idhal ve icrayı tedrisat esbabını istihzara çalışacaktır."*[394] Elbasan Kongresi kararları, İstanbul'da yayınlanan Kalendari dergisinde de Arnavutça ilan edildi. Ayrıca, Elbasan Kongresi'nin bir organı olarak Elbasan'da Arnavutça gazete "Tomorri" yayınlandı.

1909'da Manastır'da da bir Hristiyan Arnavut iki yıl içinde Arnavutluk'ta düzenlenen üç kongre hakkında bir makale yayınladı. Ona göre, Manastır Kongresi

---

[391] Anayasanın ilanından önce Şahin Teki Bey, Sofya'da Arnavutça "Drita" gazetesini yayınlamıştı, Fıraşerli Midhat Bey birkaç Arnavutça broşür yayınlamış ve 1908'den sonra Selanik'te Arnavutça "Lirija" gazetesini yayınlamıştır.

[392] Latin alfabesi muhalifleri ve aynı zamanda muhafazakar Arnavut siyasetçiler tarafından "Başkimici" olarak adlandırılmalarının nedeni de "Başkimi" kulübüyle olan bağlarıydı.

[393] Eğitim komisyonunun iki Hristiyan üyesi (Kristo Dako ve Gerg Kiriyasi), Manastır'daki Amerikan Protestan misyonuna bağlı ve Arnavut-Ulah çift kimliğine sahip Protestanlardı. Müslüman üyeler arasında ise Bektaşi kimliği hakimdi. Ancak heyette (yine bir bektaşi olan) Mebus Şahin Teki Bey'in bulunması heyete meşruiyet kazandıran bir durumdu.

[394] Bilgin Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar,** Büke Kitapları Yayınları, İstanbul 2004, s. 260.

ve Debre Kongresi'nin Arnavutlara hiçbir fayda sağlamazken Elbasan Kongresi'nin Arnavutlara fayda sağlayacağı umuluyordu.[395]

3.5. Müslüman Arnavutların Osmanlı ve İslam kimliğini koruma çabaları (1909-1911)

Manastır Kongresi'nin Arnavut dilini Latin alfabesiyle yazma kararı Arnavut ulemasını ve muhafazakar Arnavut siyasetçileri rahatsız etti. Arnavut uleması, Müslüman Arnavutlar arasında pek destek bulamayacağına inanarak Latin alfabesi kararına başlangıçta ciddi bir itiraz dile getirmemişti. Manastır Kongresi'nden sadece birkaç ay sonra düzenlenen Debre Kongresi, Arnavut dili için Latin alfabesi kullanımı hususunu görmezden gelmiş ve Manastır Kongresi'nin kararlarını ele almamış ve bir karara bağlamamıştır. Ancak Arnavutça dil okullarının açılmasıyla ilgili tartışmalar başladığında durum değişti. Elbasan Kongresi'nin Elbasan kasabasında bir Arnavut Darülmuallimin açma kararı, Arnavutlar arasında alfabe sorununa öncelik vermeyi gerektiren bir başka hususstu. Bütün bu faaliyetler sonucunda Arnavut uleması konuyla ilgili açıklama yapma gereği duymuştur. "Tanin" gazetesinde yayınlanan bir bildiride ulema Arnavutça yazıda Latin alfabesinin kullanılmasını reddetti. Açıklamada ayrıca İstanbul'daki Fatih Medresesi'nden 10 hocanın da imzası bulunuyordu. İmzacılar arasında dikkat çeken diğer isimler arasında Elbasan Mebusu Hacı Ali bin Mehmet ve Prizren Mebusu ZeynelAbidin Efendi de vardı. İmzaları aynı zamanda İstanbul'daki Arnavut kökenli ulemanın yapılacak açıklama üzerinde siyasi etkiye sahip olabilecekleri anlamına geliyordu. 1908'deki Manastır Kongresinin katılımcılarından olan Manastır eski Müftüsü Recep Cudi Efendi de imzacılar arasındaydı. Söz konusu açıklama şu şekildeydi:

> *Arnavut hurûfu. Dersaadet'de bulunan Arnavut uleması tarafından neşredilen beyannamedir: Arnavut kavm-i necîbinin Müslüman ve Osmanlı olmaları dolayısıyla hurûfât-ı Arabiyyeyi bihakkın nakş-ı ezhân eylemeğe mecbûriyye-i dîniyye ve milliyesi vardır. Manevi ve maddi birçok fevaid ve muhsinatı cami olan Arap hurûfatı tahrir-i lisanımız için*

[395] Cile Vreto, **Kalendari Afredita,** S:I, 1910, Manastır, Shtypëshkronja Bashkimi i Kombit, 1909, s. 20.

kabul eylemeğe ve onun aksi olarak iltizam edilmek istemeyen şekl-i hurûfat icabı kemal-i şiddetle reddetmeye karar verdiğimizi beyan eyleriz.[396]

Arnavut ulemasının Arap alfabesinin Arnavutça yazılmasını desteklemesi ve Müslüman Arnavutların da bu konudaki protestolarıyla destek vermesi, Osmanlı hükûmetinin bu konuda somut bir adım atması için gereken şartları da yaratmış oldu. Ayrıca Arnavutlar tarafından Sadrazam'a ve Meclis-i Mebusan'a Arap Alfabesinden yana tercih bildiren çok sayıda dilekçe gönderildi. Arnavutça yazı için kullanılan Arap alfabesi, Arnavut nüfuslu toprakları temsil eden Meclis-i Mebusan'daki Mebusların çoğu tarafından da desteklendi. Bu nedenle, bazı Arnavut Mebusları, Arnavutça için bir Arap alfabesi kabul etme kararını somutlaştırmak üzere konuyla ilgili Arnavutları İstanbul'daki bir toplantıya davet etme girişiminde bulundular. Bu toplantının duyurusu, başlatıcılar adına, Elbasan Mebusu Hacı Ali ve İpek Mebusu Mahmud Bedri Bey adına "Yeni Tasvir-i Efkâr" gazetesinde yayınlandı.[397] Yine aynı gazetede Arnavutların İstanbul'da Arnavut alfabesi üzerine düzenlediği toplantının gidişatı ve içeriği hakkında bir makale de yayınlandı.[398] Buradan anlıyoruz ki oturumda Meclis-i Mebusan Reisi Sani Asım Efendi de hazır bulundu. Giriş konuşmasını Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'na sadık olduklarını ve İslam dinine sadık kalacaklarını vurgulayan İpek Mebusu Bedri Bey yaptı. Onun ardından Elbasan Mebusu Hacı Ali ve Prizren Mebusu Yahya Bey de konuştular. Daha sonra toplantıda Arnavutça bir nasihatname (dini tavsiye) 10 yaşındaki bir çocuk tarafından okundu.[399] Görüşmede Latin alfabesinin kabul edilmemesi konusunda oybirliği ile karar verildi. Arnavud Malif Maarif adında bir eğitim topluluğu kuruldu. Arap alfabesiyle Arnavutça kitaplar basacak bir yayınevi kurulmasına karar verildi. Söz konusu makalede şu ifadelere yer verilmiştir: "*Arnavutların alem-i İslamiyyete olan hizmetinden, vatanperverliklerinden, şecaatlerinden ve tevhid-i İslam muhafaza-i din için hurûf-u Arabiyyenin ipkası lüzumundan bahis dini, siyasi ve ictimai pek müfid*

[396] "Arnavut hurufu," **Tanin,** 29 Kanun-ı Sani 1325 (11 Şubat 1910), No:518, s. 2.
[397] "Arnavud Maarif Mahfili," **Yeni Tasvir-i Efkar,** 17 Şubat 1325 (2 Mart 1910), No:271, s. 2.
[398] "Arnavud Malif Marufi ve nutuk eftetahi," **Yeni Tasvir-i Efkar,** 20 Şubat 1325 (5 Mart 1910), No:274, s. 5-6.
[399] Bu eylemin sembolik anlamı bir çocuğun bile Arapça harflerle Arnavutça okumayı kolayca öğrenebileceğine işaret ediyordu.

hitabeler irad etmişlerdir. Bunların hepsi bir tufan sitayiş ve takdire gark eylemişlerdir." [400]

Bu toplantının daha geniş bir siyasi meşruiyete sahip olması veya toplantıda alınan kararların daha geniş kesimlerden siyasi destek alması için Arnavut olmayan Mebuslar da toplantıya davet edilmişti. Oturum sonunda saygı göstergesi olarak toplantıda alınan kararların ardından Yemen Mebusu Seyyid Ahmed Efendi'ye dua etmesi için söz verildi. Söz konusu toplantıda alınan kararlar, "Yeni Tasvir-i Efkar" gazetesinde "İttihad-ı Osmânı Arnavut Maarif Mahfili" adına yayınlanan bir açıklama şeklinde kamuoyuna duyuruldu.[401] Açıklamada Arnavutların Arnavutça yazmak için sadece Arap alfabesini kullanacakları belirtildi. Kurulan teşkilat bu amaçla Arnavut dilinin öğretileceği okulların ihtiyaçlarına yönelik kitap dağıtma sorumluluğunu üstlenmiş ve ayrıca bir Darülmuallimin açmayı da planlamıştır. Açıklamanın sonunda Arnavutluk'un tüm bölgelerinden temsilcilerin imzalarına yer verilmiştir. Siyasetin ve ordunun en üst kademelerinden temsilcilerin imzaları Birliğin ciddiyetini gösteriyordu. [402] Siyaset ve ulema temsilcisi olarak imzalayanlar arasında sekiz Meclis-i Mebusan üyesi[403] ve Ayan-ı Mebusan temsilcisi Kalkandeleneli Reşid Paşa da vardı.

"İttihad-ı Osmânı Arnavut Maarif Mahfili", Recep Cudi Efendi'nin yayınladığı Arap harfleriyle Arnavut alfabesini[404] destekledi. Okullarda Arnavutça yazı öğretmek için bu kitabın binlerce kopyası Arnavutluk'a gönderildi. Recep Cudi Efendi ayrıca Arnavutça bir İlmihal (Arnavutça Müfesal İlmihal, İstanbul 1911)[405] ve Arnavut gençliği üzerine siyasi ve eğitici düşüncelerini içeren bir broşür yayınladı.[406] Tiranlı Fazıl'ın Arnavutça grameri kitabı (Sarfi İptida-i Arnavudi, İstanbul 1911) da

---

[400] A.e., s. 5-6.

[401] "Arnavud Mahfelinde" **Yeni Tefsir-i Efkar**, 28 Mart 1326 (10 Nisan 1910), No:310, s. 6-7.

[402] Ordunun temsilcileri (Erkan Harbiye Ümumiye Reisi) İzzet Paşa, mirliva Yanyalı Esad Paşa (Çanakkale Komutanı 1915), ve Manastırlı binbaşı Nurettin Bey (Sakalı Nurettin Paşa) idi.

[403] Meclis-i Mebusan üyeleri şunlardı: 1. İşkodra Mebusu Rıza Bey, 2. İpek Mebusu Bedri Bey, 3. Üsküb Mebusu Said, 4. Priştine Mebusu Şaban Paşa, 5. Priştine Mebusu Fuad Paşa, 6. İşkodra Mebusu Murteza Bey, 7. Taşlıca Mebusu Vasfi Bey, 8. Prizren Mebusu Yahya Bey.
* İmzacılar arasında, daha sonra Arnavutluk Kralı olan Matlı Ahmed Bey de vardı (Arnavutluk Kralı 1928-1939).

[404] Manastır Müftüsü Kalkandeneli Receb Cudi bin Nureddin Voka, **Abeya Şkip,** 2 Baskı (tab sani), Konstantiniyye (İstanbul), Matbaa-i Ebu El-zziya, 1327 (1911).

[405] Hasan Kaleshi "Disa aspekte të luftës për alfabetin shqip në Stamboll," **Gjurmime Albanologjike,** No:1, Priştine, Rilindja, 1969, s. 77-117.

[406] Manastır Müftüsü Kalkandeneli Receb Cudi bin Nureddin Voka, **Mendime,** İstanbul, Matbaa-i Ebu El-Zziya, 1327 (1911).

yayınlandı.[407] Bu faaliyetlerin ardından Mevlut, Arap alfabesiyle Arnavutça yayınlandı.[408]

Arnavut Maarif Mahfili, İstanbul'daki faaliyetlerinin propagandasını genişletmek için "Zemra / Yürek" adıyla Osmanlı ve Arnavutça siyasi içerikli bir gazete çıkarmaya başladı. [409] Ancak görünüşe göre "Arnavut Maarif Mahfili" Arnavutluk ve Arnavutların Tarihi kitabını ve Arnavutça sözlüğü yayınlamayı başaramamıştır. Böylesi akademik eserlerinin yayınlanması için daha uzun bir hazırlık süresi gerektiği açıktır. Bu bilimsel çalışma Arnavutluk tarafından yayınlanmış ve dağıtılmış olsaydı, eğitim ve siyaset alanında Arnavut-Müslüman ulusal kimliğinin oluşumunu etkileyecek önde gelen görüşleri tamamlayacaktı. Bu yayın faaliyetlerinin Arnavud Maarif Mahfili tarafından üstlenilmesi şüphesiz Müslüman Arnavutların Osmanlı ve Müslüman Arnavut kimliğini korumayı amaçlıyordu.

3.6. Osmanlıca gazetelerde Arnavut Meselesi ve Arnavut Alfabesi ile ilgili polemikler (1909-1911)

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk gazeteleri Arnavut meselelerini Osmanlı iç siyasetinin bir parçası olarak ele almıştır. Birçok Arnavut da bu gazeteleri siyasi görüşlerini yaymak için kullanmış ve esasen Arnavut okulları sorununu ve Arnavut dilinin alfabesini ele alan yazılar yazmışlardır. Avrupa gazetelerinde de bu çevrelerce Arnavutlar hakkında yazılar yayınlandığı anlaşılmaktadır. Arnavutlarla ilgili bu makalelerin İstanbul'daki bazı etkili gazetelerde yayınlanması Arnavut siyasetçilerin organize bir tepkisine yol açtı. Meclis-i Mebusan'ın ve Meclis-i Ayan'ın Arnavut temsilcileri, Arnavutların Arnavutluk için özerklik veya bağımsızlık istedikleri yönündeki söylentileri reddeden bir bildiri yayınladılar ve bazı Osmanlı gazetelerini Avrupa gazetelerinden çeviri makaleler yayınlamakla suçladılar. Gazeteleri Osmanlı çıkarlarına karşı propagandanın parçası olmakla suçlayan bu bildiri Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu ve İslam'a en sadık millet olduğunu doğruluyordu. Bildiride şu ifadelere yer verilmişti:

---

[407] Kaleshi, "Disa aspekte të luftës për alfabetin shqip në Stamboll," **Gjurmime Albanologjike,** No:1.
[408] Elbasanlı Süleyman Efendi, **Arnavutça Mevlid-i Nebevi**, Konstantiniyye (İstanbul), Matbaa-i Ebu El-zziya, 1328 (1912).
[409] Redaktör, Elbasan Mebusu Hacı Ali Efendi idi. İstanbul Taksim'deki Atatürk Kitaplığında söz konusu gazetenin sadece bir sayısı bulunmaktadır.

İstiklal ve muhtariyet iddiasıyla devletin siyaset-i dahiliye ve hariciyesini işgal etmek kanımız bahanesine istihsal olunan meşrutiyetle beraber sevgili vatanımızın da mahvını intaç edeceğine Arnavutların her ferdince yakın hasıl olmuş ve beş asırdan beri Türklerle Arnavutlar beyninde bir esas metin üzerine tesis etmiş olan uhuvveti tahkim eden ravabıt-ı maddiye ve maneviyyeden kat'ı nazar mevki-i coğrafi ve muhit itibariyle Arnavutların hal-i tecerrüdde yaşamaları mümkün olmadığı gibi hissiyat müstakbile-i kavmiyye nokta-yi nazarından dahi arzu olunamayacağı bedihi bulunmuş olduğundan kimseye hafii olmayan başka noktalardan istifade emeliyle bedhanın kemal-i ihtimamla tasni' ettiklerine şüphe olmayan şu aracıyı külliyen reddetmiş olmak üzere istiklal ve muhtariyet fikirlerinin hiçbir namuslu ve hamiyyetli Arnavut'un hatırından bile geçmediğini ve Arnavutluk'un hiçbir noktasında mucib endişe bir hal olmayıp her tarafta asar-i naciye-i meşrutiyetin tecellisine intizar olunmakta bulunduğunu beyan ile iftihar ve şu beyannamemiz neşrini niyaz eyleriz.[410]

Bu bildiri aynı zamanda Osmanlı merkezli siyasetteki hemen hemen tüm Arnavut temsilcilerin ortak bir girişimi niteliğindeydi.[411] İlerleyen sayfalarda ele alınacak olan siyasi parti görüşleri arasındaki ayrışmalar sonucunda Arnavut siyasetinde iki grubun öne çıktığı görülecektir. Bu ayrışmanın ana eksenlerini ise Merkezi Osmanlı hükûmetinin Arnavutluk'a yönelik görüşleri, Arnavut okullarında kullanılan dil ve Arnavut dilinin yazımı için kullanılan alfabe oluşturacaktı.

3.6.1. Süleyman Nazif Bey ile Asım Mustafa Kruya arasındaki polemikler

[410] "Beyanname Mebusan," **Yeni Tasvir-i Efkar,** 7 Temmuz 1909, No:38, s. 8; **Takvim-i Vekayi,** 23 Haziran 1325 (6 Temmuz 1909), S:I, No:263, s. 1-2.

[411] Bu açıklama, Arnavut nüfuslu bölgeleri temsil eden toplam 11 Mebus ve 2 Meclis-i Ayan üyesi tarafından imzalandı. 31 Mart 1909 olaylarından sonra Arnavut Mebusları İsmail Kemal Bey ve Müfid Bey sürgünde idi.

Arnavut olmayıp da önde gelen Osmanlı gazetelerinde Arnavutluk'taki olaylar hakkında yazılar yazmaya başlayan ilk kişilerden bazıları, İttihat ve Terakki'ye yakın Osmanlı gazetelerinin sahipleri veya editörleriydi.[412]

Süleyman Nazif Bey, "Tasvir-i Efkâr" gazetesinin ön sayfasında yayınlanan bir makalede Arnavutları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa yakasında istikrarı bozucu unsurlar haline gelmekle eleştirdi ve Anayasanın ilanından sonra bazı Arnavutlarda ortaya çıkmaya başlayan milliyetçilik sonucunda Arnavutları tehdit eden tehlikeyi değerlendirdi. Durumdan da Avusturya-Macaristan propagandası ve diğer Balkan devletlerini sorumlu tuttu. Yazısında şu cümleler dikkat çekmektedir:

> *Meşrutiyet-i Osmaniye'nin her türlü ihtilafat-ı dâhiliyeye nihayet vereceği zannolunduğu bir zamanda, vatanımızın ahfadından bir takım yeni metalıb ve temeyyülat yüz göstermeye başladı. Arnavut vatandaşlarımızın sinin-i ahirede izhar ettikleri kavmiyyetperverlik bu cümledendir. Osmanlılık aleminden ziyade kendi mevcudiyet hususlarını tehdit edecek bir şekil alıyor.*[413]

Süleyman Nazif Bey'e göre Arnavutçayı Latin alfabesiyle yazmakta ısrar eden Arnavutlar, Avusturya Macaristan'ın etkisine girme yönünde propaganda yapıyorlardı. Müslüman Arnavutların kültürel dönüşümünü ve onları Hristiyan değerleriyle yakından ilişkilendirmeyi amaçlıyorlardı. Süleyman Nazif Bey şöyle yazmıştır: *"Bu huruf kabul olunduktan sonra Kur'an-ı Azimüşşanı hitabet ve kıraatı müstahil ve buna yönelik Arnavutları Hristiyanlık dairesine ithal suretiyle tevsi' nüfuz etmek isteyenlerin maksadı hasıl olacağından asabiyet-i diniyyesi taassub [?] daha metin olan bu kavim bu suretle farkında olmayarak yavaş yavaş terk-i din etmiş olur."*[414] Süleyman Nazif Bey, milliyetçiliğini İttihat ve Terakki'nin milliyetçi politikalarının bir savunucusu olarak tasvir etmiştir. Arnavut dili hakkında, resmi dil olarak kullanılabilecek bir dil olamayacağını yazmış ve şunları eklemiştir:

---

[412] Bu grupta Süleyman Nazif Bey, Ebüzziya Tevfik Bey ve Hüseyin Cahid Bey gibi isimler dikkat çekiyordu. Bu tartışmalar Arnavut tarihçi Hasan Kaleşi'nin Arnavutça bir makalesinde de ele alınmıştır. Bkz.: Kaleshi, "*Disa aspekte* të luftës për alfabetin Shqip në Stamboll", **Gjurmime Albanologjike.**

***** Türk tarihçi Bilgin Çelik de kitabında bu polemiği yazmıştır. Bkz.: Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar ...**, s. 275-303.

[413] Süleyman Nazif Bey "Osmanlılık - Arnavudlar," **Yeni Tasvir-i Efkar,** 4 Eylul 1909, No:96, s. 1.

[414] A.e.

Arnavutlar lisanlarını istedikleri gibi talim ve tamim etsinler. Yalnız şunu hatırdan çıkarmasınlar ki bugün memalik-i Osmaniyyede istimal olunan elsine arasında Arnavutçanın asla rekabet edemeyeceği derecede mükemmel ve müterakki lisanlar vardır. İptidai bir vasita-i beyan hiçbir vakit lisan-i resmi olamaz. Ve lisan-i resmi olmayan ve hatta vaktiyle olup da bu mevkiden sukut eden diller mahkum-ı tevakkuf ve tedennidir.[415]

Süleyman Nazif Bey'in yazısı tepkilere yol açtı. Bunu Arnavutların gazetenin yazı işleri müdürlüğüne gönderdiği mektuplardan anlıyoruz. Bazı Arnavutlar yazarı desteklerken, milliyetçi Arnavutlarsa eleştiriler yöneltmiştir. İstanbul'daki bir Arnavut öğrenci olan ve A.C. imzasını kullanan bir kişinin bu tür eleştiriler içeren bir mektubu da Tasvir-i Efkar gazetesinde yayımlanmıştır. Süleyman Nazif Bey'in bu mektupları yayınlama iradesi, onun Arnavut meselesiyle ilgili farklı argümanlarla polemiğe girmeye hazır olduğunu gösteriyor.

Asım Mustafa Kruya tarafından kaleme alındığı anlaşılan söz konusu mektupta 11 farklı nokta ele alınarak Süleyman Nazif'in Arnavutlar ve Arnavut meselesi hakkındaki görüşlerinin tamamına yakını eleştiri konusu yapılmıştır. Arnavut dilinin alfabesi konusunda Avusturyalıların çıkarlarının Arnavutları manipüle edemeyeceği, çünkü bu durumda Şemsettin Sami ve Naim Bey kardeşlerin de Avusturyalıların maşası olduğunu düşünmek gerekeceği belirtilmiştir. Mektubun sonunda ise Süleyman Nazif Bey'in Arnavutça konusundaki tutumu eleştirilmiş ve bilgili birçok Arnavut'un çabaları sayesinde Arnavutçayı iyi bir geleceğin beklediği vurgulanmıştır. Asım Mustafa'nın mektubunda şu ifadeler öne çıkmaktadır:

Bir çok eserler yazan Şemseddin Sami Bey Türkçede dahi bulduğu çürük bir temeli ahkam üzerine (Kamus-ı Türki)siyle sağlam bir bina inşa etti. Kavimdaşı ve hemşehrisi Süleyman Fehmi Bey ise o binanın tezyinatını ikmal eyledi. Binaenaleyh yine büyük kavimdaşının vaz ettiği esas metin üzerine Süleyman Fehmi Bey'in muhkem binalar inşa ve mükemmel tezyinat icra etmesinin tabii yani Arnavutçanın da müstefid himmeti olacağı biiştibahtır. Bugün Türk kavaid ve mahasim-i edebiyyesini tedvin

[415] A.e.

eden Arnavut, yarın neden lisan-ı maderzadinin edebiyatını da cem' ve tedvin etmesin?[416]

3.6.2. Arnavut Mebusu Sayyid Efendi ile Türk Mebusu Ebüzziya Tevfik arasındaki tartışmalar

Ebüzziya Tevfik Bey Meclis-i Mebusan üyesiydi ve Tasvir-i Efkâr gazetesinin yazı işleri müdürüydü. Gazetesinde Avusturya-Macaristan'ın Kuzey Arnavutluk'taki etkisi hakkında bir makale yayınladı. Söz konusu makalede, eski Avusturyalı diplomatlar Meternicht ve Graf Anderson döneminden sonra başlayan Avusturya etkisini ele aldı. Ebüzziya Tevfik Bey, Avusturya-Macaristan'ın Arnavutluk'taki ekonomik etkisinin Arnavutluk'un geleceği için bir tehdit oluşturduğunu ve ayrıca, Avusturya politikalarının etkisi altında kalan ve onların desteğiyle Kuzey Arnavutluk'ta birkaç okul ve hastane açmayı başaran Katolik rahiplerin Arnavutluk'taki etkisinden duyduğu endişeyi dile getirdi. Ebüzziya Tevfik Bey'in yazısında öne çıkan ifadeler şunlardır:

Filhakika Avusturya Arnavutluk savahilinin hakim-i manevisidir. Çünkü posta, nakliyat ve murasalat ve muvaradat, Avusturya'nın taht-i inhisarındadır. ... Avusturya mekteplerinde tahsile rağbet eden genç Arnavutlara nakden muâvenet edildiği gibi Avusturya memurunu hal-i zaruratta ve binaenaleyh çiftlikleri hal-i harapta bulunan Arnavutluk beylerini dahi ikraz-ı nuküduyla taht-ı hüküm ve nüfuzlarına almaktadırlar."[417]

Ebüzziya Tefvik Bey'in yazısından sonra meslektaşı Seyyid Efendi'nin cevabı gecikmedi. Seyyid Efendi Arnavut'tu ve Üsküp'ü temsilen Meclis Mebusan üyesiydi. Açık bir mektupta Ebüzziya Tevfik Bey'in Arnavutluk ile ilgili varmış olduğu sonuçları reddetti ve onu Arnavutları ve Arnavutluk meselesini iyi bilmemekle

---

[416] A. C., "Süleyman Nazif Bey Efendiye," **Yeni Tasvir-i Efkar,** 11 Eylul 1909, No:104, s. 6-7.
* A. C. (F. D. Asim Cenan), Mustafa Asim Kruya idi. Kruya, 1941-1943 döneminde Arnavutluk Başbakanı olacaktı.

[417] "Şemali Arnavudluk ve Avusturya politikası," **Yeni Tasvir-i Efkâr,** 23 Ramazan 1327 (8 Ekim 1909), No:130, s. 1;
* Makale, yazarının adı olmadan yayınlandı, ancak Yeni Tasvir-i Efkâr editörünün Ebüzziya Tevfik Bey olduğu malumdu.

suçladı. Seyyid Efendi, Arnavutların yabancıların Arnavutluk'taki çıkarlarını anlamayacak kadar saf olmadıklarını yazmış ve şunları eklemiştir:

> *Bir ecnebinin Arnavud ağzına doğru uzatmak isteyeceği ballı parmağı Arnavud yalamaz. ... İslam Arnavutların Avusturya mekteplerine gittikleri Arnavut Beylerin çiftliklerinin ihyası için ecnebiden para aldıkları hiç vaki değildir, yoktur. ... Şimal-i Arnavutları düşünürken ve bunların haysiyetini yazarken yakından tanıdığınız bir Arnavut'u düşününüz. Aşağıdan yukarıya bu hıtta-i safiyenin sevbi garbisine doğru hutva hutva ilerledikçe bu kavmin salabet-i diniyye ve taassub millisi bir nisbet-i mütezaide ile artar. Emin olunuz ki bu kavme fıtratın bahşettiği vatanpervetlik hüsne, kabiliyyet-i milliyesine bilacehalet karşı gelmemiştir, arıza dahi hail olamamıştır. Noksan-i maarif ve iman adanının [?] dehşetmevinde yaşayan bu millet zahirde lakin içtima ve itikad–ı nazariyeleriyle vatan ve milliyetlerini gereği gibi muhafaza etmişler. En münevverülfikr halklar gibi mutakadat-ı rasihalarına asla zaaf ve halel getürmemişlerdir. Arnavutlar da ecnebi sözü, hariç ilkaatı, sarih düşman ateşi gibi icra-i tesir eder. Hristiyanlar da olabiliyor ki amal ve vesait-i ecnebiyye revacğah bulabilsin. Ancak islamların min'el - ezel taassum ettikleri hısn-i resin-i itikadı yıkmak bugüne kadar hiçbir kuvvete müyesser olamamıştır.*[418]

Seyyid Efendi başka bir vesileyle "Yeni Tasvir-i Efkar" gazetesine bir açık mektup da yazmıştır. Bu çerçevede Üsküp'e gitmiş ve orada Arnavutça yazmak için Latin alfabesinin kullanılmasına karşı protestolar düzenlemiştir.[419] Bu açık mektupta "*... çünkü bu millet İtalyalı gibi müfsidlerin makasidine hizmet edecek derecede boş kafalı değildir"* sözleri dikkat çekicidir.[420]

---

[418] Üsküb Mebusu Sayyid, "Refikim Ebüzziya Tevfik Bey Efendi'ye - Açık Mektup," **Yeni Tasvir-i Efkâr,** 1 Şevval 1327 (16 Ekim 1909), No:138. s. 2.

[419] Üsküb Mebusu Sayyid, "Açık Mektup," **Yeni Tasvir-i Efkar,** 8 Safer 1328 (19 Şubat 1910), No:260, s. 5;

***** Açık mektubun sonunda şöyle yazmıştır: "*Üsküb 1 Şubat, Arnavudluk'da mezunen bulunmakta olan Üsküb Mebusu Sayyid"*. Bu, o zaman Üsküp'ün coğrafi olarak Arnavutluk'un bir parçası olduğu anlamına gelir.

[420] Sayyid, "Açık Mektup," **Yeni Tasvir-i Efkar,** 19 Şubat 1910.

3.6.3. Arnavutlar arasında Osmanlıca gazeteler üzerinden yaşanan tartışmalar (1909-1911)

Arnavutlar, Osmanlı gazetelerinde çıkan yazılar aracılığıyla Arnavut dili ve Arnavutlar hakkında birçok tartışma yapmışlardır. Bu tür polemiklerin Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Arnavutlar ile Diaspora Arnavutları arasında da yaşandığı anlaşılmaktadır. Birçok önemli aydının Arnavut alfabesini bilmemesi de onları Osmanlı Türkçesi yazmaya yöneltmiştir. Yazıların İstanbul'un önde gelen gazetelerinde yayınlanması, Arnavutluk hakkında görüşlerini dile getirenlerin sadece Arnavut okuyucular tarafından değil, aynı zamanda geniş halk tarafından da okunmasını sağlamıştır.

3.6.4. Malik Bey ile Avlonyalı Süreyya Bey arasındaki tartışma

Eski Beyrut defeterdarı Malik Bey ile eski Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'nın kardeşi Avlonyalı Sürreya Bey arasında bir polemik yaşanmıştır. Malik Bey bir yazısında Avlonyalı Süreyya Bey'in kaleme aldığı bir makaleyi eleştirmiştir. Söz konusu makalede Malik Bey, bazı Arnavutların ne pahasına olursa olsun Arnavutları Arap alfabesini kullanmaktan uzaklaştırma girişimlerine olan öfkesini dile getirmiştir. Malik Bey'e göre, bu çabalar Müslüman Arnavutları Kuran'a olan duygusal bağlarından uzaklaştırma amacını taşıyordu. Süreyya Bey'in Latin alfabesinin Arnavutça yazmak ve okumak için daha pratik olduğu iddiasını da kabul etmeyen Malik Bey, Müslüman Arnavutların kendi kutsal kitaplarıyla olan bağlarının her şeyden daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Yazısında şu cümleler öne çıkmaktadır:

> *Arnavutlar Süreyya Beyefendi'nin fikri gibi zaten mükerrer ve abes olduğunu ânifen arz eylediğim Latin harflerini öğrenip de defter tutmak ve birine mektûb yazmak gibi ihtiyâcât-ı ibtidâiyye-i maddiyedden vâreste kaldığını görünce artık Kur'ân-ı Kerîmle kütüb-i dîniyye-i sâireyi tilâvet içün hurûf-ı Arabiyyeyi ta'allüm emelini zâyi' etmiş ve binâberîn mîr-i müşârun-ileyh Arnavud kavm-i bihbûdunda vücûdunu bihakkın itiraf buyurduğu salâbet-i diniyye kalblerinden kaçırmış olurlar.*[421]

[421] Malik Bey, "Süreyya Bey Efendi Hazretlerine cevab, Huruf Arabiye - Arnavud Lisani," **Yeni Tasvir-i Efkar,** 22 Şubat 1910, No:263, s. 5-6.

Malik Bey, Arnavutların Türkçe bilmesinin devlet yönetiminde yüksek mevkilerde bulunmaya devam edeceklerinin bir garantisi olduğunu vurgulamış ve bu nedenle bazı Arnavut siyasetçilerin okullarda Arnavutlara sadece Arnavutça öğretme girişiminden endişe duyduğunu ifade etmiştir.

Bu yazının ardından Avlonyalı Süreyya Bey'in yazılı cevabı gecikmemiştir. Yazısında Süreyya Bey Arnavutların sadece Arap alfabesini kullanmaları halinde Hristiyan Arnavutları kaybetme riskiyle karşı karşıya kalacaklarını ve ardından yabancı devletlerin Arnavutluk'taki çıkarlarının kurbanı olabileceklerini ifade etmiş ve alfabenin Müslüman Arnavutların İslam'ı terk etmesi riskini doğurmayacağını Malik Bey'e hatırlatmıştır. Avlonyalı Süreyya Bey'in şu cümleleri dikkat çekicidir:

> *Bu asar-i ilmiyeden bugün bütün Arnavutlar müstefid olmak ihtimali mevcut iken dini alet-i iğvâ edenlerin cehd ve iğvasıyla İslam Arnavutları bunlardan mahrum kalmayacak ve bilmünasebet efrad-ı gayrimüslime terakki ve temeddün edecektir. Böyle bir tefavüt ve rüçhan İslam Arnavutlarını vadi hızy ve huzlte ve diğer efrad-i şahire fevz ve ümrana sevk ve isal eder ve şu tahalüf ve tezâufla bugün ekseriyeti haiz olan İslam Arnavutları memleketlerinden bir unsur ecnebi halini alarak efrad-i ahirede memleketin ahali asliyesi makamına geçer. Bu hakayık elimeyi ispat eden vukuat ve hadisatı tâdat ve maazallah Arnavutluk'un mukadderat-ı atiyesini onlara teşbih etmek istemem. Arnavutlar diyanet ve kavmiyetlerini ve hilafet-i muazzama-i İslamiyyeye olan merbutiyet ve sadakatlerini kitabetten mahrum tutuldukları o anda dahi bihamdihi teala muhafazaya muvaffak olmuş.*[422]

3.6.5. Arnavut Mebusları Gani Bey ile Bedri Bey arasındaki tartışmalar

İpek Mebusu Mahmud Bedri Bey, "Arnavutlara Açık Mektup" başlıklı yazısında Arnavutlardan Latin alfabesinin Arnavutça yazımında kullanılmasını reddetmelerini istemiştir. Bu yolla Müslüman Arnavutların tüm İslam dünyasını terk etmesine izin verilemeyeceğini ve Arnavutça yazmak için Latin harflerinin

[422] Avlonyalı Süreyya Bey, "Arnavud Lisanı hurufata dair Malik Efendi Hazretlerine," **Yeni Tasvir-i Efkar,** 21 Safer 1328 (4 Mart 1910), No: 263, s. 6

kullanılamayacağını ifade etmiştir. Arnavutların okullarda sadece Arnavutça kullanmaları fikrine de karşı çıkmış ve onları Osmanlıca öğrenmeye çağırmıştır.[423]

Söz konusu yazının hassas siyasi bir meseleyi ele alması nedeniyle gazete yazı işleri müdürlüğü yazının sonuna *"Yeni Tanin - Bu meselede biz katiyen bitarafız"* şeklinde bir açıklama eklemeyi uygun bulmuştur.[424] Ancak gazete bu yazının hemen ardından karşıt görüşü temsil eden başka bir Arnavut mebusunun yazısını yayınlayarak konuyla ilgili tartışmaların sürmesine de olanak sağlamıştır. Gani Bey yazısında Arnavutların Türkçe öğrenmekte zorlandıklarını ve bu gerçeğin Arnavutların eğitimde geri kalmasına neden olduğunu vurgulamıştır. Latin alfabesindeki ısrarın Hristiyan Arnavutları Müslüman Arnavutlara daha da yakınlaştıracağını ve Arnavut öğrencilerin Arnavut dilinde okumayı daha hızlı öğreneceğini savunmuştur. Söz konusu yazıda Gani Bey, Arnavutların Arnavutluk için özerklik veya bağımsızlık istedikleri iddialarını yalanlamıştır. Ona göre, böyle bir hareket, diğer devletlerin Arnavutluk ve Arnavutları ortadan kaldırmasını sağlayacaktı. Mebus Gani Bey konu hakkında şu görüşleri dile getirmiştir:

> *İstiklal- Arnavudların nüfusu iki sülüsü İslâm, bir sülüsü Hristiyân olmak üzere üç milyon râddesindedir. Her taraftan kendine yabancı akvamla muhât olan Arnavudluğa bir şekl-i siyâsî verebilmek için cenûbdan şimâlden bu akvâmın kâffesiyle çarpışub cümlesine birden galebe etmekle berâber Avrupa efkâr-ı umûmiyyesi nazarında dahî müstesna bir muhabbet ve iltifâta mazhariyyetle mümkün olabilir. Teessüf ve hicâbla i'tirâfa mecbûruz ki Arnavudluk'un bugünkü kuvveti, serveti, seviyye-i ilmiyyesi böyle bir hârikaya intizâr için müsâid ve kâfî değildir. Arnavudluk için istiklâl yüz sene evvel mümkün idi. Lâkin hîn-i teşekkülünde ahâlisinin yüzde altmışı Arnavud olduğu hâlde bugün bu unsuru hissiyât-ı kavmiyyeden müberrâ olmak şartıyla hiçe indiği Yunanistan'ın teşekküllünden sonra Arnavud istiklâlinden bahsetmek büyük gaflettir. Maamâfih Arnavudluğun bâlâda beyân olunan mehâlik*

[423] Mahmud Bedri Bey, "Arnavudluk- Arnavutlara Açık Mektup," **Yeni Tanin,** 29 Kanun-ı Evvel 1325 (11 Ocak 1910), No:18, s. 2
[424] A.e.;
* Mebuslar Hüseyin Cahid ve Hüseyin Kazım Kadri Bey aynı zamanda "Yeni Tanin"in editörleriydi.

ve mevâni'in cümlesini iktihâm ve feleğin kimseye göstermediği bir tâli'e iktirân edip de devlet-i Osmaniyyeden hiçbir şey beklemeyeceği tabî'îdir. O halde Avrupa'da bir taraftan yüz otuz milyondan mürekkep bir Islav diğer taraftan yetmiş seksen milyondan ibaret bir [?] kütlesi arasında kalınca bu iki kuvvetlerden birinin daire-i incizabına girmekten kurtulamaz.[425]

Bu yazıdan kısa bir süre sonra Gani Bey, Bedri Bey'in yazısına cevaben bir yazı daha yayınlamıştır. Gani Bey, tercih ettikleri alfabenin Latin alfabesi değil, Arnavut alfabesi olduğunu yazmıştır.[426] Ayrıca, Arnavutluk'un ilkokullarının (iptadiye) Arnavutça eğitim vermesi ve Latin alfabesinin kullanılmasının Müslüman Arnavutların Hristiyanlaşması tehlikesini doğurmayacağında ısrar etmiştir. Gani Bey şu hususları vurgulamıştır:

Bedri Bey Efendi'nin Latin dediği huruf Latin hurufu değildir, Arnavut hurufudur.... Bedri Bey Efendi'nin dediği gibi üç milyon nüfus-u havi olan kavimden birkaç asırda yalnız beş altı vüzara, ulema, şuara yetiştirmekle değil, bütün efrad-ı ahali-yi nur-i maarifetle tenvire mütevakkiftir. Bunun için de tahsil ibtidai lisan-ı mahalli ile yaymaktan başka çare yoktur. Hurufun kabulünden arz ettiğim vecihle ahalinin ihtiyarına bırakmak taraftarıyım.... Bedri Bey Efendi buyuruyorlar ki: Latin papazları Latin hurufunun tamimi için her türlü muaveneti derk etmiyorlar ve şu huruf tamim ederse Katolik büyük bir mikyasta intişar edecek suretiyle Arnavutluk'un başına büyük bir felaket gelecektir.... Umudu Latin papazlarının Arnavutluk'ta Latin hurufu ile propaganda etmelerinden maksadı dini yani Katolikliği neşr ve tamim ise ve bu da "Zuruf ve Huruf" maarifetiyle olacak ise bu vasıtaya müraacata mahal yoktur. Çünkü evvelâ Arnavut Müslümanların salâbet-i dîniyyesi cümlenin ma'lûmudur. Bu da şimdiye kadar hiçbir Arnavut Müslümanın

[425] Fıraşerli Gani, "Arnavud Lisanının Hurufi," **Yeni Tanin,** 31 Kanun-ı Evvel 1325 (13 Ocak 1910), No:20-489, s. 1-2.

[426] Müslüman Arnavutların çoğunluğu için Latin alfabesi kavramı kabul edilemezdi. Latin alfabesi kavramı onların gözünde Katolik alfabesi anlamına geliyordu zira Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Katolik Arnavutlar Latin Milletine aitti. Bkz.: Eberhard von Mülinen, **Die lateinische Kirche im Türkischen Reiche,** Berlin, K. Hoffmann, 1903, s. 31.

tanassur ettiğinin adem-i vukû'uyla müsbettir. Alelhusus Arnavut İslamlarının namus ve gurur şahısları böyle bir denaetin imkanı tasavvura bile müsait değildir.[427]

3.6.6. Mebusların Arnavutçanın Alfabesi Konusundaki Bildirisi

Gani Bey ile Mahmud Bedri Bey arasındaki polemiğin hemen ardından Meclis-i Mebusan'ın diğer Arnavut Mebusları da Arnavut alfabesi konusundaki tutumlarını hükûmete ve kamuoyuna açıkladılar. Elbasan Mebusu Hacı Ali Efendi'nin başkanlığındaki bir grup Arnavut Mebus, Arnavutluk'taki okullarda Arnavut dilinin yazılmasına Latin alfabesinin dayatılmasına yönelik çabaların engellenmesini talep ederek Sadrazamlığa dilekçe ile başvurdu ve Arap alfabesinden yana tercihlerini dile getirdi. Talep, Üsküp, Manastır ve İşkodra vilayetlerini temsil eden 13 mebus tarafından imzalandı. Arnavut nüfusuna Latin alfabesini dayatma girişimini kınayan mebuslar aynı zamanda böyle bir şeyin dayatılmasına asla izin vermeyeceklerini belirttiler. Arnavutların Türklere evrensel bir İslam dini ile bağlı olduklarını ve İslam'dan herhangi bir sapmanın Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu ile olan bağlantılarını tehlikeye atacağını yazdılar.[428] Bu açıklamanın hemen ardından Priştine Mebusu Vuçiterneli Hasan Bey, söz konusu 13 mebusun tüm Arnavutlar adına bir talepte bulunma hakkının olmadığını belirten bir yazıyla tepki göstererek istifalarını istemiştir. Vuçiterneli Hasan Bey, Arnavutça alfabenin kullanılması konusunda diğer Arnavut mebusların da tepki göstereceğini belirtmiştir.[429] Nitekim Latin alfabesini destekleyen diğer Arnavut mebusların tepkisi gecikmedi. Başkanlığını İsmail Kemal Bey'in yaptığı 10 Arnavut mebus, yazılı bir açıklamayla Arnavut alfabesini (F.D. Latin alfabesi) destekleyen argümanlarını sunarak, tutumlarını Sadrazamlığa ve kamuoyuna açıklamıştır. Söz konusu açıklamada 13 Arnavut mebusu milliyetçi duygulara sahip olmamakla suçlayarak, 1 milyon Arnavut'un Hristiyan olduğunun unutulmaması gerektiğini yazmışlardı. Açıklamalarında şu ifadeler öne çıkmakta idi:

---

[427] Fıraşerli Gani, "Yeni bir nazariye-yi fütuhat yahut Bedri Bey'in 'zuruf ve hurufu'," **Yeni Tanin,** 2 Kanun-ı Sani 1325 (15 Ocak 1910), No:22-491, s. 1.
[428] **Yeni Tanin,** 6 Kanun-ı Sani 1325 (19 Ocak 1910), No:26-495, s. 2-3.
[429] Priştine Mebusu Hasan, "Arnavud Hurufi," **Yeni Tanin,** 9 Kanun-ı Sani 1325 (22 Ocak 1910), No:29-498, s. 2.

... Bu huruf bundan kırk sene evvel merhum Ali Paşa'nın zaman-i sadaretinde devletin Avrupa'daki vaziyetinin tahkimi maksadıyla İslam, Hristiyan umum-i Arnavutların temeyyülat-i hariciyeden vikayeleri devletçe düşünülerek ve vaki olan ima üzerine İstanbul'da bulunan Arnavut eşraf ve erbab hurufatı tarafından şu huruf bittertib bu husuta hükûmete müracaat edildikten sonra Ali Paşa'nın delaletiyle cennetmekan Sultan Abdulaziz'in mazhar müsaadesi olmak üzere Arnavutça olarak bu hurufatıyle kaleme alınan bir Ariza-i teşekküriyye hakipay-i şahane arz ve takdim edilmişti. ... Arnavut unsurunun meyl-i tabıi-i terakki-i cüyanesinden senelerden beri vaki tecarüb neticesi olarak hasıl olan şu tezahürün ecnebi propagandası eseri olarak gösterilmesi hususundaki istinadatın pek vahim şeyler olduğu çünkü ecnebi propagandası varsa huruf üzerine değil bilkül memalik-i Osmaniyenin her tarafında mesela Beyrut'ta, Şam'da olduğunun aynı bir başka esbaba müstenid olduğu ve buna ise harf ve saii en müessir bir tedbir mania ve hatta devletçe iltizam ve teşvik edilecek bir çare yegane bulunduğu. Arnavudlukdaki sa'y ve cereyân-ı hâzır ki lisân-ı tahrîrî-i hâzıra istiâd ederek bir milyon kadar Hristiyân kavimdaşlarımızın hissiyât-ı mensiyye-i kavmiyye ve Osmâniyyelerini uyandırarak devletimize Avrupada bir müttekâ-yı vahîd-i Osmânî vücuda getireceği ...[430]

3.6.7. Arnavutça Alfabesi Konusunda Hükümetin Duruşu

Osmanlı hükûmeti, Arnavut mebuslarından oluşan iki grubun uzlaşmaya varmaktan uzak olduğuna ikna olmuş ve akabinde Arnavut alfabesi ve Arnavutluk'taki okullar konusunda sağlam bir tutum almak için koşulların henüz oluşmadığını kamuoyuna yaptığı bir açıklamayla ilan etmiştir. Söz konusu açıklamada şu ifadelere yer verilmiştir:

İnkılab-i mesudu müteakip olan müracaat üzerine bazı mekatib-i resmiyyede Arnavut lisaninin ihtiyara muallak olarak tedrisine hükûmetçe müsaade olmamış ve bu mekteplerde o vakitten beri mezkur

[430] "Arnavud Hurufi," **Yeni Tanin,** 11 Kanun-ı Sani 1325 (24 Ocak 1910), No:31-500, s. 2.

lisanı tedris edilmekte bulunmuş idi. Ahiren mecal-i muhtelifeden tekrar müracaat mütevaliye vaki olarak Arnavut vatandaşlarımızdan bir kısmı lisan-i mezkurenin huruf-i Arabiyye ile bir kısmı da latin hurufi ile tedrisini iltizam eylemekte olduğu anlaşılıyor. Arvavut lisanında latin hurufuyla asar mevcud olduğu gibi huruf-i Arabiyye ile de eserler telif ve neşr edilmiş olduğunu ve huruf lisanın cüzi bulunduğunu ve bir lisanın takrir-i kelimatı için kabul edilmiş olan hurufun istimali bunları kabul edenlerin ihtiyarına mevkuf olmak lazım gelip tehris elsineyi serbest bırakan hükûmet-i Osmaniyyenin bu babda müdahalesi muvafık görülmesine binaen lisan-i mezkurun huruf-u arabiyye ile tedrisini arzu edenlere bu huruf ile ve latin hurufu ile talimini arzu edenlere de bu harfleriyle tedris kararlaştırılmış ve bu kararın icrası emrinde lisan-i mezkurun tedris edilmekte olduğu mekatib-i resmiyyede ikinci lisan-i muallimi tayini iktiza ederse bunlara da maaş tahsisi tansib olunmuştur. İş bu karar dairesinde hareket edilmesi tavsiye olunur.[431]

3.6.8. 1870 yılında Arnavutçada kullanılacak alfabenin oluşturulması için heyet tesisi

Latin alfabesini destekleyen Arnavut mebusların açıklamasından, Latin alfabesine ilişkin kararın Sultan Abdülaziz ve Sadrazam Ali Paşa dönemine tarihlenebildiği anlaşılmaktadır. 1870 tarihli "Basiret" gazetesinde yayınlanan ve Arnavutça yazımı için oluşturulan heyetin Latin alfabesinin daha uygun olduğu sonucuna vardığının yazıldığı bir yazı da bu iddiayı teyit etmektedir. Söz konusu makale, Osmanlı basınında Arnavutça yazımı için alfabe konusunun uzun süredir tartışma konusu olduğunun da kanıtıdır. Söz konusu makalede şu ifadelere yer verilmektedir:

Arnavut lisanının hurufat-i mahsusası olmadığından şimdiye kadar Arnavutlardan Müslüman olanları Arabi, ve Rum ve Latin mezhebinde bulunanları da Rum ve Latin hurufatıyla kıraet ve kitabet edegelmiş oldukları halde Saiye-yi Maarifveai-yi Hazret Padişahı da Memalik-i

[431] "Arnavud Hurufi- Hükümet bitaraf kalıyor," **Yeni Tanin,** 22 Kanun-ı Sani 1325 (4 Şubat 1910), No:42-511, s. 1.

Şahaniyyenin her tarafında envar-i ulum ve funun ziya bahş absar ve uyun ve mekatip ve medaris-i milliye [?] revnimun olmakla Arnavut milletinden zevat-i himyetsimat Rumeli kıtasında dahi tahsis olunacak mekteplerde talim ve tedris olunmak üzere kütüb-i ilmiye-yi lazımenin mahalli islahatının tercümesine medar olmak üzere bundan akdam Maarif Nezaret-i Celilesıyle bi'l istişare Arnavut lisanına mahsus hurufatın icad ve tanzimi zimninde üç nefer azadan mürekkep bir komisyon marifetiyle meydana getirilen hurufat-i matlube muvafık ve bera-yı suhulet Latin hurufatına daha mutabık bulunduğu halde yakında neşir ve ilan kılınacağı mesmuat-i vakıadendir (hurufat-i mazkure ba'd-el ilan millet merkumenin her kısmı tarafından bila itiraz telakki bi'l kabul olunduğu takdirde asr-i bitanzir cenab-i mülükanenin zuhura getirdiği esar-i celileden biryedhi Arnavut hurufatının bulunuşu olacağı emr-i ayan ve bu sırada zevat-i müşarünilayhanın tasis-i mebani-yi ilim ve marifet milliyelerince vaki olan mesai-yi cemileleri doğruyası şabaş ve tehsine şayandır).[432]

Söz konusu komisyon kararlarının uygulanmamasının Sadrazam Ali Paşa'nın 1871'de hastalanması ve ölümü sonucunda iktidar değişikliğine bağlı olduğu varsayılabilir.[433]

3.6.9. Osmanlı basınında yer bulan bazı Arnavutlar ile Mebusları arasındaki polemikler

Meclis-i Mebusan'ın Arnavut mebusları arasında Arnavutluk'taki okullar ve Osmanlı basınında Arnavut alfabesi konusuyla ilgili geçen tartışmalar Arnavutluk'ta da takip edilmekteydi. Bu nedenle bazı okuyucular tartışmalara katılarak Osmanlı gazetelerinin yazı işleri müdürlüklerine mektup, telgraf veya makaleler gönderdiler.[434] Bu mektuplardan bazıları Osmanlı basınında da yayınlanmıştır.

[432] **Basiret,** 27 Şubat 1285 (11 Mart 1870), No:35, s. 4.
[433] Ancak 1879 yılında başka bir heyet de Arnavut dili için bazı değişikliklerle Latin alfabesini onaylamıştır. Aynı alfabe 1909-1912 yıllarında bazı Arnavut mebuslar tarafından da desteklenmiştir.
[434] Burada, Elbasan ve Görice'den gönderilen iki makaleye yer verilmiştir. Bu iki kasabada Arnavutça eğitim veren okullar ve Latin alfabesinin serbestçe kullanılabilmesi örneklerin buralardan seçilmesinde belirleyici olmuştur. 1909'da Elbasan'da Arnavut öğretmenler için özel bir Öğretmenler Akademisi (Darülmuallimun) kurulmuştu. Görice'de ise eğitim amaçlı bir Arnavut kulübü olan "Perparimi" ve 1887'den beri de küçük bir Arnavut okulu faaliyet gösteriyordu.

Örneğin Priştine Mebusu Hasan Bey'in bir yazısına tepki olarak Elbasan'dan gönderilen bir açık mektup yayımlanmıştır.[435]

Hasan Bey'in yazısının ardından çok geçmeden Elbasanlı B. M. adlı bir okur, merkezi Osmanlı yetkililerini Arnavutluk'ta Müslüman Arnavutlar arasında bile Latin alfabesi lehine Avusturya propagandasını durdurmak için gerekli önlemleri almamakla eleştirerek tepkisini dile getirmiştir. Priştine Mebusu Hasan Bey'in, Arnavutça okullarda Latin alfabesinin kullanılması konusunda Avusturyalıların Arnavutlar üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı yönündeki iddialarını reddetmiş ve Hasan Bey'e şu soruyu yöneltmiştir: *Zat-i Alileri Elbasan'daki mektepten Arnavut huruflarından kemal-i iftiharıyla bahsederken doğduğunuz mahal, o vasi şemal hiç mi hatırınıza gelmedi. Bugün buralarda öyle bir mektep açabilir misiniz ve açılırsa ne olur?"*[436]

Bir gazetede yayınlanan bir başka yazı da bugün Arnavutluk sınırları içinde kalan Görice şehrinden gönderildi.[437] Yazıyı kaleme alan Ali Zülfikar, Mebusları Fıraşerli Gani Bey'in (2 Kanun-ı Sani 1325 tarihli) ve Vuçiterneli Hasan Bey'in (28 Kanun-ı Evvel 1325 tarihli) "Tanin" gazetesinde çıkan yazılarını eleştirmiş ve Gani Bey'in gazetede dile getirdiği, ilkokullarda Arnavutça eğitim vermekten başka çare olmadığı iddiasını reddetmiştir. Ali Zülfikar, Manastır Kongresi'nin Latin alfabesinden yana olan kararını da kınamış ve memleketi Görice'de Arnavutların çocuklarını Arnavutça okullara gönderme konusunda hevesli olmadıklarını belirtmiştir. Yazara göre Görice'deki Arnavut okulunda 50'den az öğrenci olması ve bunların tümünün Hristiyan olmaları bu tutumu ispatlar nitelikteydi.[438]

Yazıda dile getirilen bir diğer soru ise Elbasan'da Darülmuallimun açılması kararıyla ilgili olarak, tüm hocalar Arap alfabesiyle eğitim görmüşken Latin alfabesiyle yazan hocaların nereden bulunacağıyla ilgiliydi. Yazar bu nedenle Arnavutça dili için bir kongre daha yapılması için çağrıda bulunmuş ama bu sefer kongrenin şeriat esaslarına göre olması gerektiğini belirtmişti. Ali Zülfikar,

---

[435] Priştine Mebusu Hasan, "Açık Mektub - B. M. Efendi'ye," **Yeni Tanin,** 28 Kanun-ı Evvel 1325 (10 Ocak 1910), S:I, No:17, s. 2.
[436] Elbanlı B. M., "Priştine Mebusu Hasan Bey'e," **Yeni Tanin,** 1 Kanun-ı Sani 1325, (14 Ocak 1910), No:21-490, s. 1-2.
[437] Ali Zülfükar, "Arnavutlarla bir hasbihal," **Yeni Tanin,** 25 Kanun-ı Sani 1325 (7 Şubat 1910), No:45-514, s. 2.
[438] A.e.
* Yazar, Arnavut dilinde "Türk" kavramının Müslüman anlamına geldiğini açıklıyor.

Müslüman Arnavutların Hristiyan Arnavutların mevcudiyetinden hareketle Latin alfabesini kabul etmesi gerektiği iddiasını kabul etmeyerek, azınlığın çoğunluğu mu yoksa çoğunluğun azınlığı mı izlemesi gerektiği sorusunu gündeme getirmiştir. Ali Zülfikar, Elbasan Kongresi'nde alınan, Görice'de Arnavut eğitimi için "Perparimi" kulübünün kurulması yönündeki kararı da eleştirmiş ve Manastır Kongresi ile Elbasan Kongresi'nde alınan kararların tüm Arnavutları temsil etmekten uzak olduğunu eklemiştir: *"On veya yüz kişinin tasvibatına tevfik hareketle binlerce nüfusu şamil bir sancak namına rey vermek ve binaenaleyh aynı vecihle tayin olunan murahhaslarla içtima eylemiş bir kongre ile üç milyon Arnavut namına mukarrarat ittihaz etmekteki derece-i isabetin tetkikini de ilaveten efkar-i kâriine terk ederim…"*[439].

3.6.10. Osmanlı gazetelerinde Arnavut Meselesiyle ilgili yazılar ve diğer telgraflar

Meclis Mebusan üyesi ve aynı zamanda Tanin gazetesinin yazı işleri müdürü olan Hüseyin Cahid Bey de Arnavut meselesi ve Arnavut okulları tartışmalarına katıldı. Yayımlanan yazılarında Arnavutça yazmak için Latin alfabesini seçen Arnavutları tebrik etti ve Türkçe yazı için de alfabe reformu yapılması gerektiğini vurguladı. Arap alfabesinin Türklerle Arnavutların birlik ve beraberlik içinde olmasının sebebi olmadığı için alfabe meselesinin dramatize edilmemesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir.[440]

Hüseyin Cahid Bey'in makalelerinden birinde, Arnavutça yazmak için kullanılan alfabe meselesinin, azınlığın Arnavut nüfusunun çoğunluğunun kararını kabul etmesi gerektiği şekilde çözülmesini önerdi. Ona göre, sorunun bir an önce çözülmesi gerekiyordu, çünkü bu sorunun çözülmesinin ertelenmesi Arnavutların eğitimine zarar vermekte ve İmparatorluğun iç istikrarını riske atmaktaydı.[441] Hüseyin Cahid Bey'in bu görüşlerinin ardından İstanbul'daki bazı Arnavut öğrenciler, şükranlarını sunmak için "Tanin" gazetesinin yazı işleri müdürlüğünün önünde

[439] A.e.
[440] Hüseyin Cahid, "Arnavud Hurufatı," **Yeni Tanin,** 7 Kanun-ı Sani 1325 (20 Ocak 1910), No:27-496, s. 1.
[441] Hüseyin Cahid "Arnavud Hurufi," **Yeni Tanin** 18 Kanun-ı Sani 1325 (31 Ocak 1910), No:38-507, s. 1.

coşkuyla toplandılar. Toplanan Arnavutlar şükran konuşmaları yaparken, bu vesileyle Hüseyin Cahid Bey de bir konuşma yapmıştır.[442]

Arnavutlar, Arnavutluk'ta Osmanlı dilinde yayınlanan yerel gazetelerde bile Arnavut alfabesi ve okulları konusunu tartışmışlardır. Örneğin Üsküp'teki yerel bir dergide bu konuda uzun bir makale yayınlanmıştır. Söz konusu makalede Arnavutça yazımında Arap alfabesinin kullanılması savunulmuştur. Makale şu ifadelere yer vermekteydi: "… *yalnız 3 harf için bütün Latin hurufatını okutmaya kalkışmak adeta kaş yapayım derken göz çıkarmaya benzemez mi? Diyorlar ki Latinceye taraftar olan gençler de Türkçe hurufatıyla Arnavutçanın yazılıp okunması kabil olamayacağından bahsiyle Arnavutçanın suret ve suhulet-i talimi nokta-yi nazarınca Latin alfabesini tercih ediyorlar. Münakaşa devam ediyor."*[443]

Osmanlı gazetelerinde bu konularla ilgili birçok makale veya telgraf yayınlanmıştır. Bazı Arnavut nüfus protestocuları dilekçelerini Sadrazamlığa ve Meclis-i Mebusan'a göndermişlerdir. Bazılarının itirazları ise İstanbul'un önde gelen dergilerinde yayınlanmıştır. Priştine eşrafı ve ulema tarafından kaleme alınan bir itirazda, Kosova okullarında Latin alfabesinin kullanımı reddedilmiş ve bu girişimlerin halk arasında bölünmelere neden olduğu vurgulanmıştır. Bildir şu sözlerle sona ermekteydi: *"Latin hurufati hiçbir zamanda kabul etmeyeceğimiz ve hiç bir sebeble mukades ve muazez olan hükûmet-i meşruta-i ve meşrua-i Osmaniyye'den ayrılmayacağımız (...)"*[444]

Bütün bu polemik ve tartışmalar, Şeyhülislam'ın alfabe hakkında bir fetva yayınlaması ile sonuçlanmıştır. Fetva, Tiran ulemasından gelen bir telgrafın Müslümanların Arap olmayan harflerle yazmalarının Şeriat uyarınca caiz olup olmadığına ilişkin bir soruya verdiği yanıttı. [445] Fetva genel bir anlama sahip olsa da

---

[442] Vllamasi, Ballafaqime politike ..., s. 52-53.

[443] "Arnavutçayı nasıl okutmalıdır?," **Yıldız,** 8 Teşrin-i Sani 1325 (21 Kasım 1909), No:35, Üsküb, s. 5;

* Arnavutçada "Türkçe hurufati," İslam alfabesi anlamına geliyordu.

[444] "Arnavud lisanı hakkında," **Tasvir-i Efkar,** 8 Şubat 1910, No:249. s. 5.

[445] Agah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri,** Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, s. 363-364. M. Şakir Ülkütaşır, **Atatürk ve Harf Devrimi,** Ankara, Türk Dili Kurumu Yayınları, 2000, s. 32-33;

* Latin alfabesine ilişkin fetva **Servet-i Fünûn** gazetesinde yayınlandı. İstanbul, Taksim Atatürk Kitaplığı'nda saklanan Servet-i Fünûn'un dijital koleksiyonunda sadece fetvanın yayınladığı sayının eksik olması ilginçtir.

Arnavutça yazımında Latin alfabesinin kullanılmasını yasakladığı izlenimine varılıyordu. Ancak fetvada Arnavutçaya özel bir atıf bulunmamaktadır. Bu cevap Tiran ulemasının yanı sıra aynı soruyu sormuş olan ve Arnavut olmayan Sinoplu Mebusa da hitaben yazılmıştı ve aynı zamanda Osmanlı basınında Türkçenin yazımında kullanılan Arap alfabesinden vazgeçilmesi de dâhil olmak üzere Türk dili reformu hakkında çıkan seslere de bir yanıttı.

Osmanlı gazetelerinde Arnavut meselesiyle ilgili yaşanan tartışmalar Balkan Savaşı başlayana kadar devam edecekti.

3.7. Arnavutluk'taki isyanlarla ilgili olarak Osmanlı gazetelerinde çıkan haberler (1909-1910)

3.7.1. Arnavutça gazete "Lirija"

Anayasanın ilanından sonra Arnavutça yayımlanmaya başlayan gazetelerden birinin adı Lirija (Hürriyet) idi. Şemsettin Sami Bey'in yeğeni Mithat Bey'in Selanik'te çıkardığı gazete başlangıçta İttihat ve Terakki taraftarı olan Mithat Bey'in görüşleriyle birlikte değişmeye ve Arnavutluk meselesi ve Arnavutluk isyanları konusunda hükûmeti eleştirmeye başladı. Bir yazısında Kosova'daki isyanlara müdahale etmekle görevli komutan Cavit Paşa'nın şiddet eylemleri eleştiriliyordu. Mithat Bey, Cavit Paşa'yı Yakova bölgesindeki hedeflere yönelik yaptığı operasyonda silah kullanması ve buradaki çatışmalarda sivillerin ve askerlerin ölmesi nedeniyle eleştirdi. Mithat Bey, Cavit Paşa'nın Arnavutların elindeki silahları toplamak için seçtiği yöntemi ve nüfus sayımı yapmak için başvurulan tehditleri de eleştirdi. Mithat Bey, insanların sırf nüfus sayımını reddetmelerinden dolayı öldürülmemesi gerektiğini yazmıştır. Ayrıca Belgrad gazetelerinin Arnavutluk'taki mevcut durumdan çok memnun olduğunu da eklemiştir.[446]

Mithat Bey, Arnavutluk'taki durumla ilgili endişelerini açıkça dile getirmeye başlayan ilk isimlerden biriydi. Arnavutluk'taki isyan meselesinin Meclis-i Mebusan'da neden tartışılmadığını soran açık bir mektubu gazetesinde yayınlamıştır. Mithat Bey açık mektupta, Arnavut Mebusları da Cavit Paşa'nın Arnavut seferindeki vahşet hakkında tek kelime etmemekle eleştirdi. Mebusların Arnavutluk hakkında konuşmaktan korkmamaları gerektiğini, çünkü Arnavutluk'un iyiliğinin hükûmetin

[446] "Në Jakovë," **Lirija**, 6 Hazıran 1909, Selanik, No:47, s. 1.

ve tüm Osmanlı İmparatorluğu'nun iyiliği anlamına geldiğini yazmıştır. Mithat Bey, Cavit Paşa'nın Arnavutluk'a barış ve hukukun üstünlüğü getirme hedefinde belki samimi olduğunu ve bu amacı gönülden desteklediğini açıklamıştır. Ancak jandarmanın olmadığı bir yerde güvenlik olmadığı için silah toplanamayacağını ve hiç kimsenin asi Arnavutlara vahşi insanlar gibi davranmaması gerektiğini yazmıştır. Bu nedenle, isyancıları yatıştırmak ve Arnavutları orada yapılması gereken reformlara ikna etmeye çalışmak için bir danışma komisyonu göndermek en iyisiydi. Mithat Bey'e göre, ordu onlara karşı tüfek ve top kullanıyorsa, Arnavutlar hükûmetin Arnavutluk için iyi niyetine ikna olamazlardı.[447]

3.7.2. Arnavutça gazete "Tomorri"

Arnavutça yayınlanan bir diğer yerel gazete ise Elbasan'da yayın hayatına başlayan "Tomorri" idi. Gazetenin ilk sayısı 10/23 Mart 1910'da çıkmıştır. Gazetenin programının 2. maddesinde bu Arnavutların milli bilincini ve Osmanlı İmparatorluğu içindeki uygarlık düzeylerini yükseltmeye çalışacağı belirtiliyordu.[448]

Yayınlanan makalelerin içeriğinden, bu gazetenin yayın politikasını takip etmek çok güç değildir. Gazetede yer bulan makaleler Osmanlı hükûmetini ve Arnavutluk'taki eylemlerini sert bir şekilde eleştirmekteydi. Gazetenin çoğu yazarı, Osmanlı hükûmetini eleştirirken makalelerini mahlas kullanarak kaleme alıyordu.

Gazetenin ilk sayısında yer verilen makaleler arasında ilgi çekici bir başlık şöyleydi: *"(...) Jön Türk hükûmeti vatansever bir hükûmet değildir".*[449] Söz konusu yazıda Jön Türklerin Arnavutlara karşı mevcut politikasının sürmesi durumunda, Bulgarlar ve Rumlarla yaşanan isyanlardan daha büyük isyanların parlayacağı belirtiliyor ve Jön Türkler ile onların Arnavutlara yönelik politikası eleştiriliyordu. Makalenin yazarına göre bu, Büyük Güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahalesine yol açacaktı ve bu sefer durum Reval'dekinden de daha tehlikeli olacaktı (F. D. Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında yapılan Reval Anlaşması).

Katolik Arnavut Luigi Gurakuqi'nin kaleme aldığı bir başka yazıda ise, Osmanlı hükûmeti ve Osmanlı ordusunun Kosova'daki şiddet eylemleri eleştirildi.

---

[447] "Në Shqipëri të Sipërme - Deputetëve në Stamboll," **Lirija,** 6 Haziran 1909, s. 1.
[448] "Programa e Tomorrit," **Tomorri,** 23 Mart 1910, No:1, Elbasan, s. 1.
[449] Kokumeisha, "Si janë sjell dhe si sillen Tyrqit kundrejt Shqiptarëvet," **Tomorri,** 23 Mart 1910, No:1, s. 2.

Osmanlı ordusunun bazı Arnavut isyancılarla çatışmalarının Kosova'da kardeş kavgası mahiyeti aldığı ifade edilmiştir. Luigi Gurakuqi bu durumdan yalnızca dış düşmanların fayda gördüğünü ve onların da bizim talihsizliğimize gülüp mutlu olduklarını yazarak şunlar eklemiştir: *"Hükümet düşmanlar için güç biriktirsin. Her zaman sadık olan Arnavutlara karşı devlet, kötü bir üvey anneden ziyade bir öz anne gibi davranmalıdır!"* [450]

Luigi Gurakuqi takma adla yazdığı bir başka makalede hükûmetin devlet eliyle şiddete başvurarak Arnavutlar arasında hukukun üstünlüğünün kabul görmesini sağlama çabalarını eleştirmiştir. Yazar, Arnavutların yüzyıllardır özgür yaşadıklarını ve anayasanın kendilerine sağladığı faydaları kısa sürede anlamalarının mümkün olmadığını yazmış ve şunları eklemiştir: "*Asırlardır Osmanlı bayrağının namusu için kanını döken, kendi vatanı için olduğu kadar Osmanlı Devleti için de savaşan bir milletin güvenini kaybedecektir."*[451]

"Tommori" gazetesinin başyazısında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Pan-Türkist politikaları eleştirilmiştir. Söz konusu makalede, Türkler, Arnavutlar, Araplar ve Kürtler gibi Osmanlı İmparatorluğu şemsiyesi altında yaşayan Müslümanların anayasanın ilanına katkı sağladıkları belirtilmiştir. Ancak Osmanlı hükûmetinin son eylemleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bazı Türk üyelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer Müslüman milletlerini Türkleştirmek için hükûmete önderlik etmeyi tek amaç bellediğini göstermektedir.[452]

Bu gazetenin son sayısında ordunun Elbasan'a gireceği ve halk direniş göstermeden silahlarını orduya teslim edeceği için Elbasan'da kan dökülmeyeceği belirtildi.[453] Şefket Turgut Paşa'nın önderliğindeki ordu Elbasan'a girdiğinde "Tomorri" gazetesinin yayınları derhal sonlandırıldı ve gazete müdürü Lef Nosi cezalandırıldı.

3.7.3. Kosova'da "Tanin" gazetesinin muhabiri

Hükümete yakın bir çizgi izleyen Tanin gazetesi,[454] 1910'da Osmanlı ordusunun Arnavutluk'taki faaliyetlerini takip etmesi için bir muhabir

[450] Lek Gruda, "Ngjarjet e Kosovës," **Tomorri,** 20 Nisan 1910, No:5, s. 1.
[451] Ura e Shkumbinit, "Mbi ngjarjet e Shqipërisë së Sipërme," **Tomorri,** 10 Mayıs 1910, No:7, s. 2.
[452] "Kryeartikull," **Tomorri,** 20 Mayıs 1910, No:8, s. 1.
[453] "Nga Shqipëria e Sipërme," **Tomorri,** 10 Ağustos 1910, No:13, s. 3.
[454] Tanin gazetesinin iki kurucusu İttihat ve Terakki üyesiydi.

görevlendirmişti. Görünüşe göre Tanin gazetesi Arnavutluk meselesi konusunda tecrübesiz bir gazeteciden yana tercih kullanmıştır. Tanin gazetesi, Arnavutluk'a muhabir olarak bir Arnavut veya en azından Arnavut dilini ve geleneklerini bilen birini göndermek yerine, her koşulda hükûmetin Arnavutluk'taki politikalarını savunmaya hazır bir gazeteci göndermiştir. Bu amaçla Tanin gazetesinin Anadolu muhabiri olan gazeteci Ahmet Şerif Arnavutluk'a gönderilmiştir. Görevi, sahadaki gerçekler ne olursa olsun, Osmanlı kamuoyu nezdinde ordunun Arnavutluk'taki faaliyetlerini destekleyici mahiyette 'haberler' iletmekti. Tanin gazetesinin yayın politikası sayesinde, Arnavutluk'taki askeri harekatın ölçeği ve şiddeti hakkında fikir sahibi olabiliyoruz. Osmanlı ordusunun, 1909- 1910 döneminde Kosova'nın bir bölümünde patlak veren bazı küçük isyanlardan sonra düzeni ve sükunu sağlamak için Arnavutluk'a giden bir güç olarak değil, işgalci ve cezalandırıcı bir güç olarak davrandığı konusunda bugün kuşku yoktur.

31 Mart 1909 olaylarından sonra "Tanin" gazetesi, irticai faaliyetlerle mücadelede başı çeken gazete oldu. Dolayısıyla Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Arnavutluk seferine bizzat katılımı, sözde irticacılara karşı mücadelenin devamı anlamına geliyordu. Söz konusu sefer sırasında "Tanin" gazetesinin Mahmud Şevket Paşa'ya tam desteği yadsınamaz. Arnavutluk'taki muhabirlerinden kısa telgraflar yayınlamaya başlayan gazete art arda gelen telgrafa sayfalarında yer verdikten sonra, genellikle muhabirin Arnavutluk'taki olaylarla ilgili makalesini birkaç gün sonra yayınlamaktaydı. Gazeteci Ahmet Şerif Kosova'ya geldiğinde şunları yazmıştır: *"Sevgili ordumuz, adalet bayrağını çekmiş, hükûmete bir gelecek yolu açıyor. (...) Gördüm ve anladım ki, her şey iyidir ve hesaplar, hareketler, adaletli ve düzenlidir."*[455] Muhabir Ahmet Şerif'in Kosova'daki Osmanlı ordusu karargahına da erişimi vardı. Bu süreçte Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa, Kosova Valisi Mazhar Bey ve sefer komutanı Şevket Turgut Paşa ile bizzat görüştü. Muhabirin Şevket Turgut Paşa'dan aldığı bilgilere göre, seferin henüz ilk günlerinde 10.000 silah toplanmıştı ve tüm Arnavutluk'ta silah toplamaya devam edilecekti.[456]

[455] Ahmet Şerif, **Arnavudluk'da, Suriye'de, Trablusgarb'de Tanin**, Cilt II, Ed. Mehmet Çerin Börekçi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 2-3; (**Tanin**, 1 Haziran 1910, No:628).
[456] A.e.

Tanin muhabiri, Prizren'den Yakova'ya ilerleyişi sırasında orduyu takip etmekteydi ve bu vesileyle şunları yazmıştır: *"Nazır ve kumandan ile vali, yanındakilerle en önde idiler. Bu öyle muhteşem ve yüce bir olay idi ki, Arnavudluk'a, Yakova'ya insanlık ve medeniyyet getiriyordu, insaniyyet ve medeniyyet ordusunun öncüsü idi."*[457] Muhabir Ahmed Şerif, Arnavutluk'taki askeri seferi savunmaya hevesli bir tutum içinde şunları yazmıştır: *"Kuzey Arnavutluk, genellikle, karanlık, derin bir cehalet içindedir.[...] Bu kıt'anın ruhsal ve toplumsal durumuna göre, dini terbiye, siyasi ve medeni terbiye demektir. [...] Evet, bugün, hükümetin varlığını göstermek, eski durumların değiştiğini anlatmak için, şiddete gerek vardır. Buna itiraz, memlekete ihanet demektir."*[458]

Tanin muhabiri Ahmed Şerif, bir keresinde Müderris Hasan Efendi'nin diğer 6 imamla birlikte Yakova'da tutuklandığını yazmıştı. Tutuklamalar askerlerin Müderris Hasan Efendi'nin evinde tüfek bulması üzerine gerçekleşmişti. Müderrise göre tüfek, şehit düşen oğluna aitti ve bu nedenle onu teslim edemezdi. Ancak Tanin muhabiri Müderris Hasan Efendi'nin sözlerine itimat etmemiştir. Ahmed Şerif, imamların katılımının, kuzey Arnavutluk'taki isyanının kısmen bir irtica sorunu olduğu anlamına geldiğini yazmıştır. Ahmed Şerif'e göre "*Bu gibi belirtiler isbat ediyor ki, son Kuzey Arnavudluk olaylarını düzenleyen gizli eller vardır. Ve mes'ele, bir irtica olayı olabilir."*[459]

Tanin muhabiri Ahmed Şerif, silah toplarken şiddet gösterdiklerinde bile ordunun eylemlerini savundu ve şunları yazdı: *"Silahların toplanması işinde, ne kadar şiddet gösterilirse gösterilsin, ma'zur görmek, hatta, takdir etmek gerekir"*.[460] Ahmed Şerif, ordunun silahların teslimi için belirlediği sürenin ardından silahların bulunduğu evlerin ateşe verildiğini bildirirken tek bir kasabada 24 saat içinde 20 evin askerler tarafından yakılmasını savunmuş ve evsiz kalan ailelere bile merhamet edilmemesi gerektiğini yazarak şunları eklemiştir:

> *Gerçi, bu manzaralar, kadınların ve çocukların açıkta kalmaları, hoş değildir. Fakat burada, yürek zayıflığı, feylesofça düşünceler, istemez. Çünkü, yeri değildir. [...] Kadınlar ve çocuklar ise, erkeklerin ve*

[457] A.e., s. 9; (**Tanin,** 11 Haziran 1910, No:638).
[458] A.e., s. 31; (**Tanin,** 25 Haziran 1910, No:652).
[459] A.e., s. 18; (**Tanin,** 16 Haziran 1910, No:643).
[460] A.e., s. 13-14; (**Tanin**, 14 Haziran 1910, No:641).

babaların nerede olduğuna, silahları nereye saklandığına dair sorulara, cevab vermek istemiyorlar. Onlar da, daima, hükümeti şaşırtmak, yolları yanıltmak fikrindedirler. Bunun için, bunlar, gerek hükümetin ve milletin ve gerek kendilerinin kurtuluşu ve mutluluğu için, her türlü şiddetlere, cezalandırmalara hak kazanmışlardır. Evet; bugün, yarının istirahatı için, herşey yapılmalıdır. Askere alma, muayene işlemlerine devam ediyor. Askerlik, bu adamlar için, iyi bir okul olacaktır.[461]

Ahmed Şerif, Kosova'daki Askeri Mahkemenin (Sıkıyönetim Mahkemesi) çalışmalarını da takip etmiştir.[462] Ayaklanmalar nedeniyle bazı Arnavutların Kosova'daki askeri mahkeme tarafından idama mahkum edildiği haberlerinin ardından şunları yazmıştır: *"İdam hükmü, padişah tarafından tasdik edildikten sonra, bunun ve hempalarının, asılarak idamları, bu bölgede büyük bir etki yapacaktır."*[463]

Mahmud Şevket Paşa, 31 Mart 1909 olaylarından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli siyasi ve askeri yetkilisi olmasına rağmen, Arnavutluk'taki seferi bizzat yönetmeye karar vermişti. Arnavutluk'taki operasyona bizzat katılmasının bir nedeni, Kosova Valisi olarak görev yapmış ve Kosova'daki durumu çok iyi bildiğine kani olmasıydı. Arnavutluk seferinin başarıyla sonuçlanacağından emindi. Ona göre, isyan sorununu çözmenin tek yolu Arnavutluk'ta askeri güç göstermekti ve Arnavutluk'ta silahları toplamak daha fazla isyanı önleyecekti. Mahmud Şevket Paşa, Tanin muhabirine yaptığı açıklamada şunları söylemiştir: *"Hükümetin kuvvetini göstermek için, şidet göstermek gerekti. Öyle yaptık ve yapacağız. Başaracağımıza da güvenimiz kesindir. İki taraftan silah toplanıyor, suç sahıbleri, ta'kib olunuyor. Yakında, mesele kapanacaktır."*[464]Ancak Mahmud Şevket Paşa'nın 1910 yılında Arnavutluk'taki seferi bazılarına başarılı görünse de iki yıl sonra Kosova'da patlak verecek daha büyük bir isyanın fitilini ateşlemişti ve bu isyan da onun Harbiye Nazırlığından istifasına ve İttihat ve Terakki hükûmetinin devrilmesine sebep oldu.

3.8. Bazı Arnavut milliyetçilerinin Arnavutça gazetelerde yer bulan propagandası

[461] A.e., s. 14.
[462] A.e., s. 17; (**Tanin,** 17 Haziran 1910, No:644).
[463] A.e., s. 19; (**Tanin,** 16 Haziran, No:643).
[464] A.e., s. 2; (**Tanin,** 1 Haziran 1910, No:628).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren bazı Arnavut milliyetçileri, diasporada basılan Arnavut gazetelerindeki yazılarında Osmanlı İmparatorluğu aleyhine propaganda faaliyetlerine girişmişlerdi. Bu bağlamda Arnavutların düşmanını görmekte zorlandıklarını söyleyebiliriz. Arnavutçada Türk kelimesi ile Müslüman kelimesi eş anlamlı olduğu ve Müslüman Arnavutlar da kendilerini Türk olarak tanımladıkları için Arnavut milliyetçileri bu dönemde Türklere karşı isyan veya savaş yönünde propaganda yapamadılar. Nitekim o dönemde Müslüman Arnavutların çoğu kendilerini tanımlarken 'Türk elhamdülillah' derlerdi.[465] Ayrıca Arnavutlar, Türkler ve Gavurlar olarak ikiye ayrılıyordu. Bir başka deyişle Müslüman Arnavutlar ve Hristiyan Arnavutlar şeklinde bir ayrışma söz konusuydu. Türklere karşı savaş çağrısında bulunan bir Arnavut milliyetçiliği Müslüman Arnavutlar arasında olumsuz etkiler doğurmaya mahkum olacaktı. Böylesi bir propaganda yalnızca Arnavutluk'ta yaşayan Ortodoks Hristiyanlar arasında etkili olabilirdi. Ancak Ortodoks Arnavutlara yönelik propaganda faaliyetleri Yunan hükûmeti tarafından desteklendiği için Arnavut milliyetçiliğine bu çerçevede yer verilmiyordu. Öte yandan, Arnavut milliyetçiliğine dayanan propaganda çalışmalarında aynı zamanda İslam halifesi olan padişaha karşı tutumları teşvik edecek propaganda unsurlarına da yer verilememiştir. Zira İstanbul'da Sultan II. Abdülhamid'in muhafızlığını yapanlar da Arnavutlardı. Arnavut milliyetçileri yazılarında Osmanlı ordusu ve jandarmasına karşı savaş çağrısı yapamazlardı, çünkü Arnavutluk'taki asker ve jandarmanın çoğu Arnavut'tu. Birçok Arnavut propagandacısının Arnavutların "düşmanı" için yeni isimler bulmaya çalışmasının nedeni buydu. Arnavut basınında veya Arnavut yayınlarında en sıklıkla "düşman" nitelemesi için kullanılan kelimeler şunlardı: Anadolucular, Asyacılar ve Halduplar. Ancak bu ifadeler de Müslüman Arnavut halkı arasında istenen etkiyi yaratmadı. Zira bu kesimlerin neden Arnavut halkının düşmanı olarak algılanması gerektiği pek net değildi. Arnavut milliyetçi propagandasında geçmişte Türkler Anadolulu veya Asyalı olarak adlandırılırken, Arnavutlar Avrupalı olarak etiketleniyordu. Bu propagandanın failleri pek çok Arnavut'un, yalnızca Türkler ve Arnavutların ortak hiçbir yanı olmadığını değil, aynı zamanda Avrupalı Arnavut ırkının Türk-Asya

[465] Olsi Jazexhi, **Turk elhamdulilah!,** Üsküb, Logos, 2011.

"barbar" ırkından üstün olduğuna ikna olacağını umuyorlardı. Bununla birlikte, o dönemin Arnavutlarının çoğu için, "Avrupalı" kelimesi muhtemelen herhangi bir sempati duygusu ile ilişkili değildi. Avrupalı Arnavutlar ile Barbar Anadolulular veya Asyalılar arasında bir savaşı kışkırtmaya çalışan Avrupa yanlısı propagandanın başarısız olmasının nedeni budur. Süreçte Arnavut milliyetçilerinin propagandaları başarısızlıklarından ders alıp tecrübe kazandıkça taktik değiştirdiler. Arnavutlar arasında hükûmetlerine karşı başarılı bir isyanı teşvik etmek için, bazıları propaganda düzeyini basitleştirmeye ve Arnavutların başkalarına karşı sahip olduğu önyargıları uyarlamaya karar verdi. Bu nedenle Anadolucular, Asyacılar ve Halduplar kelimelerini yavaş yavaş Arnavut halkının anlayabileceği kelimelerle değiştirmeye başladılar. Arnavutların düşmanlarını tanımlamak için kullanılan yeni kelimeler Yahudiler, Çingeneler ve Masonlar oldu. Masonlara gelince, onlar Arnavut halkı tarafından, özellikle de Arnavutluk'un Hristiyan Ortodoksları tarafından biliniyordu. Yunan okullarının yerine Arnavut okulları açmaya çalışan bazı Arnavutlar Patrikhane tarafından Mason olarak kınanmıştı. Patrikhane'ye göre bu Arnavut okulları Hristiyan Ortodoksları Protestan inanışına geçirmeyi amaçlıyordu. [466] Ancak bazı Arnavut milliyetçilerinin benimsediği yeni propaganda yaklaşımı için de bir zorluğun üstesinden gelmek gerekiyordu: Arnavutları düşmanlarının Yahudiler, Çingeneler ve Masonlar olduğuna ve gerçekte sayısal olarak önemsiz bir azınlık oluşturmalarına rağmen bu kesimlerin Osmanlı devletine önderlik ettiklerine ikna etmekti. Propagandacılar bu zorluğu aşmak için Dönmeleri bir araç olarak kullandılar. Arnavut milliyetçi propagandası yapanlar birçok Osmanlı hükümdarından Dönme olarak bahsetmekten ve onların Müslüman değil, kripto Yahudi olduklarını ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Arnavutların çıkarlarını temsil edemeyeceklerini iddia etmekten çekinmediler. Bu yeni propagandaya göre Dönmelerin amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nu ve onunla birlikte Arnavutluk ve Arnavutları yok etmekti. Bu propagandanın Ortodoks Arnavutlar arasında doğru etkiyi yaratabilmesi için tüm Dönmelerin Mason olarak adlandırılmasına odaklanılmıştır. Bu versiyona göre bu kesimin Mason olması Osmanlı hükûmetinin de bir Yahudi-Mason Hükümeti olduğunu da gösteriyordu.

[466] Petro Nini Luarasi, Mallkimi i shkronjave shqipe dhe çpërfolja e shqiptarit, Manastır, y.y., 1911, s. 16-23.

Arnavutlar arasında bu propaganda Jön Türk Devrimi'nden sonra 1908'de özellikle ivme kazandı. Arnavutça yayınlanan en popüler propaganda gazetelerinden biri, Kristo Luarasi'nin Sofya'da yayınlanan "Liria e Shqipërisë" (Arnavutluk'un Özgürlüğü) gazetesiydi. Bu gazetede bu konuda makaleler kaleme alan başlıca propagandacılardan biri "D" takma adıyla yazıyordu. Bir yazısında *"Bugün Türkiye'de Yahudiler hakim. Tüm Dönmeler masonlardır (...) Selanik'te yayınlanan Fransız dilindeki tüm medya Dönmelere, İstanbul'da yayınlananlar ise Türk Yahudilerine aittir (...). Dönmeler, ilk iş Şeyhülislâm'ı II. Abdülhamid aleyhine istedikleri gibi bir fetva çıkarmaya zorladılar".*[467]

Jön Türk Devrimi'nden birkaç ay sonra Sultan II. Abdülhamid tahttan çekilmek zorunda kaldı. Onu koruyan Arnavut Muhafızlar da bu durum karşısında Arnavutluk'a dönmek zorunda kaldılar. İslam Halifesinin tahttan indirilmesi sırasında, kendisine kararı bildiren mebus heyetinde bir Yahudi masonun bulunması kamuoyunda infial yarattı. Sultan II. Abdülhamid'in Selanik'e taşınmak zorunda kaldığını ve orada Yahudi bir bankacının evinde yaşadığını öğrenince başta Arnavutlar olmak üzere birçok taraftarı öfkelendi. Bu yeni gerçekliği dikkate alan Arnavut milliyetçisi propagandası bazı somut sonuçlar verdi. Bu durum Sultan II. Abdülhamid'in Selanik'te bir Yahudi evinde Yahudiler tarafından rehin alınmış ve yeni Sultan V. Mehmed'in Yahudilerin yardımıyla tahta geçirilmiş olduğu şeklinde yansıtıldı. Arnavut propagandacılar, Sultan II. Abdülhamid'in iktidardan düşmesinin padişahın eski Arnavut İmparatorluk muhafızları üzerinde de etkisi olduğunun farkında oldukları için bu konuya odaklandılar. Sultan II. Abdülhamid'in eski Arnavut Muhafızları, yeni Osmanlı hükûmeti tarafından kendisine sadakatleri nedeniyle iyi karşılanmadı. Böylece Osmanlı hükûmeti onların tüm ayrıcalıklarını, yüksek maaşlarını ve emekli maaşlarını kesti. Pek çok eski Arnavut Muhafız, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yeni durumdan rahatsız olmuştu ve saygılarının bir göstergesi olarak kendisine Baba dedikleri Sultan II. Abdülhamid'in güvenliğinden endişe ediyorlardı.

O dönemde birçok Arnavut, Arnavutlara gösterdiği saygıdan dolayı Sultan II. Abdülhamid'e teşekkür etmiştir. Arnavutlar tarafından Sultan II. Abdülhamid'e

[467] D. i. Sh., "Donme," **Liri e Shqiprisë**, 20 Nisan 1911, No:5, Sofia, s. 2.

birçok şiir ve türkü ithaf edilmiştir. Ona ithaf edilen bazı şiirler de "Arnavutluk" dergisinde yayınlanmıştı. Bu şiirlerden birinde şu dizeler dikkat çekmektedir: "*Bu dünyada Allah'a şükürler olsun, / Sultanımızı her zaman güvende tutun / Hepimiz onun için dua edelim / O bizim babamız ve biz onun çocukları / Büyük Kral bizi çok seviyor / Arnavutları ona yakın tuttu / Yüzlerce yıl yaşasın / Onu Tanrı korusun ki ölmesin.*"[468]

Arnavutluk'taki siyasi durum ve Arnavutları isyana teşvik eden propaganda, Kosova'da zaman zaman küçük isyanları da beraberinde getirmekteydi. Bazı küçük isyanlardan sonra Kosova'da silahlı Arnavutların Sultan II. Abdülhamid'i özgürlüğüne kavuşturmak ve tahta geri getirmek için Selanik'e yürüyecekleri söylentileri yayılmaya başladı. Amerika'da bulunan Arnavut milliyetçisi Fan Noli, bir gazetede şunları yazmıştır: *"Sonra Kosovalıların Sultan Hamid'i kurtarmak için Selanik'e ineceği söylendi."*[469] Fan Noli Osmanlı basınını da Arnavutları ihmal etmekle eleştirmişti. Çünkü ona göre basında Osmanlı İmparatorluğu'nun ırklarından bahsedildiğinde Yahudiler ve Çingeneler Arnavutlara göre öncelikle anılıyordu.[470]

Arnavut milliyetçilerinin durdurulamaz propagandası, yalnızca bazı nüfuzlu Arnavutların isyanını teşvik etmekle kalmadı. Aynı zamanda İttihat ve Terakki'yi de bazı silahlı Arnavutların Selanik'te olası bir saldırısına karşı tedbir almaya sevk etti. Selanik'te bir saldırı gerçekleştirilmesi tehdidi gerçekti. Zira Arnavutlar silahlıydı ve örgütlenebileceklerini ve böyle bir eylemde bulunabileceklerini de kanıtlamış vaziyetteydiler. 1908 Jön Türk devriminde ve ayrıca 1909 karşı devriminde gerçekleşen olaylar da Arnavutların elinde böyle bir güç bulunduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu nedenle İstanbul ve Selanik'teki yöneticiler, Arnavutluk'taki bazı isyanlardan sonra Arnavutların silahsızlandırılması sürecine hız verdiler.

Arnavut milliyetçileri veya Yunan, Sırp, İtalyan veya Avusturya hükûmetlerinin çıkarları için çalışan ajanlar tarafından desteklenen Arnavut propagandası zaman içinde Arnavutluk'ta bazı meyveler vermeye başladı. Kuzey Arnavutluk'ta Osmanlı Hükümeti'ne karşı en ciddi isyan 1910 yılında patlak verdi. Propagandanın etkisini göstermesi ve Kosova'da 1910 isyanlarının alevlenmesi

[468] Hilla, "Lavdim Sulltanit," **Albania,** mars 1899 (Mart 1899), S:III, No:3, Brüksel 1899.
[469] Fan S. Noli, **Vepra,** Cilt II, Tiran Akademia e Shkencave e RPSSH, 1988, s. 244.
[470] A.e., s. 290.

sürecinde Arnavut halk arasında ne tür söylentilerin yayıldığını Avlonyalı Ekrem Bey'in anılarında görebiliyoruz: *"Kosova için bunca iyilik yapan padişah şimdi Selanik'te bir Yahudi evine hapsedilmiştir".*[471] Avlonyalı Ekrem Bey de Kosova'daki isyanları anlatan bir kitap yazmış ve 1911'de Viyana'da Almanca olarak yayınlamıştır. Kitabında dile getirdiği hususlar arasında yetkisiz bir Yahudi'nin yeni hükûmet adına Arnavut nüfusu arasında vergi topladığı ve bunun yeni ayaklanmaları tetiklediği dikkat çekmektedir.[472]

1911 yılında altı Arnavut isyancı Osmanlı kuvvetleri tarafından bugün Arnavutluk sınırları içinde kalan Görice yakınlarında öldürüldü. 1912 yılında bu altı kişi hakkında yayınlanan Arnavutça bir kitapta *"... Selanik'teki Dönmeler bize hiçbir hak vermiyor ve bizi yeryüzünden silmek istiyorlar"* ifadesine yer verilmesi bu bağlamda önemlidir. [473] Yahudilere ve çingenelere yönelik propaganda o kadar başarılı oldu ki bazı Arnavut milliyetçiler bu konudan ilham alarak şiirler yazmaya başladılar. Arnavut milliyetçisi Salih Guka, bir şiirinde şöyle yazmıştır: "*Tırnakların ve gözlerin nerede? / Yahudiler ve Çingeneler seni utandırıyor! / Bugün birçok kuzgun kartal olduklarını söylüyor / Onlara nasıl katlanıyorsun ve kafalarını kesmiyorsun?".*[474]

İttihat ve Terakki'nin merkezinin Selanik'te olması nedeniyle Arnavut propagandası, Arnavutları Selanik'in işgaline ve İttihat ve Terakki mensuplarının Selanik'te infazına ikna etmeye odaklanmıştı. Arnavut gazetelerinde bu konuda yayınlanan birçok makale bulunmaktadır. 1912 yılında yayınlanan bir yazıda şu ifadelere yer verilmiştir:

> *Sultan II. Abdülhamid, bilge olduğu için devrildi ve Yahudiler şarapla onu kandıramadı. (...) Neden bu 20 milyon insan onları bekleyen kara günler karşısında ayağa kalkıp bu Selanik Dönmelerini alıp denize atmasınlar ki? Yahudiler Osmanlı hükûmetini kendi başlarına terk edecekler ama bundan sonra emecek kan kalmayacak. Arnavutlar! Selanik'teki Hürriyet'ten sonra son 3 yılda aramızda olan tüm bu kötü*

[471] Eqrem Bej Vlora - Marie Amelie von Godin, **Ndihmesë për historinë e sundimit turk në Shqipëri,** Cilt II, Tiran Shtëpia botuese 55, 2010, s. 176.
[472] E. b. V., Die Wahrheit **ü**ber das Vorgehen der Jungtürken in Albanien, Viyana, Fromme, 1911, s. 26.
[473] Jetëshkrimet e të gjashtë dëshmorëve Shqiptarë, Sofya, Mbrothësia, 1912, s. 23.
[474] Xhuk Dukagjin, "Shqype," **Shkupi,** 8 Şubat 1912, No:18, Üsküp, s. 3.

şeyler, hepsi Selanik'teki Dönmeler sayesinde geldi. (...) Arnavutları felaketten kurtarmak için Selanik'teki Dönmelere saldırmalıyız ki tüm Türkiye halklarını kanımızı emen, bizi öldüren Yahudilerden kurtaralım. Ve hala aklımız başımıza gelmiyor. Ey Arnavut erkekler, Selanikli Dönmeye gidin! Bu cesareti sağlayacak olan, halkın en büyük vatanseverliği ve sevgisi olacaktır.[475]

Yahudilere karşı Arnavut propagandası, 1912 başlarındaki Osmanlı seçimleri arefesindeki seçim kampanyası sırasında da yoğunlaştı. Çünkü çoğu Arnavut milliyetçisi İttihat ve Terakki Partisi'ne karşıydı. Mısır'daki Arnavut milliyetçisi Yani Vruho, Arnavutları İttihat ve Terakki adaylarına karşı oy kullanmaya çağırıyordu: *"Ey Arnavutlar! Olması gerektiği gibi davranmazsak Selanik Yahudilerinin bizi sığır olarak satacağını bilmeliyiz*." [476]Yahudilere ve Çingenelere karşı propagandaya özel önem veren Arnavut milliyetçilerden biri Luigi Gurakuqi idi. Osmanlı-Arnavut Mebusu Fıraşerli Gani Bey ile İstanbul Arnavut Cemiyeti başkanı Abdül Üpi Bey'in yazıları üzerinden gerçekleşen tartışmada geçen şu sözler dikkat çekicidir: *"Fıraşeli Gani Bey (...) Yahudilerin, Çingenelerin ve Masonların bu son 4 yıldaki kötülüğünü bilmeliydiniz ki bugün Türkiye'yi yöneten Arnavutluk'u yok ediyor".*[477] Arnavut Katolik Luigi Gurakuqi'nin özellikle 1912 yazında yoğunlaşan propagandası, birçok Arnavut'un İttihat ve Terakki Hükümeti'ne karşı isyanına odaklanmıştı. Bir yazısında Gurakuqi şu ifadelere yer vermiştir: *"Bunu söyleyerek Türk hükûmeti önünde akıllı davranmaya niyetim yok, çünkü hükûmet Cavid ile Talat'ın ve Selanik'teki Yahudi-Çingene çetelerinin elinde olduğu sürece bir şey söylemenin faydasının olmadığını iyi biliyorum".*[478] Bir ay sonra başka bir yazısında Luigi Gurakuqi şunları yazmıştır: "*Hayır, hiç kimse Türkiye'nin şu an olduğu gibi (...) Yahudilerin ve Çingenelerin eliyle yok edileceğini düşünmezdi."*[479] Arnavut propagandasının etkisi, 1912 yazında sözde "Arnavut Genel Ayaklanması" ile kendisini gösterdi. Bu isyanda, birçok silahlı Arnavut, Sultan II. Abdülhamid'i Yahudilerin ve Masonların "esaretinden" kurtarmak

[475] D. i. Sh., "Turqia e shkretë dhe Çifutët," **Liri e Shqiprisë,** 11 Ocak 1912, No:29, s.2-3.
[476] Jani Vruho, "Nyji i 30 e pestë,"**Liri e Shqipërisë,** 22 Ocak 1912, No:30, s. 3.
[477] Lek Gruda (F. D. Luigj Gurakuqi), "Ja halldupë ja Shqipëtarë!," **Liri e Shqiprisë,** Haziran 1912, No:44, s. 2.
[478] Lek Gruda, "Kryengritja e Gegërisë," **Liri e Shqiprisë,** 18 Haziran 1912, No:46, s.2-3.
[479] Luis Gurakuki, "Kryengritja Shqiptare e lëvizja e ushtries turke," **Liri e Shqiprisë,** 14 Temmuz 1912, No:49, s 2.

için Üsküp'ten Selanik'e bir yürüyüş başlattı. O sırada, yasadışı Arnavut Komitesi'nin Sultan V. Mehmet'e hitaben yazılmış ve Arnavutça bir gazetede yayınlanan açık mektubunda şöyle deniyordu:

> *Ey Sultan, ey Sultan! Unutmayın ki imparatorluğunuz Avrupa'da 500 yıl yaşayabildiyse, Arnavutlar sayesindeydi, (...) Sultan II. Abdülhamid ancak Arnavutlar onu terk ettikten sonra devrildi. Bu nedenle size şunu söylüyoruz: Arnavutlar olmadan Osmanlı İmparatorluğu veya başka herhangi bir hanedanınızın tahtında kalamazsınız, bu yüzden zaman kaybetmeyin ve dediklerimizi yapın. Yahudi ve Çingene köleliğinden kurtulmak için tahttan çekilin.*[480]

3.9. 1899 yılında yayınlanan "Arnavutluk - Neydi, Ne Oldu, Ne Olacak" adlı kitap

Mehmet Naim Bey'in damadına (Murat Toptani Bey) 1898'de Şemsettin Sami Bey ve Mehmet Naim Bey tarafından gönderilen bir mektupta, Arnavutluk meselesinin Büyük Güçler tarafından karara bağlandığı belirtilmiştir. [481] O dönemde Osmanlı topraklarının geleceği açısından benzer içeriğe sahip üç kitabın yayınlanması hiç de şaşırtıcı değildi. Kitaplardan biri Yahudi devletinin kurulması (Theodore Herzl, 1897), ikincisi Makedonya'nın geleceği (Hilmi Tunalı, 1899) ve üçüncüsü ise Arnavutluk'un geleceği hakkında 1899'da yayınlanan bir kitaptı.

Şemsettin Sami Bey Arnavutluk'ta doğmuştur. Doğum yeri olan Fraşer bölgesi o dönemde çok ırklı, çok dinli ve çok dilliydi. Yanya'da okudukları lisede ise Şemsettin Sami, kardeşi Mehmet Naim ile birlikte öğrencilerin çoğunu oluşturan Hristiyanların arasındaki az sayıdaki Müslümandan biriydi. Bu koşullarda aldıkları eğitim, onların Hristiyanlara ve özellikle Hristiyan Arnavutlara karşı önyargılarının olmamasını sağlayacaktır.

Entelektüel faaliyeti sırasında Şemsettin Sami, vatanından ve Arnavutluk halkından asla kopmamıştır. "Besa yahud vefa" adlı tiyatro oyunu, gazetelerinde Arnavutluk hakkında yayınladığı siyasi makaleler, Arnavut alfabesi ve grameri üzerine yazdığı bir kitap ve Arnavutluk'un geleceği hakkındaki kitabı Arnavutlara

---

[480] D. i. Sh.,"Letër e hapur L. M. T. Sulltan Mehmetit V," **Liri e Shqiprisë,** 5 Ağustos 1912, No:51, s. 3.

[481] Frashëri, "Letërkëmbimi," **Vepra,** Cilt VI, s. 351-357.

veya Arnavutları merak eden diğer tüm Osmanlılara ithaf edilen eserleriydi. Bir yandan da 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra meydana gelen siyasi olaylar, Şemsettin Sami'yi Arnavut meselesiyle ilgilenmeye zorlamıştır.

"Arnavutluk, Ne İdi, Nedir, Ne Olacak" (Shqipëria ç'ka qënë ç'është dhe ç'do të bëhetë) adlı kitabı, Şemsettin Sami üzerine eserler veya monografiler yazan birçok Arnavut ve Türk yazar tarafından incelenmiştir. Şemsettin Sami'nin Türk ve Arnavut kimliği üzerine önemli eserleri tarihçi Bülent Bilmez tarafından "Şemseddin Sami veya Sami Frasheri" adıyla derlenmiştir.[482] Söz konusu eserinde Bülent Bilmez Arnavutluk'taki Arnavut yazarların da Şemsettin Sami'nin Türkçe eserlerine önem vermediğini ifade eder. Bir yandan da Türkiye Cumhuriyeti'nde Şemsettin Sami'nin hayatıyla ilgili yayımlanmış 4 monografinin hiçbirinde Arnavutça eserlerine kayda değer yer verilmediğini belirtir. Söz konusu monografilerin Türk yazarları Arnavutluk'un geleceğiyle ilgili siyasi kitabın Şemsettin Sami tarafından yazılmadığı sonucuna varmaktadır. "Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak" adlı kitabın yazarının Şemsettin Sami'nin olduğunu reddetmelerinin temel nedeninin, kitabın yazarın adı olmadan basılmış olması ve kitapta Türklere ilişkin olarak kullanılan üslubu Şemsettin Sami'ye yakıştıramamış olmalarıdır.

Ancak böyle bir eseri Osmanlı ve Yunan dillerinden kelimeler kullanmadan Arnavutça yazmak için gereken dil hâkimiyeti ancak birkaç Arnavut aydınında mevcuttu. Şemsettin Sami, böyle bir siyasi eseri yazmak için gereken entelektüel kapasiteye, yazma yeteneğine, üslup ve Arnavutça yazım bilgisine sahipti. Üstelik konuya hâkim olmasını sağlayan siyasi deneyimi de mevcuttu. Bu nedenle, aksi yönde somut bir delil yokken, söz konusu kitabın Şemsettin Sami tarafından kaleme alındığından şüphe edilmemelidir. Söz konusu eserin anonim yayınlanmasının nedeni pratik nedenlerdi. Şemsettin Sami böyle bir kitaba adını yazsaydı iki dolaysız sonuçla karşılaşacaktı. Öncelikle, hiçbir üst düzey devlet görevlisinin hükûmet politikası dışında siyasi fikirlerle alenen hareket etmesine izin verilmediği bir ortamda kişisel sıkıntılarla karşılaşabilirdi. İkincisi, böyle bir eserin açıkça Sultan'ın bir memuru tarafından kaleme alınmış olması Arnavutluk Hristiyanları üzerindeki

[482] Bülent Bilmez, "Şemseddin Sami or Sami Frasheri," **Balkanologie,** Cilt VII, No:2, Decembre 2003, Paris, s. 19-46.

Yunan ve Slav etkisine karşı bir hamle olarak algılanacağından, istenen etkiyi elde etmeyecekti.

"Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak" kitabı öncelikle Ortodoks Hristiyan Arnavutlara hitap ediyordu çünkü Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma anlamında herhangi bir Arnavut milliyetçiliği hareketi söz konusu değildi. Söz konusu kitabın 1899'da yazılması ve yayınlanması, özellikle Arnavutluk'un güneyinde cereyan eden 1897 Yunan-Osmanlı Savaşı'ndan sonra gerekli hale gelmişti. Bu savaşta, Müslüman Arnavutlar, Epir'den birçok Ortodoks Hristiyan Arnavut ve Yunanistan Krallığı'ndan Arnavutlar da dâhil olmak üzere Yunan askerlerine karşı Osmanlı askeri olarak savaşmıştı.[483] Bu bağlamda Şemsettin Sami, Fener Rum Patrikhanesi'nin Arnavutluk'taki Ortodokslar üzerindeki dini etkisini azaltmaya çalışmıştır. Arnavutların İncil'i Arnavutça kullanmaları ve kendilerinin Sırp, Yunan ve Bulgar rahipler tarafından yönetilmesine izin vermemeleri gerektiğini yazmış ve Hz. İsa'nın ne Yunan ne de Sırp olduğunu eklemiştir.[484] Söz konusu kitap, Osmanlı yönetimine karşı silahlı bir direniş çağrısı yapmıyor, ancak tüm inançlardan Arnavutları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması durumunda Arnavutların bir millet olarak varlığını sağlamak için Osmanlı hükûmeti ve Avrupa nezdinde birlikte hareket ve müzakere etmeye çağırıyordu. Kitap, Arnavutların yarım milyon askerden oluşan bir ordu kurabileceklerini[485] ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu ile ebedi ittifak içinde olacaklarını ve Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu için kan dökmeye sonuna kadar devam edeceklerini öngörmekteydi.[486] Şemsettin Sami, Arnavutluk'taki Ortodoksların nasıl düşündüklerinin ve Türklere karşı önyargılı olduklarının farkındaydı. Söz konusu kitap propaganda niteliğinde olduğu için Türkleri propaganda mantığının izin verdiğinden daha fazla övemezdi. Şemsettin Sami bu propaganda kitabıyla Arnavut topraklarının Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaşılması ihtimaline karşı uyarıda bulunuyordu. Bu nedenle, ona göre dinleri ne olursa olsun tüm Arnavutlar daha iyi organize olmalıydı. Bu görüşünü ise Osmanlı

[483] Bernhard Stern, **Abdul Hamid II – Seine Familie und sein Hofstaat,** Budapeşte, Sigmund Deutsch, 1901.s. 172.
[484] Sami Be Frashëri, **Shqipëria ç'ka qenë, ç'është e çdo të bëhetë**, Sofya, Mbrothësia, 1907, s. 63.
[485] A.e., s. 56.
[486] A.e., s. 64.

İmparatorluğu'nun çöküş ihtimaliyle gerekçelendirmiş ve *"Osmanlı İmparatorluğu dağılırsa Arnavutluk'u mezara götürmemeli* " diye yazmıştı.[487]

Arnavutluk Hristiyanlarına yönelik bir başka propaganda çalışması da Şemsettin Sami'nin kardeşi Mehmet Naim tarafından yazmıştır. Mehmet Naim Yunanca yazdığı "Arnavutların Gerçek Arzusu" adlı şiiri ile Ortodoks Arnavutlar arasında Arnavut milliyetçiliğini uyandırmayı ve böylece Yunan etkisini ikinci plana atmayı amaçlıyordu. Mehmet Naim Arnavutçayı çok iyi bilmesine rağmen bu şiiri Yunanca yazmıştır. Şiir, esas olarak, şiirin mesajını olabildiğince iyi anlayabilmeleri için Yunanca eğitim almış eğitimli Ortodoks Arnavutlara yönelikti.

3.10. Şair Mehmet Naim Bey (1846- 1900)

İstanbul'da Mehmet Naim Bey, Maarif Nezaretinde (Eğitim Bakanlığı) yüksek bir pozisyonda görevli bir memurdu. İmparatorluğun eğitim sistemi üzerindeki etkisi sayesinde Arnavut okulları ve Arnavutça ders kitapları konusunda da aktif bir rol oynayabilmiştir. Okul çocuklarına yönelik hikayelerin yer aldığı Osmanlıca bir okuma kitabı da yayımlamıştır. [488] Takip eden dönemde entelektüel faaliyetleri daha ziyade Arnavut okulları için ders kitaplarının hazırlanması ile Arnavut edebiyatı ve dilinin geliştirilmesine odaklanmıştır. Bu bağlamda Arnavut okulları için iki okuma kitabı yazmıştır. Toplam 55 öyküden ilk kitaptaki üç öykü tarihsel içerikliydi.[489] Bunlar Osmanlı tarihinden Sultan Süleyman, Avusturya tarihinden İmparator Joseph, ve Rus tarihinden Çar İvan ile ilgili öykülerdi. Bu kısa tarihsel öyküler net bir biçimde farklı dinlerden Arnavutların kimliklerine saygı duymakla ilgiliydi. Zira Müslüman Arnavutların çoğunun kendilerini padişahın tebaası olarak görürken Kayzer Joseph ise kısmen Avusturya-Macaristan'ın kültürel himayesi altında olduklarını hisseden Katolik Arnavutlar için seçilmiş bir özneydi. Ortodoks Arnavutlara gelince ise, Mehmet Naim Bey, Ortodoks Hristiyan Arnavut öğrencilerini Yunanistan kralı ile özdeşleştirmekten veya bağlantılandırmaktan kaçınmak için çarı seçmişti. Bu tercih, Arnavutluk'un Ortodoks Hristiyanların Yunan asimilasyonu riski ile karşı karşıya kaldığı güney kesimi üzerinde Yunan

[487] A.e., s. 52.
[488] Mehmet Naim, **Kıraat risalesi,** İstanbul 1313.
[489] Naim Frashëri,"E këndimit çunavet këndonjëtoreja - I," **Vepra,** Cilt V, Rilindja, Prishtinë 1986, s. 9-72.

hükûmetinin açık hak iddialarına bir yanıt mahiyetindeydi. Çetrefilli bir iş olmasına rağmen bu ders kitaplarını yazmaya girişmesi Mehmet Naim Bey'in bir gün Arnavut okullarında farklı dinlerden Arnavutların aynı ders kitaplarından birlikte eğitim alacakları vizyonuna sahip olduğunu göstermektedir. Bu noktada Arnavutların kimlik çeşitliliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek olası çatışmalardan kaçınmak için tarihi içerikli hikayelerin konularını özenle seçmiştir. Mehmet Naim Bey, Arnavut dilinin fen öğretiminde de kullanılabileceğini kanıtlamak için matematik, geometri, fizik, kimya, coğrafya, biyoloji ve astronomi alanlarındaki temel bilgileri içeren bir ders kitabı da kaleme almıştır.[490]

Mehmed Naim Bey, bütün Arnavutların Tanrı'ya inandıkları için tek bir dine sahip olduklarını ifade etmiştir.[491] Yunanca yazdığı şiirlerinden biri, tüm dinlerin ortak bir temele sahip olduğu ve bu temelin insanlık olduğu sözleriyle sona erer. [492] Başka bir şiirinde ise *"İnsan insanı onurlandırırsa / Tanrı'yı da onurlandır olur"* diye yazmıştır. [493]

Mehmet Naim Bey, birçok dili kullanabilme yeteneğini çok sayıda Farsça şiir, Yunanca uzun bir şiir ve Türkçe ve Arnavutça birçok yazı yayınlayarak kanıtlamıştır. Ayrıca çevirilerle iştigal etmiş ve söz konusu dillere ek olarak Kuran'ın ilk suresini Arnavutçaya tercüme etmiştir. Tüm bu dillerde eserler kaleme almak, Mehmet Naim'in şair ve yazarlığının yanı sıra parlak bir zihne sahip olduğunun da kanıtıydı. Ancak bu yetkinlikler doğrudan doğruya İmparatorluğun siyasi ve diplomatik meselelerini yeterince iyi anlayabileceği anlamına gelmiyordu. Mehmet Naim'in yazılarının içeriksel sorunları, özellikle tarih hakkındaki bilgi eksiklikleriyle kendini gösteriyordu. Örneğin bir yazısında Arnavutların üç olayda Avrupa'yı Asya'dan kurtardığını yazmıştır. Bunların ilki Aşil'in Avrupa'yı Truvalılardan koruduğu, ikincisi Büyük İskender'in onu Perslerden kurtardığı ve üçüncüsü de İskender Bey'in onu Türklere karşı savunduğu dönemdi. [494] Mehmet Naim'e göre

[490] Naim Frashëri, "Dituritë për mësonjëtoret të para," **Vepra,** Cilt VI, Rilindja, Priştine 1986, s. 13-141.
[491] Frashëri, "Mësime," **Vepra,** Cilt VI, (s. 157-208), s. 180.
[492] Naim Frashëri, "Dëshira e vërtet e Shqipëtarëvet," **Vepra,** Cilt I, Rilindja, Priştine, (s. 137-145), s. 145.
[493] Frashëri, "Lulet e verësë," **Vepra,** Cilt I, (s. 151-218), s. 161.
[494] Frashëri, "Iliadha e Omerit," **Vepra,** Cilt VI, (s. 281-329), s. 284;
* Bu konuda Mehmet Naim Bey büyük bir ihtimalle İtalya'da yaşayan Arnavut yazarların kitaplarından etkilenmiştir.

Arnavutlar, Avrupa'ya yerleşen ilk kavimdi. Arnavut dili de kıtada konuşulan ilk dildi. Ayrıca Antik Yunan tanrılarının isimlerinin Arnavut kökenli olduğu konusunda da ısrar ediyordu ve bulgularını etimoloji yoluyla kanıtlamak için epey çaba sarf etmişti. [495]

Arnavutlara ilişkin inanışlarının ne kadar ileri gittiğini gösteren şu mısralar ilgi çekicidir*: "Biz Pelasgalılar ay doğmadan önce doğduk / Adem su ve tozdan başka bir şey olmadığında / Ve atalarımız sadece halkların babaları değillerdi / Ama onlar aynı zamanda tanrıların da babalarıydı".*[496] Bu mısralar İstanbul'daki bazı Arnavutlar tarafından beğenildi ve bu nedenle 1908'de İstanbul'da yayınlanmaya başlayan Arnavut-Osmanlı gazetesinin ilk sayısında Mehmet Naim'in benzer içerikli bir şiiri yayınlandı. Söz konusu şiir şu dizelerden oluşuyordu: *"Adem henüz doğmamıştı / göbeği henüz kesilmemişti / çamur ve sudan ibaretti / biz yüksekteydik / ay henüz yaratılmamıştı / toprağın sadece çimen ve yaprakları vardı / işte o zaman Arnavut doğdu / her şeyden önce".*[497]

Mehmet Naim, dilin milleti belirlemede çok önemli olduğu teorisini destekleyerek dil konusuna büyük önem vermiştir. [498] Ayrıca Arnavutların geri kalmışlığını Arnavutça eserler yazılmamış olmasına bağlamıştır. [499] Dile katkıda bulunmak amacıyla bir olgu veya nesneyi tanımlayacak kelimenin bulunamadığı durumlarda kullanılmak üzere yeni Arnavutça kelimeler icat etmiş ve Arnavutça dilindeki yabancı kelimeleri bir koyun sürüsünün altındaki bir domuza benzetmiştir.[500] Bu nedenle ilk Arnavut Müslüman şairlerin eserlerini bile eleştirmiş ve onları Arnavut dilini yabancı kelimelerle bozmakla suçlamıştır. [501] Şemsettin Sami Bey Türkçeyi gereksiz Farsça ve Arapça kelimelerden kurtarmaya çalışırken, kendisi ve kardeşi Mehmet Naim Arnavutça yazımda da yabancı kelime

[495] Frashëri, "Iliadha e Omerit," **Vepra,** Cilt VI, s. 283.
[496] Frashëri, "Dëshirë e vërtet e Shqipëtarëvet" **Vepra,** Cilt I, s. 137.
[497] "Prij – Parimi," **Besa,** 5 Vjeshtë e tretë 1908 (5 Kasım 1908), S:I, No:1, İstanbul, s. 1.
[498] Frashëri, "E këndimit çunavet këndonjëtoreja - II," **Vepra,** Cilt V, (s. 75-119), s. 75;
* Mehmed Naim bu konuda şunları yazmıştır: "Her milletin kendi dili vardır. Dil, insanları uluslara ayıran şeydir" A.e.
** Mehmed Naim bu konuda bir başka eserinde şunları yazmıştır: *"Bir milletin dili aynıdır, aynı dili konuşanların hepsi aynı vatanın oğullarıdır."*Bkz.: Frashëri, "Mësime," **Vepra,** Cilt VI, s. 180.
[499] Frashëri,"Mësime," **Vepra,** Cilt VI, s. 160.
[500] Frashëri, "Histori e Shqipërisë," **Vepra,** Cilt V, (s. 203-228), s. 225.
[501] Frashëri, "Iliadha e Omerit," **Vepra,** Cilt VI, s. 287.

kullanmamayı seçmişlerdi. Bu nedenle yeni kelimeler icat ettiler.[502] Mehmet Naim eğitim dili olarak Arnavutçayı tercih etmeyen Arnavutlar için hayvan sıfatıyla hakaret etmekle kalmadı.[503] Bir yandan da onları ulusa ihanet edenler ve Tanrı'nın düşmanları olarak ilan etti. Bu vesileyle şunları yazmıştır: *"Arkadaşlar! Aramızda / birçok düşman ve hain var / (...) yabancılar için çalışıyorlar / Arnavutluk düşmanlarıyla! Dilimizi sevmiyorlar / sizler Tanrı'nın düşmanısınız!"*[504] Ayrıca millet, dil ve anavatan meselesini ilahi bir seviyeye yükseltmeye çalışmış ve birçok kez Arnavut dilinin Tanrı'nın dili olduğunu yazmıştır.[505] Millet ve vatan konusuna gelince, *"Millet ve vatan sevgisi Allah'tan berekettir (...) Kendi milletini ve vatanını sevmeyenlere Allah lanet eder"* diye yazmıştır.[506]

Mehmet Naim, bir keresinde, Fars şiiri Şehname'de herhangi bir Arapça kelime kullanılmadığını vurgulayarak 30 yıl boyunca İran'ı dil yoluyla canlandırmaya çalışan şair Firdevsi'den alıntı yapmıştır.[507] Şair Firdevsi, Mehmet Naim'e ilham vermiş olmalıdır. Zira Mehmet Naim de Arnavut dili aracılığıyla Arnavutluk'u kurmaya çalışıyordu. Üstelik Firdevsi'ye atıfla kendisinin de Arnavut davasına yönelik çabalarının muhtemelen onu cennetlik yapacağını yönündeki ümitlerini de dile getirmiştir. Bir bakıma, yaşamı boyunca başarması gereken ilahi bir görevi olduğuna inanıyordu. Bükreş'teki bazı Arnavutlara gönderdiği bir mektupta şunları yazmıştır: *"Tanrı beni iyileştirdi, ona şükür ediyorum! Tanrı beni iyileştirdi çünkü Arnavutların ihtiyacı olan işleri henüz bitirmedim".*[508] Başka bir şiirde ise bir melekten ilham aldığını yazmıştır: *"Melek! Bana yaklaştığını / büyük Tanrı'dan / Neden bana Kerbela'yı hatırlatıyorsun? Gözyaşı dökmemi mi istiyorsun?"*[509]

Mehmet Naim Bey, dizelerinin Kuran ve İncil'in öğretilerine aykırı olmasına pek aldırış etmezdi. Bir yandan da yazılarında Bektaşi kimliğine yapılan vurgu ağır

---

[502] Rexhep Qosja, **Naim Frashëri - Vepra VII**, Rilindja, Priştine 1986.
[503] Frashëri,"Mësime," **Vepra,** Cilt VI, s. 189;
* Mehmed Naim şöyle yazmıştır:"Vatan ve kendi halkına sevgisi olmayan adam bir tür hayvandır."A.e.
[504] Frashëri, (şiir: Tadhëtorët) "Lulet e verësë," **Vepra,** Cilt VI**,** s. 202.
[505] Frashëri, "Bagëti e Bujqësi," **Vepra,** Cilt I, (s. 119-134) s. 126.
[506] Frashëri,"Mësime," **Vepra,** Cilt VI, s. 180-181.
[507] Frashëri, "Iliadha e Omerit," **Vepra,** Cilt VI, s. 328.
[508] Frashëri, "Letërkëmbimi," **Vepra,** Cilt VI, (s. 331-357), s. 346.
[509] Frashëri, (şiir: Abaz Aliu) "Lulet e verësë," **Vepra,** Cilt I, s. 168.

basıyordu. Bunların Mehmet Naim'in şiirinin muhafazakâr Müslüman Arnavutlar tarafından eleştirel bir gözle görülmesine neden olduğu söylenebilir. Yine şiirinde şeytanın Süfyan, yalancının Muaviye, vahşinin Yezid ve kötülüğün Mervan olduğunu yazmıştır.[510] Nevruz gününe ithaf edilen bir başka şiirinde ise *"Yaz doğdu, sıcaklık doğdu, Ali Tanrı olarak doğdu"*[511] ifadelerine yer vermiştir. Yukarıda bahsi geçen şiirlerin Arnavut uleması tarafından kolay sindirilemeyeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca Mehmet Naim Bey, tabu olduğu bir dönemde Kuran'ı tercüme etmeye başladı. O dönemde Kuran henüz Farsça, Türkçe, Urduca veya Müslümanların konuştuğu diğer dillere çevrilmemişti, ve ilginç bir biçimde Fatiha suresinin tercümesinde hiçbir Arapça kelime kullanmamıştı. Bir bakıma bu, Arnavut ulemasına yönelik bir provokasyondu.[512]

Bazı durumlarda Mehmet Naim'in tarihte Türklere atıfta bulunurken mümkün olan en aşağılayıcı nitelemeleri kullandığı dikkat çeker. Örneğin Yunanca şiirinde şöyle yazmıştır: *"Ve şiddetli esarete neden oldular / Türkler, kana susamış canavarlar, dünyanın yok edicileri / Aç kurtlar gibi insanların bağırsaklarını deştiler."*[513] Ancak şiirin Yunanlılara hitap ettiği ve Yunan propagandasını yazıya döken bir şairin kaleminden birçok Yunanlının Türklere karşı duygularını tasvir ettiği unutulmamalıdır. Öte yandan Arnavut okullarında kullanılmak üzere aldığı genel tarih kitabında Arnavutlardan Türklerin kölesi olarak bahsetmemiştir. Aksine, *"Osmanlı İmparatorluğu'nda Arnavutlar köle olmadılar. Hiçbir zaman olmadıkları gibi, dostça ve kardeşçe yaşıyorlardı"* yazmıştır.[514]

Şemsettin Sami ve Mehmet Naim'in 1887'de Bükreş'teki Arnavut camiasına gönderdikleri ortak bir mektupta, Osmanlı hükûmetinin sadece Hristiyan Arnavutların Arnavutça okumayı ve yazmayı öğrenmesini tercih ettiğini yazmışlardır. Ancak Osmanlı hükûmeti Müslüman Arnavutları Türk olarak gördüğü ve ayrılmalarını istemediği için Müslüman Arnavutların aynı yönde adımlar atmasına karşıydı.[515] Bunun farkında olan Şemsettin Sami ve Mehmet Naim kardeşler, Arnavutluk'un Ortodoks Hristiyanlarının Yunan propagandasından kaçınmayı bir

[510] A.e., s. 168-169.
[511] Frashëri, (şiir: Ditë e re) "Lulet e verësë," **Vepra,** Cilt I, s. 156
[512] Frashëri, "Mësime," **Vepra,** Cilt VI, s. 192.
[513] Frashëri, "Dëshirë e vërtet e Shqipëtarëvet," **Vepra,** Cilt I, s. 139.
[514] Frashëri, "Histori e Shqipërisë," **Vepra,** Cilt V**,** s. 221.
[515] Visar Dodani, **Memoriet e Mija,** Shtypëshkronja Albania, Köstence 1930, s. 35.

şekilde kısmen başardılar. Bunları, esasen Yunan karşıtı olan ve dolayısıyla Osmanlı yanlısı olarak görülen bir Arnavut milliyetçiliğiyle bütünleştirmeye çalıştılar. Bu bağlamda Mehmet Naim Bey bir keresinde şöyle yazmıştır: *"Arnavutluk için iyi olan her şey İmparatorluk için de iyidir ve Arnavutluk için kötü olan her iş İmparatorluk için de kötüdür".*[516]

[516] Frashëri, "Histori e Shqipërisë," **Vepra,** Cilt V, s. 221.

3.11. Sonuç (Üçüncü Bölüm)

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bazı Arnavut aydınlar arasında Arnavut ulusunun yaratılması fikri destek bulmaya başlamıştı. Arnavutlarca kaleme alınan Arnavut edebiyatının ilk eserlerinin ortaya çıkışı ve Arnavut halkının dini aidiyetinden bağımsız olarak Arnavut ulusal duygusunu oluşturmaya yönelik ilk girişimler bu dönemdedir. Ayrıca, Arnavutluk devletinin kurulması fikri bazı Arnavut aydınlar tarafından yayılmaya başlar.

Bu dönemde bazı Hristiyan Arnavutlar, Patrikhane'den ayrılarak Arnavut kilisesini kurmak için inisiyatif aldılar. Aynı dönemde diasporadaki Hristiyan Arnavutlar arasında Arnavut milliyetçiliği konusunda farkındalık yaratmak amacıyla güçlü propaganda faaliyetleri yürütülmüştür. Propagandaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda istikrarsızlaştırılması ve dağılmasında çıkarları olan Avrupa veya Balkan devletleri tarafından da desteklenmiştir. Arnavut milliyetçiliğine verdiği destekle Avusturya-Macaristan, Balkanlardaki Pan-Slavist yaklaşımlarla mücadele ediyordu. İmparatorluk topraklarında Slav nüfus da barındırıyordu ve üstüne Sırp nüfusun da bulunduğu Bosna'yı ilhak etmişti. Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın ekonomik çıkarları için Selanik ile yapmayı planladığı demiryolu bağlantısı için de bir tehlike oluşturuyordu. Sırbistan'ın Arnavutluk yönünde genişlemesi, Sırbistan'a Adriyatik Denizi'ne erişim sağlayacaktı ve bu da, Avusturya-Macaristan ve İtalya açısından çok tehlikeli bir gelişme olarak görülecekti. Bu nedenle, Avusturya-Macaristan'ın Arnavut milliyetçiliğine verdiği destek Balkanlar'ın bu bölgesindeki çıkarlarının bir sonucuydu. Bu desteğin en dikkate değer örneği, Avusturya-Macaristan'ın "Arnavutluk" dergisinin yazı işleri müdürüne verdiği destekti. Öte yandan, Osmanlı yerel makamları, ister Protestan misyonerler ister Arnavut milliyetçileri olsun, bazı çevrelerde Arnavutluk Ulahlarının Arnavut ulusunun bir parçası olarak ikili bir Ulah-Arnavut kimliğine sahip olduklarını yeniden öne sürme çabalarını memnuniyetle karşılamıştır. Ancak Romanya, Ulahların Arnavut veya Yunan kimliği ile asimilasyonuna da karşı çıktığı için, çabalarına rağmen bu konuda pek başarılı olamadılar. Ulahlar Arnavut olarak asimile edilemiyorlarsa da en azından onları Helenizasyondan kurtarılmaları Osmanlı hükûmetinin yararınaydı. Bu nedenle 1905 yılında Arnavut kökenli Sadrazam Ferid

Paşa döneminde Ulah milletinin varlığı tanınmıştır. Bu tanıma, Patrikhane içindeki sorunları da derinleştirmiştir. Bu sorun, 1870 yılında Bulgar Eksarhlığının Patrikhaneden ayrı olarak tanınmasıyla başlamış ve Makedonya üzerinde de etkilerini göstermiştir. Patrikhane ile Eksarhlık arasındaki siyasi ve dini farklılıklar sonucunda Makedonya'da şiddet olayları artmıştır. Bu nedenle bazı Arnavutlar ve bazı Ulahlar kendilerini savunmak ve Yunan propagandasına karşı savaşmak için işbirliği yapmaya başladılar. Şiddet kullanmaktan bile çekinmediler ve bunun sonucunda Arnavutluk'ta bir Yunan metropolit bile öldürüldü. Makedonya'daki gergin durum Avusturya-Macaristan, Rusya ve İngiltere'nin Makedonya meselesine müdahale etme bahanesi oldu. Büyük Güçlerin Makedonya meselesine müdahalesi, 1908 yılında Osmanlı ordusunda isyanla sonuçlanmış ve bilindiği üzere Osmanlı anayasasının ilanıyla son bulmuştur.

Arnavutlar arasında İttihat ve Terakki hükûmetine karşı daha büyük bir isyan 1912'de patlak vermiştir. Arnavutluk'taki ayaklanmalar ve Halaskar Zabitan'ın ortaya çıkması, Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'yı istifaya zorlamıştı. Dönemin Başmabeyincisi anılarında Mahmud Şevket Paşa ile ilgili olarak *"(...) Arnavutluk meselesinde onun da hataları olmuştur"* ifadesini kullanmıştır.[517] Ancak Mahmud Şevket Paşa'nın hataları, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli askeri ve siyasi şahsiyeti olması nedeniyle Arnavutluk'ta büyük yankı uyandırdı. İrticayla mücadele bahanesiyle aslında Arnavutluk'ta, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni egemen gücü olan İttihat ve Terakki rejimini güvence altına almak için savaştı.[518] Bu nedenle Mahmud Şevket Paşa Arnavutları silahsızlandırarak Sultan II. Abdülhamid'e bağlı olanları disipline etmek için düzenlenen harekatta bizzat rol almıştır. Zira Arnavutlar, İttihat ve Terakki'nin merkezi olan Selanik'e saldırma ve işgal etmek için harekat düzenleyebilecek

[517] Başmabeyinci Lütfü Simavi, "Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim," İbrahim Temo - Ahmet Rıza, **Biz İttihatçılar ...**, (s. 406-485), s.485.

[518] Bu bağlamda, 1908'de Manastır'da öldürülen Şemsi Paşa'nın oğlu Müfid Şemsi şunları yazmıştır: "Kuzey Arnavutluk'da can ertici olaylara sebep olan, 10 Temmuz'a kadar Osmanlı Saltanat-ı Seniyyesine gayet bağlı ve sadık eşrafın irtica ithamıyla çeşitili hakaretlere, çeşitli cezalara çarptıran ve bu yüzden Kuzey Arnavudluk'ta 10 Temmuz'a kadar bulunmayan istiklal fikrini fevkalade bir süratle yaygınlaştıran, orduda askeri ruhu imha eyleyerek Balkan bozgunun sebeplerinden birini meydan getiren hep o lanete değer tane değil midir?" Bkz.: Şemsi, **El Hakku** ..., s. 93.

konumda ve güçteydi.[519] Arnavut seferi nedeniyle Mahmud Şevket Paşa'nın ve İttihat ve Terakki hükûmetinin istifa etmek zorunda kalması sorunun en önemsiz kısmıydı. Birçok Arnavut'a karşı sert davranışı, Arnavutluk'ta Osmanlı İmparatorluğu için büyük sonuçları olacak isyanların nedeniydi.[520] Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki varlığı, savaşan Arnavut Müslümanların sadakatiyle yakından bağlantılıydı. Bu gerçek, 1897 Osmanlı-Yunan savaşı sırasında veya Osmanlı jandarması bünyesindeki Müslüman Arnavutların Makedonya'daki eşkıya faaliyetlerini etkisiz hale getirme çabaları sırasında kanıtlanmıştır. Ancak, 1909'dan sonra Osmanlı merkezi hükûmetinin Arnavutlara yönelik politikasındaki hızlı değişiklikler, Arnavutluk ve Makedonya'daki siyasi ve güvenlik tablosunu daha da karmaşık ve istikrarsız bir hale getirdi. Bazı Arnavut milliyetçilerinin rehberliğinde, birçok yabancı ajan yeni durumu yeni Osmanlı hükûmetine karşı propaganda yapmak için kullandı ve Arnavutları İttihat ve Terakki'nin "Yahudi" hükûmetine karşı ayaklanmaya çağırdı.

[519] Bu bağlamda Şeyhülislam Cemaleddin Efendi anılarında şunları yazmıştır: “Kuvvetli bir mevkie sahip olmaları ve ictimai teşkilatları sebebiyle en mühim olarak Arnavutları görüyor ve Cemiyetin merkezi olan Selanik de manen Arnavutluk’un tehdidi altına bulunuyordu. ... Cemiyet bunlara boyun eğdirmek ve istediği yolda kullanabilmek için ilk önce ellerindeki silahların alınmasına lüzum gördü”. Bkz.: Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, **Siyasi Hatıralar (1908-1913),** Sadeleştiren: Ziyaeddin Engin, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1978, s. 59.

[520] Mahmud Şevket Paşa günlüğünde Balkan Savaşı sırasında Arnavutların yaşadığı trajedinin Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer halkları için ibret olması gerektiğini yazmıştır. Murat Bardakçı, **Mahmud Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 217.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:
1909-1912 YILLARINDA MECLİS-İ MEBUSAN'DA ARNAVUTLUK MESELESİNİN TARTIŞILMASI

4.1. Meclis-i Mebusan'da Arnavut Mebuslar

1908'deki seçimlerde Arnavut ahali arasından seçilen Müslüman mebuslar çeşitli mesleklere mensuptu. Hafız İbrahim Efendi (İpek), Müderris Ali Hacı (Elbasan) veya Said Efendi (Üsküp) gibi birçoğu ilahiyatçıydı. Hasan Tahsin Bey (Priştine) gibi tüccarlar ya da Esat Paşa (Dıraç), Hasan Fuad Paşa (Priştine) ve Aziz Paşa (Berat) gibi paşalar da vardı. Hatta bir filozof olarak Rıza Tevfik Bey (Edirne) de bu mebusların arasında yer bulmuştu. Geçmişte kendilerini Arnavut milliyetçiliğinin savunucusu olarak niteleyen nadir mebuslarsa İsmail Kemal Bey (Berat) ve Şahin Taki Bey (Görice) idi. Her ikisi de sürgün döneminde Arnavutça gazete yayınlamışlardı. Arnavut Mebuslar sadece Arnavutluk'u temsil etmiyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerini temsil eden Arnavutlar da vardı. Mebuslar arasında en az ikisinin kendilerini Arnavut addettiğini biliyoruz. Bunlar Rıza Tevfik Bey (Edirne) ve Gani Bey (Denizli) idi. Mamapulo Efendi (Ergiri) ise Ortodoks Hristiyan Arnavut bir mebus idi. Öte yandan mecliste Katolik Arnavutların temsilcisi yoktu. Katolik Arnavutlar, Katolik Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir tür kültürel himayesi altındaydılar. Meclis-i Mebusan seçimlerinden önceki dönemde, Avusturya-Macaristan Bosna'yı ilhak etmişti ve bunun sonucunda iki imparatorluk arasındaki ilişkiler oldukça gerilmişti. Görünüşe göre bu durum Katolik Arnavutların kendi adaylarıyla Meclis-i Mebusan seçimlerine katılmalarını da etkilemiştir.

10 Kanun-ı Evvel 1324 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında, Meclis-i Mebusan Reisi seçimi yapıldı. Arnavut Mebuslar Azmi Bey (Preveze) ve İsmail Kemal Bey Meclis-i Mebusan Reisliğine aday 20 kişi arasındaydı. Mebuslar arasında yapılan oylama sonucunda en çok oyu Ahmet Rıza Bey (İstanbul) alırken, Azmi Bey ikinci, İsmail Kemal Bey dördüncü oldu. Anayasa uyarınca meclis başkanı, en çok oyu alan üç aday arasından Padişah tarafından atandı.[521]

[521] **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi,** D:1, İS:1, İ:4, C:2, 10 Kanun-ı Evvel 1324 (23 Aralık 1908), s. 42.

Meclis-i Mebusan'ın açılmasının ardından çok sayıda tebrik telgrafı gönderildi. Meclisin ilk oturumlarında yabancı ülkelerden gelen bazı resmi telgrafların mebusların huzurunda okunması adettendi. Beşinci oturumda Meclis-i Mebusan Reisi, Mebuslara Arnavutluk'tan önemli bir telgrafın geldiğini bildirdi ve sekreteryanın Meclis-i Mebusan'a gönderilen 500 tebrik telgrafı arasında Firzovik'ten gelen telgrafı zamanında fark etmediği için özür diledi. Söz konusu telgraf okunduktan sonra, Arnavutların Firzovik'te toplanmasının anayasanın ilan edilmesinin ve Meclis-i Mebusan'ın toplanmasının ana nedenlerinden biri olması nedeniyle Mebuslardan uzun bir alkış geldi.[522]

Telgrafın okunması sonrasında Birinci Reis Vekili seçimine devam edildi. Oyların çoğunluğunu (Edirne) Talat Bey alırken, üçüncü sırada Arnavut Mebusu İsmail Kemal Bey (Berat) yer aldı.[523]

13 Kânun-i Evvel 1324 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında Ahmet Rıza Bey'in Reisliğe, Talat Bey'in de Birinci Reis Vekilliğine seçildiğini teyit eden makam-ı sadaret tezkeresi okundu.[524] İkinci Reis Vekili seçimlerinde oyların çoğunluğunu Arnavut Mebusu Necip Draga (Üsküp) alırken, Arnavut Mebusu Müfit Bey (Ergiri), Meclis-i Mebusan'ın sekreterliği (Divan Riyaset Katipliği) için oyların çoğunluğunu aldı.[525]

4.2. Priştine Mebusu Hasan Bey'in Dâhiliye Nazırına yönelik istizah takriri, 14-17 Kanunisani 1324 (17-30 Ocak 1909)

14 Kanun-i Sani 1324 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında Priştine Mebusu Hasan Bey Rumeli'deki Rum, Bulgar ve Ulah çeteler hakkında Dâhiliye Nazırlığına bir istizah takriri sundu.[526] Bu konu Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa'nın da hazır bulunduğu 17 ve 19 Kanun-i Sani 1324 tarihli Meclis-i Mebusan toplantılarında, tartışıldı. Hüseyin Hilmi Paşa, Dâhiliye Nazırı olarak seçilmeden önce, birkaç yıl boyunca Makedonya genel müfettişliği makamında görev yapmıştı ve bu nedenle Makedonya'daki durumu iyi biliyordu.

---

[522] **MMZC,** D:1, İS:1, İ:5, C:1, 11 Kanun-ı Evvel 1324 (24 Aralık 1908), s. 45.
[523] A.e., s. 48
[524] **MMZC,** D:1, İS:1, İ:5, C:1, 13 Kanun-ı Evvel 1324 (26 Aralık 1908), s. 50-52.
[525] A.e., s. 53-54
[526] **MMZC,** D:1, İS:1, İ:19, C:1, 14 Kanun-ı Sani 1324 (27 Ocak 1909), s. 357.

17 Kanun-i Sani 1324 tarihli Meclis-i Mebusan oturumundaki konuşmasında Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi anayasanın ilanından önce Rumeli'de faaliyet gösteren çetelere ilişkin bazı istatistikler sundu. İstatistiklerden 225 çeteden hiçbirinin Arnavut olmadığı anlaşılmaktadır.[527] Hüseyin Hilmi Paşa konuşmasında Rumeli'de Anayasa'nın ilanından sonra neredeyse tam bir sükunet sağlanmış olduğuna işaret etti. Paşa, bölgede geçen ay yaşanan cinayet rakamlarına ilişkin verileri de sunmuştur. Manastır ve Selanik vilayetlerinde bazı cinayet vakaları ve yaralılar varken, Kosova vilayetinde bildirilen herhangi bir olay yoktu.[528]

4.3. Üsküp Mebusu Şekip Bey ve rüfekasının Dâhiliye Nazırına yönelik istizah takriri, 8-9 Haziran 1325 (21-22 Haziran 1909)

8 Haziran 1325 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda Üsküp Mebusu Şekip Efendi tarafından Dâhiliye Nazırı'na yönlendirilen bir istizah takriri verildi. Cevat Paşa'yı İpek ve Yakova'daki bazı evleri bombalamakla itham eden takrir mebusanın huzurunda okunduktan sonra, ertesi gün Dâhiliye Nazırı bu konuyla ilgili olarak mebuslara açıklama yapmaya davet edildi.[529]

9 Haziran 1325 Meclis-i Mebusan oturumunda Kosova Vilayetinden Arnavut Mebusların istizah takriri gündeme geldi. Dâhiliye Nazırı Ferid Paşa bu toplantıda hazır bulundu. Kendisi bir Arnavut idi ve 1902-1908 döneminde Sadrazamlık yapmıştı. Dâhiliye Nazırı, kısa açıklamasında Kosova'daki yetkililerden iki telgraf aldığını ve bu telgraflarda bazı kişilere yönelik askeri bir eylem gerçekleştirildiğini ve asayişin tamamen tesis edildiğini söylemiştir. Askeri operasyonun yalnızca vergi ödemeyi reddedenlere ve anayasal sisteme karşı çıkanlara (birtakım harekâtı irticaiyede bulunanlara) karşı yapıldığını söylemiştir.

Dâhiliye Nazırı'nın açıklamasının ardından, takriri gönderen mebuslar adına konuşan Üsküp Mebusu Said Efendi, suçlamalarla ilgili gerçeği anlamak için soruşturma komisyonu (heyeti tahkikiye) gönderilmesini istemiştir. Said Efendi Cavit Paşa'nın askeri harekatını eleştirmiş ve şunları söylemiştir: "*(...) Nasıl oluyor*

---

[527] *"5-6 ay evvelki tetkikatım neticesine göre 110 Bulgar çetesi, 80 kadar Rum, 30 kadar Sırp, 5 kadar Ulah çetesi mevcut idi."* **MMZC,** D:1, İS:1, İ:20, C:1, 17 Kanun-ı Sani 1324 (30 Ocak 1909), s. 368.
[528] A.e., s. 370.
[529] **MMZC,** D:1, İS:1, İ:97, C:1, 8 Haziran 1324 (21 Haziran 1909), s. 507.
* Bu takrirde ayrıca şu mebusların da imzası bulunuyordu: Üsküp Mebusu Sayyid, Priştine Mebusu Hüseyin Fuat, Senice Mebusu Hasan, Priştine Mebusu Hasan, Yakova Mebusu Ali.

da yakıyor? Kanunu Esaside herkesin meskeni taaruzdan masundur. Eğer Kanunu Esasî ahkâmı ayaklar altına alınacak ise, o başka mesele."[530]

Cavit Paşa'nın eylemlerinin anayasaya aykırı olduğunu söyleyen Priştine Mebusu Hasan Fuad da bu tartışmaya katıldı ve ordunun keyfi eylemlerinin devam etmesi halinde huzursuzluğun Arnavutluk'un her yerine yayılabileceği endişesini dile getirdi ve şunları ekledi: *"onları ezmek, onların evini barkını, hayatını, malını mahvetmek doğru değildir."*[531]

Hasan Fuad'ın bu sözlerinden sonra Dâhiliye Nazırı, Arnavutların Osmanlı devletine kendisi kadar sadık olmasından dolayı isyanların Arnavutluk'ta yayılma ihtimali olmadığını söyleyerek müdahale etmiştir.[532]

Kayseri Mebusu Galip Efendi de, ayaklanmaların meydana geldiği Yakova'da memurların her zaman kaçırılma riski ile karşı karşıya olduğunu, çünkü Yakova'nın eşkıyanın merkezi olduğunu açıklamış ve şunları söylemiştir: "*Bunlar devr-i Hamîdî'de idi. Devri Hamîdî şimdi bitti. Bundan sonra öyle barbarları himaye etmeyeceğiz."*[533] Bu sözlerin ardından Üsküp Mebusu Said Efendi, bir millete barbar demeye hakkı olmadığını söyleyerek Galip Efendi'yi eleştirmek suretiyle müdahale etti. Ancak Galip Efendi, bu sözünün genele yönelik olmadığını söylemiştir. Bu arada tartışmada gerginliği önlemek için Reis araya girmiş ve tartışmayı sonlandırarak konuyu oylamaya sunmuştur. Mebusların çoğu Dâhiliye Nazırı'nın açıklamasının yeterli olduğu yönünde oy kullanmıştır.[534]

4.4. Rum Patrikhanesi ile Bulgar Ekzarhlığı beyninde münazaunfih kilise ve mektepler hakkında lâyiha-i kanuniye, 1325-1326 (1909-1910)

Meclis-i Mebusan'daki Arnavut Mebusların tartışmaya aktif olarak dâhil oldukları ve aynı görüşü paylaştıkları konulardan biri de Rum Patrikhanesi ve Bulgar Ekzarhlığı yasasıydı. Rumeli'deki Ortodoks Hristiyan kiliselerinin ve okullarının idaresine ilişkin bu düzenlemenin Ortodoks Hristiyan Arnavutları ve Arnavut dilini de ilgilendireceği açıktır. Söz konusu kanuna ilişkin tartışmalar yedi ay sürdü ise de ancak üç meclis oturumunda ele alındığı anlaşılmaktadır. Taslak metin Adliye

[530] **MMZC**, D:1, İS:1, İ:98, C:1, 9 Haziran 1325 (22 Haziran 1909), s. 547.
[531] A.e., s. 547-548.
[532] "*Ben de kemali iftiharla söylerim ki, Arnavut'um, sadâkatımdan kimse şüphe etmez*" A.e., s. 548.
[533] A.e.
[534] A.e.

Nazırlığı komisyonu tarafından hazırlanarak görüşülmek ve onaylanmak üzere Meclis'e sunulmuştur. Tartışma, her maddenin ayrı ayrı tartışılması ve maddelerde yapılacak değişikliklere ilişkin kararların alınması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu konudaki ilk Meclis-i Mebusan oturumu 6 Ağustos 1325'te gerçekleşmiştir.

Kanun tasarısının ilk maddesinin okunmasını takiben bazı Arnavut Mebuslar görüşme talebinde bulundular.

Necip Draga Bey (Üsküp), ilk maddede Rumeli'nin tüm Ortodoks Hristiyan kavimlerinden bahsedilmesi gerektiğini öne sürdü.[535]

Şahin Taki Bey (Görice) Patrikhanenin sadece Rumca konuşan halkları değil, tüm Ortodoks mezhebine mensup kesimleri kapsadığını söylemiş ve Görice'de ahalinin okulların Maarif Nazarlığı'nın yetkisi altında olmasını talep ettiğini ama Patrikhane'nin bu konuya karışmalarına izin vermediğini belirtmiştir. Yani mesele yalnızca kilisede kullanılan dil değil, okullarda kullanılan, yani bir anlamda halkın kullandığı dilin kendisidir.[536]

Hasan Bey (Priştine), Necip Draga'nın kavimlerden bahsetme önerisini destekleyerek, bu kanunun sadece Bulgarlar ve Rumlar için geçerli olmadığını, yarım milyon Ortodoks Hristiyan Arnavut ve bir o kadar da Sırp ve Ulah'ın da kanun kapsamında olduğunu söylemiştir.[537]

Mamapulo Efendi (Ergiri), Yanya'daki köyünde halkın Arnavutça konuştuğunu ve Ortodoks Hristiyan olmasına rağmen kimsenin kendisine Arnavutça ibadet edemeyeceğini söylemediğini ve köy kilisesinde inananların Arnavutça dua etmesinin engellenmediğini söylemiştir. Bu bağlamda Ortodoks Hristiyan Arnavutlar, Ulahlar ve Sırpların Rum Patrikhanesi ile hiçbir çatışması olmadığını belirten Mamapulo Efendi, Arnavut Müslüman Mebusların talebine katılmadıklarını ekleyerek söz konusu yasanın bu maddesinde Arnavutların veya Arnavutça dilinin anılmasını isteyenlerin, bunu siyasi amaçlarla yapmakta ve farklı kimlikler arasındaki çatışmaları körüklemekte olduğunu dile getirmiştir.[538]

Hamdi Bey (Preveze), Mamapulo Efendi'yi eleştirirken Patrikhane ile Arnavutlar ve Ulahlar arasında bir çatışma olmadığının doğru olmadığını söylemiş;

[535] **MMZC,** D:1, İS:1, İ:138, C:1, 6 Ağustos 1325 (19 Ağustos 1909), s. 555.
[536] A.e.
[537] A.e., s. 557.
[538] A.e.

bu konuda şikâyet dile getiren çok sayıda telgraf aldığını belirterek Patrikhane'nin bu bölgelere sadece Yunanca konuşan rahipler gönderdiğini ve oradaki nüfusun kilisedeki ayinden hiçbir şey anlamadan çıktığını ifade etmiştir.[539]

Gani Bey (Denizli) bu yasanın din meselesi değil kavmiyet meselesi olduğunu, kiliselere ilişkin tartışmaların sadece gerçek çatışmayı örten bir perde olduğunu söylemiştir.[540]

Meclis-i Mebusan'ın 23 Şubat 1325 tarihli toplantısında, kanun taslağının 4. maddesi tartışıldı. Bu konuda hiçbir Arnavut Mebus söz almamıştır.[541]

1 Mart 1326 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında söz konusu taslağın 5 ila 11. Maddeleri üzerindeki görüşmeler devam etmiştir.

Rıza Tevfik (Edirne), esasen Ortodoks Hristiyanlar arasında bir fark olmadığını, farklılıklarının sadece dil meselesinde yattığını, dolayısıyla her bireyin veya kavmin kendi seçtiği dilde dua etmesine izin verilmesi gerektiğini belirten uzun bir konuşma yaptı.[542]

Dil konusunu ilgilendiren 8. madde ile ilgili tartışmalar en yoğun geçenlerdi. Ancak mevzu bahis olanın hangi dil olduğuyla ilgili net bir ifade kullanılmamıştır.

Görice Mebusu Şahin Taki Bey, Rum Patrikhanesi'nin kiliselere mensup cemaatin kendi dilinde ibadet etmesine veya kendi dilinde okullar açmasına engel olmayacağına dair garanti istedi.[543]

Arnavut Mebus Gani Bey (Denizli), Yunan hükûmetinin Avrupa'da propaganda için Ortodoks Hristiyan Arnavutların yaşadığı bölgelerdeki Rum Patrikhane okullarını kullandığını söylemiştir. Yunan hükûmetinin tüm Ortodoks Hristiyan Arnavutları Rum saydığını, zira Arnavutluk'un bu bölgelerinde Rum Patrikhanesi'nin okullarının Yunanca eğitim verdiğini söylemiştir. Bu nedenle Gani Bey, 8. madde'de Arnavutçanın anılmasını da istemiştir.[544]

Sonuç olarak, düzenleme Müslüman Arnavut Mebusların değişiklik önergeleri kabul edilmeden onaylandı. Birkaç ay süren tartışmalarda, söz konusu kanunda Arnavutça ve Arnavutlardan söz edilmesi hedefine ulaşamadılarsa da aynı

[539] A.e., s. 558.
[540] A.e., s. 559.
[541] **MMZC,** D:1, İS:2, İ:50, C:1, 23 Şubat 1325 (8 Mart 1910), s. 622-637.
[542] **MMZC,** D:1, İS:2, İ:54, C:1, 1 Mart 1326 (14 Mart 1910), s. 132.
[543] A.e., s. 138.
[544] A.e., s. 141.

zamanda, Arnavutlar ve Arnavutça söz konusu olduğunda, Müslüman Arnavut mebusların aralarında görüş ayrılığı bulunmadığı da kanıtlanmış oldu.

4.5. Priştine Mebusu Sava Stoyanoviç Efendinin Dâhiliye Nezaretinden istizah takriri, 2 Şubat 1325 (15 Şubat 1910)

Priştine Mebusu Sava Stoyanoviç Efendi, 2 Şubat 1325 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında, Dâhiliye Nazırı'ndan Kosova Vilayetinin bazı kesimlerindeki asayişsizlik sorununa açıklık getirmesini talep etmiştir. Sava Efendi, Meşrutiyet öncesi dönemde Hristiyan nüfusun baskı altında tutulduğunu ve Meşrutiyet'in ilanından sonra durumlarının düzeleceği umudunu taşımalarına rağmen durumun değişmediğini hatırlattı. Yapılan okumanın ardından takririn Dâhiliye Nazırlığına gönderilmesi ve Mebuslar tarafından da tartışılması kabul edildi.[545] Sava Efendi bu konunun ele alınması sırasında söz alarak Kosova Vilayetinde asayişin bozulmasından bahsederek Rumeli'de meydana gelen olaylarla ilgili topladığı istatistikleri sundu: "*Mesela İnkılaptan sonra Kosova Vilâyeti dahilinde 47 cerh, 114 katil olmuş. Bunlar yalnız Hristiyanlardandır, İslamlardan belki de iki mislidir. Bende o istatistik yoktur. İnkılaptan sonra 1134 öküz, 7500 koyun, 960 keçi sirkat olunmuştur."*[546] Ayrıca Kosova Vilayetındeki Geylan'da Ortodoks bir rahibin öldürülmesinden de bahisle asayişin bozulması sonucunda halkın Hristiyan nüfuslu köylere gitmekten korktuğunu ve birçok kilisenin kapatıldığını söylemiştir.

Tartışmaya Bulgar kökenli Hristo Delçev Efendi (Selanik) de katıldı. Manastır vilayetinde bile asayişin bozulduğunu ve Debre kasabasından aldığı ve 82 Hristiyanın imzasını taşıyan bir telgrafta Arnavut isyancıların fesatlarından şikâyet edilerek "a*ltı aydan beri Arnavut eşkıyası icrayı faaliyyet ediyor (...) Ahali hayatlarından emin değildir"* ifadesine yer verildiğini belirtmiştir.[547]

Gelen telgrafta ayrıca yerel makamlara şikâyette bulundukları, ancak herhangi bir önlem alınmadığı da belirtilmiştir.

Sırp ve Bulgar Mebusların konuşmalarında Arnavutlara yönelik olarak dile getirilen çok sayıda şikâyetin ardından, Arnavut Mebus Yahya Efendi (Prizren) söz

[545] **MMZC,** D:1, İS:2, İ:41, C:1, 2 Şubat 1325 (15 Şubat 1910), s. 329-330.
[546] A.e., s. 330.
[547] A.e., s. 332.

almış ve onlara Terör Yasasının (Çeteler Nizamnamesi) yürürlüğe girmesinden sonra bu tür şikâyetlerin son bulacağını söylemiştir.[548]

Hristiyan mebusların şikâyetlerini ciddiye almayan Mehmet Talat Bey (Ankara): *"Bazı hayvan hırsızlığı var; asayişsizlik dedikleri işte budur"* demiştir.[549]

Sonuç olarak, mebusların çoğu Dâhiliye Nazırı'nın Meclis-i Mebusan'a konuyla ilgili açıklama yapması yönündeki öneriye karşı oy kullanmıştır.[550]

4.6. Priştine Mebusu Hasan Bey ve rüfekasının Makamı Sadaretten istizah takriri, 27-29 Mart 1326 (9-11 Nisan 1910)

Meclis-i Mebusan'ın 27 Mart 1326 tarihli toplantısında, Arnavutluk'un bazı bölgelerindeki isyan meselesinin görüşülmesini isteyen bazı mebusların talebi üzerine konu ele alınmıştır. Gümülcine Mebusu İsmail Hakkı Bey tarafından Meclis-i Mebusan'daki muhalefet partisi Ahrar Fırkası adına Arnavutluk Meselesiyle ilgili bir önerge verilmiştir. Bir başka istizah takriri ise 12 Arnavut mebus tarafından sunulmuştur.[551]

Priştine Mebusu Hasan Fuad Paşa, bazı Arnavut mebuslar adına yaptığı konuşmada, bazı gazetelerin Arnavutluk'taki ayaklanmaları irtica olarak bildirdiğini söylemiştir. Bunun üzerine Sadrazam'ın bu konuda Meclis'e açıklama yapması talep edilmiştir. Mebusların konuya ilişkin olarak hükûmete yönelik soru önergesi oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Mecliste Dâhiliye Nazırı'nın mı yoksa Sadrazam'ın mı davet edileceği konusunda bir tartışma çıkmışsa da sonuçta Sadrazam'ın bu konuda bir açıklama yapmaya davet edilmesi kararlaştırıldı.[552]

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, 29 Mart 1326'daki meclis oturumunda Dâhiliye Nazırı Mehmet Talat Bey ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa ile birlikte hazır bulundu. Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey, takrire imza atan grup adına Sadrazam'a sorularını yöneltmesi için önce Gümülcine Mebusu İsmail Hakkı Bey'e söz verdi. İsmail Hakkı Bey kısaca şu soruyu sordu: *"Sualim iki ciheti*

---

[548] A.e., s. 333.
[549] A.e., s. 333.
[550] A.e., s. 334.
[551] **MMZC,** D:1, İS:2, İ:69, C:1, 27 Mart 1326 (9 Nisan 1910), s. 655.
* Takrirde imzası bulunan mebuslar şunlardı: Üsküp Mebusları Mehmet Necip ve Sait Efendiler, Priştine Mebusları Hasan Bey, Şaban Paşa ve Hüseyin Fuad Paşa, Görice Mebusu Şahin Taki Bey, Ergiri Mebusu Müfit Bey, Berat Mebusları Ismail Kemal Bey ve Aziz Paşa, İpek Mebusu Ahmet Hamdi Efendi, Preveze Mebusu Hamdi, Senice Mebusu H. Tahsin Muhiddin Efendi.
[552] A.e., s. 655-658.

şamildir. Biri Priştine vakasının sebeb ve menşei nedir? Saniyen, Yakova'da İdare-i Örfiyye ilânının sebebi nedir?"[553]

Ardından Arnavut mebuslar Grubu adına Üsküp Mebusu Necip Draga Bey söz almış ve söz konusu Mebusu, şehit olan Binbaşıyı ve bu kasabada bir pusuda yaralanan İpek Mutasarrıfını bizzat tanıdığını ifade etmiş ve söz konusu kişilerin namuslu olduğunu belirterek bu korkunç eylemi kınamış, katilin ölümle cezalandırılmasını ve bu vahim olaya bulaşan herkesin cezalandırılmasını talep etmiştir. Ancak, İpek'te olağanüstü hal ilan edilmesinin makul görülmediğini, zira oradaki halkın bu cinayetle ilgisi olmadığını ve yaralanmamış olsaydı İpek Mutasarrıfı'nın da bu karara karşı çıkacağından emin olduğunu dile getirmiştir. Necip Draga Bey, Priştine'deki ayaklanmalardan, birçok usulsüzlük nedeniyle oradaki durumun bozulmasına neden olan Vilayet yönetimini sorumlu tutmuştur. Ordunun Luma bölgesinde (Kuzey Arnavutluk) isyancılara yönelik olarak düzenlediği harekatta bölge ahalisine suçlu muamelesi yapmamaya özen gösterilmesi gerektiğini de eklemiştir. Necip Draga Bey'e göre kargaşanın temelinde Vilayet Meclisi (Mecâlis-i İdare-i Umumiyye) tarafından onaylanan dört yeni vergi yatıyordu. Necip Draga söz konusu vergiler arasında oktruva resmi, kantar resmi ve kontralto resmini zikrettikten sonra dördüncüsünü hatırlayamamıştır. Ona göre, Kosova Valisinin bu yeni vergileri uygulamadan önce hükûmetin iznini almamış olması nedeniyle yapılan uygulama gayri meşru idi. Osmanlı devletinin hiçbir bölgesinde "oktruva resmi" yoktu. Bu nedenle Prizren, Vıçıtırın ve Priştine'deki ahali protesto için sokağa dökülmüştü. Draga, Hükümetin İpek ve Priştine sancaklarında olağanüstü hal ilan etme ve asker gönderme kararının bir hata olduğunu, çünkü küçük bir kesimin suçundan dolayı bölgenin tüm ahalisinin cezalandırılması riskinin söz konusu olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak, hükûmetten Kosova'ya başka bir vali atamasını talep etmiş ve durumu yatıştırmak için ordu yerine bir Meclis-i Mebusan heyeti gönderilmesi gerektiğini söylemiştir.[554]

Priştine Mebusu Hasan Fuad Paşa, Arnavutların her zaman imparatorluğa sadık olduklarını ve isyanların yayılmasına fırsat verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. 600 yıl özgür yaşayan ahalinin bir ay içinde değişmesinin mümkün

[553] **MMZC,** D:1, İS:2, İ:70, C:1 29 Mart 1326 (11 Nisan 1910), s. 5.
[554] A.e., s. 5-8.

olmadığını söylemiştir. Arnavutluk'a yönelik harekata da karşı çıkmış ve şunları dile getirmiştir: *"Arnavutluk'un âdat ve ahvaline vakıf olmayan arkadaşlar da bulunuyordu. (...) Şimdi Arnavutluk'ta ahali-i İslâmiyye bir biriyle vuruşsun, yani siz de münasip görmeziniz."*[555]

Üsküp Mebusu Said Efendi, huzursuzluğun nedeninin oktruva resmi ya da Kosova valisinin kötü yönetimi olduğunu düşünenlerle hemfikir olmadığını, ayaklanmaların temel nedeninin Kosova'nın bazı bölgelerine yapılan askeri harekat ve halkın bir kısmında meşrutiyet adına hareket eden ordunun yaptığı uygulamalara yönelen tepki idi. Bu askeri müdahalenin ardından oluşan durum, önceki rejimde ayrıcalıklı olan bazı toplum kesimlerini hayal kırıklığına uğratmıştı. Said Efendi "*Devri sabıkta bütün kıyamları taltif ile, nişan ile alıştırılan bir kavmin birden bire inkılabı efkâr ve his ve daha doğrusu meşrutiyetin meziyyatı lazımesini takdir etmesi mümkün olamaz."*[556] demiş ve hükûmetin oradaki ayaklanmaları irtica olarak nitelemekte yanıldığını belirterek 'Meşrutiyeti anlamayan bir halkın başka bir şey istemesi nasıl mümkün olabilir?' diye sormuştur. Said Efendi, hükûmete ailenin reisi gibi hareket etmesini, güç kullanmamasını ve binbaşının öldürülmesi ile ilgili olarak kan dökmemesini tavsiye ederek konuşmasını sonlandırdı.[557]

Berat Mebusu İsmail Kemal Bey, Arnavutların yüzyıllardır Osmanlı devletini savunmak için diğer milletlerden daha fazla kan döken bir millet olduğunu, dolayısıyla birdenbire değişmelerinin beklenemeyeceğini belirtmiştir. Mebuslara ve hükûmete, Anayasanın ilanının asıl sebebinin Arnavutlar olduğunu hatırlatarak, şunları söylemiştir: "*Aceba sonra bir yumurta vergisinden dolayı, bir mutasarrıfın bir valinin su-i muamelesinden dolayı bu şerefi kaybedecek bir esasla tasaddi ederler mi?"*[558] İsmail Kemal Bey özeleştiri yaparak, mebusların sahaya çıkıp hukuk devletinin ne anlama geldiğini halka açıklaması ve sonra birlikte Arnavutluk'taki ıslahatlara destek vermeleri gerektiğini söylemiştir. Arnavutluk'un bazı bölgelerinde hükûmetin yaptıklarını eleştirerek konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir: "*Yoksa böyle yalnız asker gönder, ev yak, adam öldür, ondan sonra Meşrutiyet böyle imiş demekle*

[555] A.e., s. 9.
[556] A.e., s. 9.
[557] A.e., s. 10-11.
[558] A.e., s. 11.

Meşrutiyetin şerefi hiç bir vakit anlattırılmaz ve bundan da hiç bir vakit fayda hâsıl olmaz."[559]

Diğer Arnavut Mebuslar Hasan Bey (Priştine), Şaban Paşa (Priştine), Müfit Bey (Ergiri) ve Hamdi Bey (Preveze) de kısa konuşmalar yaptılar. Genel olarak, ordunun müdahalesinin durdurulmasını, bunun yerine Arnavutluk'ta kargaşa yaşanan bölgelerdeki durumu yatıştırmak için bir Meclis-i Mebusan heyeti gönderilmesini talep ettiler. Arnavut mebuslar Aziz Paşa (Berat) ve Hasan Mühiddin Efendi bir konuşma yapmazken, sadece diğer mebusların görüş ve önerilerini desteklediklerini ifade ettiler.

Debre Mebusu Basri Bey ile, onu takriri imzalamamakla itham eden Müfit Bey (Ergiri) arasında bir tartışma çıkmıştır. Müfit Bey (Ergiri) ona "*Sen Arnavut değilsin sus"* demiş, Basri Bey de cevaben "*Ben sizden ziyade Arnavutum"* ifadesini kullanmıştır.[560]

Arnavut mebusların konuşmalarının ardından Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa söz almıştır. Sadrazam, sık sık Arnavutluk'ta görev yaptığını, bölgeyi ve halkını iyi tanıdığını söylemiş ve şu sözleri eklemiştir: "*(...) bunu muhakkak biliniz ki Arnavutluğun tac-ı Osmani'nin en şerefli pırlantalarından olduğunu (...)"*[561] Sadrazam, hükûmetin İpek'te olağanüstü hal ilan etme kararını savunmuş ve kararın başka cinayetlerin meydana gelmesini veya asayişin bozulmasını imkânsız kıldığını söylemiştir. 2 bin silahlı göstericinin Priştine Sancağı'nda toplanma nedenlerinin tuhaf olduğunu belirterek ve olayları şöyle anlatmıştır: *"Bir müzevir gelmiş demiş ki yahu iyi ettiniz toplandınız, sakal vergisi alacaklarmış demiş. Sekiz tane cahil o aralık şunu da söylemiş, bunu da söylemiş, bu da telgrafın içine girmiş. (...) Cahil adam buna da inanır. Bugün İstanbul'da inanılmaz mı? Bugün İstanbul'da gitseniz birtakım cühela-yı nasa olmayacak şeyler söylerseniz. İnanmazlar mı? İnanırlar."* [562] Sadrazam, Priştine Sancağı'ndaki silahlı göstericiler konusunda da şunları söylemiştir: "*Devr-i İstibdat, hükûmet-i müstebide ahaliye silaha müracaat hakkını verebilir. Fakat idare-i meşruta silaha müracaat hakkını vermez."*[563] Meclis-i

[559] A.e., s. 13.
[560] A.e., s. 12.
[561] A.e., s. 14.
[562] A.e., s. 15.
[563] A.e., s. 14.

Mebusan'daki Arnavutluk halkının temsilcilerine artık başka kuralların geçerli olacağını ve hükûmete karşı şiddet içeren protestolara artık müsamaha gösterilmeyeceği mesajını veren Sadrazam halkın şikayet etme hakkı varsa da silaha sarılıp mutasarrıf, valiyi, hükûmeti veya padişahı tehdit etme hakkı yoktur demiştir. Sadrazam, Arnavut mebusların Kosova'da başlatılan askeri seferle ilgili iddialarına da yanıt vermiştir. 'Biz bir devlet-i askeriyeyiz, dolayısıyla ordunun bir bölgeden diğerine geçmesi normaldir' demiş ve Makedonya meselesinin anayasanın ilan edilmesinden sonra gereğince yönetildiğini söylemiştir. Hükümet için Arnavutluk'ta asayişi korumanın ne denli önem arz ettiğini, aksi takdirde Makedonya Meselesinin tekrar gündeme gelebileceğini belirten Sadrazam, Sultan II. Abdülhamid yönetiminin son dönemlerinde Arnavutluk'la ilgili yapılan uygulamaları eleştirerek Arnavutluk'ta hüküm süren sıkıntılı duruma o dönemki yönetimin neden olduğunu ifade etmiştir. Sadrazama göre Sultan II. Abdülhamid, nişan ve rütbe vererek Arnavutluk halkının ileri gelenlerine aslında kötülük etmiş ve onlara, padişah için dua etmeleri yeterli olduğu için vergi ödememeleri gerektiği mesajını vermişti. Konuşmasının sonunda hükûmetin Arnavutluk ve Arnavutlar yararına eylemlerini savunan sadrazam şunları söylemiştir:

> *(...) hükûmetin maksadı Arnavutluk'u da, vilayat-ı sairesi gibi asayiş içinde yaşar bir memleket haline koymaktır. Çünkü o asayiş sayesinde halk okur, yazar, o asayiş sayesinde memlekette yol yapılır, şimendifer yapılır, o asayiş sayesinde ahali, mütegallibeden kurtulur. (...) Hükûmetin icraatı Arnavutlara memleketlerini kazandıracaktır. Arnavutlara kendi hürriyyet-i şabsîyelerlini kazandıracaktır. Arnavutları kendi zararlarına hadim olanların elinden kurtaracaktır, işte bu kadar.*[564]

4.7. Üsküp Mebusu Necip Bey ve rüfekasının takriri, 17 Nisan 1326 (30 Nisan 1910)

17 Nisan 1326 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında, gündemde Arnavutluk'taki Arnavut nüfuslu yerleşimleri temsil eden 16 Mebusun[565] önergesi de

[564] A.e., s. 17-18.
[565] **MMZC,** D:1, İS:2, İ:81, C:1, 17 Nisan 1326 (30 Nisan 1910), s. 473.

vardı. Söz konusu mebusları temsilen Üsküp Mebusu Mehmet Necip Draga Bey Kosova'ya gitmek ve oradaki ayaklanmaların nedenlerini tespit etmek için Arnavut olmayan mebuslardan müteşekkil bir meclis heyeti gönderilmesini talep etmiştir. Ancak Elbasan, Debre ve İşkodra mebuslarının söz konusu takririn altında imzası bulunmadığı görülmektedir.

Toplantıda Arnavut Mebusları adına söz alan Prizren Mebusu Yahya Efendi Kosova'da üç dört memurun kötü idaresi nedeniyle durumun kötüleştiğini söylemiş ve mebusların bu talebi desteklemelerini istemiştir: "*İyice dikkat ediniz, çünkü bir şahıs aranıyor, beride 300 hane yanıyor, 5 - 10 köylü de içinde beraber yanıyor. Bu nedir bu? Bunu kimseye işittiremedik. Meselenin bir eseri irtica olmayıp Arnavutların müddeâlarını bütün milletvekillerine arz etmek üzere hakkın tezahürü için oraya bir heyetin gitmesini rica için bu istidayı vermişiz*, *Efendiler, mesele gayet mühimdir."*[566] Ancak Yahya Efendi, Arnavutluk'taki isyanlarla ilgili bu bilgilerin de gazetelere dayandığını vurgulayarak hükûmeti orada olup bitenleri Meclis-i Mebusan'a bildirmeye davet etmiştir.[567]

Meclis-i Mebusan Reisi, Kosova'da olanlar hakkında hükûmetten bilgi almadan bu konu ile ilgili tartışmalara dâhil olmamıştır. Bu konudaki tartışma da bir sonraki oturuma bırakılmış ve Meclis-i Mebusan'a bizzat Sadrazam'ın bilgi vereceği umulmuştur.[568]

Meclis-i Mebusan'ın 21 Nisan 1326 tarihli oturumunda Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa ile Dâhiliye Nazırı Talat Bey ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa hazır bulundu.

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Arnavut mebusların takririne ilişkin konuşmasında, Arnavutluk'ta veya Şimali Arnavutluk'ta kamu düzenine aykırılık olmadığı için Arnavutluk meselesinden söz edilemeyeceğini; hadiselerin sadece Priştine, Sancak ve İpek'le sınırlı olduğunu söylemiştir. Sadrazam, Arnavut mebusların bu olaylardan bahsetmesinden de memnun olmadığını söyleyerek şu

* Takrire imza atan Arnavut Mebuslar: Üsküp Mebusları Mehmet Necip ve Sait Efendi, Priştine Mebusları Hasan Bey, Şaban Paşa ve Hüseyin Fuad Paşa, Görice Mebusu Şahin Taki Bey, Prizren Mebusları Şerif Efendi ve Yahya Bey, Dıraç Mebusu Esat Paşa, Ergiri Mebusu Müfit Bey, Berat Mebusları İsmail Kemal Bey ve Aziz Paşa, İpek Mebusu Ahmet Hamdi Efendi, Preveze Mebusu Hamdi, Senice Mebusu H. Tahsin Muhiddin Efendi ve Yakova Mebusu Ali Haydar Efendi.

[566] A.e., s. 474.

[567] A.e.

[568] A.e., s. 476.

ifadeleri kullanmıştır: *"Çünkü arzu ederim ki, memleketimizde hakikaten Türklük, Arnavutluk, Araplık, şuluk, buluk lakırdıları bitsin. Esasen, Kanun-i Esasî, memleketin vahdetinden, ittihad-ı Osmanîden bahsediyor."*[569]

Sadrazam, mebuslara vaziyetin sakinleştiğini ve bu konuda büyük bir zorluk olmadığını, hükûmetin Kosova'ya gönderdiği Şevket Turgut Paşa komutasındaki Selanik taburunun da etkisi olduğunu söylemiştir. Sadrazam, hükûmetin daha fazla kan dökülmesini önlemek için şiddet kullanmaya zorlandığını belirterek, olayların 18 Mart 1326'da Priştine'de 2 bin kadar köylünün bazı istekleri nedeniyle toplanıp bazı caddeleri kapatmasıyla başladığını söylemiştir. Ödemeleri gereken verginin tümünü ödemeyi reddettiklerini, yerleşim yerlerinde Hristiyan jandarma ve polislerin bulunmasına karşı olduklarını, bir kısmınınsa okul kitaplarında fotoğraf bulunmasını istemediğini eklemiştir. Bu protestonun bir sonucu olarak, isyanlar başka bölgelere de yayılmıştır. Durumun en dramatik olduğu yer olan Kaçanik kanyonunda, Şevket Turgut Paşa komutasındaki ordu ile isyancılar arasında iki gün süren bir çatışma yaşanmıştır. Akabinde o bölgedeki isyancılar çekilip köylerine dağılmışlardır. Kaçanik'te çıkan çatışmada 27 asker şehit olmuş, 80 asker de yaralanmıştır. Cernarlova Geçidi'de meydana gelen çatışmada ölen ve yaralanan askerler söz konusudur. Sadrazam, 500 kişiyi kendi çıkarları için feda ettikleri gerekçesiyle Arnavut ahalinin önde gelenlerini suçlamıştır. Hükûmete isyan ciddi bir suç olarak görüldüğü için faillerin cezalandırılması gerektiğini vurgulayarak *"Kanunen Hükümete karşı hareket edenler idam olunur"* demiştir.[570] Sadrazam yerel yöneticilerin de artan huzursuzluktan sorumlu tutulmasını ve bazılarının görevden alınmasını da kabul etmemiş ve bu tavrını şu sözlerle savunmuştur: "*Fakat o memurların ahvali tahkik olunmadan kaldırırsanız oradaki adamlar daha ziyade şımarır, daha fazla şey ister."*[571] Sadrazam 16 Arnavut mebusun Kosova'daki durumla ilgili bir meclis komisyonu kurulması talebini reddetti. Ona göre bu eylem isyancı kesimleri cesaretlendirecektir: "*(...) fesat çevirmelerine alet olur. Çünkü diyecekler ki, görüyor musunuz İstanbul'dan heyet geliyor; şimdi Hükümet bitti... Kumandanın da hükmü yok... Kumandan da isticvap olunacakmış... Falanca da*

[569] **MMZC,** D:1, İS:2, İ:82, C:1, 21 Nisan 1326 (4 Mayıs 1910), s. 554.
[570] A.e.,, s. 560.
[571] A.e., s. 557.

olacakmış… Dişinizi sıkın… Artık gelsin dedikodu...”[572] Sonuç olarak, bu özel taleple ilgili olarak durum tamamen sakinleştikten sonra hükûmetin bir heyeti ıslahiye göndereceğini söylemiştir.

Bazı gazetelerde yer bulan, Kosova'daki isyanların yabancılar tarafından başlatıldığı söylentilerine ilişkin olarak Sadrazam “*Hiç tasavvur etmiyorum ki bir tek Arnavut –o Havalinin ahalisin bilirim– bir ecnebinin ilkaatıyla hareket etsin. O derece hamiyetsiz kimse yoktur.”*[573]

Sadrazam'ın uzun konuşmasının ardından Arnavut mebuslar arasında ilk konuşan Üsküp Mebusu Said Efendi oldu. Kosova'daki durumdaki gerilimin nedenlerini açıkladı ve durumdan hükûmet politikalarını ve yerel yöneticileri suçladı. Sultan II. Abdülhamid döneminde de Arnavutların sokakları kapatıp isyan bayrağını açtığını söylemiş ve isyanın, hükûmet tarafından Arnavutların anayasal devlete karşı olduğu şeklinde yorumlanması doğru değildir. Arnavutların anayasaya sadık kalacaklarına dair söz verdiklerini belirterek şunları eklemiştir: “*Arnavutların bu fikirden dönmesine inanmak Arnavutların Arnavutluktan münselip olmaları haline kail olmak demektir.”*[574] Said Efendi, ordunun Arnavutluk'un bir bölgesindeki harekatını da eleştirmiştir. Ona göre İpek'te her şey Binbaşı'nın öldürülmesinden sonra başlamıştı: “*(...), orada bir pire için bir yorgan yakılmıştır. Bunun esbabını sorarsanız bir binbaşının şahsından diyor. Hiçbir vakit bir şahıstan dolayı bir sınıf halk tepelenemez.”*[575]

Said Efendi, ayaklanmanın tüm Şimali Arnavutluk'a yayılmayacağı konusunda Sadrazam’la hemfikirdi. Ancak askeri harekatın vahşet niteliğini aldığını ve bütün Şimali Arnavutluk'ta korku verdiğini söylemiştir.[576]

Necip Draga Bey, Kosova'da olup bitenlere ilişkin haber alamadıklarını, ellerinde bulunan bilgilerin gazetelerden elde edildiğini söylemiştir. Dört gün önce Kosova'ya bir telgraf gönderdiğini ama henüz bir yanıt alamadığını belirten Necip Draga, 20 yıl önce de Priştine ve Mitroviça'da bu tür protestolar olduğunu ve orduyla herhangi bir çatışmaya girmediklerini söylemiştir. Bu yüzden, silahlı göstericilerin

[572] A.e., s. 561.
[573] A.e., s. 556.
[574] 21 Nisan 1326, s. 562.
[575] A.e., s. 563.
[576] A.e., s. 564.

bazı talepler için toplanması başka bir hükûmet düzeninin tahsisi olarak görülmemelidir, çünkü oralarda silah taşımayı İstanbul'daki ahalinin baston, şemsiye taşımasına benzeterek bu bölgelerde silah bulundurmak normal kabul edildiğini vurgulamıştır.[577]

Edirne mebusu Rıza Tevfik Bey konuşmasında Sadrazam'ı ve Arnavutluk'un bazı bölgelerindeki askeri harekatı sert bir şekilde eleştirmiştir. Rıza Tevfik Bey, Sadrazam'ın konuşmasında öldürülen Arnavutlardan "maktul", şehit düşen askerlerden ise şehit olarak bahsetmesinin kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Bu konuşmayla ve hükûmetin başvurduğu tedbirlerle Arnavutları kızdırdığını ifade ederek şunları eklemiştir: "*(...) Arnavutlara hakaret etmedik diyorsunuz; kahrolsun Arnavutlar diyorsunuz."*[578] Meclisin Kosova'da olup biteni anlamasının imkânsız olduğunu, zira Sadrazamın bir yandan durumun sakinleştiğini ve küçük bir mesele olduğunu bildirirken bir yandan da bölgeye 75 tabur asker sevk ettiğini söylemiştir. Konuşmasında hükûmetin politikalarını eleştirmeye devam eden Rıza Tevfik, şunları söylemiştir: "*(...)ittihadı anasır politikası maskaralığından ben bile bıktım. Artık bu politika kâfi; Arnavut'u Türk'e yem etmek... Türk'ü Arnavut'a öldürtmek."*[579] Rıza Tevfik, hükûmetin küçük bir kabarcığı ülsere dönüştürdüğünü, ardından ülserin kangrene dönüştüğünü, bu nedenle sorumluların cezalandırılmasını ve kendilerine yapılan zararın tazmin edilmesini talep ettiklerini ifade etmiştir. Mebusların amacının hükûmete yardım etmek olduğunu vurgulayarak insanların zor kullanılarak disipline edilemeyeceğini dile getirmiştir. Bu vesileyle özellikle Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'yı Kosova'daki ordunun bariz vahşeti nedeniyle eleştirmiş ve şunları söylemiştir: "*(...) kandırılmış birtakım adamlar dağa çıkmış iken, onların boş kalan hanelerini topa tutmak yakmak... Bu, erkekliğe yakışmaz. Osmanlı askeri vaktiyle böyle bir şey yapmadı. Ben utanırım... Böyle şey olmaz."*[580]

Mahmud Şevket Paşa tepki göstererek, orduya yönelik bu iddiaların doğru olmadığını söylemiştir. Bu vesileyle Rıza Tevfik Bey, Kosova'daki askeri eylemlerle ilgili iddialarının bazı gazetelerin haberlerine dayandığını söylemiştir. Rıza Tevfik Bey, bu oturumda konuşan tüm Arnavut mebuslar arasında, hükûmeti Arnavutların

[577] A.e., s. 564 -565.
[578] 21 Nisan 1326, s. 566.
[579] A.e.
[580] A.e., s. 568.

ulusal meseleleri nedeniyle de eleştiren tek kişi idi. "*Arnavutluk'un mizacını, adabını, kavmiyyetini, bilmem nesini, birtakım hurufatını Hükümet nazarı dikkate almaya eğer hâkim ise, mecburdur"*[581] sözleri bu açıdan dikkat çekicidir.

Priştine Mebusu Hasan Tahsin Bey, mebuslara anayasanın ilanının ardından sekiz ay boyunca Kosova'da huzursuzluk olmadığını hatırlattı. Ancak Cavid Paşa'nın Kosova'nın bazı yerlerinde düzenlediği askeri harekattan sonra durumun kötüye gittiğini belirterek Kosova'da Çeteler Kanunu'nun uygulanmaya başlamasıyla birlikte insanların küçük bir hata nedeniyle bile divan-ı harbe çıkarılmakta olduğundan şikâyet etti. Hasan Tahsin Bey'e göre bu olaylar sonucunda durum daha da kötüleşmiş ve " *(...) birçok haksız muameleleri gören Arnavutlar, ötede beride böyle Meşrutiyet, adalet olur mu demeye"* başlamışlardır.[582]

Hasan Tahsin Bey, bazı komşu ülkelerin Türkler ve Arnavutlar arasında kargaşa yaratmaya çalıştığını ve bu nedenle hükûmetin mi yoksa Arnavutların mı bu ayaklanmalardan sorumlu olduğunu anlamak için Kosova'ya bir Meclis-i Mebusan komisyonu göndermenin elzem hale geldiğini söylemiştir.[583]

Takrire imza atan son mebus ise Priştine Mebusu Hüseyin Fuad Paşa idi. Konuşmasında diğer mebusların isyanların nedenlerini açıkladığını, bu yüzden söyleyecek pek bir şeyi kalmadığını belirten Hüseyin Fuad Paşa, Arnavutların bir yıl önce Kosova'da zabıtlar ve askerlerle karşılaşmalarına kadar onlara çok saygı duyduklarını ve kardeş olarak gördüklerini söylemiştir. Ancak bugün maalesef durum değişti ve halkı sakinleştirmek için bir Meclis-i Mebusan komisyonu göndermek acil oldu diyen Hüseyin Fuad Paşa konuşmasında şu sözlere yer vermiştir: "*Onlar zannediyorlar ki umum Arnavutluk'un silahları toplanacak; tutulanların hepsi idam edilecek; kazalarda ileri gelenlerin hepsi ağır cezalara çarptırılacak. Hülasa böyle bir korku aralarına bir kere girmiş. Bunun izalesi için bir heyet gönderilirse tabiî iyi yapılır."*[584]

Bu tartışmaya Arnavut kökenli olmayan veya diğer bölgelerden seçilmiş mebuslar da katılmıştır.

---

[581] A.e., s. 569.
[582] 21 Nisan 1326, s. 571.
[583] A.e., s. 572.
[584] A.e., s. 577.

Serfice Mebusu Yorgo Boşo Efendi, Arnavutlar sorununu ele alan tek Hristiyan Mebus oldu. Arnavut mebusların neden araziye bir ziyarette bulunarak Meclis-i Mebusan'ı bilgilendirmek için geri dönmediklerini sorarak eleştiriler yöneltmiş ve 'Bizden izin istemenize gerek yok' demiştir. İpek'teki olayların İpek Mutasarrıfı'nın bir kızla evlenmek istemesinden bu yana alevlendiğine dair söylentilerin dolaştığını söylemiştir. Ancak diğer mebuslar, sözlerini bitirmesine izin vermeden Yorgo Boşo Efendi'nin konuştuklarının yalan olduğunu haykırarak sözünü kestiler. Yorgo Boşo Efendi ise cevabında "*Yalandır ama, söylüyorlar. Arnavutlar o kadar budala mıdır ki, böyle sakal vergisinden, yumurta vergisinden, 50 bin kişi birden bire silaha sarılsınlar?"* sorusunu yöneltmiştir.[585]

Mebus Ahmet Bey (Lazistan), Arnavutluk'taki ahali rüesanın kontrolünde olduğunu ve oradaki yoksul nüfus Türkçe bile bilmediği için meclis komisyonu gönderilmesine gerek olmadığını söylemiştir. Arnavutluk'taki durumu takip edenlerin neler olduğu konusunda net bilgisi olduğunu ve Sultan II. Abdülhamid zamanında Arnavutluk'taki rüesa sayısının 100'e ulaştığını herkesin bildiğini söylemiştir. Ahmet Bey'e göre Sultan II. Abdülhamid bunların hepsini Yıldız Sarayı'na almış ve bir kısmını muhafızları olarak Tüfekçiler'e entegre etmişti. Ahmet Bey isyana rüesanın neden olduğunu belirterek şöyle demiştir: *"Tabiî, onların ekserisi Meşrutiyetten memnun değil. Memnun olmadıkları için orada bir fesat saçmaktan hali kalmadılar."*[586]

Menteşe Mebusu Halil Bey Meclis-i Mebusan heyetinin gönderilmesi konusunda Arnavut mebuslarıyla birkaç gündür müzakerelerde bulunduğunu ifade etmiş ve sonuç olarak, Meclis-i Ayan'ın görüşünü almayı kabul ettiklerini belirtmiştir. Ferid Paşa ve Reşit Akif Paşa gibi Arnavut kökenli Âyan üyeleri Meclis-i Mebusan heyetinin gönderilmesi konusunda hükûmetle aynı görüşe sahipti.[587]

Mebusların konuşmalarının ardından Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa nihayet bazı mebusların ithamlarına cevap verdi. O dönemde kendisi Sadrazam olmadığı için, Cavid Paşa'nın bir yıl önce Kosova'da (Luma) yaptığı askeri harekatla ilgili olarak bazı mebusların dile getirdiği hususların kendisiyle hiçbir ilgisi olmadığını

[585] A.e., s. 573.
[586] A.e., s. 569.
[587] A.e., s. 576-577.

söylemiştir. Ancak Harbiye Nazırı (Mahmud Şevket Paşa) ve Dâhiliye Nazırı'nın (Mehmet Talat Bey) kendisine verdiği bilgiye göre Cavid Paşa güç kullanırken yetkilerini aşmamıştı. Sadrazam, Arnavut Mebusların konuşmalarından sonra bile, kargaşanın olduğu topraklardaki durumu değerlendirmek için meclis komisyonu göndermeye karşı tavrını değiştirmedi.[588]

Sonuç olarak, teklif Meclis-i Mebusan tarafından oy çokluğu ile reddedildi.[589]

4.8. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşanın Hükümetin icraatına ilişkin beyanatı

4.8.1. 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910) tarihli Meclis-i Mebusan'ın oturumu

20 Teşrin-i Sani 1326 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında, Sadrazamın hükûmetin projeleri ve icraatı konusundaki beyanatı ele alınmıştır. Mebusların bu konudaki tartışmaları, beş oturumunda kesintisiz olarak gerçekleştirildi.

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, bu mevzudaki konuşmasında Arnavutluk'taki isyan ve reformlar konusunu da ele almıştır. Priştine Sancağı'ndaki ayaklanmaların tırmanması ve ordunun iki top kaybetmesinin ardından hükûmetin derhal müdahale ederek takviye gönderdiğini ve ardından askerlerin durumu kontrol altına aldığını söylemiştir. Sadrazama göre bölgeye sevk edilen ordu, Kaçanik kanyonu ve Çernova geçidinde isyancıların direnişini kırmış ve Luma'daki direnişi de bastırdıktan sonra Malesia üzerinden İşkodra ve Manastır'a gitmişti. Başarılı bir şekilde sona eren harekat toplamda sadece birkaç ay sürmüştü. Sadrazam, altı ay önceki Meclis-i Mebusan görüşmelerinde olduğu gibi Arnavutlara da övgülerini yineleyerek ve şunları söylemiştir: "*Arnavut kavmi (...) tac-ı Osmaninin mühim bir cevheridir ve yine öyle kalmıştır. Ve bu hakikat ila maşaallah devam edecektir*."[590]

Sadrazam, bazı Arnavutların isyanlarının irtica olarak görülmemesi gerektiğini söylemiş ve bu isyanların (kıyam) nedenlerinin üç ana başlıkta toplanabileceğini: 1. Ahali cahil 2. Ahali müsellah, ve 3. Ahaliye i'mâli nüfuza muktedir birtakım adamların bulunması. Meşru bir hükûmetin bazı kanunların devletin bazı kısımlarında uygulanırken başka kısımlarında uygulanmamasına izin

[588] A.e., s. 578-579.
[589] A.e., s. 580.
[590] **MMZC,** D:1, İS:3, İ:10, C:2, 20 Teşrin-i Sani 1326 (3 Aralık 1910), s. 273.

vermeyeceğini söylemiş; ya da bir kavimden asker alınırken diğerinden hiç almamak; ya da bir ahali vergi öderken, başka bir grubun hem vergiden muaf tutulması, hem de ödemekten kaçınmak için silahlarını ellerinde tutması gibi uygulamalara izin verilemeyeceğini belirtmiştir. Hükümetin katillere yönelik ceza yasasının uygulanmamasına tahammül edemeyeceğini ve mağdurların ailelerinin adaleti kendi ellerine almalarına ve kan dökmelerine izin veremeyeceğini de sözlerine eklemiştir. Sadrazam, Arnavutluk'ta bir katilin suçu işledikten sonra meyhaneye hatta yerel idare dairelerine gittiği vakaların olduğunu, ne jandarmaların, ne kaymakamın veya mutasarrıfın kendisini rahatsız etmediğini söylemiştir. Böyle bir şeye izin vermenin nasıl mümkün olduğu sorulduğunda, mağdurun ailesinin er geç bir gün onu zaten öldüreceği ifade edilmiştir. Yani orada kanla kan alındığını ve bazı ailelerde bunun yıllarca sürdüğünü belirten Sadrazam bu durumun devam etmesine, oradaki insanların kana bulanmasına izin veremeyeceklerini eklemiştir. Artık hükûmetin devreye girmesiyle, halk yakında idarenin ve yasaların faydalarını anlayacak ve hukukun üstünlüğüne kademeli olarak adapte olduktan sonra, oradaki durum birçok açıdan iyileşecektir. Sadrazam, şu anda hükûmetin görevinin başladığını söylemiştir. Arnavutluk'taki bazı hükûmet projeleri ve yatırımlarından da bahsetmiş ve Arnavutluk'ta yeni okulların açılacağını ve bu amaçla eğitim bütçesinden para ayrıldığını ifade etmiştir. Akabinde başka yatırımların da geleceği sözünü veren Sadrazam Hükûmetin henüz Arnavutluk'un bazı bölgelerine ulaşamadığından dolayı birçok yerde yolların yapılması gerektiğini söylemiştir.

Sadrazam, hükûmetin Arnavutluk'taki silah toplama projesinden de bahsederken Rumeli'de halkın çok sayıda silaha sahip olduğunu, özellikle Arnavutluk'ta halkın elinde savaş tüfeklerinin bulunduğunu belirtmiştir. Bu savaş silahlarının yerel yönetime veya orduya karşı kullanılabildiğini, bu nedenle Arnavutluk'ta ve Rumeli'nin diğer bölgelerinde silahların toplanmasının önemli bir adım olduğunu ifade etmiş ve Arnavutluk'taki divan-ı harp mahkemeleri hakkında da konuşarak, isyanla suçlanan kişilerden yalnızca 17'sinin idam cezasına çarptırıldığını ve idam edilenlerin çok az olmasının iyi haber olduğunu söylemiştir.[591]

[591] A.e., s. 272-278.

Sadrazam'ın konuşmasının ardından Edirne mebusu Rıza Tevfik Bey söz almış ve Arnavutluk'ta ayaklanmalar başladığında onların önerilerini dikkate almadığı için Sadrazam'ı eleştirmiştir. O zamandan beri meclise Arnavutluk'ta herhangi bir irticai ya da ayrılıkçı girişim olmadığının söylendiğini, ancak Sadrazam ve diğerlerinin ifadelerinin bunun tersini gösterdiğini söylemiştir. Bir yandan da fikrini değiştirdiği için Sadrazam'a teşekkür eden Rıza Tevfik Bey, yine de Arnavutluk'taki askeri harekatı eleştirmeye devam etmiş ve Sadrazam'ı sorumlu tutmuştur. Sadrazam aleyhindeki konuşmasında özetle Arnavutların her daim yanlarında silah bulundurduğunu ve bu yüzden hükûmetin gözünde cahil algılandıklarını söylerken Paris'te bile yanında bir tabanca taşıdığını, diğer insanların da silahla yürüdüğünü belirtmiştir. 31 Mart Vakasından sonra imdada Niyazi Bey ve yanındaki silahlı Arnavutların yetiştiğini ifade eden Rıza Tevfik hükûmetin yaptıklarını bir berber dükkanındaki genç bir çırağa benzeterek tıraşa gelen müşterinin damarının kesildiğini belirtmiştir. Hükûmetin İsa Boletini'yi tutuklama gerekçesiyle gittiği yerde masum insanları yakıp öldürdüğünü, ölüm cezası verilerek idam edilen 17 kişinin bile şiddet olaylarıyla ilgisi olmadığını söyleyen Rıza Tevfik İstanbul'daki katillerin henüz tutuklanmadığını, Kosova'daki katillerinse tutuklanması yönünde herhangi bir emare bulunmadığını sözlerine eklemiştir.[592]

4.8.2. 22 Teşrin-i Sani 1326 (5 Aralık 1910) tarihli Meclis-i Mebusan oturumu

22 Teşrin-i Sani 1326 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında, Hükûmetin faaliyetleri tartışılırken, Arnavutluk konusu üzerinden yöneltilen eleştiriler, Hristiyanlar da dâhil olmak üzere diğer Osmanlı milletlerine mensup mebuslar tarafından bile dile getirilmiştir.

Konya mebusu Mehmet Vehbi Efendi Arnavutluk sorunuyla ilgili olarak hükûmeti eleştirmiş ve Arnavutların silahlanmadan önce bazı talepleri olduğunu, ancak hükûmetin taleplerini dinlemeyerek oradaki durumun kötüye gitmemesi için samimi bir girişimde bulunmadığını söylemiştir. Güç kullanımının en son çare olduğunu eklemiştir.[593]

---

[592] A.e., s. 286-287.
[593] **MMZC,** D:1, İS:3, İ:11, C:2, 22 Teşrin-i Sani 1326 (5 Aralık 1910), s. 308.

Kütahya mebusu Ahmet Ferit Bey hükûmetin Arnavutlara talimat verme yetkisine sahip olduğunu ancak güç kullanmak için ne yetkisinin ne de iradesinin olmadığını söyleyerek hükûmete seslendi:

> *Efendiler, biz Arnavutları kırdık. Biz Arnavutları, tabiatiyle mahzun ettik; fakat bu Arnavut kuvveti ki gerek şimal ve gerek cenuba daima hücum etmeye, daima taarruz etmeye, memleketi müdafaa etmek için kanını dökmeye hazır olan bu kuvveti bu derece mahzun, hu derece mukedder etmeyecektik. (...) Arnavutları te'dıb ediniz; fakat dövmeye, asla hakkınız yok. (...) Biz, Arnavutları kendi haremlerinin karşısında darp ve ted'ip ederek kendi izzeti nefislerine, kendi gururlarına taarruz ettik.*[594]

Ahmet Ferit Bey, hükûmetin Arnavutlara yönelik eylemlerinin Bulgarları çok mutlu ettiğini belirtmiştir. [595]

Rum mebus Yorgo Boşo Efendi (Serfice), Arnavutların silahlarını teslim ederken Rumlardan ve Bulgarlardan da silah toplanması şartını koyduklarını söylemiştir. Bu olmazsa Arnavutların Avusturya ve İtalya'dan başka silahlar getirteceklerinin açık olduğunu belirten Yorgo Boşo Efendi bugün İşkodra Vilayetindeki Arnavutların Karadağ'dan başka silahlar getirmeye başlaması ve Kosova'ya yeni silahların da girmesi nedeniyle silahların toplanmasının hükûmetin beklediği sonuçları getirmeyeceğini söylemiştir. Boşo Efendi, Arnavutluk meselesinin nedeninin, bütün Arnavutları Arnavutluk'ta meydana gelen bazı karışıklıklardan dolayı yargılayan hükûmet olduğunu belirtmiş ve bunun hükûmetin Arnavutlara karşı bir programı olduğu çıkarımını doğuracağını eklemiştir. Hükûmete yönelik suçlamalarda bulunan Yorgo Boşo Efendi'nin konuşması, İttihat ve Terakki partisinde çok sayıda Arnavut mebus bulunduğunu söyleyen Arnavut mebus Gani Bey (Denizli) tarafından yarıda kesilmiştir. Yorgo Boşo Efendi, kendisine İttihat ve Terakki'de Rum mebusların da bulunduğunu ancak hükûmetin Rumlara da çok haksızlıklar yaptığını söyleyerek yanıt vermiştir.[596]

4.8.3. 24 Teşrin-i Sani 1326 (7 Aralık 1910) tarihli Meclis-i Mebusan oturumu

[594] A.e., s. 314.
[595] A.e.
[596] A.e., s. 342.

24 Teşrin-i Sani 1326 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında, Priştine'den iki Arnavut Mebus söz aldı. Hasan Tahsin Bey (Priştine) Arnavutluk'un bazı bölgelerinde hükûmetin askeri müdahalesi nedeniyle Sadrazam aleyhinde sert bir konuşma yaptı. Konuşmasında özetle Sadrazamın konuşmasında bir yandan Arnavutların Osmanlı olarak doğduğu ve Osmanlı olarak ölecekleri bilindiğinden Arnavutluk'ta irtica veya bağımsızlık hareketi olmadığını doğrularken bir yandan da Arnavutluk'taki isyanlardan cahil halkı ve rüesayı suçladığını belirtmiştir. Ancak asıl suçlanması gerekenin yereldeki kötü yönetim olduğunu belirten Hasan Tahsin Bey Yakova halkının düzenlediği mitingde padişah Sultan V. Mehmet'e ve Meşrutiyet'e sadık olduklarını yinelediklerini ifade etmiştir. Bu konuyu incelemek üzere derhal bir meclis komisyonu gönderilmesi gerektiğini, Arnavut mebusların böyle bir meclis komisyonu tayin edilmesinde ısrarcı olduğunu, ancak hükûmetin teklifi reddettiğini belirten Hasan Tahsin Bey zamanında müdahale edilseydi binlerce kişinin kanının akmayacağını, binlerce evin yakılmaktan kurtulacağını belirtmiştir. Bu nedenle, bu durumun sorumlusunun Sadrazam olduğunu vurgulayarak hukukun üstünlüğü işleyecekse hakkında gereğinin yapılmasının lazım geldiğini eklemiştir.

Sadrazam, adaletle yüzleşmeyi kabul ettiğini söyleyerek kargaşalıkta Hasan Tahsin Bey'in de manevi bir sorumluluğunun olduğunu belirtmiştir. Hasan Tahsin Bey de yanıt olarak gerekirse cezaya hazır olduklarını söylemiştir.

Hasan Tahsin Bey, askeri müdahalede en çok zarar gören kesimin 20 yıl önce Plevne savaşında 7 bin şehit vermiş olan bir millet olduğunu söylemiş ve bu yüzden hükûmetin eyleminin bir siyaset mi yoksa bir cinayet mi olduğunun sorulması gerektiğini vurgulamıştır. Arnavutların daha önce hiç bu düzeyde gücendirilmediğini söylemiş ve Kosova'ya askeri müdahalenin affedilemez bir hata olduğunu ve hedeflere ulaşılamadığını belirtmiştir. İsa Boletini, İdris Seferi, Süleyman Batuşa gibi aranan şahısların Karadağ ve Sırbistan'a kaçtığı veya dağlarda saklandığını söyleyen Hasan Tahsin Bey, olaylara Arnavutluk'taki kargaşa (Arnavutluk Hadiseleri) dense de Arnavutların ancak yüzde 1'inin bu huzursuzluklara karışmış olduğunu belirtmiştir. Olaylar gerçekten bir Arnavut kargaşalığı olsaydı, değil 80, 800 taburun bile onları durduramayacağını, Sadrazamın bile kendini kurtaramayacağını ifade

etmiştir.[597] Sadrazam'ın divan-ı harp kararıyla infaz edilen 17 kişi ile ilgili verdiği istatistiklerden hareketle Hasan Tahsin Bey şunları söylemiştir: "*Keşke 1700 kişiyi idam etseydiler de yüzbinlerce Arnavut'un izzet-i nefsini ayaklar altına almış olmasaydılar."*[598] Konuşmanın sonunda Kosova'daki isyanın ana sebebinin emlak vergisi (tahrir-i emlak) olduğunu, çünkü yerel makamların 100 liralık bir mülke 1000 lira rayiç bedel tayin ederek vergi yükünü artırdığını ifade etmiştir.[599]

Öte yandan, mebus Hasan Fuad Paşa Kosova'da Arnavutları kötü gösteren yaklaşımından ötürü hükûmeti eleştirerek Sadrazamı isyanın ilk aşamalarında Meclis-i Mebusan heyeti göndermeyi reddetmekle suçlamıştır. Hasan Fuad Paşa, Sadrazam'ın bir yandan Arnavutların mücevher olduğunu söylerken, diğer yandan Arnavutları kötü gösterme çabası içinde olduğunu belirtmiştir. Hükûmetin bütçe açıklarını Arnavutlardan ve Boşnaklardan toplayacağı vergilerle kapatmaya karar verdiğini ve Arnavutluk'taki vergi artışının hükûmetin adaletsizliklerinin yakın gelecekte Anadolu ve Arabistan'a da uygulanacağının işareti olduğunu dile getirmiştir. Priştine Sancağı'ndaki kritik durum nedeniyle ahalinin ekonomik açıdan sıkıntıda olduğunu ve hükûmetin olağanüstü hali geri çekme kararının iyi haber olduğunu söylemiştir. Hasan Fuad Paşa, yakında genel af ilan edileceğini ve tazminata hak kazananların zararlarının hükûmetin adaleti tarafından karşılanacağını umuyordu.[600]

4.8.4. 25 Teşrin-i Sani 1326 (8 Aralık 1910) tarihli Meclis-i Mebusan oturumu

25 Teşrin-i Sani 1326 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında, Sırp mebus Sava Stojayeniç (Priştine) söz aldı. Geçen yıl birçok katilin Kosova Vilayetinde serbestçe hareket ettiği konusunda uyarılar alındığını ve bu nedenle hükûmetin Kosova'da askeri harekatının başlangıcında bu kararı alkışlarla karşıladığını söylemiştir. Ancak arananların çoğu kaçtığı için Kosova'daki askeri harekatın sonuçlarından memnun kalmadığını, harekat sırasında yaklaşık 250.000 silah toplandığını, ancak Arnavutların bir yıl içinde yasadışı yollarla yeniden

[597] **MMZC,** D:1, İS:3, İ:12, C:3, 24 Teşrin-i Sani 1326 (7 Aralık 1910), s. 403-405.
[598] A.e., s. 404.
[599] A.e., s. 405.
[600] A.e., s. 405-408.

silahlanacaklarını öngördüğünü belirtmiştir. Mebus Sava Stoyanoviç ayrıca, Kosova'daki askeri harekat sırasında bazı masum Sırpların askerlerden kötü muamele gördüklerinden ve dövüldüklerinden şikayet etmiştir.[601]

Ortodoks Arnavut mebus Mamapulo Efendi (Ergiri) kısa bir konuşma yaparak, biraz da özeleştiri ile herkesin Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluğu'nun en değerli mücevheri olduğunu bildiğini, ancak hükûmetin eylemleriyle Arnavutluk mücevherinin kırıldığını belirterek şunları eklemiştir: "*Biz, ef'al ve harekatımızla Arnavutlar'da arzuyu intikam hırsını tevlit ettirdik. (Haşa sadaları).*"[602]

Arnavut mebuslar arasında en son konuşan Dıraç mebusu Esat Paşa olmuştur. Sadece Arnavutluk meselesine değinen Esat Paşa özetle bazı mebusların Arnavutlardan silah toplamanın neden olduğu kargaşaya değindiğini vurgularken bir kez daha tüm Arnavut mebusların Arnavutların ellerindeki silahların toplanmasını desteklediğini ifade etmiş, ancak hükûmetin silah toplamaktan ziyade zulüm (fesat) yaptığını, Arnavutları kızdırdığını ve gururlarını kırmaya çalıştığını dile getirmiştir. Bir yandan da konuşmasında Arnavutluk'ta irtica ve bağımsızlık hareketi olmadığını belirttiği için Sadrazama teşekkür etmiştir. Hükûmeti Kosova'da kargaşaya neden olmakla suçlayan Esat Paşa, Sadrazam'ın araya girip karşı çıkmasının ardından isyanların başlama sürecini hatırlatmıştır. İsyanların İpek Mutasarrıfının yaralanmasının ardından başladığını, ve Mutasarrıfın da bir kadınla ilişkisi nedeniyle saldırıya uğradığının söylendiğini vurgulamıştır. Hükûmet, sancak idare etme tecrübesi olmamasına rağmen yaralı Mutasarrıfın yerine kardeşi Cafer Tayyar Bey'i görevlendirmiştir. Bir melek kadar saf bir kişiyi bile kardeşinin yaralandığı yere atadığınızda intikam duygusuna kapılmasının çok doğal olduğunu belirten Esat Paşa, bu kararın hükûmetin Cafer Tayyar Bey'e İpek Sancağını keyfi biçimde yönetme izni verdiği anlamına geldiğini ifade etmiştir. Hükûmetin bu hareketinin bu anlamda Arnavutlara karşı bir intikam duygusuna işaret ettiği sonucuna varan Esat Paşa'nın bu sözlerinden sonra konuşması, Arnavutlardan intikam almak suçlamalarını hemen reddeden Sadrazam tarafından kesildi. Esat Paşa, söylediklerinin doğruluğunda ısrar ederken daha ikna edici olmak için hükûmete bir soru sordu: Kosova'daki ahalinin

[601] **MMZC,** D:1, İS:3, İ:13, C:2, 25 Teşrin-i Sani 1326 (8 Aralık 1910), s. 430-431.
[602] A.e., s. 439.

bir kısmı isyan halindeyken oradaki askeri müdahale bir şekilde anlaşılabilse de, İşkodra ve Manastır Vilayeti halkı hangi suçu işlemiştir?[603]

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, muhalefete mensup mebusların hükûmete yönelik suçlamalarına cevabında Arnavutluk Meselesi ile ilgili suçlamaları reddederek hükûmetin Arnavutları değiştirecek cesarete sahip olduğunu söylemiştir. Sadrazama göre birçok Arnavut'un mevcut zihniyeti, Sultan II. Abdülhamid rejiminin uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Arnavutluk'taki ahaliyi kullanan Bayraktarların (aşiret reisleri) kendilerine bağlı kişilere dağdaki kayaları topla ya da ormana odun kes gibi emirlerinin yanında savaş çağrısı da yapabildiğini belirtmiştir.

Bu kimselerin Arnavutluk'un bazı bölgelerinde mutasarrıf, vali veya hâkimi aşan bir güce sahip olabildiği ve bazen hükûmet orada herhangi bir idari bina inşa ettiğinde binayı ateşe dahi verdiklerini ifade eden Sadrazam artık bu kişilerin zamanın değiştiğini ve hukukun üstünlüğünü anlamalarının gerektiğini eklemiştir. Yani artık bugün karar veren merkezi hükûmetler, yerel yönetimler ve yerel konseyler vardır. Orada hükûmet yokken, hükûmet adına herhangi bir yatırım veya inşaat olamaz. Sadrazam, mebus Boşo Efendi'nin Arnavutların Karadağ'dan veya diğer ülkelerden yeni silahlar getirmesi nedeniyle silah toplamanın bir etkisi olmadığı yönündeki suçlamalarını da kabul etmedi. Sadrazam, Rumeli ve Arnavutluk'ta şimdiye kadar 467.000 silah toplandığını, dolayısıyla önümüzdeki 10 yıl içinde Arnavutlar sürekli yeni silah kaçakçılığı yapsalar bile bu sayıya ulaşamayacaklarını söylemiştir. Ayrıca halihazırda silah toplamanın doğru sonuçları verdiğine işaret eden İbrahim Hakkı Paşa örneğin 1325'te Kosova vilayetinde yaklaşık 1.000 cinayet işlenir iken, 1326 yılında bu sayının 700'e düşmesinin beklendiğini belirtmiştir. Önceki yıl ağustos, eylül ve ekim aylarında İşkodra Vilayeti'nde 14 cinayet işlenirken, bu yıl cinayet işlenmediğine, dolayısıyla, kamu düzeninin yeniden tesis edilmiş olduğuna işaret eden Paşa, uygulanan hükûmet önlemlerinin doğru etkiyi verdiğini inkâr etmenin imkansız olduğunu vurgulamıştır. Sadrazama göre, geçmişte Arnavutluk'ta bir ağa, bey, paşa veya bazı önemli kişiler çiftliğine gittiğinde onlara 30 silahlı insan eşlik ederken, bugün kendi başlarına gidebilmektedirler.

[603] A.e., s. 444-448.

Sadrazam, bazı mebusların hükûmetin Arnavutlara karşı intikam duygusu beslediği yönündeki suçlamalarını da reddetmiş ve hükûmetin yalnızca Arnavutluk'a değil, İmparatorluğun isyan çıkan tüm bölgelerine asker gönderdiğini söylemiştir.[604] Sadrazam'ın şu sözleri dikkat çekicidir: "*Emin olunuz siz Arnavutsanız ben de ırkan ve cinsen Türküm. Fakat emin olunuz ki, siz Arnavutları ne kadar severseniz ben de o kadar severim. (...) Arnavutlarda hiss-i intikam değil, belki tedricen ve bir zaman sonra hiss-i şükran hasıl olacaktır."*[605]

4.8.5. 27 Teşrin-i Sani 1326 (10 Aralık 1910) tarihli Meclis-i Mebusan oturumu

27 Teşrin-i Sani 1326'daki bir sonraki Meclis-i Mebusan oturumunda İttihat ve Terakki adına Menteşe mebusu Halil Bey bir konuşma yapmış ve hükûmetin Arnavutlardan silah toplama kararını savunmuştur. Dağlarda yaşayan Arnavutlarla ovalarda yaşayanlar arasında fark olduğunu belirten Halil Bey "Bize isyan edenler, yıllardır yaşam tarzlarını değiştirmedikleri için dağlarda yaşayan Arnavut kardeşlerimizdir. Ancak hükûmet şimdi demiryolları inşa ediyor ve yatırımlar yapıyor ve onlar da bir gün dağları terk ederek düz ovalara yerleşecekler. Bunu temin etmek ve gelecekte medeni bir yaşam tarzının hazırlığını yapmak hükûmetin görevidir" demiştir. [606] Halil Bey'in konuşmasının ardından hükûmetin faaliyetlerine ilişkin açıklama (kabinenin beyanatı) oylamaya sunuldu ve meclis çoğunluğu tarafından onaylandı.[607]

4.9. İşkodra Mebusu Rıza Bey'in Dâhiliye Nazırına Suali, 21 Mart 1327 (3 Nisan 1911)

21 Mart 1327 tarihinde Genel Jandarma bütçesinin onayı gündemiyle toplanan Meclis-i Mebusan'da Dâhiliye Nazırı Halil Bey (İzmir) ve Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın da hazır bulunması hükûmetten Karadağ sınırındaki olaylar hakkında yorum yapmasını isteyen İşkodra Mebusu Rıza Bey tarafından değerlendirildi.

---

[604] A.e., s. 472-477.
[605] A.e., s. 477.
[606] **MMZC,** D:1, İS:3, İ:14, C:1, 27 Teşrin-i Sani 1326 (10 Aralık 1910), s. 497.
[607] A.e., s. 504.

Rıza Bey, Karadağ sınırındaki ahaliden 5 telgraf aldığını söylemiştir. Telgrafların içeriğine değinen Rıza Bey, telgraflardan birinde bazı dağ aşiretlerinin Karadağ sınırını geçtiğinin bildirildiğini söylemiştir. Söz konusu kişiler sınır karakollarına saldırmışlar ve sonuç olarak bazıları öldürülmüş ya da yaralanmıştır. Rıza Bey, bu telgrafları aldıktan hemen sonra Harbiye Nazırı ve Dâhiliye Nazırı ile birkaç görüşme yaptığını ve Tiran ve Elbasan'ın yakınlığı nedeniyle yedek alaylarının takviye olarak gönderilmesini önerdiğini, ancak Harbiye Nazırı'nın, diğer taburları iki gemi ile İşkodra'ya göndermeye karar vermiş olduğunu iletmiştir. Rıza Bey, İşkodra'daki bazı Malesor isyanlarının nedenlerinden de bahsetmiş ve Malesor'un her zaman hükûmete sadık bir grup olduğunu belirtmiştir. İsyanlar Şevket Turgut Paşa'nın taburlarıyla (Islahat Ordusu) İşkodra'ya gelmesinden sonra başlamıştır. Askerler köylere giderek silahları toplamıştır. Sonrasında nüfus sayımı (tahrîr-i nüfus) yapılmış ve ahalinin askere alınacağı bildirilmiştir. Akabinde mülk kaydı (tahrîr-i emlâk) yapılmış ve ahalinin emlak vergisi ödemesi gerektiği belirtilmiştir. Küçükbaş hayvan (keçi, koyun) için 1 kuruş 40 para ağnam resmi ödeneceği de bildirilmiştir. Ama Rıza Bey'in dediği gibi uyum süreci içindeki dağ aşiretleri uzun zamandır vergi ödemiyorlardı. Bu nedenlerle bazı aşiret reisleri (rüesa) vergi ödemeyi reddettiler ve Karadağ'a kaçtılar. Ardından, Karadağ'a kaçan diğer aşiret üyeleri de onlara katıldı. Rıza Bey, hükûmetin tedbirler almasıyla bu sorunun çözüleceğini umduğunu belirterek sözlerine son vermiştir.[608]

Dâhiliye Nazırı Halil Bey, mebuslara geçen yıl ordunun İşkodra'ya gittiğini, oradaki nüfusun silahlarını teslim ettiğini, nüfus ve mallarının kayıt altına alındığını hatırlattı. Ancak Hoti aşiretine mensup 443 kişinin bu talepleri kabul etmediği ve Karadağ'a kaçtığını ifade etti. Söz konusu aşiretin şu anda isyan halinde olduğu ve Karadağ'dan ülkeye girerek 5-6 askeri sınır karakoluna saldırıp yaktığı, ve bu olaylarda bazı askerlerin de şehit olduğu bilgisini veren Dâhiliye Nazırı, 1500 askerlik İşkodra taburunun yanı sıra artık 4 taburun daha bölgeye sevk edildiğini ve kendisine son ulaşan telgrafa göre 3 tabur taşıyan 2 vapurun da Şengin limanına ulaştığı bilgisini vermiştir. Dâhiliye Nazırı, sorunun tek bir yerle sınırlı oluşu ve genişleme riskinin bulunmayışından dolayı önemsiz sayılabileceğini söyleyerek

[608] **MMZC,** D:1, İS:3, İ:71, C:1, 21 Mart 1327 (3 Nisan 1911), s. 577-579.

sözlerini tamamlamıştır. Mebuslar Nazırın bu konudaki açıklamasını yeterli buldular.[609]

4.10. Debre Mebusu Basri Bey'in Dâhiliye ve Hariciye Nezaretlerinden sual takriri, 6 Nisan1327 (19 Nisan 1911)

6 Nisan 1327 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında Hariciye Nezareti'nin bütçesi tartışılırken Debre Mebusu Hasan Basri Bey de bir konuşma yapmıştır. Osmanlı dış politikasındaki birçok meseleden bahsettikten sonra Karadağ sorununa da değinen Hasan Basri Bey, Karadağ sınırındaki isyan meselesinin Dâhiliye Nazırı'nın değil, Hariciye Nazırı'nın ele alması gereken bir husus olduğunu söylemiştir. Karadağ'ın sınır boyunca Arnavutluk'un bazı kısımlarını işgal ettiğini iddia ederek bugün İmparatorluğun savaş halinde olduğunu belirtmiştir. Karadağ'ın bu bölgelere yönelik saldırı planları hakkında elde bilgilerin bulunduğunu belirten mebus, dağ aşireti niteliğindeki Malesor'ların farklı bir ırk ve dilden olan asırlık düşmanları Karadağ ile elbirliği yapmalarının nasıl mümkün olduğunu sormuştur. Kuşkusuz, bunun sorumluluğu Dâhiliye Nazırı'nın yanlış politikalarında yatmaktadır diyen Hasan Basri Bey, Karadağ sınırını güvence altına almak için orada 30 bin asker olması gerektiğini söylemiştir. Ancak bunun yerine oradaki halkın en iyi silahlarla donatılmasını bir alternatif olarak öneren Hasan Basri Bey, adil bir yönetim için hükûmetin kavmin örf ve adetlerine saygı göstermesi ve memleketin ihtiyaçlarını dikkate alması gerektiğini söyleyerek bu konudaki sözlerini bitirdi. [610] Makedonya meselesiyle ilgili olaraksa şunları söylemiştir: "*Memalik-i Osmaniyyenin hiçbir tarafı muhtariyyet tehlikesine maruz değildir. (...) Meselâ Arnavutluk, bu memleketten kovulmuş olsa, çıkmaz."*[611]

Kütahya Mebusu Ahmet Ferit Bey bu vesileyle, Karadağ Meselesinde Hasan Basri Bey'e karşı çıkmıştır. Ahmet Ferit Bey, Malesia'daki (Arnavutluk'un Karadağ sınırına yakın dağlık bölgesi) ayaklanmanın nedeninin yalnızca hükûmetin geçen yıl başlattığı ıslahatlar olmadığını söylemiştir. Bilindiği gibi Balkan devletlerinin hükûmetlerinin uzun süredir Arnavutluk'ta huzursuzluk çıkarmaya çalıştığını söylemiştir. Ona göre, Karadağ Prensi'nin Karadağ Kralı olduğunu açıklaması,

[609] A.e., s. 579- 580.
[610] **MMZC,** D:1, İS:3, İ:83, C:1, 6 Nisan 1327 (19 Nisan 1911), s. 444-446.
[611] A.e., s. 446.

Karadağ'ın toprak genişletme politikasının bir işareti olarak anlaşılabilir. Bu nedenle durumla ilgili endişelerini dile getiren Ahmet Ferit Bey hükûmet ve ordunun durumu kontrol altına almasını ve isyana bir an önce son vermesini diledi.[612]

4.11. İpek Mebusu İbrahim Efendi'nin sual takriri 16 Mayıs1327 (29 Mayıs 1911)

Meclis-i Mebusan'ın 14 Mayıs 1327 tarihli toplantısında İpek Mebusu İbrahim Efendi, Halep Mebusu ile birlikte Hariciye Nazırı'na Karadağ ile yaşanan sınır krizini soran bir sual takriri verdi. Soru, hükûmetin Karadağ sınırına askeri müdahalesini kınayan Rusya'nın Karadağ büyükelçisinin yaptığı açıklamayla ilgiliydi. Bu soru mebuslar tarafından kabul edilerek Hariciye Nazırına gönderildi.[613]

Hariciye Nazırı Halil Rıfat Paşa ve Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa 16 Mayıs 1327 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında Meclis'teydi. Bu vesileyle Karadağ sınırındaki olaylarla ilgili soru gündeme geldi. Halep Mebusu Ali Canan bu vesileyle Hariciye Nazırı'ndan, Rus büyükelçisinin Karadağ sınırındaki olaylarla ilgili olarak Osmanlı hükûmetine diplomatik bir nota verdiği yönünde gazetelerde yer bulan söylentilere açıklık getirmesini istemiştir. Ali Canan, eğer doğruysa bunun devletimizin iç işlerine müdahale anlamına geldiğini ve dolayısıyla kabul edilemez olduğunu söyleyerek kınadığını belirtmiştir. Ali Canan, Karadağ hükûmetinin sınırımıza saldıran isyancıları para, silah, mühimmat ve gıda ile desteklediğini söylemiştir. Karadağ hükûmetinin isyancılara destek vermesinin Balkanlar'daki pan-Slavizm politikasının bir parçası olduğunu ifade ederek böyle fiillerin savaş nedeni sayılabileceğini eklemiş ve Osmanlı hükûmetini Karadağ'a savaş ilan etmeye çağırmıştır.[614]

İpek Mebusu İbrahim Efendi, Kosova'dan Karadağ hükûmetinin Arnavutlara yönelik planlarını bildiren bir mektup aldığını belirtmiştir. İbrahim Efendi'ye göre Karadağ, geçtiğimiz yıl Kosova'da patlak veren çatışmalardan yararlanarak ve Arnavutların artık Osmanlı devletine karşı bir duruş içinde olduğuna inanarak, Arnavutluk'ta çatışma başlatmak için bugün doğru zaman olduğuna karar vermiştir. Bu çerçevede, bazı Arnavutların yardımıyla Arnavutluk'un içlerine girip

[612] A.e., s. 464.
[613] **MMZC,** D:1, İS:3, İ:108, C:1, 14 Mayıs 1327 (27 Mayıs 1911), s. 216.
[614] **MMZC,** D:1, İS:3, İ:110, C:1, 16 Mayıs 1327 (29 Mayıs 1911), s. 288.

cephanelikler, kışlalar, telgraf merkezleri, camiler ve soyluların evlerini (rüesa ve eşrafı) bombalamayı planlamışlardı. Ancak bazı Arnavutların hükûmetle olan ihtilafının bir baba ile oğlu arasındaki bir anlaşmazlığa benzediğini anlayamadıkları için planları gerçekleşmedi. İbrahim Efendi, Arnavutların sadakatini savunmak için, İzmir'in Devlet-i Aliye'nin bir parçası olmadığı zamanlarda dahi Arnavutların Karamanoğulları'na karşı savaştığını mebuslara hatırlatmış ve şöyle devam etmiştir: *"Yani bu Devlet-i Âliye'yi teşkil eden en ibtida anasır Arnavutlardır."*[615] İbrahim Efendi, gerek Müslüman gerekse Hristiyan Arnavutların her zaman olduğu gibi bu vatan için ölmeye hazır olduğunu söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.[616]

Hariciye Nazırı Halil Rıfat Paşa, kendisine Rus büyükelçisi tarafından diplomatik nota verildiği haberini yalanladı. Rus büyükelçisi, Karadağ ile olan ihtilaf hakkında bizden bilgi (tebligat) istediğinden beri temas halinde olduklarını ve büyükelçi ile birlikte bu duruma bir çözüm bulmaya çalıştıklarını belirterek hükûmetin Karadağ'a savaş ilan etmekten maddi veya manevi hiçbir çıkarımız olmadığını eklemiş ve komşularla iyi ilişkiler kurmayı amaçlayan politikaların uygulandığını vurgulamıştır.[617]

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa da bu tartışmaya katılarak önceki yıl o bölgelerde isyanların (Malisor isyanları) olabileceğine dair bazı bilgiler aldıklarını, bu yüzden oraya askeri takviye göndererek halkı silahsızlandırdıklarını söylemiştir. Ama isyan eden Malisorların sayısının az olması ve ordunun bölgede hazır bulunması nedeniyle ciddi bir tehlike olmadığını belirtmiş ve isyanın genel olarak Arnavutlar ve hatta Malisorlar arasında bile pek destek görmediğini eklemiştir. Sadrazama göre, aksine, Arnavutluk'un her yerinden sınırları korumak için savaşmaya hazır olduklarını söyleyen telgraflar gelmektedir. Sadrazam şunları da söylemiştir: "*Hudud-u Osmaniye'yi her kim tecavüz ederse Arnavut'u da karşısında bulur."* [618] Sadrazam'ın konuşmasının sonunda meclis hükûmetin konu ile ilgili açıklamasını yeterli bulmuştur.

Sadrazam'ın konuşmasında zikrettiği telgraflar arasında Gostivar'dan (F. D. Makedonya'da memleketim) bir tane de yer almaktadır. Söz konusu telgraf 24 Mart

[615] A.e., s. 288.
[616] A.e., s. 288-289.
[617] A.e., s. 289.
[618] A.e., s. 291.

1327 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda okunmuştur. Gostivar (Nahije) liderliğinde imzalanan telgrafta, Gostivar'da 10 bin kişinin miting düzenlediği ve kollarında tüfekle 5 bin kişinin gitmeye ve Osmanlı Devleti'nin Karadağ sınırını korumaya hazır olduğu belirtilmiştir.[619]

4.12. Aff-ı umumî tezkiresi, 10 Teşrinievvel 1327 (23 Ekim 1911)

10 Teşrin-i Evvel 1327 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda birçok bütçe kalemi ele alınmıştır. Gündemdeki 37 maddeden 9'u Arnavutlarla veya Arnavutların yaşadığı yerler ilgiliydi. Bu gündem maddeleri arasında İşkodra Vilayetindeki bazı yatırımların finansmanı ve bazı Arnavut aşiret reislerine ödeme yapılması, Arnavutların çoğunluğu oluşturduğu 4 vilayette yolların yapılması ve Manastır Vilayetindeki harekat sırasında meydana gelen maddi zararın tazmini (306.940 kuruş) da yer alıyordu. Tüm yasa tasarıları arasında kuşkusuz en önemlisi Kosova, İşkodra ve Bitola Vilayetleri için çıkarılacak genel af yasasıydı. Bu genel af yasası, 1326 isyanına katıldıkları için Divan-ı Harp mahkemeleri tarafından mahkûm edilenler ile bu isyana katıldıkları için yargılananları da kapsayacaktı.[620]

4.13. Elbasan Mebusu Hacı Ali Bey ve Rüfekasının, Arnavut Mebusanın endişeleri hakkında takriri, 5 Kanunievvel 1327 (18 Aralık 1911)

5 Kanun-ı Evvel 1327 tarihli Meclis-i Mebusan oturumda, Elbasan Mebusu Müderris Hacı Ali ve diğer mebusların Arnavut sorunu ile ilgili verdiği takrir okundu. Takrirde Ali Vasfi (Taşlıca), Rıza (İşkodra), Ali Murteza (İşkodra), Hasan Basri (Debre) ve Mehmet Vasıf'ın (Manastır) da imzası bulunuyordu. Söz konusu mebuslar, Kosova'daki isyanlar konusunda daha önceleri Hükûmete yöneltilen eleştirilere destek vermemiş, isyanın nedenlerini anlamak için Kosova'ya bir Meclis Heyeti gönderme önerilerine de karşı oy kullanmış isimlerdi.[621] Ancak zamanla fikirleri değişmiş ve hükûmeti Arnavutluk konusunda eleştiren diğer Arnavut mebuslara katılmışlardı.

Söz konusu takrirde Arnavut mebuslar, Meclis-i Mebusan'ın ve Hükûmetin feshedilmesinin Arnavutluk'taki durumu ağırlaştıracağını ve bunun sonucunda Arnavutluk'ta gerekli ıslahatın uygulanmasının gecikeceğini belirterek şunları

[619] **MMZC**, D:1, İS:3, İ:74, C:1, 24 Mart 1327 (6 Nisan 1911), s. 78.
[620] **MMZC**, D:1, İS:4, İ:5, C:1, 10 Teşrin-i Evvel 1327 (23 Ekim 1911), s. 54-57.
[621] **MMZC,** D:1, İS:4, İ:26, C:1, 5 Kanun-ı Evvel 1327 (18 Aralık 1911), s. 220.

eklemişlerdir: "*(...) gerek Meclisin tatili ve gerekse Mebusanın dağıtılması ihtimali bilumum Arnavut Mebusanı fevkalade duçar-ı ye's ve fütür eylemiştir."*[622] Söz konusu takriri okuduktan sonra Preveze mebusu Hamdi Bey söz almış ve takririn "*Arnavutluk'u teşkil eden dört Vilayet Mebusları tarafından verilmiş"* olduğunu belirtmiştir[623]

Takrir metninden ve mebus Hamdi Bey'in konuşmasından, artık grubun Arnavut mebusları adına ve Arnavutların bulunduğu 4 vilayetin (Yanya, İşkodra, Kosova, Manastır) temsilcileri olarak konuştuklarını anlıyoruz. 4 vilayeti temsil eden Arnavut mebusların mecliste dört yıllık bir çalışmanın ardından ilk kez görüş birliği içinde olması dikkat çekicidir.

Bu meclis oturumunda, bütçe komisyonunun Kosova ve Malesia'daki askeri harekat sırasında yıkılan veya hasar gören evlerin tazminatı için ayrılan kaynağı artırma önerisi de kabul edildi. Kosova için 5.130.130.000 kuruş, Malesia için 3.160. 430 kuruş daha eklenmesi planlandı.[624]

7 Kanun-ı Evvel 1327 tarihli meclis oturumunda, Manastır Vilayetinde askeri sefer nedeniyle meydana gelen hasarların giderilmesi için Dâhiliye Nezareti bütçesine 306.940 kuruş daha eklenmesi önerildi.[625]

4.14. Dıraç Mebusu Esat Paşa ve rüfekasının Harbiye Nezareti ve Dâhiliye Nezaretine yönelik istizah takrirleri, 5 Kanunievvel 1327 (18 Aralık 1911)

5 Kanun-ı Evvel 1327 tarihli Meclis-i Mebusan oturumda, Esat Paşa'nın (Dıraç) Dâhiliye Nazırı'na verdiği takrir okundu. Takririn içeriğine göre, Dâhiliye Nazırı'nın, hükûmetin Malisor ve Mirditalar (Arnavut katolik aşiretler) ile yaptığı anlaşmaya açıklama getirmesi gerekiyordu. Hükûmet, Müslüman halk silahsızlandırılırken Mirditalara 4.500 tüfek dağıtmakla suçlandı.[626] Takrir okunduktan sonra Dâhiliye Nazırı'na gönderilmek üzere mebuslar tarafından kabul

[622] A.e., s. 219.
[623] A.e., s. 220.
[624] A.e., s. 221.
[625] **MMZC,** D:1, İS:4, İ:27, C:1, 7 Kanun-ı Evvel 1327 (20 Aralık 1911), s. 237.
[626] Haziran 1911'de hükûmete, Arnavut Katolik aşiret reislerinin başı çektiği bir grupça 12 talep içeren bir muhtıra gönderildi. Son talep, silahların kendilerine iade edilmesiydi. Osmanlı Hükûmeti onlara bazı silahları iade etmeye hazırdı, ancak Müslüman Arnavutlar hükûmetin bu hareketinden memnun değildi. Muhtıra, Fransızca ve Arnavutça olarak "Liri e Shqipërisë" gazetesinde yayınlanmıştır. Bkz.: "Memoire," **Liri e Shqipërisë**, Haziran 1911, No:13, s. 2-3.

edildi ve nazır, mebuslar önünde bu konuda açıklama yapması için davet edildi. Bu vesileyle Priştine Mebusu Hasan Bey, mebuslar açısından konunun çok önemli olduğunu ve Müslüman halkın yeni durumdan endişeli olması nedeniyle Dâhiliye Nazırı'nın bir an önce gelmesi gerektiğini söylemiştir.[627]

Dıraç Mebusu Esat Paşa da 8 sorudan oluşan başka bir takriri Harbiye Nezareti'ne sundu. Sorular esasen askerlerin İşkodra ve Malesia'daki (İşkodra çevresinde) nüfusa yönelik keyfi eylemleriyle ilgiliydi. Bu takrir, İşkodra mebusları Rıza Bey ve Ali Murteza Bey, Berat mebusu Aziz Paşa ve Priştine mebusu Hasan Fuat'ın imzalarıyla desteklendi. Bu takrir de Meclis-i Mebusan tarafından kabul edildi ve bu sorulara açıklama getirmek için Harbiye Nezaretine gönderildi.[628]

10 Kanun-ı Evvel 1327 tarihli Meclis-i Mebusan oturumda, Dıraç Mebusu Esat Paşa'nın İşkodra vilayetinde meydana gelen çeşitli askeri olaylara ilişkin olarak Harbiye Nezareti'ne yönelik takriri gündemdeydi. Ancak Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa, söz konusu takrirde ordu ile ilgili olarak yer verilen iddialara ilişkin gerekli bilgilere henüz sahip olmadığı gerekçesiyle Meclis-i Mebusan önünde açıklama yapma imkânı olmadığını bildiren bir mektup göndermişti. Harbiye Nazırı'nın açıklamanın ertelenmesi yönündeki yazısı karşısında Priştine Mebusu Hasan Tahsin Bey hükûmetin de geçen yıl Malesia meselesine ilişkin bir takrire cevap vermeyi ertelediğini ve sonuçta olayların çok menfi bir seyir aldığını belirterek şunları söylemiştir: *"... tehir etmek menafi-i vataniyyeye muhaliftir ve memlekete ihanettir*."[629]

Esat Paşa, hükûmetin bu çok önemli Arnavut meselesinde sorumluluktan kaçındığının açık olduğunu söylemiştir. En trajik hususunsa Harbiye Nazırı'nın keyfi olarak açıklamayı ertelemesi ve Meclis-i Mebusan önünde açıklamayı vermeye hazır olacağı günü belirtmemesi olduğunu belirtmiştir.[630] Konuyla ilgili olarak Görice mebusu Şahin Taki Bey şunları söylemiştir: "*Arnavut meselesidir bu. Hürriyeti yapan onlardır. Bu kavm-i necibe taarruz etmeyiniz."*[631]

---

[627] **MMZC,** D:1, İS:4, İ:26, C:1, 5 Kanun-ı Evvel 1327 (18 Aralık 1911), s. 222.
[628] A.e., s. 223-224.
[629] **MMZC,** D:1, İS:4, İ:228, C:1, 10 Kanun-ı Evvel 1327 (23 Aralık 1911), s. 265.
[630] A.e. s. 265-266.
[631] A.e., s. 266.

Aynı toplantıda, bu konu meclis gündeminde olduğundan ve soru (istizah takriri) Dâhiliye Nazırı'na da yöneltildiğinden Dıraç mebusu Esat Paşa Malesia konusunda hükûmetin vardığı anlaşmaya ilişkin olarak hükûmetten açıklama istemiştir. Mecliste hazır bulunan Dâhiliye Nazırı Celal Bey gerekli bilgileri almak için bir haftaya daha ihtiyacı olduğunu söyleyerek bu konudaki açıklamasının ertelenmesini istemiştir. Mebuslar, Nazırın gerekçesini kabul ederek açıklamanın gelecek haftaya ertelenmesini uygun görmüşlerdir.[632]

14 Kanun-ı Evvel 1328 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında, bir sonraki oturumda Anayasa'nın 35. maddesinde yapılan değişikliğin tartışılması önerildi. Esat Paşa ve diğer Arnavut mebuslar, verilen takrire yanıtın gelecek Cumartesi gününe kadar ertelenmesine izin verilmesinden ötürü Meclis-i Mebusan'ı eleştirdiler. Bu durumdan rahatsız olan Dıraç mebusu Esad Paşa şunları söylemiştir:

> *Hükûmet, daima Arnavutluk mesailinden kaçmak istiyor. (...) Hükûmet, Arnavutluk hakkında yapmış olduğu harekatı, her bir suretle örtmek istiyor.(...) Eğer Arnavutlar için adalet kalkmış ise, biz de bırakalım, gidelim, bu heyete iştirak etmeyelim. Bu nasıl olur? (...) Veyahut bütün Arnavutlar bıraksın, gitsin. (Gürültüler) (...) Artık bu planlardan, bıktık usandık.*[633]

Priştine Mebusu Hasan Tahsin Bey de şunları söyleyerek Meclise doğacak sıkıntılar konusunda uyarısını dile getirmiştir: *"Balkandan Osmanlı muhafızlığı vazifesini ifa eden Arnavutluk, mühlik bir hastalık devresi geçiriyor."*[634]

Ancak, Anayasa'nın 35. maddesinin değiştirilmesine ilişkin önerge, Mecliste yapılan oylamanın ardından bir sonraki toplantının gündemine bırakıldı. Sonuç olarak, hükûmetin Arnavutluk ile ilgili açıklaması süresiz olarak ertelendi.

Meclis-i Mebusan'daki bu durum karşısında isyan eden 6 Arnavut mebus kısa süre içinde İttihat ve Terakki partisinden istifa etmiştir.[635]

4.15. Debre Mebusu Hasan Basri Bey'in Arnavutluk'a dair konuşması, 28 Kanunievvel 1327 (10 Ocak 1912)

---

[632] A.e., s. 271.
[633] MMZC, D:1, İS:4, İ:30, C:1, 14 Kanun-ı Evvel 1327 (27 Aralık 1911), s. 317-318
[634] A.e.
[635] Sönmez, **II. Meşrutiyette …,** s. 165.

28 Kanun-ı Evvel 1327 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda, anayasanın 35. maddesinin değiştirilmesine ilişkin görüşmeler sırasında Debre Mebusu Hasan Basri Bey, hükûmete yönelik çok sayıda eleştiri arasında Şimali Arnavutluk'a yaptığı son ziyareti de anlatmıştır. Birçok yeri gezdiğini, oradaki insanlarla konuştuğunu, yüzlerce hatta binlerce insanın kendisine aynı şeyleri söylediğini aktaran Hasan Basri Bey Şimali Arnavutluk'taki halkın Padişah'tan başka saygı duyabilecekleri hiçbir şey kalmadığını ve özellikle hükûmete karşı nefret ifade ettiklerini belirtmiştir. Hasan Basri Bey'e göre, orada tanıştığı ve konuştuğu kişiler *"Bu memlekette 600 seneden beri hutbe-i aliyyesine kemal-i sadakatla merdut olduğumuz Osmanlı Hanedanına karşı iktiramımız olmasa bugün her şeyi göze alırdık dediler. (...) kırılmış kalpleri tamire çalışılmalıdır."*[636] Hasan Basri Bey, konuşmasının sonunda İttihat ve Terakki'yi eleştirmeye odaklanmış ve şunları söylemiştir: *"Fakat topun ağzında bulunan Arnavutluk, Osmanlı'nın bir kalbgahıdır; bunu unutmayınız. ... Eğer Hükûmet, Memlekete iyi hizmet etmek istiyorsa, her şeyden evvel, Hükûmet içindeki Hükûmeti feshetmelidir."*[637]

4.16. Prizren Mebusu Tevfik Lâtif Bey'in; Şimali Arnavutluk hakkında şifahi suali ve Dâhiliye Nâzırı Hacı Âdil Bey'in cevabı, 19 Mayıs 1328 (1 Haziran 1912)

19 Mayıs 1328 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında, Prizren Mebusu Tevfik Latif Bey, Dâhiliye Nazırı Hacı Adil'in mecliste bulunmasını soru sormak için bir vesile olarak kullanmış ve hükûmetin şimdiye kadar Kosova'daki huzursuzluk konusunda herhangi bir bilgi vermediğini söylemiştir. Avrupa gazetelerinin Kosova'daki olayları abarttığını, ancak ordunun bölgeye düzenlediği harekatın bile durumu yatıştıramadığını belirten Tevfik Latif Bey, bazı mebuslarım adına hükûmetten bölgede olanlarla ilgili olarak bilgi verilmesini ve durum hakkındaki görüşleri açıklanmasını istediğini söylemiştir.[638]

Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey, Arnavutluk'ta şahsen bulunduğunu ve durumdan çok iyi haberdar olduğunu söylemiş ve eklemiştir: "*Arnavutların hiçbir harekette, hiçbir hadise ile, hiçbir zaman sarsılmayacak olan bu hissiyyat-ı sadakat*

[636] **MMZC,** D:1, İS:4, İ:35, C:1, 28 Kanun-ı Evvel 1327 (10 Ocak 1912), s. 453.
[637] A.e., s. 454.
[638] **MMZC,** D:2, İS:1, İ:9, C:1, 18 Mayıs 1328 (31 Mayıs 1912), s. 144.

ve merbutiyetleri diyebilirim ki, daimi ve ezelîdir. Onun hilâfında vukua gelen ufak tefek hâdiselerin esbabı, bâzı arızadandır."[639] Dâhiliye Nazırı, Prizren Mebusu'nun eleştirilerini anladığını ve kısa bir süre sonra Kosova'daki durum hakkında Meclis-i Mebusan'a gerekli bilgileri vereceğini söylemiştir.

23 Mayıs 1328 tarihli meclis toplantısında Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey, Prizren Mebusu Tevfik Bey'in birkaç gün önce sorduğu soruya yanıt mahiyetinde daha geniş bir açıklama yapmıştır. Nazırın uzun konuşması şöyle özetlenebilir: Dâhiliye Nazırı, İpek ve Mitroviça'da isyanların 23-24 Nisan 1328'de başladığını söylemiştir. Sonuç olarak hükûmetin İpek'te olağanüstü hal ilan ettiğini ve bu sayede oradaki insanların günlük hayatlarını normal şekilde sürdürebildiğini belirtmiştir. İsyanların Yakova civarında da yayıldığını ve hükûmetin isyanın nedenlerini öğrenmek için bölgenin ileri gelenlerini ve ulemayı oraya gönderdiğini eklemiştir. İsyancıların dile getirdiği isyan nedeni, her hane için 3 tüfek verilmesini istemeleriydi. Ayrıca bu talepleri yerine getirilmezse Yakova'ya saldıracakları tehdidinde bulunmuşlardı. Dâhiliye Nazırı aslında isyancıların 28 Nisan 1328 gecesi Yakova'ya saldırdıklarını, ancak şehre giremeyince saldırıyı durdurarak 10 gün içinde döneceklerini söyleyerek ayrıldıkları bilgisini vermiştir. Hükûmetin Firzovik'ten takviye kuvvet göndermesi ve çabaları sonucunda isyancıların dağıldığını belirten Nazır sürekli olarak telgraf makinesinin yanında oturduğunu ve bilgi alarak uygun talimatları verdiğini ifade etmiştir. Bu arada 5 gün içinde Ferzovik kışlasına ek asker ve 6.500 tüfek gönderildiğini ifade etmiş ve dün gece aldığı telgrafa göre, son 20 gündür kamu düzeninde herhangi bir bozulma olmadığını ve isyancı sayısının 2 bini geçmediğini söylemiştir. Bu vesileyle, İpek, Yakova ve Mitroviça telgraf bağlantısının isyancılar tarafından tellerin kesilmesi sonucu kullanım dışı kaldığını vurgulayan Hacı Adil Bey bu dönemde Yunik'te İpek ile Yakova arasında bir görüşme yapıldığını eklemiştir. Pek çok Arnavut rüesanın, neyin tartışılacağını duymak için meraktan orada toplandığını, birçoğunun, taleplerin yasal bir biçimde iletilebilmesi nedeniyle bu biçimdeki bir toplantıyı gereksiz bulduğunu, ve Nazıra ulaşan bilgilere göre Yunik toplantısında hükûmete iki nedenden dolayı suçlamalar yöneltildiğini bildirmiştir. Birinci suçlama, hükûmetin memleketi

[639] A.e., s. 145.

bölmeyi planlaması ve diğer sebep de hükûmetin her keçi için 15 farklı vergi toplamayı planlamasıydı. Bu suçlamaların farkına varıldığında Kosova Valisi, mutasarrıflar ve kaymakamlara bu söylentileri çürütmek ve bu isyanların ahalinin zararına olduğunu anlatmak için gerekeni yapması talimatını içeren bir telgraf gönderdiğini belirten Dâhiliye Nazırı ahalinin bu isyancıları desteklemediğini ve Arnavutların her zaman olduğu gibi hükûmete sadık kaldığının anlaşıldığını eklemiştir. Dâhiliye Nazırı, Kosova'daki hükûmet projelerinden de bahsetmiştir. Geçmişte Kosova Vilayetine 11 bin lira yatırım yapıldığını ancak bu yılki bütçede 61 bin lira yatırım öngörüldüğünü söylemiştir. Bu noktada başı çeken projenin Prizren'den Mitroviça'ya 155 km'lik bir yolun inşası olduğunu ve bu projenin oradaki yaşamı değiştireceğini ifade etmiştir. Söz konusu projenin yapım aşamasında olduğunu ancak maalesef çalışmalar sırasında yerli halktan bazı kişilerin işçileri tüfekle vurduklarını belirtmiş ve bazı kötü niyetli insanların bazı bölgelerde hükûmetin bu yolu ahalinin evlerini ve kulelerini yakmak için topları taşımayı kolaylaştırmak amacıyla inşa ettiği propagandasını yaydığını eklemiştir. Dâhiliye Nazırı, Kosova'dayken mülkün tescili sırasında bazı ihmallerin yapıldığını fark ettiğini ve bu yüzden bazı durumlarda tescilin tekrarlanmasını emrettiğini belirtmiştir. Emlak vergisinden şikayetçi olanlara, mülkünüzde, çayırlarda ve arazilerinizde tapulama istemiyor musunuz diye sorduğunu, yanıt olarak Herkesten olumlu dönüş aldığını belirten Hacı Adil Bey o vesileyle kendilerine bunun gerçekleşmesi için mülkün bir kez tescil edilmesi gerektiğini anlattığını eklemiştir.[640]

Dâhiliye Nazırı'nın bu uzun açıklamasının ardından, Prizren Mebusu Tevik Bey kendisine verdiği bilgilerden, huzursuzluğu yatıştırmaya yönelik çalışmalarından ve ayrıca Kosova için hayata geçirmeye çalıştığı altyapı projelerinden dolayı teşekkür etmiştir.[641]

4.17. Berat Mebusu Süreyya Bey ve Rüfekasının Dâhiliye Nazırından sual takriri, 23-25 Haziran 1328 (6-8 Temmuz 1912)

4.17.1. Dâhiliye Nazırı Haci Adil Bey'in Konuşması

[640] **MMZC,** D:2, İS:1, İ:10, C:1, 23 Mayıs 1328 (5 Haziran 1912), s. 175-184.
[641] A.e., s. 184.

23 Haziran 1328 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda, Berat Mebusu Süreyya Bey ve diğer Mebusların Arnavutluk'ta yaşanan olaylarla ilgili sorusuna Dâhiliye Nazırlığı'nın yanıtı gündemdeydi. Ancak Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'in sağlık sorunları nedeniyle cevap gelecek Meclis-i Mebusan toplantısına bırakılmıştır.[642]

25 Haziran 1328 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda, Dâhiliye Nazırı Hacı Ali Bey de hazır bulundu. Bu vesileyle söz konusu Nazır, Süreyya Bey'in sorularına uzun bir konuşma ile cevap vermiştir. Dâhiliye Nazırı, Şimali Arnavutluk'taki gelişmeleri anlatmış ve İpek Sancağında durumun daha kritik olduğunu vurgulamıştır. Sonuç olarak, kısa bir süre içinde Şimali Arnavutluk'ta kamu düzeninin tekrar sağlanacağını ve orada meydana gelen olayların önemsiz olduğunu söylemiş ve olayların ölçeği ile ilgili olarak şunları eklemiştir: *"(...) küçültmek için değil, küçük olduğu içindir. Ben, küçük görüyorum."*[643] Dâhiliye Nazırı geçen yıl Kosova'da olduğunu ve yerel halkla konuştuğunu söylemiştir. Başlıca taleplerinin toplanan silahların iadesi ve ayaklanmalardan sorumlu tutuklular için af olduğunu söylemiştir. Arnavutluk'taki seçimlerin hükûmet baskısı altında yapıldığı yönündeki iddiaları yalanlayan Nazır, bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: *"Bugün Mebus intihap edilmek için Arnavutluk'ta kim kamçı ile dövülebilir, hangi Arnavut'un izzet-i nefsi ona tahammül eder?"*[644] Dâhiliye Nazırı, bu yalanların seçimlerden önce planlandığını belirterek, bazı muhalefet mensupları tarafından dedikoduların yayıldığını söylemiş ve eklemiştir: "*Geçen sene biz İsmail Kemal Beyin riyaseti altında Mecliste muhalif bir Fırka teşkil etmiştik. Onlarla yaptığımız müzakerede eğer ikinci intihapta kazanamazsak, umumî bir fesat, bir iğuişaş çıkaracağız. Hükûmeti düşürmeye zaten karar verdik."*[645]

Dâhiliye Nazırı, 10 Haziran 1328'de bazı isyancıların Yakova Kaymakam'ına bir bildiri[646] gönderdiğini ve bunun Büyük Güçlerin konsolosluklarına da gönderildiğini söylemiştir. Ancak Beyannamenin içeriğinde Devlet-i Aliye'ye sadık

[642] **MMZC,** D:2, İS:1, İ:27, C:1, 23 Haziran 1328 (6 Temmuz 1912), s. 78.
[643] **MMZC,** D:2, İS:2, İ:28, C:1, 25 Haziran 1328 (8 Temmuz 1912), s. 132.
[644] A.e., s. 131.
[645] A.e., s. 129.
[646] A.e., s. 128-129.
* Bildiride şu ifadelere de yer verilmiştir: *"Arnavutlar Hilâfete, Osmanlılığa bir habl-i metîn ile ilelebet merbut kalacaklardır. Hiçbir kuvvet Arnavutların bu babdaki hissiyatını zerre kadar duçar- ı tezelzül edemez ve edemeyecektir."* A.e.

kaldıkları belirtilse de, fiiliyatta yaptıklarının Osmanlı devletine ihanet olduğunu,[647] isyancıların amacının İpek ve Yakova'nın kontrolünü ele geçirmek olduğunu ve oradaki ordudan silahları aldıktan sonra Prizren'e saldırıp fethetmeyi planladıklarını söylemiştir. Dahiliye Nazarı'na göre Arnavutlar akabinde Kosova'da bir genel toplantı çağrısı yaparak ve toplantı sonunda Selanik'i fethetmek için yöneleceklerdi.[648] Amaçları hükûmetin çöküşü ve Meclis-i Mebusan'ın dağılması idi.

Dâhiliye Nazırı, Kosova Valisi ve Kaymakamın Hükûmete Kosova'nın kargaşanın hâkim olduğu bölgelerinde bazı yatırımlar yapmayı teklif ettiğini söylemiştir. Bu yatırımlar aşağıdaki gibi olmalıdır: "*(...) cevâmi-i şerifesi olmayan yerlerde, cevâmi-i şerife inşa etmek, Yakova Rüştiyye-i Askeriyyesini yeniden inşa etmek, rüesâ ve eşraf evlâdından bazılarının İstanbul'a celbiyıe talim ve tedrislerine çalışmak, telsiz telgraf istasyonları tesis etmek, gurebâ hastaneleri yapmak, seyyar tabib yetiştirmek (...)"*[649] Yukarıda belirtilen tedbirlerin mümkün olan en kısa sürede hükûmet tarafından uygulanacağını söylemiştir.

4.17.2. Berat Mebusu Süreyya Bey'in Konuşması

Dâhiliye Nazırı'nın konuşmasının ardından söz alan Berat mebusu Süreyya Bey[650], mebusların Arnavutluk'taki bazı isyanlara bakarak Arnavutların Osmanlı devletine olan bağlılığından şüphe etmemeleri gerektiğine dair güvence vermiştir. [651] Arnavutluk'taki durumun Dâhiliye Nazırı'nın söylediği gibi sakin olmadığını ve bugün orada 80.000 askerin konuşlanmasının da buna işaret ettiğini söylemiştir. Süreyya Bey, Arnavutların merkezi hükûmete değil, bazı küçük memurlara isyan ettiğini ifade etmiştir. İsyanların başlıca nedenleriyle ilgili olarak da şunları söylemiştir: "*Lâkin şunu bir hakikat olmak üzere arz etmek lâzım gelir ki Hükûmetin en evvel esliha meselesinde, lisan meselesinde, hurûf meselesinde icad ettiği tedbirler hakîkaten Arnavutluk'un hayat-ı siyasiyye ve içtimaiyyesine fevkalâde*

---

[647] Bildiride imzası bulunan isimlerden bunların eski Meclis-i Mebusan üyeleri ve Sultan II. Abdülhamid'in eski muhafızları olduklarını anlıyoruz.
[648] A.e., s. 129.
* *"Oradan Selânik'e akın edelim. Gün bugündür"* A.e.
[649] A.e., s. 127-128.
[650] Eski Sadrazam Ferid Paşa'nın (1902-1908) kardeşiydi. Süreyya Bey, aynı zamanda seçimlerde rakip olarak mağlup ettiği eski Berat Mebusu İsmail Kemal Bey'in kuzeniydi.
[651] A.e., s. 134 (Arnavutlar bihakkın Saltanat-ı Seniyyeye ve Makam-ı Hilâfete şiddetle merbutturlar. Bu hiss-i sadakati hiçbir hal ve hiçbir bühtân-ı makal tağyir edemez).

rahneler açmıştır."[652] Süreyya Bey, Arnavut alfabesi hakkında da konuşarak bu konuda Arnavutlar arasında farklı görüşlerin olduğunu ancak bu konunun Arnavutlar arasında çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunları söylerken de Müslüman din adamlarının Arap alfabesinin kullanılması yönündeki fetvalarına atıfta bulunuyordu. Ancak bu konudaki konuşması sırasında fetva hakkında yorum yapma hakkı olmadığı gerekçesiyle diğer mebuslar birkaç kez araya girmiştir. Süreyya Bey'e karşı çıkanlar arasında Prizren'den Abdülaziz Efendi de vardı. Süreyya Bey, bazı mebusların fetva tartışmasına devam etmesine izin verilmediğini anlayınca şöyle demiştir: "*Yalnız benim itirazım bu asr-ı medeniyyette böyle bir fetvayı icat ve izhar eylemek caiz değildi derim."* [653] Süreyya Bey, hükûmeti birçok okulun geçici olarak kapatmakla suçladı. Ancak Aziz Efendi bu konuya tekrar müdahale ederek kendisine hükûmete iftira etmemesini söylemiştir. Süreyya Bey, iftira suçlamasına, söylediklerini ispat edebileceğini belirterek cevap vermiştir. Ardından Aziz Efendi bu okullar zararlıysa neden kapatıldıklarının belli olduğunu söylemiştir. Süreyya Bey bazı mebusların konuşmasını sık sık bölmesine şiddetli tepki vermiş ve şunları söylemiştir: "*Arnavutluk varsın yansın, yıkılsın da, tek sizin istediğiniz surette bir siyaset takip olunsun. Arnavutluk'un bugünkü haline sebep hep siyaset-i hâzıradır ve birtakım efkâr-ı safîfedir. Başka bir şey değildir. Bunu her zaman ispata hazırım."*[654]

4.17.3. Çamlık Mebusu Mehmet Şahin Dino Bey'in Konuşması

Süreya Bey'in ardından söz alan Çamlık Mebusu Mehmet Şahin Dino Bey oldu. Konuşması sırasında hükûmet ile Osmanlı İmparatorluğu'nun iyiliği için isyan eden Arnavutların görüşleri arasındaki uçurumu kapatmaya çalıştı. Mehmet Şahin Bey, isyanların nedeninin seçimlerde hükûmetin uyguladığı şiddet olduğu iddialarının seçimlerde böyle bir baskı görülmediği için geçerli olmadığını söylemiştir. Arnavutların bir kısmının kargaşasına yabancıların ya da İtalya'nın bile karıştığı suçlamasına gelince, Mehmet Şahin şunları söylemiştir: *"(...) Arnavutlar, vatanın göğsüdür. Biz biliriz ki, asıl vücuttan ayrılır ise yaşayamaz. Bunu kemâl-i kanaatla söylüyorum ki, ecnebî ve İtalya tahrîkâtıyla kıyam edecek Arnavut*

[652] 25 Haziran 1328, s. 134-135.
[653] A.e., s. 135.
[654] A.e., s. 135-136.

bulamazsınız."[655] Mehmet Şahin Dino Bey, Dâhiliye Nazırı'nın Arnavutların birkaç okul veya yol inşasına karşı oldukları iddiasına da karşı çıkmış ve Arnavutların aslında sadece inşaatlar sırasında yapılan yolsuzluğa karşı olduklarını söylemiştir. Mehmet Şahin Bey, Arnavutluk'un iki bin yıldır hukukun üstünlüğünün işlediği İstanbul gibi olmadığını ve bu nedenle bazı kuralların Arnavutluk'ta işleyemeyeceğini söylemiştir. Bununla birlikte ordunun Arnavutluk'ta silah toplanmasına atıfta bulunarak şunları söylemiştir: "*(...) orada Arnavutların elinden silâhını almak, onun hayatını, malını, ırzını almaktan beterdir."*[656] Mehmet Şahin Bey, Lek Dukagini Kanunlarına[657] göre yaşayan bir kavmin (Arnavutlar) Fransa yasalarına hemen uyum sağlayamayacağını söylemiştir.[658] Hükûmetin, yöneteceği insanların geleneklerini anlamayan görevlileri Arnavutluk'a göndermesini eleştirmiş ve Arnavutluk'taki huzursuzluktan bu kişileri sorumlu tutmuştur: "*Fakat lisan ve âdât-ı mahalliyyeye vâkıf olmayan memurlar bugünkü ihtilâlin, emin olunuz ki, en mühim sebebi, bilerek, bilmeyerek en müessir âmili oldular. Ahvâle, lisana vâkıf olmayarak gidiyorlar."*[659] Mehmet Şahin, Arnavutların şikayetlerini dinlemek üzere Meclis-i Ayan, Meclis-i Mebusan ve hükûmet üyelerinden oluşan bir heyetin Arnavutluk'a gönderilmesini önerdi. Söz konusu heyet Arnavutluk'tan döndüğünde Arnavutların taleplerinin Osmanlı egemenliğine aykırı olduğunu söylerse, Arnavutları bastırmak için ilk oy verenin kendisi olacağını ekleyen Mehmet Şahin Bey bazı gazetelerin belirttiği gibi Arnavutlar arasında özerklik (muhtariyyet) talebi olmadığından emin olduğunu eklemiştir: *"Arnavutluk, yok, muhtariyyet istiyormuş; yok, bilmem ne istiyormuş; böyle fikir Arnavutluk'ta yoktur."*[660]

4.17.4. Dıraç Mebusu Esat Paşa'nın Konuşması

Mehmet Şahin'in ardından Dıraç Mebusu Esat Paşa söz almış ve Arnavutlarla olan tarihin herkes için ders olması gerektiğini söylemiştir. Mebuslara Osmanlı hükûmetinin Güney Arnavutluk'ta Tepedelenli Ali Paşa ile savaşmak için asker göndermesinin Yunanistan'ı doğurduğunu hatırlatarak hükûmet Kuzey Arnavutluk'a

[655] A.e., s. 137.
[656] A.e., s. 138.
[657] Bazı Şimali Arnavutluk kabilelerinin Orta Çağ Hukuku.
[658] 25 Haziran 1328, s. 141.
[659] A.e., s. 140.
[660] A.e., s. 141-142.

asker gönderdiğinde de Karadağ'ın doğduğunu, ve nihayet hükûmet birliklerini İşkodra Vilayetine gönderdiğinde, Malesia'nın öz yönetiminin kurulduğunu eklemiştir. Esat Paşa, bunun Arnavutlara karşı askeri harekatların hiçbir şey kazandırmayacağını gösterdiğini söylemiştir. Esat Paşa, Dâhiliye Nazırı'na Priştine'de seçim neden yapılmadığını sormuştur. Ona göre, oradaki huzursuzluk seçimlerin ertelenmesinden kaynaklanıyordu. Ancak Esat Paşa'nın bu düşüncesi, Rahmi Bey (Selanik) ve Mustafa Ziya Bey (Sivas) tarafından şiddetli tepki gördü. Eski Priştine Mebusu Hasan Bey'in hain olduğunu ve meclise girmesine izin vermeyeceklerini belirten bu mebuslara yanıtında Esat Paşa onlara katılmadığını söylemiştir.[661]

Bu arada Prizren Mebusu Abdülaziz Efendi de seçimlerle ilgili tartışmalara müdahale ederek şunları söylemiştir: *"Hükûmetin bu bapta hiçbir kusuru yoktur. Bunlar intihabatta kazanamadıklarından son derece meyus oldular ve dağa kaçtılar."*[662]

Esat Paşa, Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyye için Arnavutların her zaman ve her yerde savaştıiar, asla ayrılmak istemediklerini söylemiş ve şunları eklemiştir: "*Kim ne derse desin, bunlar, devlete karşı asî değildir. Sırf birtakım sui tefehhümler, sırf birtakım memurların vazifelerini bilmemelerinden ne'şet etmiştir."*[663] Konuşmanın sonunda Esat Paşa, isyan edenlerin şikayetlerini duymak için Arnavutluk'a heyet göndermeyi teklif etmiş ve şunları söylemiştir: "*Çünkü, Arnavutların hiss-i sadakatıyla oynanmasın. Onlar da hep sizinle beraber bulunmuşlar. Muharebede, her tarafta, hatta Katolikler dahi beraber harpte İslamlardan ayrılmamışlardır."*[664]

4.17.5. Prizren Mebusu Hacı Saffet Destan Efendi

Esat Paşa'nın ardından Prizren Mebusu Hacı Saffet Destan Efendi söz aldı ve seçimler sırasında Prizren Sancağında herhangi bir baskı olmadığını ifade etti. Bugün dağa çıkanların seçimde kaybetmekten korktuklarını, Siyasi partinin adı olan "İtilaf" kelimesini Prizren'de daha önce kimse duymamış olduğunu söylemiştir.

[661] A.e., s. 143-145.
[662] A.e., s. 145-146.
[663] A.e., s. 145.
[664] A.e., s. 146.

Saffet Destan Efendi, Dâhiliye Nazırı'nın Arnavutların özerklik arayışında olduğu haberleri yayan gazeteleri eleştirmesi gerektiğini belirtmiş ve şunları söylemiştir: "*Bizim Arnavutluk'un Devlet-i Osmaniyye'ye öyle merbutiyeti vardır ki, kimse onların aklını çeldiremez".*[665]

Saffet Destan Efendi, Anayasanın ilan edilmesinin ardından Arnavutlara yönelik olarak uygulanan politikaları eleştirerek şunları söylemiştir: "*(...) dört seneden beri Âl-i Osmân'a hâbl-i metin ile bağlanan Arnavutlara el ile, el ayak ile, değnek ile vurdular. (...) Hükûmet, Kanun-u Esâsî'yi ayak altında çiğnedi."*[666]

Saffet Destan Efendi, daha önce hükûmetin Arnavut dilinin yazımı için alfabe meselesine müdahale ettiğini söyleyen bazı Arnavut mebusların iddialarını yalanlamış ve Prizren Sancağında herkesin Arap alfabesini tercih ettiğini, aksini söylerse halk tarafından isyanla karşılanacağını beyanla, konu hakkında şunları söylemiştir: *"Ben diyemem ki, Arap hurufunu istemem; benim ağzıma vururlar"* [667]

Saffet Destan Efendi, Şimali Arnavutluk'ta çobanların bile silahlarının alındığını söyleyerek hükûmeti eleştirmiştir. Ancak şimdi hükûmet Katolik Arnavutlara silahları geri verirken, Müslüman Arnavutların silahsız kaldığını eklemiştir. Kosova'daki ayaklanmaların nedenleriyle ilgili olarak da şunları söylemiştir: "*Arnavutlar bugün müsavatı istiyorlar. Onlar da insandır, mademki silâhları yok, muhafaza et; mademki muhafaza edemiyorsun, silâh ver. Silâh vermedikten mâ adâ gidiyorsun, topla, mitralyozla onları vuruyorsun. Bir adamın nâmûsu, hayatı vikaye edilmezse, elbette dağa çıkar."*[668] Konuşmasının sonunda Saffet Destan Efendi, diğer Arnavut konuşmacılar gibi, isyan edenlerin şikayetlerini dinlemek üzere Kosova'ya bir heyet gönderme önerisine katılmıştır.

4.17.6. Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'in Cevabı

Dört Arnavut mebusun konuşmasının ardından Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey hükûmet adına iddialara yanıt vermiştir. Dâhiliye Nazırı, bazı kulelerin veya evlerin yakılması meselesinden dolayı hükûmeti suçlayan Saffet Destan Efendi ve Esat Paşa'nın suçlamalarına yanıt olarak şunları söylemiştir: "*Hükûmetin kusuru*

[665] 25 Haziran 1328, s. 146-147.
[666] A.e., s. 147.
[667] A.e., s. 149.
[668] A.e., s. 149.

diyorsunuz. Ben demiyorum ki, hükûmetin kusuru değil. Siz de pekâlâ bilirsiniz ki, Arnavutluk'ta Dukagin kanunu, buyurduğunuz kanun şeklinde bir teamül vardır ki, harekât-ı isyaniyyede bulunanların evleri yakılır. Kendi kendilerinin evlerini yakarlar. Bu bir teamüldür."[669] Bu nedenle Dâhiliye Nazırı, hükûmetin Arnavut asilere yönelik cezalandırıcı eylemlerinden bir şekilde Arnavutların geleneklerini sorumlu tutmuştur.

Dâhiliye Nazırı, Arnavutluk'taki askeri sefer için hükûmete yöneltilen suçlamaları reddederken, Dıraç mebusu Esat Paşa ile arasında ilginç bir diyalog yaşanmıştır: "Hacı Adil Bey: *..., efendim demin de söylemiştim, yine tekrar ederim. Hükûmetin bu kuvveti sevk etmekten maksadı ne Arnavutları öldürmektir, ne de onları ezmektir. Hiçbir vakit, efendim./* Esat Paşa (Dıraç): *Şakalaşmak. /* Hacı Adil Bey: *Aman efendim, nasıl böyle söylüyorsunuz? Efendim, Arnavutları öldürmek fikr-i mahsusunu nasıl fikrinize yerleştiriyorsunuz? Bu günah değil midir?"*[670]

4.18. Sadrazam Sait Paşa'nın Arnavutluk Vakasına dair konuşması, 2 Temmuz 1328 (15 Temmuz 1912)

2 Temmuz 1328 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda bütçe kanunu tartışılırken Sadrazam Sait Paşa Arnavutluk'taki olaylardan da bahsetmiştir. Sadrazam mebuslara, hükûmetin bazı Arnavutların taleplerini içeren 2 telgraf aldığını bildirdi. Sadrazam'a göre bu talepler, hükûmetin ve Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesi ve yeni parlamento seçimlerinin yapılmasını içerdiği için yasa dışıdır. Ayrıca Arnavutluk'tan alınan askerlerin Arnavutluk'ta askerlik yapmasının ve Arnavutluk'taki memurların ya Arnavut olmasının ya da Arnavutça bilmelerinin talep edildiğini belirtmiştir. Sadrazam, Arnavutların Osmanlı devletinde elçi, vali, mutasarrıf ve kaymakamlık görevlerinde olduğunu ve bu nedenle Osmanlı yönetiminin her yerinde bulunduklarını söylemiştir. Hükûmete iftira içeren bir dille telgrafta yer verilen taleplerin Arnavutların çıkarına değil kişisel çıkarlara yönelik olduğunu belirtmiştir. Sadrazam, bugün isyan edip dağlara giden askerlerin tüm orduyu temsil etmediğini söylemiştir. Hükûmetin ordunun baskısı veya tehdidi altında çalışamayacağını belirten Sadrazam, isyancıların taleplerini anlamak için Arnavutluk'a bazı temsilciler göndermeyi planladığını bildirmiştir. Arnavutları

[669] A.e., s. 160.
[670] A.e., s. 158.

kavm-i necip olarak niteleyen Sait Paşa yüzyıllar boyunca imparatorluğa sadık kalmış olmaları nedeniyle Arnavutların değişemeyeceğine olan inancını dile getirmiş ve şunları eklemiştir: "*O kavm-i necip Osmanlılardan ayrılacak olursa diğer Osmanlılar için pek elim bir vak'a olacağı gibi, Arnavutlar için de musibet-i uzmâ olacağından hiç şüphe etmeyiz."*[671]

Dıraç mebusu Esat Paşa, Arnavutlara yönelik nazik sözlerinden dolayı Sadrazam'a teşekkür etmiştir. Arnavutluk'a heyet gönderme girişimini desteklediğini söyleyen Sadrazam'ı bunu bir an önce yapmaya çağıran Esat Paşa, Arnavutluk'taki kötü yönetimin bugün de sürdüğünü ve oradaki huzursuzluğun asıl sebebinin bu olduğunu belirtmiştir. Esat Paşa'ya göre tüm aile, üyelerinden biri isyan edip dağa çıktığı için kötü muamele görmektedir. Ordunun bu yaptığı 'kabile' yöntemidir ve anayasal bir hükûmete benzememektedir, dolayısıyla bugün Arnavutluk'ta hürriyet-i şahsiyenin mahvolduğunu belirtmiştir. Esat Paşa, bugün Priştine'de bir çatışma olduğunu ve kardeşlerin birbirini öldürdüğünü, bu nedenle hükûmetin bu kötülüğü bir an önce durdurmak için müdahale etmesi gerektiğini söylemiştir.[672]

Çamlık mebusu Mehmet Şahin Bey Sadrazam'ın konuşmasında Arnavutların bazı taleplerinden bahsettiğini söylemiştir. Ancak Mehmet Şahin Bey'e göre bu talepler Arnavutların talepleri değildir çünkü o da bu tür taleplere katılmamaktadır. Ne Meclis-i Mebusan'ı feshetmek, ne hükûmeti değiştirmek, ne de Arnavutların askerlik görevini sadece Arnavutluk'ta yapması Arnavutların talepler değildir. Ancak, yalnızca Arnavutların veya Arnavutça anlayanların Arnavutluk'ta memur olarak atanması talebini kabul ettiğini söylemiştir. Konuşmasında Sadrazam'ı bu taleplerin Arnavutlara ait olduğu sonucuna nasıl vardığını açıklamadığı için eleştirerek söz konusu taleplerin sadece gazetelerde yazdığını belirtmiştir. Mehmet Şahin Bey, o yerlerde isyanların (kıyam) çıktığını, oradaki halkın cahil ve kafası karışık olduğunu söylemiştir. Bu nedenle, 'yanlış olduklarında hemfikirsek, onlara karşı güç kullanılmamalı, uzlaştırılmalı ve barıştırılmalıdır' diyen Mehmet Şahin Bey, Arnavutluk'un isyan çıkan bölgelerine yetkili bir kişinin gönderilmesini

[671] **MMZC,** D:2, İS:1, İ:33, C:1, 2 Temuz 1328 (15 Temmuz 1912), s. 319-320.
[672] A.e., s. 323-324.

önermiştir. Bu minvalde Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Arnavutluk'a gönderilmesini istemiştir.[673]

Meclis-i Mebusan Reisi ve Menteşe Mebusu Halil Bey, isyan edenler küçük bir kısmı temsil ettiği için Arnavutların isyan ettiğini söylemenin adil olmadığını ilerei sürmüştür. Halil Bey bugün bütün Arnavutluk'un milyonlarca nüfusa sahip olduğunu, dolaysıyla bazı isyancılar nedeniyle bunların Arnavutların talepleri olduğunu söylemenin doğru olmadığını ifade etmiştir.[674]

Arnavut mebusların hükûmetin Arnavutluk'taki uygulamalarına ilişkin tedbirlerine dair eleştirilerine cevap veren Sadrazam Sait Paşa, Esat Paşa'nın bir aile ferdinin yaptıklarından ötürü tüm ailenin mahkum edildiği şeklindeki şikayetine ilişkin olarak bu suçlamanın doğru olmadığını, ordu ile isyancılar arasında çıkan çatışmalarda masumların zarar görmemesi için bazı ailelerin belli yerlere nakledildiğini ifade etmiştir. Priştine'deki çatışmalarla ilgili olarak Sadrazam, bunun hükûmetin suçu olmadığını söylemiştir. Suçlu isyan edenlerdir, çünkü dünyadaki hiçbir hükûmet isyana izin vermez demiştir. Mehmet Şahin Bey'in konuşmasıyla ilgili olarak ise söz konusu mebusun söylediklerinin çoğuna katıldığını, ancak Mehmet Şahin'in hükûmetin Arnavutların talepleri hakkında gazeteler tarafından bilgilendirildiği yönündeki suçlamasını reddettiğini söylemiştir. Sadrazam, hükûmete belge ve telgraflarla bilgi verildiğini, dilerse okuması için kendisine vereceğini söylemiştir.[675]

4.19. Geylan Müftüsünün telgrafı, 3 Temmuz 1328 (16 Temmuz 1912)

3 Temmuz 1328 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda, Geylan ilçesi müftülüğü tarafından gönderilen ve Geylan soyluları tarafından imzalanan bir telgraf okundu. Telgrafta Arnavutların tüm savaşlarda Osmanlı Devleti'nin şan ve şerefine ortak olduğu, dolaysıyla Arnavutların Osmanlı olarak doğduğunu ve Osmanlı olarak ölmek istedikleri yazılmıştır. Ayrıca Arnavutların padişahı her zaman "baba" olarak gördükleri ve her zamanki gibi onun için can vermeye hazır oldukları belirtilmiştir. Ama telgrafta aynı zamanda duyulan rahatsızlıklar da dile getirilmiş ve şu ifadelere yer verilmiştir: *"İstirham ediyoruz, bir anlaşılmamak neticesi olarak düşmanlarımızı*

[673] A.e., s. 326-327.
[674] A.e., s. 327.
[675] A.e., s. 329-330.

güldüren ve âlem-i İslâmiyeti kan ağlatan bir hâlde, bir buçuk aydan beri vilâyetimizin her tarafında top, tüfek patlıyor, kardeş kanı dökülüyor, hânümanlar sönüyor, evlâtlar yetim, kadınlar dul, valideler bîkes kalıyor." Telgrafta, çatışmaya son vermek için Padişah'tan bir komisyon (heyet-i adile) gönderilmesi talep edilmiştir.[676]

Telgrafı okuduktan sonra Dıraç Mebusu Esat Paşa ve Çamlık Mebusu Mehmet Şahin Meclis'ten Geylan telgrafının görüşülmesini istemiştir. Ancak bu talep reddedilmiştir. Meclis-i Mebusan Reisi, bu konunun dün tartışıldığını ve bu vesileyle Sadrazam'ın Kosova'nın huzursuzluk olan bölgelerine bir heyet göndereceğini söylemiştir.[677]

4.20. Meclisin Feshi, 23 Temmuz 1328 (5 Ağustos 1912)

12 Temmuz 1328 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda, Meclis-i Mebusan Reis'inin evine bırakılan ve Halaskar Zabıtan Grubu adına mühürlenen mektup, mebusların önünde okundu. Mektupta İttihat ve Terakki cemiyeti tehdit edimekte ve 48 saat içinde Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesi emredilmekteydi.[678]

Son Meclis-i Mebusan oturumu 23 Temmuz 1328'de yapıldı. İttihat ve Terakki adına bir konuşma yapan Selanik Mebusu Mehmet Cavit Bey, Halaskar Zabitan Grubu'nun Reis Halil Bey'e yönelik tehditlerini değerlendirmiştir. Meclis-i Mebusan'ın hükûmet kararıyla feshedilmesine Anayasa'ya aykırı bir karar olarak karşı çıkmıştır. Yeni hükûmeti Meclis-i Mebusan'a karşı isyan etmekle suçlayarak, şunları söylemiştir: "*Arkadaşlar! bugün Hükûmetin iddia ettiği gibi, âsiler Arnavutluk'ta değildir. Bugün usat ve buğat-ı hakikiyye Bâbıâli'dedir. (Şiddetli alkışlar).*"[679] Mehmet Cavit Bey, Padişah'ın da yeni hükûmetin baskısı altında olduğunu söylemiştir. Mehmet Cavit Bey'in konuşmasının ardından oy çokluğu ile meclisin süresiz askıya alınmasına karar verilmiştir.[680]

[676] **MMZC,** D:2, İS:1, İ:34, C:1, 3 Temmuz 1328 (16 Temmuz 1912), s. 339.
[677] A.e., s. 399-400.
[678] **MMZC,** D:2, İS:1, İ:40, C:1, 12 Temmuz 1328 (25 Temmuz 1912), s. 444.
[679] **MMZC,** D:2, İS:1, İ:47, C:1, 23 Temmuz 1328 (5 Ağustos 1912), s. 653.
[680] A.e., s. 654.

4.21. Sonuç (Dördüncü Bölüm)

1908'de Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla birlikte Arnavutlar da kendi temsilcilerini seçmişlerdir. Arnavut mebusların çoğunluğunun Osmanlı Devleti'nin çıkarları için hareket ettiğini söyleyebiliriz. 1909-1912 döneminde Osmanlı hükûmetinin Arnavutlarla sorunlarına çözüm bulmak için meclis tartışmalarına aktif bir biçimde katıldıkları açıktır ve bu çabaların Müslüman Arnavut mebusları varlığıyla Arnavut kimliğini ortaya çıkardığı söylenebilir. Arnavutları ilgilendiren konularda farklı siyasi partilere mensup Arnavut mebuslar arasındaki dayanışma kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Arnavut mebusların Arnavut sorununa yönelik düşüncelerinin zaman içinde geliştiği ve Meclis-i Mebusan'ın Arnavutlar veya Arnavutluk ile ilgili oturumlarında aralarında giderek artan bir mutabakat oluştuğu anlaşılmaktadır. 1909'da bazı Arnavut mebusların Arnavutluk'taki ayaklanmalar hakkında 1902-1908 döneminde Sadrazamlık yapan Ferid Paşa'ya yönelttiği ilk bilgi talebinde, sadece Kuzey Arnavutluk milletvekillerinin imzası bulunurken. Meclis komisyonunun Kosova Vilayetine gönderilmesi için yapılan 17 Nisan 1326 (26 Nisan 1910) tarihli ikinci talepte, Arnavutluk'un dört bir yanından farklı siyasi partilerden 16 Müslüman Arnavut mebusun imzası bulunuyordu. Ancak Debre, Elbasan, İşkodra ve İpek'in Arnavut mebuslarının Osmanlı ordusunun Arnavutluk'a askeri müdahalesini eleştirmeye yanaşmadığı dikkat çekmektedir.

Meclis-i Mebusan için yapılan ikinci dönem seçimlerde çok sayıda Arnavut mebus yeniden seçilememiştir. Arnavut mebuslar Arnavut meseleleri hakkında hala tek bir görüşte değildi ve ortaya çıkan yapı da ilk Meclis-i Mebusan'dakinden çok da farklı değildi. Örneğin Prizren mebusu Abdülaziz Efendi, 25 Haziran 1328'deki (8 Temmuz 1912) meclis tartışmasında Arnavut mebusların çoğunluğunun Kosova'daki huzursuzluk konusundaki önerilerini ve tutumlarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Ancak Arnavut Mebuslar arasında Arnavut meselesindeki dayanışmanın zaman içinde arttığını söyleyebiliriz.

Meclis-i Mebusan zaman içinde Arnavut siyasetçilerin toplanıp Arnavut meselelerinin de tartışıldığı bir mekâna dönüştü. Meclis-i Mebusan üyelerinin birinci önceliği, ana vatanları olan Arnavutluk'un ve halkının (Arnavutluk ahalisi) yani

Arnavutların ortak çıkarlarına zarar vermeden, Osmanlı devletinin çıkarlarını korumaktı. Arnavut mebusların çoğunun Arnavutluk'taki huzursuzluğa çözüm bulma girişimi ve birçoğunun hükûmete yönelik eleştirileri, hükûmet ile bazı Arnavut mebuslar arasında düşmanlığa yol açtı. Meclis-i Mebusan'daki Arnavut mebuslar, Arnavutları merkezi Osmanlı hükûmetinin kötü yönetiminden korumaya çalıştılar.

1909-1912 yıllarında Meclis-i Mebusan'da mebuslar ve nazırlar arasında Arnavutluk'taki huzursuzlukların nedenleri ve Arnavut ahaliden gelen şikayetler tartışıldı. Meclis-i Mebusan'da Arnavutluk'taki ayaklanmaların nedenlerinin tartışıldığı toplantılar şu konular da ele alınmıştı: kız meselesi, hayvan hırsızlığı, sakal vergisi, yumurta vergisi, kıraat kitabında resimler yer almasına tepki, gayri-müslim jandarmaya tepki, nüfus sayımına tepki, silah toplamaya tepki, askere almaya tepki, Latin harflerine verilen tepki, takriri emlak, oktruva resmi, ağnam resmi, rahip cinayeti, kan davaları, yabancı ajanların propagandasının etkileri vb.

Arnavut ulusal talepleri anlamına gelebilecek talepler konusunda Arnavut mebusların organize bir tartışma içine girmediği görülmektedir. Arnavut Mebusların, Arnavutça okulların açılması, Arnavutçanın yazılı dilde kullanımına ilişkin düzenlemeler, Arnavut çoğunluğun yaşadığı vilayetlerin birleştirilmesi, nüfus sayımı sırasında Arnavutların Arnavut olarak kaydedilmesi, Arnavutluk'ta özerklik, Arnavut Kilisesının Patrikhane'den bağımsızlığı gibi talepler ya da bir Arnavut siyasi partisinin kurulması veyahut Meclis-i Mebusan'da sadece Arnavut mebuslardan oluşan bir grup kurma teşebbüsü mebuslar arasında söz konusu değildi.

Milliyetçi sayılabilecek birkaç talepten biri, bazı Müslüman Arnavut mebusların Arnavutça kullanımının Patrikhane haklarını düzenleyen yasaya dahil edilmesini talep etmesiydi. Bu talep sırasında bile Ortodoks Hristiyan olan sadece bir Arnavut mebusu bu öneriye karşı çıkarken, Arnavutluk'tan seçilmiş Ulah Ortodoks Hristiyan Mebus söz konusu öneriyi desteklemişti.

Osmanlı hükûmetinin Arnavutlara yönelik politikalarını eleştiren Arnavut mebusların bağlılığı yapıcı muhalefet olarak değerlendirilebilir. Pek çok Arnavut mebus, hükûmete yönelik eleştirilerinde, Arnavutluk'ta meydana gelen ihtilafların çözümünde ısrar etmiş, durumun tırmandırılmaması için önerilerde bulunmuş, Osmanlı hükûmetinin bazı aceleci kararları karşısında Arnavut nüfusu savunmuş, Osmanlı ordusunun şiddet kullanması nedeniyle zarar gören Arnavutların

zararlarının tazminini talep etmiş ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaya çalışmışlardır. Arnavutların Arnavutluk'un özerkliği talebiyle ilgili ortaya çıkan söylentileri de yalanlamış ve bu talepleri yanlış ve Arnavutlar için zararlı olarak nitelemişlerdir.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Arnavutlar uzun yüzyıllar boyunca aynı devlette yaşamışlardır. Bu da Arnavut kimliğinin oluşumunu etkilemiş ve Arnavut milletinin temellerini şekillendirmiştir.

Arnavutların yaşadığı toprakların Osmanlı İmparatorluğu altında birleşmesi ve Arnavutların Osmanlı devletine entegrasyonu aşamalı oldu. Türklerin Balkanlar'da yayılması, Arnavut aşiretleri ile aralarında kurulan bir ittifakın da başlangıcı oldu. İlk etapta entegre olanlar Arnavut derebeyleriydi. Böylelikle yeni devlet bünyesinde de sahip oldukları toprakların mülkiyetini ve ayrıcalıklarını ellerinde tutmaya devam edebildiler. Devşirme sistemi de Arnavutların Osmanlı devletine entegrasyonuna katkıda bulundu. Zira Arnavutlar hızla orduda liderlik pozisyonlarına geçmişler ve yetenekleri sayesinde Osmanlı bürokrasisinde de önde gelen görevlere gelmişlerdi. İslam'ın birçok Arnavut tarafından kabul edilmesinin bu milletten gelen asker ve memurların Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkilerini artırdığı anlaşılıyor. Birçok Arnavut askeri, Bizans'ın fethi ve Osmanlı devletine karşı düzenlenen Haçlı Seferleri'ne direniş sürecinde önemli katkılarda bulunmuştur. Osmanlılar Anadolu'da da topraklarını diğer Türk beyliklerini fethederek genişletirken birçok Arnavut önemli katkılarda bulunmuştur. Benzer bir süreç Osmanlı devletinin Afrika, Arabistan ve Avrupa'da yayılmasında da yaşanmıştır. Küçük bir devlet olarak başlayan ve hızla dünyanın en büyük ve en güçlü imparatorluklarından birine dönüşen Osmanlı devletinin hızlı başarısı, birçok Arnavut'un o imparatorluğun oluşumuna katkılarından gurur duymasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarının boyutu, Arnavutların Balkanlar'daki varlıklarını genişletmelerine de olanak sağladı. Bu süreçte Arnavutlar sadece kontrolleri altındaki toprakları genişletmekle kalmadılar, aynı zamanda Balkanların fiilen hükümdarları oldular. Arnavutluk, Mora, Atakya, Epir, Teselya, Makedonya, Ulahya, Moldova, Macaristan gibi Osmanlı İmparatorluğu topraklarında ve ayrıca Suriye veya Mısır gibi Avrupa dışındaki topraklarda hâkim konumda birçok Osmanlı-Arnavut yönetici bulunmaktaydı.

Osmanlı idari yapısı içinde Arnavutlar böyle bir konuma gelirken, Arnavut dili, Arnavutların tarihi ve gelenekleri üzerine çalışmalarsa daha ziyade büyük

güçlerin bölgedeki konsoloslarının yayınları ile başlamıştır denebilir. Bu tür yayınlar bir yandan da Arnavutların dünyada tanınmasına da neden olmuştur. Bu ilk çalışmalardan etkilenen İtalya Arnavutları da Arnavutlar hakkında eserler vermeye başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arnavutların kendi dilleri ve Arnavutların tarihine ilgisini de artırmıştır.

Arnavut ulusal bilincini yaratmak yönündeki ciddi çabalar 1878 Berlin Kongresi'nden sonra başladı. Berlin Kongresi müzakereleri boyunca ve sonraki dönemde Osmanlı diplomasisi Arnavutların çoğunlukta olduğu toprakları komşu Balkan devletlerinin ilhakından korumaya çalışmıştır. Bu çerçevede de Arnavut kimliği ile bağlantılı faaliyetlerden de yararlanma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Osmanlı hükûmetinin hoşgörüsü ve dolaylı desteğiyle İstanbul'daki Müslüman ve Hristiyan Arnavut aydınlar Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye'yi kurdular. Cemiyet Arnavut milletinin oluşumunun temellerini atarken, Arnavutluk'un Ortodoks Hristiyanlarını İstanbul Patrikhanesi ve Yunanistan Krallığı'nın etkisinden uzak tutmayı amaçlamıştır. Büyük Güçlerin bazı diplomatlarının, Balkanlar'da Panslavizm'i önlemek veya onunla savaşmak için bir fırsat olarak Arnavut ulusunun oluşumuna göz yumduğunu söylemek de çok yanlış olmaz. Ancak Arnavut milletinin siyasi olarak şekillenmesi için farklı dinlerden Arnavut öğrencileri bir araya getiren okullar açılması ve bu okullarda Arnavut dilinin öğretilmesi gerekiyordu. Din, bölge ve kabile eksenindeki bölünmelerin de üstesinden gelinmesi gerekecekti. Arnavut dilinin lehçeleri de Arnavutçayı standartlaştırma çabalarında zorluklar yaratabilecek bir olguydu. Böylece, Arnavut milliyetçiliği fikrinin somutlaşması, yalnızca mali açıdan değil, aynı zamanda Arnavut seçkinlerinin entelektüel enerjisine bağlılık açısından da ciddi yatırım gerektiren bir süreçti. En iyimser durumda, bu süreç yirmi ila otuz yıl sürerdi. Bununla birlikte, Arnavut ulusunun oluşumunun önündeki başlıca engeller sayılırken Arnavutlar arasındaki bölünmeler ve farklılıkların yanında Osmanlı siyasi sistemine de değinmek gerekir. Bu sistemde Arnavutlar, Türk (Müslüman Arnavutlar), Rum (Ortodoks Arnavutlar) ve Latin (Katolik Arnavutlar) olmak üzere üç millete bölünmüştü. Bu ise, Arnavut ulusunu oluşturma çabalarında, Osmanlı hükûmeti ve Arnavut seçkinlerinin yanı sıra Patrikhane ve Katolik Kilisesi'nin çıkarlarının da dikkate alınması gerektiği anlamına geliyordu. Arnavut ulusunu oluşturma fikrinin Müslüman Arnavutlar tarafından pek coşkuyla

karşılanmadığının ortaya çıkmasıyla durum daha da karmaşıklaştı. Müslüman Arnavutlar kendilerini Türk olarak tanımlamaktaydı. Zira geniş Müslüman Arnavut kitlelerinin dimağında Türk ile Müslüman eşanlamlı idi. Ayrıca, Müslüman Arnavut İslam din adamlarının büyük çoğunluğu bir Arnavut ulusu oluşturma fikrine pek hevesle yaklaşmıyordu. Milliyetçilik fikri İslam'daki ümmet ilkesine aykırı olduğu için Müslüman âlimler Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslümanları arasında milliyetçilik girişimlerine karşı çıktılar. Ayrıca, 1881'de siyasi durumun sakinleşmesinden sonra Osmanlı hükûmeti de Müslüman Arnavutlar arasında ayrı bir Arnavut kimliği oluşturma girişimlerine artık sempatiyle yaklaşmaz olmuştu. Müslüman Arnavutların Türk milletinden ayrılması sadece İmparatorluğun zayıflaması anlamına gelmiyor, ve bu ayrılmanın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer Müslüman etnik gruplar için bir emsal olması riskini de taşıyordu. Bu nedenle Osmanlı hükûmeti, yalnızca Hristiyan Arnavutlara Arnavut okulu açma olanağı tanıyan bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak İstanbul Patrikhanesi Ortodoks Arnavutları tebaası olarak gördüğü için bu olanak bile tam anlamıyla değerlendirilememiştir. Bu nedenle Patrikhane, Arnavutluk'ta yaşayan Hristiyanlara (Arnavutlar, Rumlar veya Ulahlar) yönelik Arnavut okullarının açılmasına izin vermemiştir.

Osmanlı hükûmetinin Arnavut meselesini yönetirken düştüğü hataların nedenlerini başka bir milliyetçiliğin yani Türk milliyetçiliğinin doğuşunda aramak mümkün olabilir. İttihat ve Terakki Cemiyetinden bazı siyasetçilerde Türk milliyetçiliğinin doğuşunun ilk işaretleri görüldükten sonra, bu yeni durum birçok Arnavut mebusu endişelendirmiştir. Bu koşullarda, bazı Müslüman Arnavut siyasetçiler arasında bile özel bir Arnavut siyasi kimliğinin oluşmaya başladığı söylenebilir. Yine de bu kesim için Arnavut siyasi kimliği hala "Türk milleti" ve "ümmetin" ayrılmaz bir parçasıydı.

1908'de anayasanın ilanından önce Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa ve Sultan II. Abdülhamid, sarayında birkaç bin Arnavut muhafız tarafından korunuyordu. Sultan'ın birinci katibi Tahsin Paşa Arnavut'tu. Ancak Meşrutiyetten sonra Osmanlı hükûmetinde sözü geçen bir Arnavut'un bulunmaması, Müslüman Arnavutlara Osmanlı merkezi hükûmeti tarafından haksız muamele edildiği hissini de yaratmıştı. Ancak bu memnuniyetsizlikler, Arnavut siyasetçilerin Osmanlı hükûmetine

düşmanlık beslemesini tetikleyecek kadar derin değildi. Ancak, Müslüman Osmanlıların şemsiyesi altında yüzyıllar boyunca yaşanan kimlik kaynaşması, Müslüman Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'nu terk etmesi bağlamında milliyetçiliği kucaklayacak belirli bir Arnavut kimliğinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Arnavutların 1908-1912 döneminde Meclis-i Mebusan'da güçlü bir şekilde temsil edilmemesi ve aynı dönemin hükûmetlerinde Arnavut nazır bulunmaması, Arnavutların Sultan II. Abdülhamid döneminde sahip oldukları siyasi ve askeri gücü yitirmeleri anlamına geliyordu.

1912'de Kuzey Arnavutluk'taki ayaklanmalar, Balkan devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmasıyla sonuçlandı.[681] Arnavutluk'taki isyanlar Balkan ülkeleri için altın bir fırsata dönüştü. Bu devletler, kendi aralarındaki düşmanlıkları hemen unuttular ve Rusya'nın yönlendirmesi ile Rumeli topraklarına saldırmaya karar verdiler. Sürpriz biçimde başlayan savaş Arnavutların çoğunu hazırlıksız, silahsız ve morali bozuk yakalamıştı. Arnavutluk'taki durum, Kuzey Arnavutluk'un bazı bölgelerinde düzenli ordunun uygulamış olduğu şiddet, Arnavutluk'ta askeri mahkemenin bazı Arnavutları cezalandırmaya yönelik sert ve keyfi kararları, birçok genç Arnavut'un Osmanlı ordusuna alınmış olması ve Rumeli dışında Yemen'de görevlendirilmeleri nedeniyle durum daha da kötüleşti.

Sultan II. Abdülhamid'den sonraki dönemde Arnavutlar arasında çıkan isyanlar, Müslüman Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'na mevcut uyumu açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur.[682] Ancak, Sultan II. Abdülhamid'in

---

[681] Sırp ordusunun komutanı Arnavutların topraklarına saldırdığında, Arnavutlara Arnavutça bir bildiri gönderdi. Bildiride, Arnavutların Jön Türklere karşı başlattığı savaşa Sırpların devam edeceği belirtilmiştir. Söz konusu bildiride şu ifadelere yer verilmiştir: *"Osmanlıların veya Jön Türklerin sana ne yaptığını kendin gördün. ... Evleriniz ordu tarafından topa tutularak yıkıldı. Köyler mahvoldu. Halk ayaklar altında çiğnendi. Hapishaneler gençlerinizle doldu. Sizi kapıda bile yalnız bırakmadılar. Evin eşiğinde, ailenin önünde bile Osmanlılar Arnavutları yendi ... Oğullarınızı alıp Anadolu'ya ve Arabistan'a, onlar için kan dökmeye gönderdiler."* Bkz.: Lef Nosi, **Dokumenta Historike 1912-1918,** Elbasan, Elbasani, 1925, s. 3-4.

[682] Eski Mebus ve "Tanin" gazetesinin kurucularından Hüseyin Kazım Kadri, hükûmetin Arnavutluk'taki faaliyetlerine ilişkin anılarında şöyle yazmıştır: *"Arnavutluk'ta yapılan gafletlerin, zülümlerin hadd-u payanı yoktu"* Bkz.: Hüseyin Kazim Kadri, **Meşrutiyet'te Cumuriyet'e Hatıralarım,** Ed. İsmail Kara, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 122.

***** Bu bağlamda, Arnavutluk'ta yapılan harekata katılanlardan biri de şunları yazmıştır: *"Arnavutluk'un bugün duçar olduğu felaketin sebeb-i yeganesi dört senelik İttihat ve Terakki siyaset-i sakima ve melunasıdır. Bu melun siyasetle yanlız Arnavutların değil bütün Osmanlıların felaketi mucip olmuştur. ... Arnavutlar hiçbir zaman Osmanlılıktan ayrılmak sevdasında bulunmamışlar, onlar daimen aşık oldukları şanlı Osmanlı bayrağı altında mesuden imrar-ı hayatı en büyük şeref*

tahttan çekilmesinden Balkan Savaşı'nın başlangıcına kadar geçen kısa sürede yaşananlar Müslüman Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu ve Halifeleriyle olan bağ ve sadakat duygusunu temelden değiştirebilme potansiyeline sahipti. Yine de, bu dört yıllık sürede (1909-1912) yaşanan isyanlara rağmen Müslüman Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğu'na sadık kaldılar ve Balkan Savaşı sırasında Osmanlı ordusuna her açıdan yardım ettiler.

Balkan devletlerinin ortaklaşa Rumeli'ye saldırma kararına zemin hazırlayan çeşitli nedenlerden bahsedilebilir: 1912'de seçimleri kaybeden bazı eski Arnavut mebusların Kosova'da Sultan II. Abdülhamid'e bağlı yandaşları İttihat ve Terakki hükûmetine karşı ayaklanmaya kışkırtmak şeklinde tezahür eden yıkıcı eylemleri, Arnavutluk'ta bazı Osmanlı askerlerinin (Halaskar Zabitan) isyanı, Meclis-i Mebusan'ın dağılması ve Osmanlı hükûmetinin istifasının yarattığı kurumsal kriz, ve Osmanlı-İtalyan savaşı (1911-1912) bunlar arasında ilk akla gelenlerdir.

Balkan Savaşı sırasında Arnavutlar ve Osmanlı ordusu, topraklarını Sırp, Yunan, Bulgar ve Karadağ ordusunun işgalinden koruyamadı. [683] Arnavutların elinde yeterli silah bulunmaması, Arnavutların çoğunlukta olduğu toprakların korunamamasının ana nedenlerinden biriydi.[684]

Balkan Savaşı'nın sona ermesi, Arnavutluk devletinin oluşmasıyla da sonuçlandı. Arnavutluk'un çoğunlukla Arnavutların yaşadığı toprakların bir bölümünde oluşmasını sağlayan Büyük Güçlerin diplomasisi, Osmanlı ordusu ve Osmanlı diplomasisiydi. Karadağ ordusunu Kuzey Arnavutluk'tan ayrılmaya zorlayan şey, Büyük Güçlerin İşkodra yakınlarında savaş gemileriyle ortaklaşa güç gösterisi yapmasıydı. Sırp ordusunu Adriyatik Denizi kıyısından Arnavutluk'un

---

addetmişlerdir." Bkz.: Ahmet Hamdi, **Arnavudluk hakkında mütalaa-i muhtasara (Arnavudluk hükumeti nasıl olmalıdır?),** İstanbul, Kütübhane-i İctihad, 1920, s. 16-23.

[683] Ahmet İzzet Paşa (Balkan Savaşı sırasında Erkan Harbiye Ümumiye Reisi) Balkan Savaşındaki başarısızlıkla ilgili olarak anılarında şöyle yazmıştır: "*Yazıklar olsun bize!"* Bkz.: Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım,** İstanbul, Nehir Yayınları, 1992, s. 135.

[684] Külçe, **Osmanlı ...,** s. 392.

* Bu bağlamda İsmail Hakkı (Osmanlı İmparatorluğu'nun son Sadrazamının oğlu) 1913'te Avalonya'da iken 1912 Arnavut isyanının baş lideri Yakovalı Rıza Bey ile görüşmüş ve günlüğüne şu sözleri yazmıştır: *"Bugün Yakovalı Rıza Bey'in evine gittim. Bu zat Hakan-ı Sabık Sultan ve Halife İkinci Abdülhamid Han'ı övüyor ve şöyle söylüyordu: 'Sultan Halife Abdülhamid Han-ı Sani Hazretleri büyük ve iyi bir diplomattı. ... Bu son felaketlerin sebepi ancak 'Jön Türkler' ve 'İttihadçılar'dır. Çünkü onlar Arnavutlar'ın silahlarını toplattılar. Eğer bu silahlar Arnavutların ellerinde kalsaydı, bugün Sırplar Arnavutluğa giremezlerdi."* Bkz.: İsmail Hakkı Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, 2 Baskı, İstanbul, Sebil Yayınları, 1994, s. 167.

doğusundaki Ohri Gölü'ne çekilmeye zorlayan şey Avusturya-Macaristan ültimatomuydu. Yunan ordusunun Güney Arnavutluk'a doğru ilerlemesini engelleyen şeyse İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın tehditleriydi. Büyük Güçler, Arnavutluk'u 1913'te Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında 1897'de imzalanan gizli St. Petersburg anlaşmasında öngörülen sınırlar içinde kurdular. Esad Paşa (1862-1952) liderliğindeki Osmanlı ordusunun Yunan ordusuna karşı Yanya'yı savunması ve Esat Paşa Toptani (1863-1920) liderliğinde İşkodra'nın Osmanlı bayrağı altında aylarca kahramanca direnişi, 1913'te Londra'daki Büyükelçiler Konferansı'nda Arnavutluk'un bağımsızlığı yönünde alınan kararı kolaylaştıran hadiselerdi.

1913 yılında Arnavutluk kurulduysa da Arnavut halkının çoğunluğu henüz bir Arnavut ulusal devleti kurma ihtiyacının bilincine varmamıştı. Bunun nedenleri 1917'de Arnavut bir Katolik rahip olan Ndoc Nikaj tarafından yazılan "Arnavutluk Tarihi" kitabından da anlaşılabilir. Nikaj'a göre Sultan II. Abdülhamid döneminde Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek hükümdarlarıydı.[685] Arnavutlar arasında en büyük isyanların ancak Sultan II. Abdülhamid'in tahttan çekilmesinden sonra başlaması nedeniyle söz konusu rahibin açıklamasında gerçek payı olduğu anlaşılıyor. Çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli mevkilerde bulunan Arnavutların, milletlerine (kavim) veya ortak Arnavut diline dayalı olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan özerk veya bağımsız bir varlık kurma fikrini desteklemeye ihtiyaçları yoktu. 1915 yılında bir İngiliz diplomat da bu mahiyette görüşlerini dile getirmiştir: *"Arnavutların resmi bir uluslararası statüsü yoktu, hatta herhangi bir resmi iç özerkliği de yoktu. Çünkü İmparatorluk onlara dayandığı sürece ikisine de ihtiyaçları yoktu".*[686] Söz konusu diplomatın görüşü ve yukarıda ve dipnotlarda belirtilen diğer örnekler ışığında, Arnavutların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi ve askeri yapı ile ulema sistemi içinde yüksek konumlarda bulunmalarından dolayı, Arnavut milliyetçiliğinin, Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması bağlamında Arnavutlara, özellikle Müslüman Arnavutlara nüfuz etmesi için güçlü bir neden yoktu. Bu nedenle Arnavut milliyetçiliğinin temel ilkesi olabilecek "tek dil tek

[685] Ndoc Nikaj, **Historia e Shqypniës,** İşkodra, Nikaj, 1917, s. 199.
* Sultan II. Abdülhamid döneminde, Osmanlı yönetimindeki yüksek mevkilerin çoğunu Arnavutların işgal ettiği görüşü, Osmanlı-Arnavut siyasetçi Avlonyalı İsmail Kemal Bey tarafından da doğrulanmıştır. Bkz.: Kemal Bey, **The Memoirs ...,** s. 362.
[686] Sir George Young, **Nationalism and War in The Near East,** Oxford, Clarendon Press, 1915, s. 343.

millet" yaklaşımının Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde çoğu Arnavut tarafından reddedildiği sonucuna varmak mümkündür. Bu ilkenin reddedilmesinin nedeni, çoğu Ortodoks Hristiyan Arnavut'un, Arnavutça konuşmalarına rağmen kendilerini Helen ulusunun bir parçası hissetmeleri, Müslüman Arnavutların ise Arnavutça konuşmalarına rağmen kendilerini Türk milletinin ve ümmetinin bir parçası hissetmeleriydi. Bu nedenle Osmanlı Arnavutları Yunanca veya Osmanlıca eğitim almayı tercih etmişlerdir. Arnavut milliyetçiliğinin Arnavut nüfusunun çoğunluğu tarafından Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma anlamında reddedildiği sonucu, Büyük Güçlerin 1913'te Arnavutluk'u kurma kararından sonra meydana gelen tarihi olaylarla kanıtlanmaktadır. Arnavutluk'u kurduktan hemen sonra, bazı Arnavut Katolik kabileleri gönüllü olarak topraklarının Karadağ'ın bir parçası olmasını talep ederken, bu arada Arnavutluk'taki birçok Ortodoks (Ulah ve Arnavut) Arnavutluk'un oluşumu gerçeğine direniyor ve Yunanistan ile birleşmek için mücadele ediyorlardı. Birçok Müslüman Arnavut da ayaklanmış ve (Alman olan ve Arnavutluk'u yönetmek için Büyük Güçlerin tarafından atanan) Arnavutluk Prensi'ni 1914'te Arnavutluk'tan ayrılmaya zorlamıştır. Prens'in Arnavutluk'tan ayrılmasından sonra kurulan yeni Arnavut hükûmeti, uluslararası meşruiyetten yoksundu. Ancak Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluğu'na iade edilmesini talep ettiler. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve sonrasında da Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması bunu olanaksız hale getirmiştir.

Arnavutlar arasında var olan dini bölünmeleri görelileştirerek ortak dil unsuru üzerinden Arnavut milletinin oluşmasının, Arnavutluk devletinin kurulmasından sonra zorluklara yol açtığı anlaşılmaktadır. Zira Arnavutlar arasındaki dini bölünmeler mevcudiyetini sürdürmüştür. Bu nedenle, komünizm döneminde Arnavutluk'ta din pratiğinin yasaklanmasının sadece Çin'deki kültür devriminden ve komünist ideolojinin ruhundan ilham almadığını, aynı zamanda Arnavut milletini güçlendirmeyi ve Arnavutlar arasındaki farklılıkları önlemeyi amaçladığını varsayabiliriz.

Bu doktora tezinin sonucunda, Arnavut milletinin oluşum döneminin büyük zorluklarla dolu, yavaş bir süreç olduğu ve bu dönemin siyasi koşullarının Arnavut milletinin oluşumu ihtiyacını su yüzüne çıkardığı sonucuna varabiliriz. Bazı Türk ve

Batılı tarihçi ve akademisyenlerin çalışmaları, Arnavut ulusunu oluşturma çabalarının bu dönemine netlik kazandırmak ve daha iyi anlamak açısından önemli rol oynamaktadır. Ancak, sosyoloji, tarih, siyaset bilimi ve diplomasinin çeşitli alanlarında akademisyenlerin daha derin işbirliği, bu konunun daha net bir tablosunun ortaya konulabilmesinde ve konuya Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'daki bazı akademisyenler ile Türkiye ve Batıdaki bazı akademisyenlerin yaklaşımları arasındaki farklılıkları azaltacaktır.

KAYNAKÇA

Adelung, Johann Christoph:	**Mithridates: Oder allgemeine Sprachenkunde,** Cilt II, Berlin, in der Vossischen Buchhandlung, 1809.
	Affaires Etrangeres Documents Diplomatiques - Affaires De Grece en 1880, Paris, Imprimerie Nationale, 1881.
	Affaires Etrangeres Documents Diplomatiques- Affaires D'Orient 1875-1876-1877, Paris, Imprimerie Nationale, 1878.
	Affaires Etrangeres, Documents Diplomatique - Affaires D'Orient - Congres De Berlin, 1878, Paris, Imprimerie Nationale, 1878.
	Affaires Etrangeres Documents Diplomatiques - Affaires Du Montenegro No.2, Paris, Imprimerie Nationale, 1880.
	Albanische Geschichte - Stand und Perspektiven der Forschung, Ed. Oliver Jens Schmitt und Eva Anne Frantz, München, Oldenbourg, 2009.
Ağanoğlu, H. Yıldırım	**Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti - Vilajeti i Kosovës në dukumentet arkivore Osmane**, Ed. H. Yıldırım Ağanoğlu v.d., İstanbul, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2007.
Bardaçkı, Murat:	**Mahmud Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
Bareilles, Bertrand:	Le Raport Secret Sur Le Congres de Berlin, Adresse a la S. Porte par Karatheodory Pacha - Premier Plenipotentiaire Ottoman, Paris, Bossard, 1919.
Bartl, Peter:	Die Albanischen Muslime zur Zeit der Nationalen Unabhaengikeitsbewegung (1878-1912), Wiesbaden, Harrassowitz, 1968.
Bee, Adolf:	Die Orientalische Politik Oesterreichs Seit 1774, Prag, F. Tempsky, 1883.
Bey, Mundji:	*"The Regenerated Ottoman Empire"* **The North American Review**, Cilt 188, September 1, 1908, Boston 1908, s. 395-403.
Bidera, Emmanuele Giovanni:	**Passeggiata per Napoli e contorni,** Cilt I, A. Manuzio, Napoli, 1845.
Bidera, Emmanuele Giovanni:	Quaranta secoli racconti su le due Sicilie del Pelasgo Matn-eer, Cilt I., Napoli, Allinsegna Di Aldo Manuzio, 1846.
Bilmez, Bülent:	"Şemseddin Sami or Sami Frasheri," **Balkanologie,** Cilt VII, No:2, Decembre 2003, Paris 2003, s. 19-46.
Bilmez, Bülent:	"Arnavut Dil-Ulusçuluğu ve Alfabe Tartışmalarında İlk Zirve 100. Yılında Manastır Kongresi (14-22 Kasım 1908)," **Toplumsal Tarih Dergisi,** Cilt XXX, No:179, Kasım 2008, İstanbul 2008, s. 22-31.
Biondelli, Bernardino:	**Studii linguistici,** Milano, Coi tipi di Giuseppe Bernardoni di Gio., 1856.
Bismack, Otto Fürst	**Bismarck: The Man And The Statesman,** Cilt II, Çev.:

von:	Arthur John Butler, London, Smith, Elder, and Co., 1898.
Boppe, A.:	L'Albanie et Napoléon (1797-1814), Paris, Hachette, 1914.
Brailsford, Henry Noel:	Macedonia Its Races and Its Future, Londra, Methuen, 1906.
	British Parliamentary Papers - Further Correspondence Respeckting The Affaires Of Turkey - Turkey No:46 (1878), Londra, Harrison and Sons, 1878.
	British Parliamantary Papers - Turkey. No.7 (1880) Correspondence Respecting The Affairs Of Turkey, Londra, Harrison and Sons, 1880.
	British Parliamentary Papers - Turkey No.1 (1909) Correspondence Respecting the Constitutional Movement in Turkey, Londra, Harrison and Sons, 1909.
Camrada, Demetrio:	Saggio di gramotologia comparata sulla lingua Albanese, Livorno, Successore di Egisto Vignozzi e C., 1864.
Camarda, Demetrio:	Appendice al saggio de Grammatologia comparata sulla lingua Albanese, Prato, Tip F. Alberghetti e C., 1866.
Hötzendorf, Franz Conrad von:	**Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918**, Cilt II, Wien, Rikola Verlag, 1922.
Canton, William:	A History Of The British And Foreign Bible Society, Cilt III, Londra, John Murray, 1904.
Cassavetti, Demetrius John:	**Hellas and The Balkan Wars,** Londra, T. Fisher Unwin, 1914.
Cassavates, Nicholas J.:	The Question Of Northern Epirus At The Peace Conference, New York, Pan-Epirotic Union of America, 1919.
Cemaleddin Efendi, Şeyhülislam:	Şeyhülislam **Siyasi Hatıralar (1908-1913),** Sadeleştiren: Ziyaeddin Engin, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1978.
Clayer, Nathalie:	Arnaut Milliyetçiliğinin Kökenleri, Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu, Çev.: Ali Berktay, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
Chlumecky, Leopold:	Österreich-Ungarn und Italien - Das westbalkanische Problem und Italiens Kampf um die Vorherrschaft in der Adria, Wien, Franz Deuticke, 1907.
Crispi, Giuseppe:	Memoria sulla lingua Albanese, Palermo, y.y., 1831.
Cyprian, Robert:	Die Slawen Der Turkei, Oder Die Montenegriner, Serbier, Bosniaken, Albanesen Und Bulgaren, Cilt II, Leipzig, Arnoldische Buchhandlung, 1844.
Çelik, Bilgin:	**İttihatçılar ve Arnavutlar**, İstanbul, Büke Kitapları Yayınları, 2004.
Degrand, Alexandre:	Souvenirs de la Haute-Albanie, Paris, H. Welter, 1901.
De Martino, Leonardo:	**L'arpa d'un Italo-Albanese,** Venezia, Tis. dell'ancora, 1881.
De Rada, Girolamo:	Poesie albanesi de secolo XV, Canti di Milosao, Napoli, Da' Tipi del Guttenberg, 1836.
De Rada:	"Anna Maria Cominiatis," **Amplissimo in Academia**

	Gryphisvaldensi - philosophorum ordini, Seculum Quartum, 17 Octobris 1856 (17 Ekim 1856), Ed. Theuphilus Stier, Brunsvigae, Apud C. A. Schwetschke et Filium, 1856.
De Rada, Girolama:	Antichità della nazione albanese e sue affinità con gli Elleni e i Latini, Stamperia dell'Industria, Napoli, y.y., 1864.
De Rada, Girolamo:	Rapsodie d'un poema albanese raccolte nelle colonie del napoletano, Firenze, Tis. de Federigo Bencini, 1866.
De Rada, Girolamo:	**Autobiologia - Primo Periodo,** Cosenza, Tipografia Municipale Di F. Principe, 1898.
De Rada, Girolamo:	**Autobiologia - Libro IV,** Napoli, Gennaro & A. Morano, 1899.
Dermaku, Ismet:	Rilindja Kombëtare Shqiptare dhe kolonitë Shqiptare të mërgimit në Rumani dhe Bulgari, Priştine, Enti i teksteve dhe i mjeteve mësimore të Kosovës, 1987.
D'Istria, Dora:	**Excursions en Roumélie et en Morée,** Cilt I, Paris, J. Cherbuliez, 1863.
D'Istria, Dora:	"La nationalité albanaise d'après les chants populaires - Les Albanais des deux côtés de l'Adriatique," **Revue des deux mondes,** Cilt III, Paris 1866, s. 381-418.
D'Istria, Dora:	**Fyletia e arbenore prej kanekate laoshima,** Livorno, Tys. e S. Vannini et te birite, 1867.
D'Istria, Dora:	"La Nationalite Helenique," **Revue Suisse,** Cilt XXIII, Neuchatel 1869, s. 382-411.
D'Istria, Dora:	Gli Albanesi in Rumenia - Storia dei principi Ghika nei secoli XVII, XVIII et XIX, Firenze, Tis. Editrithe Dell Associazione, 1873.
D'Istria, Dora:	"Gli Albanesi Musulmani - Scutari e i Buchatli,**" Nuova Antologia di Szience, Lettere ed Arti,** Cilt VIII, Firenze 1868, s. 221-266.
Dodani, Visar:	**Memoriet e mia,** Köstence, Shtypëshkronja Albania, 1930.
Dorsa, Vincenzo:	Su gli Albanesi - richerchie e pensieri, Napoli, Tis. Trani, 1847.
Duggan, Stephen Pierce Hayden:	**The Eastern Question - A Study in Diplomacy**, Cilt XIV, Number 3, New York, The Columbia University Press, 1902.
Efendi, Vasa:	**Arnavutluk ve Arnavutlar,** Müt.: A. D, İstanbul, Mihran Matbaası, 1297.
Efendi Wassa:	Albanien und die Albanesen (Zur griechischen Frage), Berlin, Springer Verlag, 1879.
Elbasanlı, Süleyman Efendi:	**Arnavutça Mevlid-i Nebevi,** Konstantiniyye, y.y., 1328.
Elbasanasit, Konstantinis Kristoforidis:	**Psallteri, Kthyer pas ebraishtes vjeter shqip nde gjuhe toskerishte,** Konstantinopol (İstanbul), Ndë shtypa-shkronjë të A. H. Bojaxhianit, 1868.
Elliot, Arthur D.:	**The Life of George Joachim Goschen,** Cilt I, Londra,

	Longmans Green & Co. 1911.
E. b. V.:	Die Wahrheit über das Vorgehen der Jungtürken in Albanien, Viyana, Fromme, 1911.
Evliya Çelebi:	**Seyahatnamesi,** Cilt VIII, Ed. Mehmet Zıllioğlu, Çev. Mümin Çevik, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1985.
Fallmerayer, Jakob Philipp:	Geschichte des Halbinsels Morea waehrend des Mittelalters, Cilt II, Stuttgart, J. G. Gottaschen Buchhandlung, 1836.
Fallmerayer, Jakob Philipp:	**Das Albanesische Element in Griechenland,** Cilt I, Münih, Verlag der k. Akademie, 1857.
Fallmerayer, Jakob Philipp:	**Das Albanesische Element in Griechenland,** Cilt II, Münih, Verlag der k. Akademie, 1860.
Fehmi, Jusuf:	Tablettes Revolutionnaires d'un Jeune Turc, Paris, A. Michalon, 1903.
Finlay, George:	The Hellenic Kingdom and The Greek Nation, Londra, John Murray, 1836.
Forbin, Count:	Travels in Greece, Turkey and The Holy Land In 1817-1818, Londra, Printed for Sir Richard Phillips and Co., 1820.
Frashëri, Naim:	**Vepra,** Cilt I, Priştine, Rilindja, 1986.
Frashëri, Naim:	**Vepra,** Cilt V, Priştine, Rilindja, 1986.
Frashëri, Naim:	**Vepra,** Cilt VI, Priştine, Rilindja, 1986.
Frashëri, Sami Bey:	Shqipëria ç'ka qënë ç'është dhe ç'do të bëhetë, Sofya, Mbrothësia, 1907.
Fraude, James Anthony:	**Lord Beaconsfield,** Londra, St. Dunstan's House, 1890.
Freeman, Edward Augustus:	The Ottoman Power In Europe: Its Nature, Its Growth, And Its Decline, Eastern Question (Balkan), Londra, Macmillan and Co., 1877.
Galib, Ali:	Arnavutluk ve Arnavutların ahvaline dair tarih, İstanbul, y.y., t.y.
Gallenga, Antonio Carlo Napoleone:	**Two Years Of The Eastern Question**, Cilt II, Londra, Samuel Tinsley, 1877.
Gawrych, George W.:	The Crescent and the Eagle - Ottoman Rule, Islam and the Albanians (1874-1913), Londra, I. B. Tauris, 2006.
Ghica, Prince Albert:	L'Albanie et la question d'Orient, Paris, J. Dujarric, 1908.
Gjeçovi, Shtjefën:	**Vepra,** Cilt 2, Priştine, Rilindja, 1985.
Gopcevic, Spiridion:	**Oberalbanien und Seine Liga,** Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot, 1881.
Gopchevich, Spiridion:	**Fürsentum Albanien,** Berlin, Hermann Vaetel Verlag, 1914.
Goltz, Colmar von der:	Der Thessalische Krieg und die Türkische Armee, Berlin, Mittler, 1898.
Grameno, Mihal:	**Kryengritja shqiptare,** Vlorë, G. Direttore & G., 1925.
Grameno, Mihal:	**Vepra, Cilt II,** Priştine, Rilindja, 1979.
H. Basri:	**Arnavutluk ve buhran-i Osman-i,** İkinci Tab (2. Baskı),

	Selanik, y.y., 1329 (1913).
Hacisalihoğlu, Mehmet:	Die Jungtürken und Die Mazedonische Frage (1890-1918), München, R. Oldenbourg, 2003.
Hahn, Johann Georg von:	**Albanesische Studien,** Jena, Verlag von Friedrich Mauke, 1854.
Hahn, Johann Georg von:	**Reise durch die Gebiete von Drin und Wardar,** Viyana, Aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1867.
Hamdi, Ahmet:	Arnavudluk hakkında mütalaa-i muhtasara, (Arnavudluk hükumeti nasıl olmalıdır?), İstanbul, Kütübhane-i İctihad, 1920.
Hanioğlu, M. Şükrü:	Preparation for a Revolution - The Young Turks 1902-1907, Oxford, Oxford University Press, 2001.
Harff, Arnold von:	Die Pilgerfahrt Des Ritters Arnold von Harff, Ed. Dr. E. von Groote., Cöln, 1860.
Heldreich, Theodor von:	Die Nutzpflanzen Griechenlands - Mit besonderer Berücksichtigung der neugriechischen und pelasgischen Vulgarnamen, Atina, y. y., 1862.
Hertslet, Edward Sir:	**British And Foreign State Papers 1878-1879,** Cilt LXIX (69), Londra, By Harrisson and Sons, 1878.
Hertslet, Edward Sir:	**The Map of Europe By Treaty,** Cilt IV, Londra, Butterworths, 1891.
Hecquard, Hyacinthe:	Histoire et description de la Haute-Albanie ou Guégarie, Paris, A. Bertrand, 1858.
Hima, Derviş:	**Musavver Arnavud,** İstanbul, Arnavud Gazetesi İdarehanesi, 1327.
Hobhouse, J. C.:	A Journey through Albania, and other provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, during the yerars 1800 and 1810, Cilt I, Londra, J. Cawthorn, 1813.
Hobhouse, J. C.:	A Journey through Albania, and other provinces of Turkey in Europe and Asia, to Constantinople, during the yerars 1809 and 1810, Cilt II, Londra, James Cawthorn, 1813.
Holland, Henry:	Travels in The Ionion Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, &c. During, The Years 1812 and 1813, Londra, Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1815.
Hughes, Thomas Smart:	Travels in Sicily, Greece and Albania, Cilt II, Londra, J. Mawman, 1820.
Huntington, Samuel P.	Samuel P. Huntington, The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order, New York, Simon & Schuster, 1997, s.42.
İbrahim Temo, Ahmet Riza:	**Biz İttihatçılar**, İstanbul, Örgün Yayinevi, 2009.
İzzet Paşa, Ahmet:	**Feryadım,** Nehir Yayınlar, İstanbul 1992.
Iorga, Nicolae:	"Lettres de Dora d'Istria," **Revue Historique du Sud-Est Europeen**, Cilt IX, No:4, Avril-Juin 1932, Bükreş 1932, s. 134-209.

Iorga, Nicolae:	Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen, Gotha, F.A. Perthes, 1905.
Ippen, Theodor A.:	Yenibazar und Kossovo: das alte Rascien, Viyana, Alfred Hölder, 1892.
İrtem, Süleyman Kani:	Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi – Balkanlar'ın Kördüğümü, İstanbul, Temel Yayınlar, 1999.
Tennen, James Emerson Sir:	The history of modern Greece, from its conquest by the Romans, B.C. 146 to the present time, Cilt II, Londra, H. Colburn, 1830.
Jazexhi, Olsi:	**Turk elhamdulilah!**, Üsküp, Logos, 2011.
	Jetëshkrimet e të gjashtë dëshmorëve Shqiptarë, Sofya, Mbrothësia, 1912.
	Alte und neue Balkanhändel 1896-1899, Cilt XII (Erste Hälfte), Ed. Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn Bartholdy, Friedrich Thimme, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1923.
Jorga, Nicolae:	**Geschichte des Osmanischen Reiches,** Cilt V, Gotha, Friedrich Andreas Perthes Aktiengesellschaft, 1913.
Jung, Giacomo:	Elementi grammaticale della lingua albanese, İşkodra (Scutari D'Albania), y.y., 1881.
Junk, P. Jak:	**Fialuur i Voghel Sccyp e Ltinisct,** İşkodra (N'Scoder T'Sccypniis), y.y., 1895.
Kadri, Hüseyin Kazim:	**Meşrutiyet'te Cumuriyet'e Hatıralarım,** Ed. İsmail Kara, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
Kaleshi, Hasan:	"Disa aspekte të luftës për alfabetin shqip në Stamboll," **Gjurmime Albanologjike,** No:1, Priştine 1969.
Kaleshi, Hasan:	"Das türkische vordringen auf dem Balkan und die Islamisierung," Südosteuropa Unter Dem Halbmond - Untersuchungen über Geschichte und Kultur der südosteuropaeischen Völker waehrend der Türkenzeit, Ed. Peter Bartl, München, Horst Glassl, 1975, s. 125-137.
Kalkandelenli, Receb:	**Abeja shqip,** Konstantaniye (İstanbul), y.y., 1327 (1911).
Kalkandelenli, Receb:	**Mendime**, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul 1327.
Kemal Bey, Ismail:	**The Memoirs Of Ismail Kemal Bey**, Londra, Ed. Somrerville Story, Constable, 1920.
Knight, Edward Frederick:	**Albania: A Narrative of Recent Travel**, Londra, S. Low, Marston, Searle, & Rivington, 1880.
Kokojka, Mali:	**Naim Be Frashëri**, y. y., Sofya 1901.
Konitza, Faik:	**Selected Correspondence,** Ed. Bejtullah Destani, Londra, Centre for Albanian Studies, 2000.
Korça, Hafiz Ali:	**Vepra,** Cilt II, Üsküp, Logos, 2006.
Külçe, Süleyman:	**Osmanlı Tarihinden Arnavutluk,** İzmir, Yeni Asır Matbaası, 1944.
Külçe, Süleyman:	Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet, İzmir, y.y., 1944.
	Die Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes 1871-1914, Cilt II, Ed. Johannes Lepsius, Albrecht

	Mendelssohn Bartholdy, Friedrich Thimme, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1922.
Leake, Williame Martin:	**Researches in Greece,** Londra, John Booth, 1814.
Leake, Williame Martin:	**Travels In Northern Greece,** Cilt IV, Cambridge, Gilbert & Rivington, 1835.
Lecce, Francisco Mario:	Observationi Gramaticali nella lingua Albanese, Roma, Di Prop. Fede, 1716.
Le Queux, William:	An Observer in The Near East, Londra, E. Nash, 1907.
Levend, Agah Sırrı:	**Şemsettin Sami,** İstanbul, Can, 2010.
Levend, Agah Sırrı:	**Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, Ankara Universitesi Basımevi, 1972.
	Lord Byron's Correspondence Chiefly With Lady Melbourne, Mr. Hobhouse, The Hon. Douglas Kinnaird, And S. B. Shelley, Ed. John Murray, Cilt I, Londra, John Murray, 1922.
Luarasi, Petro Nini:	Mallkimi i shkronjave shqipe dhe çpërfolja e shqiptarit, Manastir y.y., 1911.
	Madhërisë së tij zotit madh dhe mbretin t'ynë Sultan Abd-yl Hamid-Hanit II, Konstantinopjë y.y., 1879.
Malcolm, Noel:	**Kosovo- A Short History,** New York, New York University Press, 1999.
Malte-Brun, M.:	Universal Geography or Description of All the Parts of The World, On a New Plan, Cilt II, Philadelphia, Anthony Finley, 1827.
Malte-Brun, M.:	Universal Geography or Description of All the Parts of The World, On a New Plan, Cilt IV, Philadelphia, Anthony Finley, 1829.
Manastırlı Kenan:	**Debre Kongresi,** İstanbul, Cihan Matbaası, 1328.
Masci, Amge:	"Essai sur l'Origine, les Moeurs et l'Etat actuel de la Nation Albanese," **Annales des Voyages de la Geographie et de l'Histoire,** Collection VII-IX, Cilt III, Ed. M. Malte-Brun, Paris, Chez F. Buisson, 1808, s. 145-234.
Masci, Angelo:	"Discorso sull'origine, costumi, e stato attuale della nazione Albanese," **Giornale Enciclopedico di Napoli,** Cilt III, No: 7, luglio 1807 (7 Temmuz 1807), Napoli, s. 129-169.
Masci, Angelo:	Discorso sull'origine, costumi e stato attuale della nazione albanese, Ed. Francesco Masci, Napoli, Tip. Gaetano Nobile, 1847.
Marcuse, Hugo:	Serbien und die Revolutionsbewegung in Makedonien, Berlin, W. Kraus, 1908.
Mayer, Gustav:	"Albanesiche Sudien IV," Sitzungsberichte Philosophisch - Historische Classe Der Kaiserlichen Akademie Der Wissenschaften, Cilt CXXXII/XII (132-12), Viyana, bei F. Tempski, 1895, s.1-127.

Mayer, Gustav:	Ethymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, Strassburg, K. J. Trübner, 1891.
Maurer, Georf Ludwig von:	**Das Griechische Volkkirchlicher und privatrechtlicher Beziehung**, Cilt III, Heidelberg, In der Akademischen Buchhandlung von J. C. B. Mohr, 1835.
Mc Cullagh, Francis:	**The Fall of Abdul-Hamid,** Londra, Methuen & Co. Ltd., 1909.
Menzies, Sutherland:	Turkey Old And New: Historical, Geographical and Statistical, Cilt II, Londra, W. H. Allen & Co., 1880.
Midhad, Ali Haydar:	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatıralarım, İstanbul, Bengi Kitap Yayın, 2008.
Mijatovich, Count Chedomille:	The Memoirs of a Balkan Diplomatist, Londra, Cassell and Co, 1917.
Miklosich, Franz:	Albanische Forschungen – Die Slavischen Elementen im Albanischen, Viyana, K. K. Hof - und Staatsdruckerei, 1870.
Miklosich, Franz:	"Rumunische Untersuchungen Istro und macedo-rumunische Sprachdenkmaeler," **Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch- Historische Classe**, Cilt XXXII, Viyana, Karl Gerold's Sohn, 1882.
Mitko, Thimi:	**Bleta Shqiptare,** Ed. Gjergj Pekmezi, y.y., Viyana 1924.
Montagu, Lord Robert:	Foreign Policy: England and Eastern Question, Londra, Chapman and Hall, 1877.
Mordtmann, Andreas David:	**Stambull und Das Moderne Turkenthum,** Cilt 2, Leipzig, Verlag Duncker & Humblot, 1878.
Morelli, Tommaso:	Cenni storici sulla venuta degli albanesi nel Regno delle Due Sicilie, Cilt I, Napoli, Dallo Stabilimento Del Gutemberg, 1842.
Mosi, Hil:	**Zan'i Atdheut,** Trieste, Dolenc, 1913.
Mülinen, Eberhard von	Die lateinische Kirche im Türkischen Reiche, Berlin, K. Hoffmann, 1903.
Naçio, Nikolla N.:	**Viitorul Romanismului in Balcani,** Bucureşti, Tipografia G.A. Lazareanu, 1905.
Nethammer, P. Raymund:	**Unter den Albanesen Kalabriens**, Brünn, Selbstverlag - Brünn, 1906.
Nikaj, Ndoc:	**Historia e Shqypniës,** İşkodra, Nikaj, 1917.
Noli, Fan S.:	**Vepra 2,** Tiran, Akademia e Shkencave e RPSSH, 1988.
Nopca, Franz Baron:	Reisen in den Balkan - Die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa, Ed. Robert Elsie, İpek, Dukagjin Balkan Books, 2001.
Noradounghian, Gabriel Efendi:	Recueil D'actes Internationaux de l'Empire Ottoman, Cilt III, F. Pichon, 1902.
Noradounghian, Gabriel Efendi:	Recueil D'actes Internationaux de l'Empire Ottoman, Cilt IV, Paris, F. Pichon, 1903.
Nosi, Lef:	Dokumenta Historike 1912-1918, Elbasan, Elbasani, 1925.

Okday, İsmail Hakkı:	**Yanya'dan Ankara'ya,** 2. Baskı, İstanbul, Sebil Yayınları, 1994.
Olgun, Said:	"Bayram Fehmi Bey / Bajo Topulli (1867-1930)," **History Studies International Journal of History,** Cilt X, Issue 1, February 2018, Ankara 20018, s.125-145.
Papanace, Constantin:	L' Origine Et La Conscience Nationale Des Aroumains, (La Terreur Greque en Macedoine) Nr.12, Roma, Editura Armatolii Cetatea Eterna, 1955.
Patsch, Carl:	Das Sanschak Berat in Albanien, Saraybosna, Hölder, 1904.
Pears, Sir Edwins:	Forty Years in Constatinople, Londra, H. Jenkins, 1916.
Pfeil, Richard Graf von:	Experiences Of A Prussion Officer During The Russio-Turkish War 1877-78, Londra, Edward Stanford, 1893.
Philippson, Alfred:	Thessalien und Epirus- Reisen und Forschungen im nördlichen Griechenland, Berlin, W. H. Kühl, 1897.
Pinon, Rene:	"La Question Albanaise," **Revue Des Deux Mondes,** Cilt LIV (54), 15 Decembre, Paris 1909, s. 792-826.
Pouqueville, François:	Travels In The Morea, Albania and Other Parts Of The Ottoman Empire, Londra, Printed for Henry Colburn, 1813.
Pouqueville, François Charles Hugues:	**Geschichte der Wiedergeburt Griechenlands 1740 - 1824,** Cilt I, Heidelberg, Universitaets Buchandlung von G. F. Winter, 1824.
Pribram, Alfred Franzis:	**The Secret Treaties of Austria – Hungary 1879 - 1914,** Cilt I, Ed. Archibald Cary Coolidge, Londra, Humphrey Milford, 1920.
Pribram, Alfred Franzis:	**The Secret Treaty of Austria Hungary 1879 -1914,** Cilt II, Ed. Archibald Cary Coolidge, Londra, Humphrey Milford, 1921.
Prifti, Kristaq:	Lidhja Shqiptare e Prizrenit në dokumentet osmane 1878 - 1881, Tiran, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, 1978.
Prishtina, Hassan:	Nji shkurtim kujtimesh mbi kryengritjen shqiptare të vjetit 1912, İşkodra, Shtypshkroja Franciskane, 1921.
Pules, Gorgi (Пулес, Ѓорѓи,	**Фјалтор неа тре гјуха: Шкиништ Македонисе, Шкип еде Турчиш,** Либерти II (Cilt II), Београд (Belgrad), У Државној Штампарији, 1875.
Qosja, Rexhep:	**Naim Frashëri - Vepra 7,** Priştine, Rilindja, 1986.
Rahimi, Shukri:	**Gjurmime Historike të Rilindjes Kombëtare**, Priştine, Instituti Albanologjik i Priştines, 1986.
Reinhold, Caroli Heinrici Theodori:	Noctes Pelasgicae vel Symbolae ad cognoscendas dialectos Graeciae Pelasgicas collatae, Atina, Typis Sophoclis Garbola, 1855.
Rexhaj, Iljaz:	Lidhja Shqiptare e Prizrenit në dokumentet osmane, Priştine, Rilindja, 1978.
Rizaj, Skender:	Lidhja Shqiptare e Prizrenit në dokumentet angleze - The Albanian League in The English Documents, Priştine, Rilindja, 1878.

Said Paşa; Tahsin Paşa:	**İkinci Meşrutiyetin İlani 1908**, Ed. Nurer Uğurlu, İstanbul, Örgün, 2008.
Scaglione, Petro:	Historia e Shqiptarëvet t'Italisë, New York, y. y., 1921.
Schillingfürst Hohenlohe Prince Chlodwig zu:	**Memoirs of Prince Chlodwig of Hohenlohe Schillingfuerst,** Cilt II, Ed. Friedrich Curtius, Londra, William Heinemann, 1906.
Schiro, Giovanni:	**Rapporti tra l'Epiro e il Regno Delle Due Sicilie,** Palermo, Dalla Tipografia Del Giorn. Letterario, 1834.
Schmidt, Johann Adolf Erdmann:	Neugriechischer Dolmetscher, nebst türkischem und albanesischem. Leipzig, y.y., 1823.
Schmitt, Oliver Jens:	Kosovo: Kurze Geschichte einer zentralbalkanischen Landschaft, Viyana, Bohlau Verlag, 2008.
Şerif, Ahmet:	**Arnavutluk'da, Süriye'de, Trablusgarb'de Tanin,** Cilt II, Hz. Mehmet Çerin Börekçi, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.
Skendi, Stavro:	**The Albanian National Awakening 1878-1912,** Princeton, Princeton University Press, 1967.
Smith, Anthony D.	**Toplumsal Değişme Anlayışı,** Çev. Ülgen Oskay, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1996.
Smith, Anthony D.	**Millî Kimlik,** Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınlar, 1991.
Sönmez, Banu İşlet:	**II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.
Stern, Bernhard:	Abdul Hamid II – Seine Familie und sein Hofstaat, Budapeşte, Sigmund Deutsch, 1901.
Stratico, Alberto:	Manuale Di Letteratura Albanese, Milano, U. Hoepli, 1896.
Suteriqi, Simon:	**Jetëshkrimi i Konstantin Kristoforidhit,** Manastır, Shtyp. Tregetare Nderkombetare, 1911.
Süreyya Bey, Avlonyalı:	**Osmanlı Sonrasi Arnavutluk (1912-1920),** Ed: Abdülhamit Kırmızı, İstanbul, Klasik Yayınları, 2009.
Şemsi, Müfid:	El Hakku Ya'lu Vela Yu'la Aleyh (Şemsi Paşa, Arnavudluk, İttihad ve Terakki), Ed. Ahmed Nezih Galitekin, 2. Baskı, İstanbul, Şehir Yayınları, 2007.
Şimşir, Bilal N.	**Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler,** Cilt I, Doksanüç Muhacereti 1877-1878, Ed. Bilal N. Şimşir, Ankara, Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1968.
Thunmann, Hans Erich:	**Untersuchungen über die Geschichte der oestlichen Völker**, Cilt I, Leipzig, bei Siegfried Lebrecht Krufius, 1774.
	Tnnodhunat e Shqypniis - prei ngi Gheghet ci don vennin e vet, İskenderiye, y.y., 1898.
Ülkütaşır, M. Şakir:	**Atatürk ve Harf Devrimi,** Ankara, Türk Dili Kurumu Yayınları, 2000.
Upward, Allen:	**The East End Of Europe,** Londra, John Murray, 1908.
Venizelos, Eleutherios:	Greece Before The Peace Congress of 1919; A Memorandum Dealing With The Rights Of Greece, New

	York, Oxford University Press, 1919.
Vladimir A.	Reports and Letters of American Missionaries 1858 – 1918; Referring to the Distribution of Nationalities in the Former Proviences of European Turkey, Ed. Vladimir A., Tsanoff, Sofya, y.y., 1919.
Vllamasi, Sejfi:	**Ballafaqime politike në Shqipëri (1897-1942),** Ed. Marenglen Verli, 2. Baskı Tiran, Neraida, 2000.
Vlora, Ekrem Bei:	Aus Berat und vom Tomor, Sarajevo, Kajon, 1911.
Vlora, Ekrem Bey:	**Lebenserinerungen (1885 bis 1912),** Cilt I, München, Verlag R. Oldenbourg, 1968.
Vlora, Eqrem Bej; Godin, Marie Amelie von:	Ndihmesë për historinë e sundimit turk në Shqipëri, Cilt II, Tiran, Shtëpia botuese "55", 2010.
Vreto, Cile:	**Kalendari "Afredita" për motin 1910**, Manastır, Shtypëshkronja Bashkimi i Kombit, 1909.
Weigand, Gustav:	Die Arumunen, Etnographisch - Philologisch - Historische Untersuchungen, Cilt I, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1895.
Windisch, Karl Gottlieb:	"Von den Klementinern in Syrmien" Ungrisches Magazin oder Beyträge zu ungrischen Geschichte, Geographie, Naturwissenschaft und der dahin einschlagenden Litteratur, Cilt II, Stück:1, Pressburg 1782, s. 77-89.
Xylander, Josef Ritter von:	**Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren,** Frankfurt am Main, in der Andreaeischen Buchhandlung, 1835.
Young, George Sir:	Nationalism and War in The Near East, Oxford, Clarendon Press, 1915.
Topaloğlu, Yüksel:	Şemsetin Sami - Süreli Yayınlarda Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012.
Zinkeisen, Johann Wilhelm:	**Geschichte Griechenlands,** Cilt IV, Leipzig, Verlag von Johann Ambrosius Barth., 1840.
	Zur Vorgeschichte des Krieges mit Italien - Ministerium des K. und K. Hauses und des Äussern, Viyana, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1915.

Gazeteler:

Besa	1908 İstanbul
Drita	1906 Sofya
Lirija	1909 Selanik
Liri e Shqiprisë	1911 - 1912 Sofya
Journal de l'Empire	1808 Paris
Rrufeja	1909 Kahire
Sıratı Müstakim	1908 İstanbul

Shkupi	1912 Üsküp
Tanin (Yeni)	1909 - 1912 İstanbul
Tercüman-ı Hakikat	1878 - 1879 İstanbul
Tercüman-ı Şark	1878 İstanbul
Tomorri	1910 Elbasan
Yeni Tafsir-i Efkâr	1909 - 1912 İstanbul
Zemra-Yürek	1911 İstanbul

Dergiler:

Albania	1897-1909 Brüksel Londra
Balkanologie	2003 Paris
Beyanü'l Hak	1326 Dersaadet (İstanbul)
Diturija	1909, 1927 Selanik, Tiran
Giornale Enciclopedico di Napoli	1807 Napoli
Kalendari	1909 Manastır
Mecmua Ulum	1879 İstanbul
Nuova Antologia di Szience, Lettere ed Arti	1868, 1870 Floransa
Österreichische Monatsschrift für den Orient	1913 Viyana
Revue Suisse	1869 Neuchatel
Revue de deux mondes	1866, 1867, 1909 Paris
Revue Historique du Sud-Est Europeen	1932 Bükreş
Toplumsal Tarih Dergisi	2008 İstanbul
The North American Review	1908 New York

İnternet Siteleri:

Digital Library Europeana:	www.europeana.eu
Türkiye Büyük Millet Meclisi:	www.tbmm.gov.tr
İBB Atatürk Kitaplığı:	http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/ataturkkitapligi/index.php

EKLER

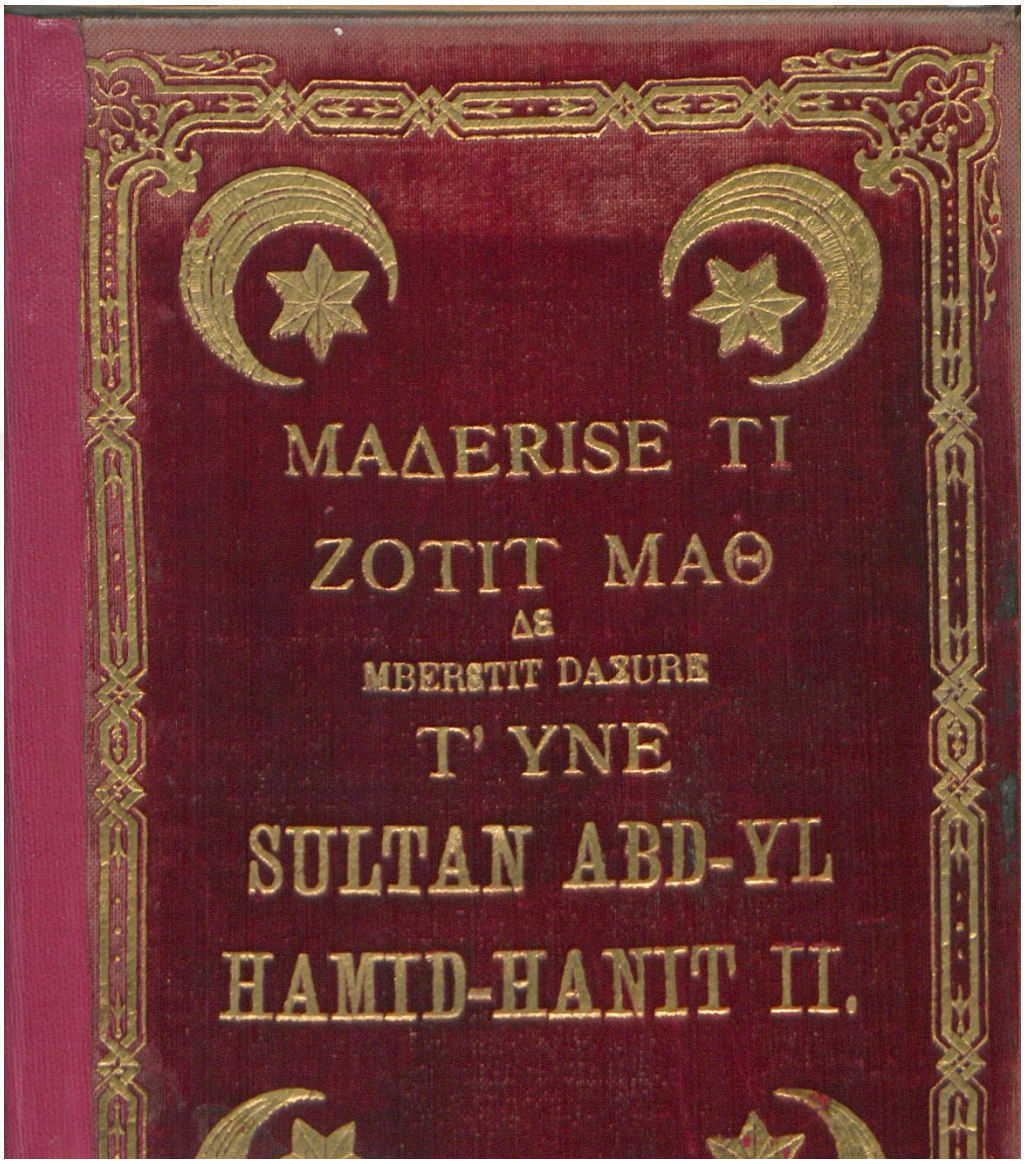

Ek 1. Arnavut alfabesi ve Arnavut diliyle yazılmış Arnavutların tarihi

1879 yılında Sultan II. Abulhamid'e arz edilmiş olan bu kitap İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır.

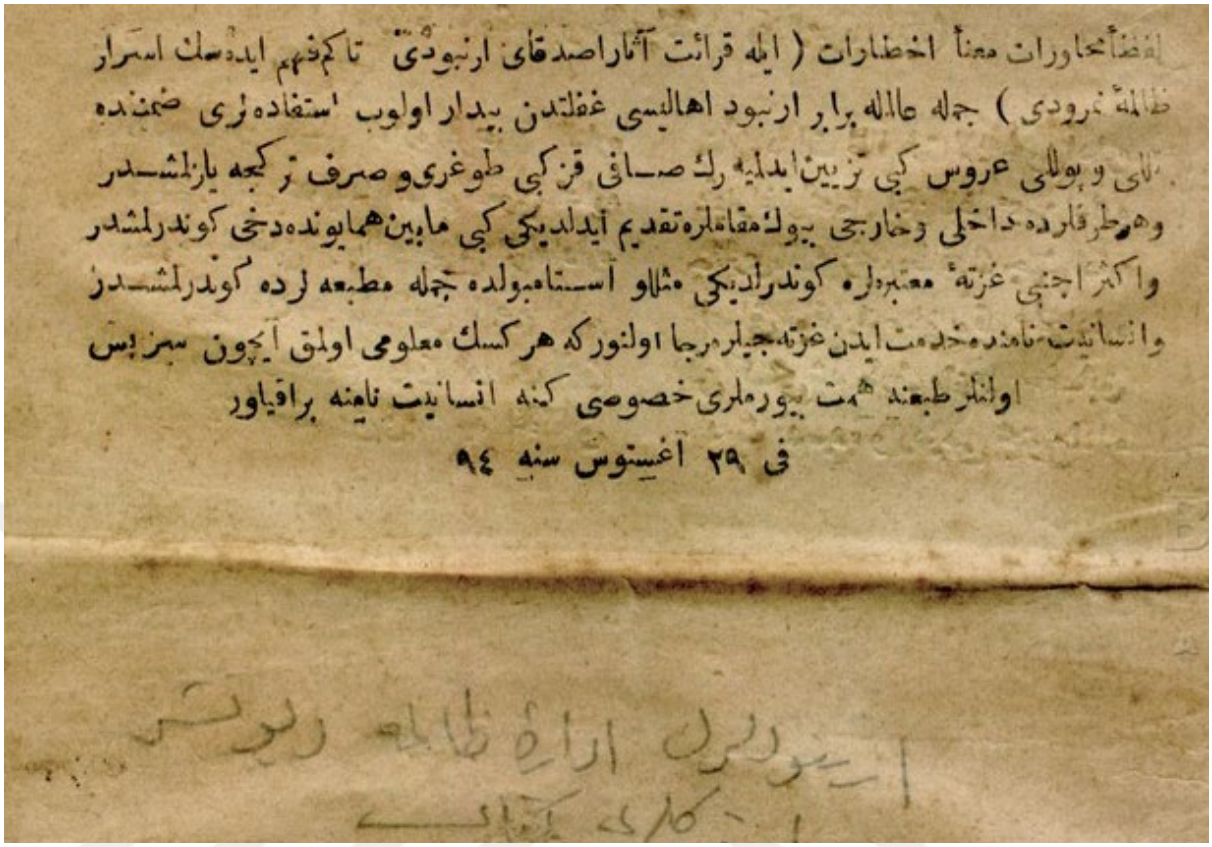

Ek 2. Kırçovalı Arnavut Yusuf Bey ve Stoyan Vezenkov'un 1878 tarihli kitabı

Kitap, Stoyan Vezenkov'un Arnavut meselesine ilişkin olarak için Yusuf Bey'e yönelttiği sorular ve cevaplarından oluşmaktadır. İlk sayfa eksiktir.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Bel_Osm_B.00276

Ek 3. Arnavut Milliyetçi Propagandasını yaymak için çizilmiş resim

Kesin tarihi bilinmemekle birlikte 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı arasında bir tarihte yayınlandığı anlaşılmaktadır.

Osmanlıca metin: Fatih Sultan Mehmet devrinde meşhur Arnavut İskender Bey.

Arnavutça: Skënderbeu Mbreti i Shqipërisë (İskender Bey Arnavutluk Kralı).

Vdisni për liritë e mëmëdheut (Vatanın özgürlüğü için ölünüz!).

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: Krt_008615

E ENJTE 4 MARS

SHQIPETARI

ÖRGAN I ZHË

Per Shqiperi
» Kudo ne Ty
» Iashte

DEL PER JAVE

neneémre « Labovitis » u botua nje artikull shum'é gjate mé te cilen keshillon ky zoteni gjithe Shqipetaret, qe mé qene sé koha s'prét nje or'é me pare te nxitojne dhé te maren *hallfat* Gréqishté, te cilat jane é vétmja udhe qe munt te na ruanje kombesine, sé ndryshé jena te humbur si komb Shqipetar, dhé flét mé nje ziar te math si kur sé Shqiperia âsht'é ndamun préj sunimit te Impératorise Ottomané, gjo te cilen Shqipetaret as é shkojne ner ment po i lutén Zotit qe Impératoria sa me shum te forconét é te madhonét. Por « gjith puna per programine » thote fjala, dhé andaj ky zoteni dashka te ku'tonét ne Istori te trathetorevét te se mjéres Shqiperi dhé mé u dukun éné ky si dhé shoket e ti Réxhép ef é Sri.

Ah! i gjori Grékoman ç'mundohét me kot! Mas artikulles tij Zotenia dukét fort'i ditun me fillologjien dhé shume mir do t'bante ket mendim dhé mundim te tij t'e hithté mj létretyren Shqipé é cila âsht dyké lulezuare, dhé ka névoje te madhé per te ketille Laboviter, por per fat te kéq ne vent te ketilles, zoti Labovit na frikon mé ne funt te artikullit tij tuké then; Se ne perdorçim si pas deshires tij Shkronjat Héléniké, at'héré te

Hoxhallarevé qe marin fêne per pullit varfer.

Mosni pra or Zotenij fillolle ditun é te ndriçim, mos punoni nyrésh sé do t'ju mallekonét shp

Zoti dhasht qe te tillet te dhé ndjénja dhé se bashku te rimn'é gjuhes ne létrature. U be

Nga Shqip

FALENDÉRJÉ

Gjith Katolikevét Shkodres bésimin qe na dhan. Te jéne sigu kombetar i vétem qe munt te lul do te mbrohét préj nésh kundre ris dhé do te perparoje é do te dhesin'é atdhéut dashun

TEJSHKRIM NGA SH

Filat. 25 Sh

Ek 4. "Arnavud-Shqipëtari"

İstanbul'da yayınlanan bir Osmanlıca - Arnavutça gazete olan "Arnavud-Shqipëtari"; 1 Ocak 1909 tarihli nüshası. Gazetenin yayın müdürü Derviş Hima idi.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: NS0119

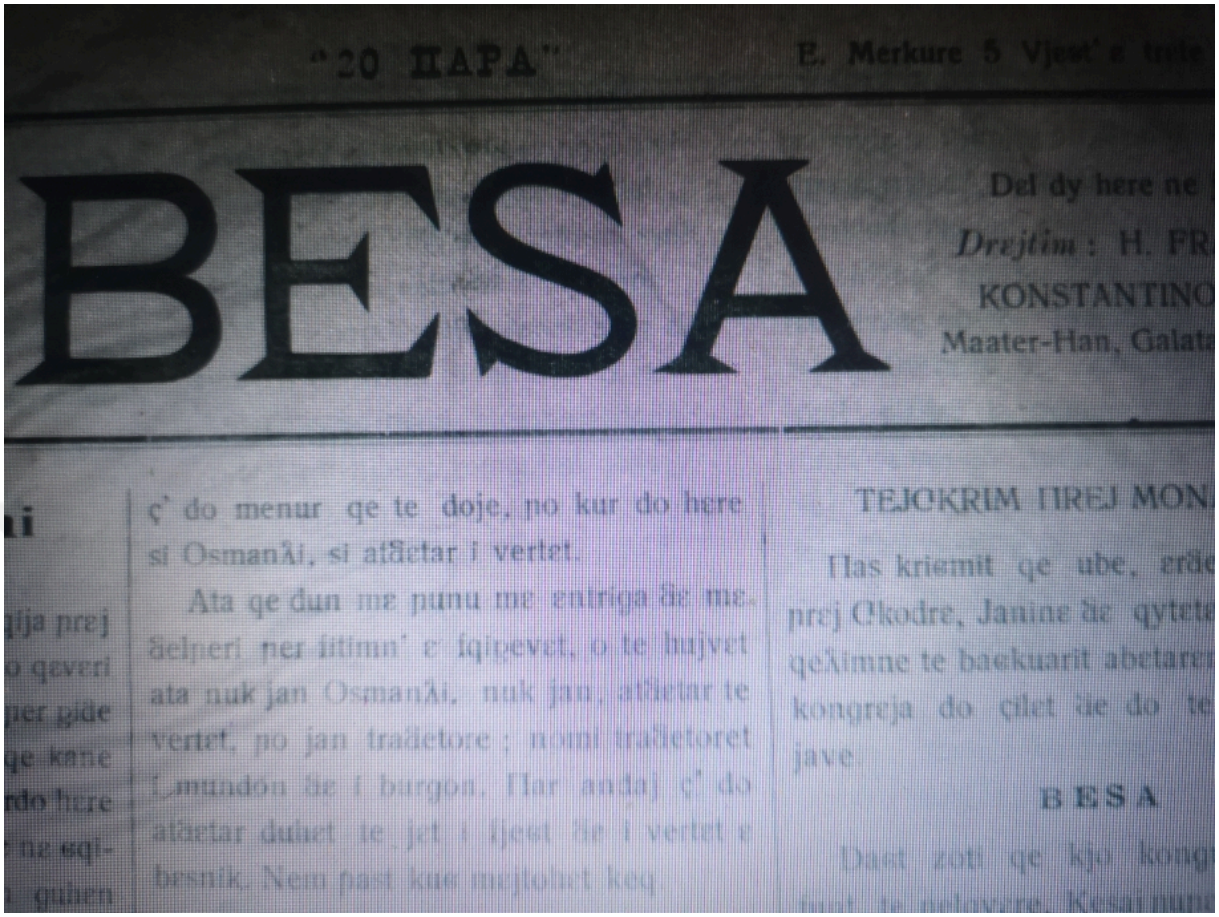

Ek 5. "Besa"

İstanbul'da yayınlanan bir Osmanlıca - Arnavutça gazete olan "Besa"; 5 Kasım 1908 tarihli nüshası. Gazetenin yayın müdürü Mehmed Fıraşerli idi.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: NSS009376

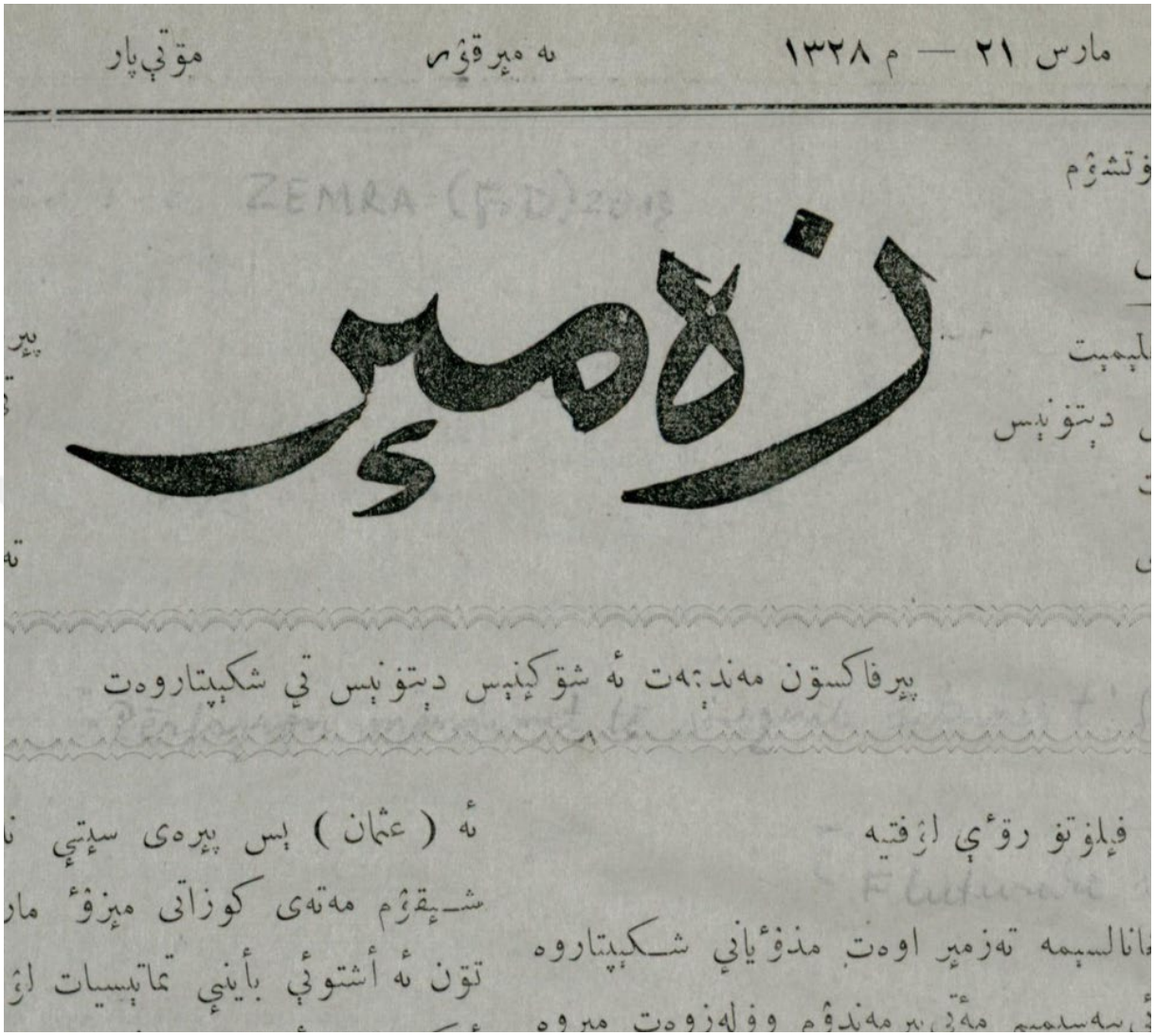

Ek 6. "Zemra – Yürek"

İstanbul'da yayınlanan bir Osmanlıca - Arnavutça gazete olan "Zemra – Yürek"; 3 Nisan 1912 tarihli nüshası. Gazetenin yayın müdürü Hacı Ali idi. Gazetenin Arnavutça kısmı Arap harfleriyle yazılmıştır.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: NSS123252

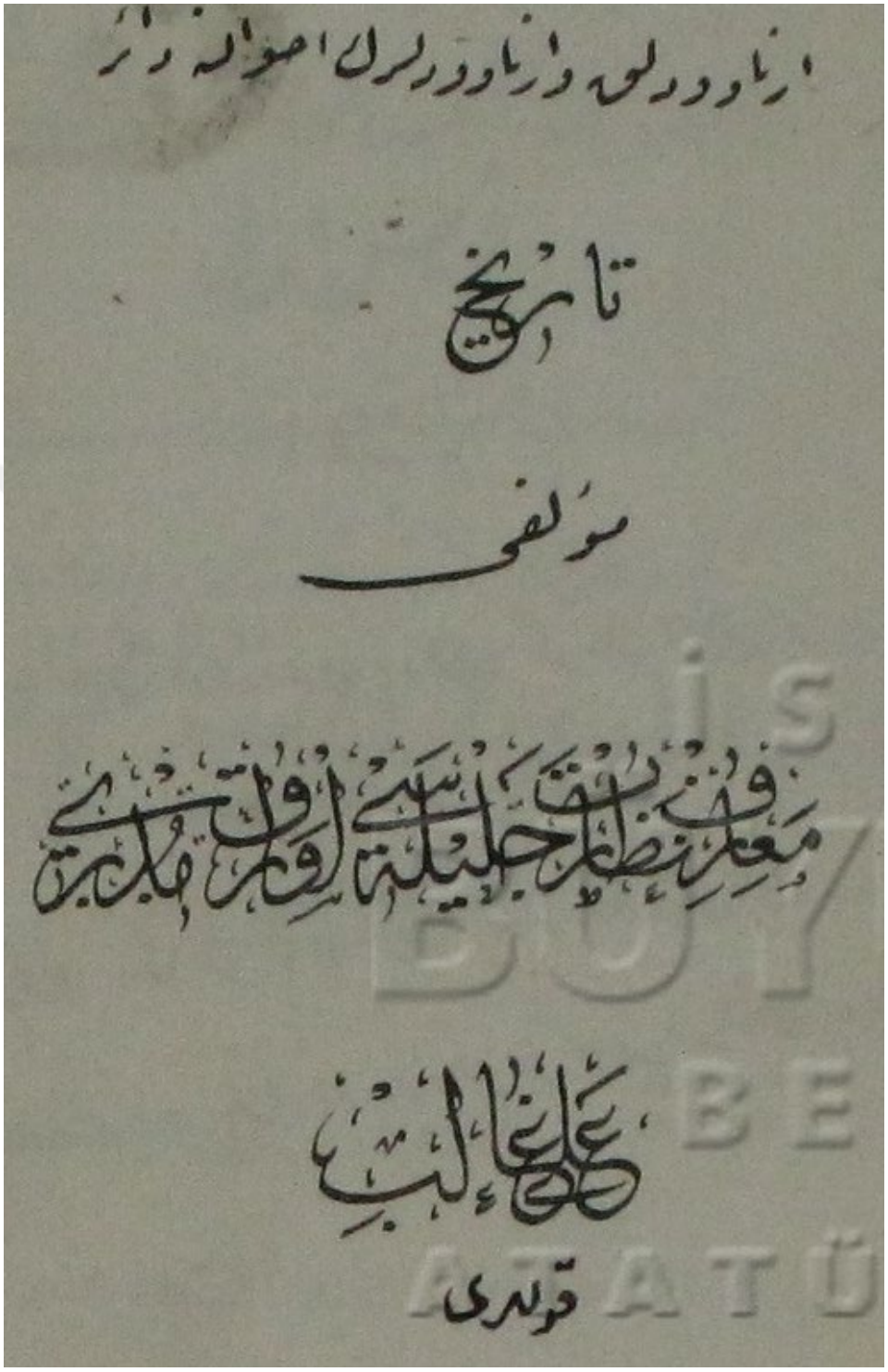

Ek 7. Ali Galib'in Arnavutluk ve Arnavutların ehvaline dair tarihi

Sultan II. Abdülhamid döneminde yazılmıştır. Asıl nüshası 80 el yazısı sayfadan oluşmaktadır.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: MC_Yz_K_0083.

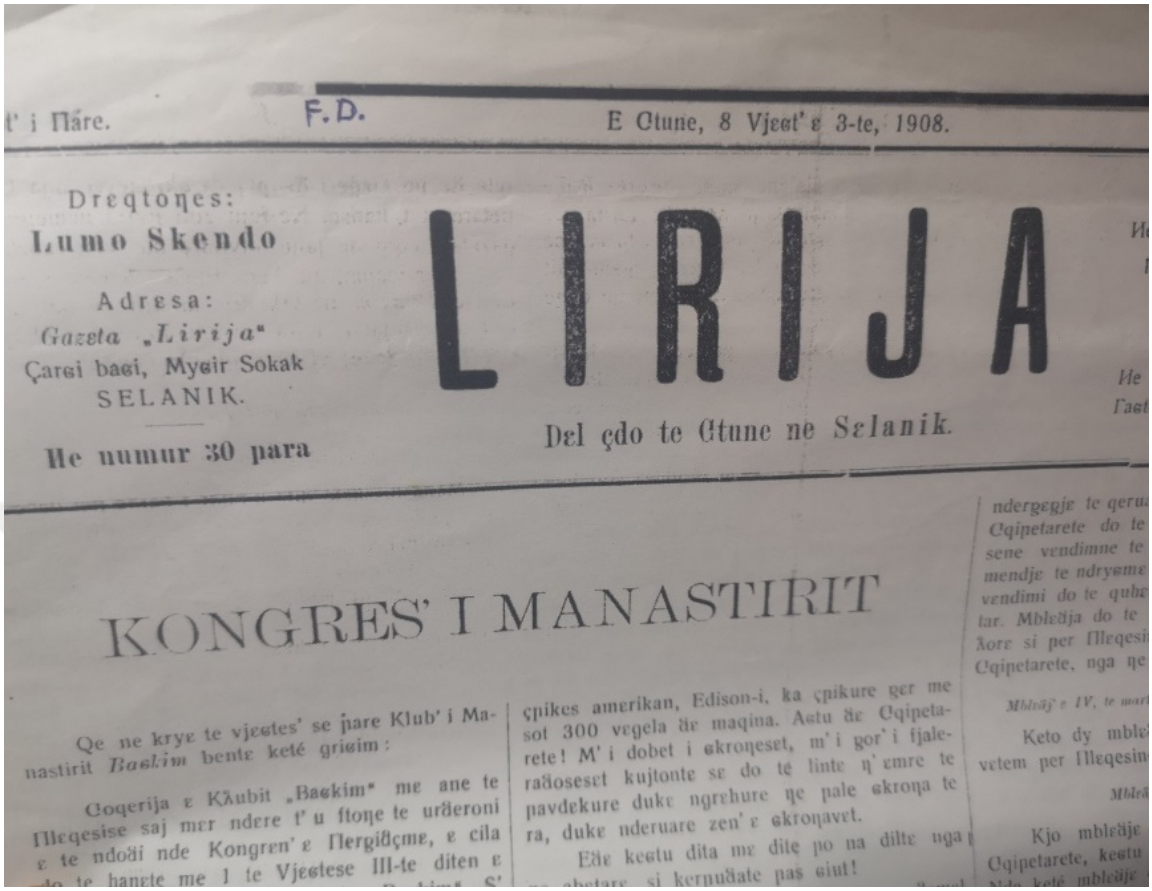

t' i Πάre. F.D. E Ctune, 8 Vjεεt' ε 3-te, 1908.

Drεqtoŋes:
Lumo Skendo

Adrεsa:
Gazεta „Lirija"
Çarεi baεi, Myεir Sokak
SELANIK.

He numur 30 para

LIRIJA

Dεl çdo te Ctune ne Sεlanik.

KONGRES' I MANASTIRIT

Qe ne kryε te vjεεtes' se pare Klub' i Manastirit Baεkim bentε keté griεim:

Coqerija ε Kλubit „Baεkim" mε ane te Πlεqesise saj mεr ndεre t' u ftoŋe te urδeroni ε te ndoδi nde Kongrεn' ε Πergiδçmε, ε cila do te hanεte me 1 te Vjεεtese III-te diten ε

çpikes amεrikan, Edison-i, ka çpikure gεr me sot 300 vεgela δε maqina. Aεtu δε Cqipetarete! M' i dobet i εkroŋesεt, m' i gor' i fjaleraδosesεt kujtontε sε do te lintε η' εmre te pavdεkure dukε ngrεhure ηe pale εkroŋa te ra, dukε nderuare zen' ε εkroŋavεt.

Eδε keεtu dita mε dite po na diltε nga

ndergεgjε te qeru
Cqipetarete do te
sene vεndimne te
mendjε te ndryεmε
vendimi do te quhε
tar. Mblεδja do te
λorε si per Πlεqesi
Cqipetarete, nga ηe

Mblεδj' ε IV, te mar

Keto dy mblε
vεtem per Πlεqesin

Mblεδ

Kjo mblεδjε
Cqipetarete, keεtu

Ek 8. "Lirija"

Selanik'te yayınlanan Arnavutça gazete "Lirija"; 8 Kasım 1908 tarihli nüshası. Yayın müdürü Mithat Bey idi. Lirija'nın tam koleksiyonu Avusturya Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır.

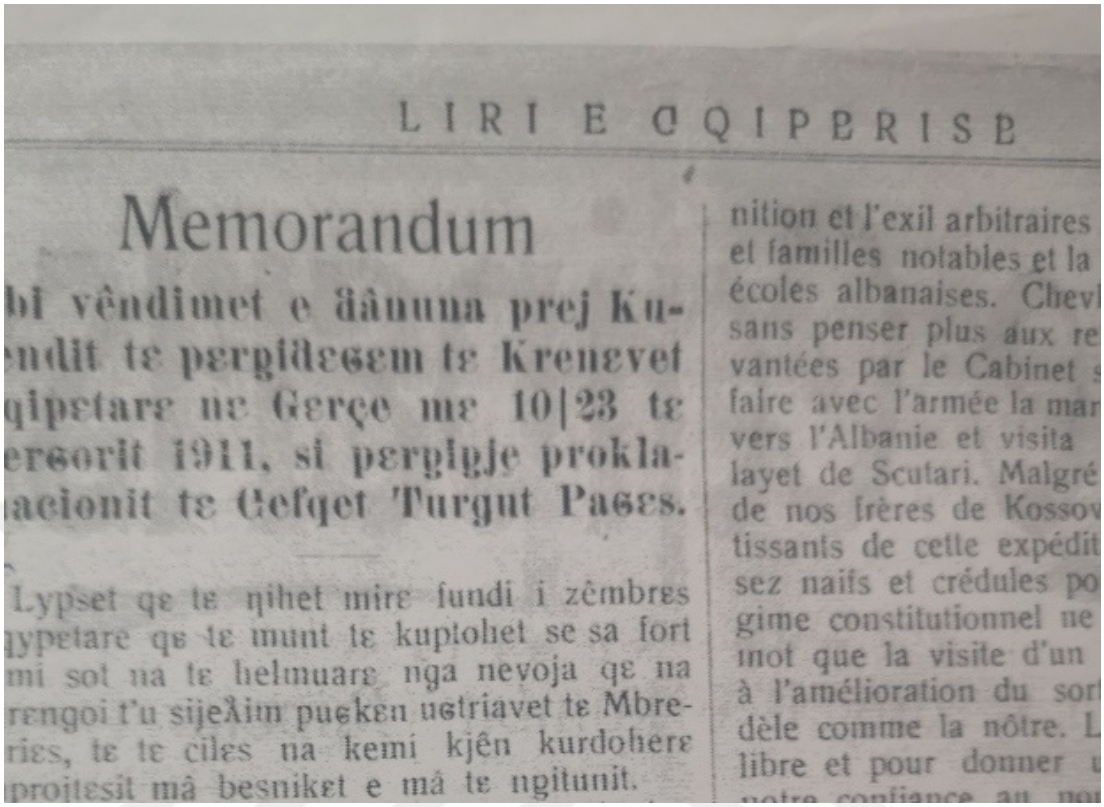

LIRI E QQIPERISE

Memorandum

bi vêndimet e ãânuna prej Ku-
ndit tε pεrgiãεgεm tε Krenεvet
qipεtarε nε Gεrçe mε 10|23 tε
ergorit 1911, si pεrgigje prokla-
acionit tε Cefqet Turgut Paɢεs.

Lypset qε tε ŋihet mirε fundi i zêmbrεs
qypεtare qε tε munt tε kuptohet se sa fort
mi sot na tε helmuarε nga nevoja qε na
rεngoi t'u sijeλim puɢkεn uɢtriavet tε Mbre-
riεs, tε tε cilεs na kemi kjên kurdoherε
projtεsit mâ besnikεt e mâ tε ngitunit.

nition et l'exil arbitraires
et familles notables et la
écoles albanaises. Chevl
sans penser plus aux re
vantées par le Cabinet s
faire avec l'armée la mar
vers l'Albanie et visita
layet de Scutari. Malgré
de nos frères de Kossov
tissants de cette expédit
sez naifs et crédules po
gime constitutionnel ne
mot que la visite d'un
à l'amélioration du sort
dèle comme la nôtre. L
libre et pour donner u
notre confiance au nou

Ek 9. “Liri e Shqipërisë”

Sofya'da yayınlanan Arnavutça gazete Liri e Shqipërisë; Haziran 1911, No:13. Gazetenin Yayın Müdürü Kristo Luarasi idi.

Liri e Shqipërisë'nin tam koleksiyonu Avusturya Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Ek 10. Tnodhunat e Shqypnisë (Arnavutluk Tarihi)

Avusturya-Macaristanlı bir yazar tarafından Arnavut milliyetçiliği propagandası amacıyla Arnavut tarihi konusunda Arnavutça yazılmış bir kitap.

Bu kitap Avusturya Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Demirbaş: 687635 – B

ÖZGEÇMİŞ

Frimzim Dauti, İlk ve ortaokulu memleketinde tamamladı. Liseden sonra Viyana'ya (Avusturya) gitti ve burada tüm Almanca dil kurslarını aldı. Daha sonra Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi. Eğitimine ara vererek Makedonya'da Güneydoğu Avrupa Üniversitesi'nde (Kalkandelen) devam etti. Akabinde yüksek lisans eğitimi için Viyana Üniversitesi'ne kaydoldu. 2010 yılında Avrupa Çalışmaları Yüksek Lisansı (Master of European Studies) programından mezun oldu. Yüksek lisans konusu "Avrupa Anayasası hazırlanırken Avrupa kimliği tartışması" idi. İstanbul'da Türkçe kurslarını bitirdikten sonra 2013 yılında İstanbul Üniversitesi'nde doktora eğitimine başladı. Makedonya'da siyasette aktif olarak yer aldı ve en son Makedonya'daki Arnavut Demokrat Partisi'nin Başkan Yardımcısı olarak görev yaptı. 2018-2021 döneminde Kuzey Makedonya Milli Kütüphanesi müdürlüğü görevini yapmıştır. Evli ve üç çocuk babasıdır.